

ISSN 2304-5809

Науковий журнал «Молодий вчений»

№ 5 (08) травень, 2014 р.
Частина II

Щомісячне видання

Члени редакційної колегії:

Глуценко Олеся Анатоліївна
доктор філологічних наук (Росія)

Змерзлий Борис Володимирович
доктор історичних наук (Україна)

Іртищева Інна Олександрівна
доктор економічних наук (Україна)

Марусенко Ірина Михайлівна
доктор медичних наук (Росія)

Мінін Ігор Владилієнович
доктор технічних наук (Росія)

Мінін Олег Владилієнович
доктор технічних наук (Росія)

Морозенко Дмитро Володимирович
кандидат ветеринарних наук (Україна)

Нетюхайло Лілія Григорівна
доктор медичних наук (Україна)

Пекліна Галина Петрівна
доктор медичних наук (Україна)

Романенкова Юлія Вікторівна
доктор мистецтвознавства (Україна)

Стратонов Василь Миколайович
доктор юридичних наук (Україна)

Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович
доктор технічних наук (Україна)

Швецова Вікторія Михайлівна
кандидат філологічних наук (Росія)

Яригіна Ірина Зотовна
доктор економічних наук (Росія)

Коректура: О. Скрипченко
Дизайн: А. Юдашкіна
Верстка: Н. Ковальчук

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та видавця. Будь-яке використання – з обов'язковим посиланням на журнал.

Науковий журнал внесено до міжнародних наукометричних баз: РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible.

Свідоцтво про реєстрацію ЗМІ:
КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2014
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2014

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Сеніна А.О.

Підприємництво як складний соціально-економічний феномен: порівняльна ретроспектива та сучасна проблематика..... 8

Стрижеус Л.В., Вядач Н.О.

Організація як функція готельного менеджменту.....13

Тесля С.М., Мудрик М.І.

Сутність та структура фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування.....16

Тесля С.М., Ходань О.М.

Місцеві бюджети як основне джерело формування фінансових ресурсів регіону.....19

Федорович І.В., Мелько М.Г.

Основні шляхи подальшого реформування та модернізації ГТС України..... 21

Хімійчук О.М., Струк Б.М.

Особливості фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування25

Хома С.В., Богославець О.Ю.

Особливості обліку зобов'язань за випущеними облігаціями відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності..... 28

Chul O.M.

The creative economy in Ukraine step by step. Situation and prospects of the film industry.....33

Пашко В.О.

Додаткова освіта сучасного менеджера як складова його професійної затребуваності та соціальної активності.....36

Ширма В.В.

Функціональна модель інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва.....39

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Нестерова М.А.

Рациональність прийняття рішень в когнитивній економіці.....46

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Атрошенко Г.І., Негрій І.І.

Часопросторовий хронометраж казки Всеволода Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі».....50

Білевич Н.В. Мовний вияв невербальних елементів у семантичній структурі української інтимної лірики.....	53
Грицевич Ю.В. Особливості волинськополіських говірок у збірнику фольклорних записів О. Кондратович «Калиновий квіт Полісся».....	56
Лопата Ю.М. Категорія наративної стратегії в жанровій структурі роману Дж. Остін «Гордість і упередження».....	59
Пєфтієва О.Ф., Полєва Д.О. Генезис образного лексико-семантичного варіанта слова	62
Светлична О.С. Диференційні ознаки складнопідрядних речень корелятивно-уточнювальної будови.....	65
Яворський А.Ю. Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: синтаксичний рівень ...	69

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Макаренко В.В., Веселова О.А. Ерозійні процеси ґрунтового покриву степу України.....	74
---	----

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Александренко О.В., Веселовська Н.О. Актуальні питання щодо збереження культурної спадщини.....	78
Кириченко А.А., Коросташова Т.А. Доктрина видового деления правонарушений и юридической ответственности: сущность и значение	82
Кириченко А.А., Виноградов А.К. Сущность антикриминальной и гражданской отрасли права и судопроизводства по новой доктрине классификации юридических наук.....	86
Ланцедова Ю.А., Тунтула А.С., Шаповалова О.И., Шведова А.А. Сущность антикриминальной и гражданской отрасли права и судопроизводства как антиделиктных юридических наук.....	89
Ланцедова Ю.А. Доктрина процедуры работы с источниками антикриминальных сведений	92
Романюк Є.О. Формальна визначеність права як підстава визначення меж людської свободи.....	95

Скуріхін Д.С. Визначення та розв'язок юридичної істини у сучасних умовах.....	99
Тунтула А.С. Новая доктрина сущности и видового деления личностных источников антикриминальных сведений	103
Шаповалова В.С. Оружиеделиктика как базисное частное учение криминалистики и ордистики	106

ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Азаркина Е.В. Социально-психологические причины суицидального поведения.....	110
Атрошенко Т.Ю. Досвід допрофільної підготовки учнів у загальноосвітній школі.....	113
Бирка М.Ф. Структура, основні завдання та управління діяльністю регіональної складової системи післядипломної педагогічної освіти.....	116
Карпич І.О. Проблеми педагогіки дитячого руху на сторінках періодичної преси України (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.).....	120
Кривенко І.П. Діагностування у майбутніх лікарів компетентності з опрацювання медико-біологічних даних у процесі вивчення медичної інформатики.....	124
Лазуренко О.О. Аналіз передумов формування емоційної сфери та проявів емоційного потенціалу особистості студента в процесі професійної підготовки.....	127
Максим О.В. Програма адаптації дітей з порушеннями саморегуляції до соціокультурного середовища.....	131
Міськів В.А. Роль лекції при викладанні анатомії людини студентам-іноземцям у вищих медичних закладах.....	136
Сердюк Н.І. Компоненти, критерії та рівні сформованості атракції до однолітків у підлітковому віці.....	138
Хацаюк Н.С. Критерії ефективності науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах Автономної Республіки Крим.....	141

Шило Л.В.

Нестандартний урок як ефективна форма організації вивчення мови молодшими школярами.....145

МЕДИЧНІ, ФАРМАЦЕВТИЧНІ ТА ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ

Безкоровайна І.М., Наконечний Д.О.

Вплив товщини рогівки на результати різних видів тонометрії.....150

Вітрищак С.В., Разумний Р.В.,

Савіна О.А., Татаренко Д.П.
Електромагнітні випромінювання – проблема для здоров'я населення..... 152

Жураківська О.Я.

Вікові морфологічні зміни вентромедіального ядра гіпоталамуса.....154

Карвацька Н.С., Пашковський В.М.,

Обезюк В.С., Стасишена О.В.
Рівень емоційного вигорання у лікарів різних спеціальностей 157

Карпова С.В.,

Марусенко І.М., Васьков А.А.
Семейная тревога как фактор, способствующий профессиональному выгоранию врача.....161

Клітинська О.В., Васько А.А.

Аналіз якості контролю за індивідуальною гігієною порожнини рота школярів, які проживають в умовах мікроелементозів фтору та йоду..... 164

Клітинська О.В., Корень І.М.

Вплив ремінералізуючої терапії твердих тканин зубів у дітей з вадами слуху, які проживають в умовах біогеохімічного дефіциту фтору та йоду.....166

СОЦІАЛЬНІ НАУКИ

Шаповал І.Г., Батрак А.О.

Проблеми формування молоді сім'ї.....170

Грищенко Н.І., Мінчук Т.В.

Проблема війни як соціально-політичного явища в умовах глобалізованого суспільства..... 172

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Архипова Е.А., Астахова Ю.В.

Управление ТНК в условиях глобализации хозяйственной деятельности..... 176

Матюрін І.В.

Маркетингове забезпечення соціального захисту військовослужбовців..... 179

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Грисюк В.П.

PR на революції та революція як PR.....184

НАШІ АВТОРИ.....188

CONTENTS**ECONOMICS SCIENCES**

Sienina A.A. Entrepreneurship as a complex socio-economic phenomenon: comparative retrospective and contemporary issues.....	8
Stryzheus L.V., Vvyadach N.A. Organization as a function of hotel management.....	13
Teslia S.N., Mudryk M.I. Nature and structure of financial support local government.....	16
Teslja S.N., Khodan O.N. Local budget as the main source of financial resources of the region.....	19
Fedorovych I.V., Melko M.H. Principal ways of further reform and modernization of the GTS Ukraine.....	21
Khimiichuk O.M., Struk B.M. Features of financial support of local government.....	25
Homa S.V., Bohoslavets O.U. Features of accounting obligations bonds issued according to national and international standarts of accounting and fiancial statements.....	28
Chul O.M. The creative economy in Ukraine step by step. Situation and prospects of the film industry.....	33
Shashko V.A. Contemporary education manager as a component of its professional demand and social activity.....	36
Shirma V.V. Functional model of innovative development of crop production.....	39

PHILOSOPHY SCIENCES

Nesterova M.A. Rationality of decision making in cognitive economics.....	46
---	----

PHILOLOGICAL SCIENCES

Atroshenko A.I., Negriy I.I. The temporal-spatial timing of Vsevolod NESTAIKO's tale «Amazing adventures in the forest school».....	50
---	----

Bilevych N.V.

The verbal expression of nonverbal elements in the semantic structure of ukrainian intimate poetry.....53

Hrytsevych Yu.V.

The features of volynian-polissyan patois in the collection of folklore records O. Kondratovych «Snowball-tree blossom of Polissya».....56

Lopata Y.M.

The category of narrative strategy in the structure of J. Austen's novel «Pride and prejudice».....59

Peftieva E.F., Polevaya D.O.

Genesis of lexico-semantic variant of a word used in figurative meaning.....62

Svetlychna O.S.

Differential characteristics of complex (subordinate) sentences of correlate and clarifying building.....65

Yavorski A.Yu.

Ukrainian podlasian dialect in Justine Korolko's poetry: syntactic level.....69

GEOGRAPHICAL SCIENCES**Makarenko V.V., Veselova O.A.**

Topsoil erosion processes of Ukrainian steppes.....74

JURIDICAL SCIENCE**Aleksandrenko O.V., Veselovska N.O.**

Actual problems of saving cultural heritage.....78

Kirichenko A.A., Korostashva T.A.

The doctrine division species of the offences and of the legal liabilityessence and signification.....82

Kirichenko A.A., Vinogradov A.K.

The essence of anticriminal and civil branch of law and of proceedings for a new doctrine the classification of the legal sciences.....86

Lantsedova Y.A., Tuntula A.S., Shapovalova O.I., Shvedova A.L.

The essence of the anticriminal and civil law and procedure as antidelictual legal sciences.....89

Lantsedova Y.A.

A doctrine of the procedure of work with sources of the anticriminal information.....92

- Romaniuk E.A.**
Formal definiteness of right
as a basis for determining
the limits of human freedom.....95
- Skurikhin D.S.**
Legal definition and solution of truth
in modern conditions.....99
- Tuntula A.S.**
A new doctrine of the species
and division of the personal sources
of the anticrival information.....103
- Shapovalova V.S.**
Weapondeliktics as distinct teaching
of the criminalistics and of the ordistics.....106

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

- Azarkina E.V.**
Social and psychological causes
of suicidal behavior.....110
- Atroshenko T.Y.**
Experience of pressprofile preparation
of pupils in secondary school.....113
- Byrka M.F.**
The structure, main tasks
and the management of the regional
component of postgraduate education.....116
- Karpych I.A.**
Problem children's motion to pedagogy
page periodically media Ukraine
(20-th – early 30-ies of XX century).....120
- Kryvenko I.P.**
Diagnosis in future physicians
of competence in processing
of biomedical data during the study
of medical informatics.....124
- Lazurenko O.O.**
Analysis prerequisite
for the formation emotional sphere
and manifestation of the emotional
potential of the individual student
during professional training.....127
- Maxim O.V.**
Program adaptation of children
with self-regulation
to the socio-cultural environment.....131
- Miskiv V.A.**
The role of lectures in teaching human
anatomy foreign students in higher
medical establishments.....136

- Serdyuk N.I.**
Components, criteria and levels of formation
attraction to coevals in adolescence.....138
- Khacayuk N.S.**
Criteria of effectiveness scientific-methodical
work in experimental schools
Autonomous Republic of Crimea.....141
- Shilo L.V.**
Non-standard lesson, as an effective form
of organization of language learning
in primary school children.....145

MEDICAL, PHARMACEUTICAL AND VETERINARY SCIENCES

- Bezkorovaynaya I.M., Nakonechnyi D.O.**
Influence of corneal thickness
on the results of different types
of tonometry.....150
- Vitrishchak S.V., Razumnyi R.V.,
Savina E.L., Tatarenko D.P.**
Electromagnetic radiation is a problem
for the health of the population.....152
- Zhurakivska O.Y.**
Age-related morphological changes
of the hypothalamus ventromedial nucleus...154
- Karvacka N.S., Pachkovski V.M.,
Obezyuk V.S., Stasyshena O.V.**
The level of burnout among physicians
of different specialties.....157
- Karpova S.V.,
Marusenko I.M., Vaskov A.A.**
Family anxiety as factors contributing
to professional burnout physician.....161
- Klitynska O.V., Vasko A.A.**
Quality control analysis
of the students individual dental
hygiene, who live in the conditions
of fluorine and iodine deficiency.....164
- Klitynska O.V., Koren I.M.**
Effect of treatment
remineralizuyuchoyi hard tissue
of teeth in children with hearing
disabilities, who live under conditions
of biogeochemical deficit
fluorine and iodine.....166

SOCIAL SCIENCES

- Shapoval I.G., Batrak A.A.**
Problems of formation
of a young family.....170

Hryshchenko N.I., Minchuk T.V.

The problem of war as a social
and political phenomenon under
globalized society.....172

GOVERNMENT SCIENCES**Arkhipova E.A., Astakhova Y.V.**

Management of multinational
corporations in the globalization
of economic activity176

Matyurin I.V.

Marketing support social protection
of servicemen.....179

SOCIAL COMMUNICATION**Hrysiuk V.P.**

PR on revolution and revolution as PR.....184

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ



ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК СКЛАДНИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ПОРІВНЯЛЬНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА

Сеніна А.О.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Оскільки генезис підприємництва носить складний та безперервний характер, ретроспективний аналіз тенденцій його функціонування в межах господарського життя суспільства та їх відображення в економічній думці є передумовою визначення специфіки сучасних відносин між підприємницьким сектором та суспільством за посередництва держави. З метою встановлення логічних взаємозв'язків у розвитку практики й теорії підприємництва, ідентифікації їх характерних ознак виділено три хронологічно послідовні періоди: період донаукового розвитку; період науково-економічного монізму; період виведення проблем підприємництва на міждисциплінарний рівень. Визначено, що пошук регуляторних механізмів конструктивної взаємодії держави й підприємництва виступає одним із сучасних проблемних напрямів досліджень теоретичного й прикладного характеру.

Ключові слова: підприємець, підприємництво, ретроспективний аналіз, ризик, інновації, державне регулювання, дерегулювання.

Постановка проблеми. Досвід успішних країн свідчить – досягнення суспільного добробуту і гармонійний розвиток соціуму можливі лише в умовах цивілізованої ринкової економіки, де підприємництво виступає потужним двигуном модернізаційних зрушень та прогресу в усіх сферах життя людини. Усвідомлення того, яким чином трансформувалась і посилювалась роль підприємницької діяльності в економіці з розвитком людства, має важливе значення для вирішення особливо актуального в сучасних умовах питання – визначення специфіки відносин між підприємницьким сектором та суспільством за посередництва держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не дивлячись на суттєві напрацювання в сфері історії підприємництва та пов'язаних економічних теорій, систематичний аналіз його розвитку залишається предметом особливого дослідницького інтересу в сучасному науковому дискурсі. Ретроспективний підхід до вивчення окремих аспектів підприємницької діяльності застосований в нещодавніх публікаціях таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як: Е. Валієва [1], Т. Колесник, О. Демидова [2], О. Коротич, Ю. Орел, О. Рябічко [3], В. Орлова [6], В. Сизоненко [7], А. Чепуренко, А. Яковлев [13], О. Гейлор, С. Мікалопулос [17], М. Мейер, Д. Ліберс, Б. Фіжс, В. Глензель [18], Л. Піттавей, В. Фрімен [20] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча в світовій економічній думці теорія та практика підприємництва набула детального висвітлення, економічні реалії ХХІ ст. з їх надскладними внутрішньогосподарськими та міждержавними відносинами трансформують умови та зміст підприємницької діяльності, надаючи даному феномену високий ступінь динамізму. Це, в свою чергу, потребує постійного поглиблення, удосконалення, а подекуди й переосмислення відповідного теорико-методологічного базису.

Мета статті. Головною метою даного дослідження є ретроспективний аналіз генезису й еволюції підприємництва як особливого феномену соціально-економічного життя та відображення пов'язаної з ним теоретико-методологічної проблематики в економічній думці минулого і сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не зважаючи на той факт, що підприємництво як сформоване явище виникло у ХVІІ, його різноманітні прояви зі змінною інтенсивністю існували практично на всіх етапах розвитку господарського життя. Детальний ретроспективний аналіз основних тенденцій розвитку підприємницької діяль-

ності та супутніх економічних ідей, дозволив сформулювати періодизацію, яка логічно пов'язує генезис практики й теорії підприємництва (табл. 1).

Період донаукового розвитку сягає своїми коренями прадавніх часів, коли перші підприємливі особи налагоджували торгівлю між племенами, общинами продуктами харчування та унікальними ресурсами, життєво важливими для тогочасних людських осередків.

У державних утвореннях Стародавнього Сходу різноманітні види промислів та ремесел, лихварські операції не були домінуючими в притаманному їм азіатському способі виробництва, однак в тогочасних пам'ятках економічної думки можна знайти безліч фактів щодо організації та розвитку ділових підприємств, законодавчих основ регулювання відносин між державою та особами, котрі займались певними видами господарської діяльності (передусім торгівлею та лихварством).

В Стародавній Греції відбувається повсюдне утвердження приватновласницького начала, яке проявляється в прагненні людини шляхом господарювання досягнути найвищої незалежності та процвітання: у полісах активно розвивається ремесло, з'являються великі землевласницькі господарства, торгівля стає особливим видом економічної діяльності.

Крім того, у пізньокласичний період набуває небувалого розмаху ділова активність так званих хреститів – великих підприємців, майстрів швидкого збагачення [11, с. 43-57]. Їхні успішні операції стають предметом обговорень у творах видатних античних мислителів Ксенофонта, Платона, Аристотеля, котрі надають подібному мистецтву переважно негативного змісту та наголошують на його руйнівному характері для природного суспільного укладу.

В Стародавньому Римі, чий добробут зростає головним чином за рахунок оброку, сплачуваного завойованими територіями (тобто привласнення результатів чужої праці та майна), підприємницька діяльність вважалась заняттям нижчих станів, а рівень ділової активності помітно відставав від досягнутого у Греції. Хоча римляни займалися торговим підприємництвом, аграризація господарства не тільки гальмувала його подальший розвиток, а й суттєво звужувала сферу наукових інтересів римських мислителів. Їхні трактати присвячувались проблемам успішної організації рабовласницького маєтку сільськогосподарської орієнтації, ігноруючи підприємницьку тематику.

Таблиця 1

Порівняльна ретроспектива підприємництва в історії економіки та економічної думки*

Назва періоду	Особливості розвитку практичних засад підприємницької діяльності	Специфіка економічної думки щодо підприємництва
Період донаукового розвитку (від початку виникнення до середини XVIII ст.)	Низький рівень реалізації підприємницького потенціалу внаслідок недостатнього розвитку продуктивних сил. В основі успіху підприємницьких ініціатив (передусім торгових) лежить наявність капіталу та вміння ризикувати ним, долаючи зовнішні обмеження. Відбувається закладення основ державного регулювання діяльності торговців, лихварів та ін.	Відсутність системного наукового інтересу до явища підприємницької діяльності внаслідок її соціальної неprestижності та другорядності в господарському житті. Підприємливі особи вважались авантюристами, які прагнуть до наживи оманливим шляхом, користуючись матеріальними здобутками продуктивного класу.
Період науково-економічного монізму (друга половина XVIII – середина XX ст.)	Підприємництво виокремлюється в самостійний вид господарської діяльності, котрий приносить окремий вид доходу. В основі успіху підприємницької діяльності лежить наявність в особи особливого виду ресурсів – підприємницьких здібностей, які дозволяють їй на свій ризик комбінувати фактори виробництва для створення товарів та послуг, котрі завдяки своїм кількісним та якісним характеристикам будуть користуватися високим попитом. Державне регулювання підприємницької діяльності носить несистемний, аномально-кризовий характер	Поява перших наукових концепцій підприємництва, котрі вивели його зміст на якісно новий рівень – сприйняття як виду діяльності виключно важливої для задоволення суспільних потреб. Виділення організаційно-управлінської функції підприємця та нейтралізація обов'язкового фактора капіталу для здійснення підприємництва. Обґрунтування новаторської ролі підприємництва у динамічних зрушеннях в економіці.
Період виведення проблем підприємництва на міждисциплінарний рівень (кінець XX ст. і сучасність)	Підприємництво стає найважливішим компонентом соціально-економічних відносин. В основі успіху підприємницької діяльності лежить здатність конструктивно взаємодіяти з екстернальним середовищем. Державне регулювання підприємницької діяльності набуває системного характеру та стає невід'ємною компонентою цивілізованої ринкової економіки, однак відбувається поступове зміщення акцентів до методів непрямого впливу, котрі спонукають підприємства до внутрішньокорпоративного самообмеження	Підприємництво перетворюється на предмет досліджень багатьох суспільних наук. Відбувається усвідомлення можливого деструктивного впливу підприємницької діяльності на екстернальне середовище та визнання необхідності опосередкування відносин між підприємницьким сектором й державою для зменшення та усунення такого впливу. Сучасна проблематика теорії підприємництва охоплює, зокрема, проблеми побудови регуляторних механізмів взаємодії держави й підприємництва, впливу підприємства на зростання суспільного добробуту та ін.

*складено автором

В епоху раннього Середньовіччя базові потреби переважної більшості населення задовольнялись в межах натурального господарства без посередництва ринку. Тогочасне підприємництво відіграло незначну роль в господарському житті суспільства, зводячись в основному до торгівлі предметами розкоші, які постачались вищим станом феодальної ієрархії.

Прогресивні зрушення в науці, техніці й технології виробництва гальмувались суворою теологічною регламентацією світського життя, а пізніше ще й цеховою організацією ремісничої діяльності. Прагнення до збагачення шляхом нетрудової діяльності, отримання доходів у формі лихварського відсотку чи торгового прибутку вважались гріховними та засуджувались у працях більшості представників економічної думки тогочасної Європи.

Великі географічні відкриття наклали відбиток на всі сфери суспільного життя: активізується розвиток товарного виробництва, поглиблюються товарно-грошові відносини, відбувається істотний технологічний прорив у сфері промислового виробництва, зміцнюються позиції міської та сільської буржуазії – прототипу сучасного підприємницького класу. В результаті хвилі буржуазних революцій даний соціальний прошарок отримав ряд прав і свобод, сприятливих для переходу підприємництва на новий рівень розвитку. Однак загалом, на першому етапі в суспільстві домінувало негативне ставлення до основних форм прояву підприємницької активності й до підприємця як до її головного суб'єкта, його роль в зростанні суспільного добробуту ігнорувалась або повністю заперечувалась.

Період науково-економічного монізму (від грец. *monos* – один, єдиний) – розпочався у другій половині XVIII ст., коли підприємництво перетворилось на самостійний вид господарської діяльності, однак досліджувалось теоретиками і сприймалось практиками як явище, що походить виключно з економічної першооснови, без урахування взаємозв'язків з іншими сферами суспільного життя та науковими дисциплінами.

Перехід до великого машинного фабрично-заводського виробництва, відомий під назвою «промисловий переворот», надав потужного імпульсу для розвитку підприємництва в ряді країн Європи, а пізніше в США й Японії. Стрімке зростання продуктивних сил на базі великого машинного виробництва сприяє розвитку підприємницької ініціативи в багатьох галузях промисловості, стимулює підприємців освоювати нові ринкові ніші, проникаючи в усі сфери економічного життя суспільства.

У XVIII ст. з'являються перші спроби систематизованого наукового осмислення феномену підприємництва. В 1755 р. побачила світ праця Р. Кантільона «Есе про природу торгівлі загалом», в якій було введено в науковий оборот термін «підприємець» (фр. *entrepreneur*) – особа, яка купує за відомою ціною, а продає за невідомою, приймаючи на себе відповідний тягар ризику. Іншими словами, підприємцем може бути будь-яка особа, здатна нести витрати в умовах невизначеності задля отримання доходу у майбутньому [16, с. 46].

А. Сміт ототожнював підприємця з власником певної суми капіталу, який використовується ним

на свій страх та ризик для реалізації певної комерційної ідеї в розрахунок отримати вигоду [8, С. 50]. Науковець не надавав особливого значення підприємцю як особі, здатній ініціювати та підтримувати економічні процеси, недооцінюючи значення підприємницьких здібностей, як особливого фактора виробництва.

Подібну обмеженість поглядів Сміта було подолано Ж.Б. Сеєм. Якщо Сміт зводив підприємницький прибуток до плати за використання капіталу у процесі виробництва, то Ж.Б. Сей додає до нього ще одну компоненту – прибуток від безпосередньо промисловості, який являє собою винагороду підприємцю, котрий завдяки своїм здібностям, талантам, діяльності, духу порядку й керівництва вдало здійснив комбінування факторів виробництва, прийнявши на свою відповідальність всі шанси успіху чи невдачі [10, с. 54-55].

В цілому, представники класичної школи звеличували переваги вільного ринку, спеціалізації та конкуренції. Втручання держави в підприємницьку діяльність вважалось допустимим тільки в крайніх випадках, оскільки порушувало ринкову рівновагу й гальмувало динамічні зрушення, пов'язані з пошуком та освоєнням нових сфер реалізації підприємницького потенціалу. Постать підприємця визнається ключовою для процесу утворення й розподілу суспільних благ, що сприймається як один з постулатів сучасної теорії підприємництва.

Завдяки появі нових методів фінансування наприкінці XIX ст. виникає все більше компаній, в яких власники капіталу вже не покладали на себе функції підприємця, а останнім, в свою чергу, вже не обов'язково було мати в своєму розпорядженні власний капітал для здійснення підприємницької діяльності. В економічній думці з'являються праці, спрямовані на розрізнення категорій підприємця і капіталіста.

У 70-х роках XIX ст. в економічній науці формується новий підхід до теорії підприємництва, пов'язаний з виникненням потужної течії – маржиналізму. У працях маржиналістів суб'єктивно-психологічного напрямку (К. Менгера, Ф. Візера, О. Бем-Баверка) підприємництво почало розглядатися з точки зору індивідуальної свідомості та породжуваних нею суб'єктивних відносин. Оскільки інформація про поведінку індивідів є обмеженою, то й результати підприємницької діяльності як комбінації ідей певної особи, що призвела до активізації процесу трансформації ресурсів у товари та послуги, є непередбачуваним. Фактор ризику при цьому стає другорядним, а не основним моментом підприємництва, яке трактується, наприклад К. Менгером, як «економічне благо, що являє собою цінність для господарюючих людей», оскільки дозволяє використовувати блага вищого порядку (засоби виробництва) для виробництва благ нижчого порядку (предметів споживання) [5, с. 182].

Родоначалник неокласичного напрямку політекономії А. Маршалл трактує підприємництво як «широке поняття, що включає будь-яке забезпечення потреб інших, та здійснюється в розрахунок на безпосередню або непрямую оплату його тими, хто отримує від нього користь». Він відділив функції капіталіста від функцій підприємця та поклав на останнього завдання щодо планування виробництва, поєднання необхідних для цього ресурсів та здійснення контролю за всіма складовими виробничого циклу. Тим самим Маршалл додав до трьох загально визначених факторів виробництва (землі, праці й капіталу) четвертий – організацію виробництва [4, с. 375-376]. Варто наголосити, що Маршалл, хоча

й виступав за свободу підприємницької діяльності, однак визнавав, що «в руках осіб енергійних, але неосвічених» вона здатна чинити руйнівний вплив на соціум (від хвороб серед дітей та жінок внаслідок непосильного режиму праці до деградації населення) [4, с. 66].

Особливе місце в розвитку теорії підприємництва посідає концепція Й. Шумпетера. У праці «Теорія економічного розвитку» ним обґрунтована теорія економічної динаміки, центральним ядром якої є підприємець-новатор – особа, котра завдяки своїй специфічній мотивації, своєрідному інтелекту, сильній волі й розвиненій інтуїції створює «нові комбінації», рухаючи економіку шляхом науково-технічного прогресу [15, с. 169].

Кризові явища, які охопили світову економіку у 20-х – 30-х роках XX ст., призвели до визнання в наукових та політичних колах необхідності впровадження державного регулювання підприємницької діяльності, яке відрізнялось несистемним характером та аномально кризовою природою походження. Навіть в працях прихильників економічного лібералізму відбувається визнання необхідності поміркованих регуляторних обмежень, здатних убезпечити суспільство від негативних проявів ринкової свободи.

Так, у праці Й. Шумпетера «Капіталізм, соціалізм, демократія» обґрунтовується незворотність поступового укорінення елементів державного регулювання економіки в країнах Європи та США у міжвоєнний та поствоєнний періоди з метою стабілізації соціальної ситуації. Глибокі соціальні, економічні, політичні зрушення, на думку автора, призвели до «переналадки економіки, в якій вільне підприємництво поступово згасає і мало ймовірно, що окови, одягнуті на нього будуть послаблені до такого ступеня, щоб повернути йому первинну природу» [14, С. 16].

Альтернативними мейнстріму напрямками теоретичних досліджень є концепції підприємництва, розроблені представниками нової історичної школи та австрійської школи. Висловлені ними ідеї охоплюють аналітичний простір, котрий виходить за чисто економічні межі та охоплює сферу соціальних відносин, а тому можуть вважатися перехідними до третього етапу розвитку теорій підприємництва.

Представники історичної школи М. Вебер та В. Зомбарт досліджували феномен капіталістичного підприємництва скрізь призму історичних, релігійних та соціальних факторів, як форми втілення раціональної організації вільної праці та використання можливостей підприємницького духу.

Дослідники австрійської школи (Л. Мізес, Ф. Хайек, І. Кірцнер) вважали підприємця носієм інноваційно-творчого потенціалу, котрий найбільш повно розкривається в умовах особистої свободи людини, змінюючи оточуюче середовище та породжуючи при цьому тривалі зміни в економічній сфері. Крім того, вони розглядали питання важливості впровадження поміркованої державної регуляції підприємництва для забезпечення безпеки виробництва та споживання. Зокрема, Ф. Хайек писав: «Жодна раціональна система організації не прирікає державу на бездіяльність. І система, заснована на конкуренції, потребує розумно сконструйованого та безперервно вдосконалюваного правового механізму... Заборона застосовувати шкідливі речовини, ... встановлення санітарних правил – все це не може негативно вплинути на конкуренцію» [12, с. 60-62].

Виведення проблем підприємництва на міждисциплінарний рівень відбулось наприкінці XX ст., коли відбулось усвідомлення необхідності його

вивчення як складної системи, що функціонує в динамічному екстернальному середовищі та взаємодіє з іншими системами. Розпочався бурхливий розвиток теорії підприємництва як напрямку між-дисциплінарних досліджень на перетині політичної економії, соціології, психології, політології та інших суспільних наук. Це дозволило створити суттєвий науковий доробок в області типології підприємницьких особистостей та структур, аналізу підприємницьких можливостей, мотивації до їх реалізації, факторів, що сприяють або перешкоджають реалізації підприємницького потенціалу, ролі мереж в підприємницькому успіху, організаційних структур підприємництва, крос-культурних співставлень [9].

Одночасно численні емпіричні приклади, коли підприємницькі рішення прямо чи опосередковано завдавали шкоди життю та здоров'ю населення, призводили до екологічних катастроф, дестабілізували соціальну ситуацію, поступово звели нанівець «ейфорію», притаманну ліберально орієнтованому сприйняттю підприємництва як виключно позитивного для розвитку економіки та загального процвітання явища. В суспільній свідомості вкорінюється переконання, що реалізація соціально корисної функції підприємництва можлива тільки за посередництва держави, оскільки отримання надприбутків часто здійснюється всупереч суспільним інтересам, супроводжуючись деструктивним впливом на екстернальне середовище. Державне регулювання підприємницької діяльності стає невід'ємною складовою цивілізованої ринкової економіки.

З розвитком тенденцій гуманізації, екологізації, соціалізації економіки відбувається зміщення акцентів із зовнішнього регуляторного впливу до внутрішньокорпоративного самообмеження. Це відобразилось, з одного боку, у популяризації концепції соціально відповідального підприємництва (яка комплексно враховує проблеми його взаємодії з екстернальним середовищем в сфері екології, якості продукції, взаємодії з діловими партнерами, конкурентами, органами державної влади, громадськими організаціями, ЗМІ, сприяння розвитку місцевих громад тощо), а з іншого, – у посиленні тенденцій дерегулювання економіки. Щороку з'являється все більше досліджень, які підтверджують, що розвиток підприємництва найбільш ефек-

тивно відбувається в умовах економічної свободи, однак за умови створення відповідного (специфічного для кожної окремої країни) інституційного середовища, в якому формальні й неформальні складові органічно взаємодіють, підсилюючи дію одне одного [19, с. 42-43].

В Україні, зокрема, наукові дискусії точаться навколо проблем зменшення надмірного регуляторного тягаря для підприємницького сектора в умовах, коли деформоване підприємницьке середовище ускладнює можливості побудови й нормального функціонування типових для ринкової економіки формальних інститутів, а «зрілість» неформальних інститутів (звичаїв, традицій, кодексу ділової етики та ін.) є недостатньою для попередження зловживань в цій сфері тільки за рахунок самосвідомості та самообмеження суб'єктів підприємництва.

Висновки з даного дослідження. Ретроспектива підприємництва в історії економіки та економічної думки доводить: сутність, суспільне ставлення та значимість підприємницької діяльності для економіки на різних історичних етапах змінювались й еволюціонували під впливом розвитку базових елементів інституційного середовища (законів, традицій, звичаїв тощо). На сучасному етапі розвитку забезпечення конструктивної взаємодії бізнесу і суспільства повинно відбуватись засадах раціонального взаємоузгодження регуляторного впливу формального й неформального походження з метою вироблення механізмів, здатних підтримувати безперервне функціонування процесів суспільного виробництва на принципах їх безпечності для життя та здоров'я громадян, довкілля, забезпечення соціальної рівноваги, не створюючи при цьому надмірних витрат для суб'єктів підприємницької діяльності та обмежень для реалізації ними своїх основних функцій. Зважаючи на специфіку вітчизняного інституційного забезпечення, в якості перспективного напрямку подальших досліджень в Україні можна визначити розроблення теоретико-методологічного обґрунтування механізмів збалансування регуляторного впливу та підприємницької діяльності задля підвищення конкурентних позицій українського бізнесу, посилення його адаптивності й резистентності до проявів нестабільності екстернального середовища.

Список літератури:

1. Валиева Э.И. Эволюция теории предпринимательства в рыночной экономике [Текст] / Э.И. Валиева, У.Ф. Ибрагимов // Молодой ученый. – 2013. – № 6. – С. 287-290.
2. Колесник Т.М. История развития предприятия / Т.М. Колесник, О.С. Демидова, Д.А. Колесник // БизнесИнформ. – 2013. – № 1. – С. 332-334.
3. Коротич О.Б. Підприємництво як соціально-економічне явище [Електронний ресурс] / О.Б. Коротич, Ю.Л. Орел, О.В. Рябичко // Теорія та практика державного управління. – 2010. – № 4(31). – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/3/02.pdf>.
4. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл. – М.: Издательство Прогресс, 1983 г. – 16 с.
5. Менгер К. Избранные работы / К. Менгер. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2005. – 496 с.
6. Орлова В. Эволюция концепции предприятия и развитие малого бизнеса / В. Орлова // Схід. – 2011. – № 6 (113). – С. 49-52.
7. Сизоненко В. Эволюция предприятия в контексте институциональной теории / В. Сизоненко // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. – 2013. – № 148. – С. 24-27.
8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.
9. Современные классики теории предпринимательства. Лауреаты Международной премии за вклад в исследования предпринимательства и малого бизнеса (1996–2010) [Текст] / пер. с англ. под науч. ред. А. Ю. Чепуренко. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. – 526 с.
10. Сэй Ж.Б. Трактат по политической экономии / Ж.Б. Сэй. – М.: Директ-Медиа, 2007. – 67 с.
11. Фролов Э.Д. Парадоксы истории – парадоксы античности / Э.Д. Фролов. – СПб.: Издат. дом СПбГУ, 2004. – 420 с.
12. Хайек Ф.А. Дорога к рабству / Ф.А. Хайек. – М.: Новое издательство, 2005. – 264 с.
13. Чепуренко А.Ю. Теория предпринимательства: важность контекста / А.Ю. Чепуренко, А.А. Яковлев // Российский журнал менеджмента. – 2013. – № 2. – Т.11. – С. 51-60.
14. Шумпетер Й.А. Капитализм, Социализм и Демократия: / Й.А. Шумпетер. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.
15. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 436 с.

16. Cantillon R. Essai sur la Nature du Commerce en G n ral / R Cantillon. – L.: Frank Cass and Company LTD, 1959. – 394 p.
17. Galor O. The Evolution of Entrepreneurial Spirit and the Process of Development [Електронний ресурс] / O. Galor, S. Michalopoulos // The Carlo Alberto Notebook. – 2009. – Working Paper № 111. – Режим доступу: <http://www.carloalberto.org/assets/working-papers/no.111.pdf>.
18. Meyer M. The Emergence of Entrepreneurship as a Research Field / M. Meyer, D. Libaers, B. Thijs, W. Gl nzel // In: E. Noyons, P. Ngulube, J. Leta (Eds), Proceedings of ISSI 2011 – The 13th International Conference on Scientometrics and Informetrics. – Durban: Ku Leuven, 2011. – P. 552–557.
19. Parker D. The Economic Impact of Regulatory Policy: A Literature Review of Quantitative Evidence / D. Parker, C. Kirkpatrick // Expert Paper of OECD. – 2012. – № .3. – 48 p.
20. Pittaway L. The Evolution of Entrepreneurship Theory [Електронний ресурс] / L. Pittaway, W.A. Freeman // Working Paper 01.2011. – Georgia: Center for Entrepreneurial Learning and Leadership, 2011. – Режим доступу: http://eagleentrepreneur.files.wordpress.com/2012/01/01_2011-pittaway.pdf.

Сенина А.А.

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК СЛОЖНЫЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН: СРАВНИТЕЛЬНАЯ РЕТРОСПЕКТИВА И СОВРЕМЕННАЯ ПРОБЛЕМАТИКА

Аннотация

Поскольку генезис предпринимательства отличается сложным и непрерывным характером, ретроспективный анализ тенденций его функционирования в рамках хозяйственной жизни общества, а также их отображение в экономической мысли является предпосылкой определения сущностных признаков данного явления на современном этапе. С целью установления логических взаимосвязей в развитии практики и теории предпринимательства, идентификации их характерных признаков выделены три хронологически последовательные периоды: период донаучного развития; период научно-экономического монизма; период выведения проблем предпринимательства на междисциплинарный уровень. Определено, что поиск регуляторных механизмов конструктивного взаимодействия государства и предпринимательства является одним из современных направлений исследований теоретического и прикладного характера.

Ключевые слова: предприниматель, предпринимательство, ретроспективный анализ, риск, инновации, государственное регулирование, дерегулирование.

Sienina A.A.

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ENTREPRENEURSHIP AS A COMPLEX SOCIO-ECONOMIC PHENOMENON: COMPARATIVE RETROSPECTIVE AND CONTEMPORARY ISSUES

Summary

Since the genesis of entrepreneurship has a sophisticated and continuous nature, retrospective analysis of trends in its functioning within the economic life of society, as well as their mapping to economic thought is a prerequisite for determining the essential features of this phenomenon at the present stage. In order to establish logical relationships between the development of the theory and practice of entrepreneurship, identify their specific characteristics distinguished three chronologically successive periods: the period of pre-scientific development, the period of scientific and economic monism, the period of breeding problems of entrepreneurship in multidisciplinary level. The search for regulatory mechanisms of constructive interaction between government and business is determined as one of the modern research areas of theoretical and applied nature.

Keywords: entrepreneur, entrepreneurship, retrospective analysis, risk, innovation, government regulation, deregulation.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЯК ФУНКЦІЯ ГОТЕЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Стрижеус Л.В., Виядач Н.О.

Луцький національний технічний університет

У статті досліджено питання реалізації функції «організація» в готельному менеджменті. Визначено етапи процесу організації та принципи, яких необхідно дотримуватись, для ефективного функціонування готельних підприємств. Розглянуто види організаційних структур готелів.

Ключові слова: менеджмент, організація, організаційна структура, принципи управління, готельний менеджмент.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними знаннями. В сучасних умовах господарювання важливо якісно організувати діяльність підприємства, сформувати його структуру, визначити необхідну кількість персоналу та його обов'язки, з'ясувати, як працівники виконуватимуть індивідуальні завдання, роботи, впровадити методи досягнення єдності дій усіх співробітників організації як соціальної цілісності. Все це забезпечується у процесі реалізації функції менеджменту "організація". Виконання розроблених планів і прийняття відповідних управлінських рішень неможливо здійснити без чіткої організації. Для досягнення своїх цілей люди повинні об'єднуватися, отримуючи при цьому додаткові можливості у використанні ресурсів організації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми ефективної організаційної діяльності готельних підприємств розглядали у своїх працях досить багато дослідників, зокрема: Роглев Х.Й., Мальська М.П., Кудла Н.Є, Крушельницька О.В., які наголошують на тому, що правильно організована діяльність є запорукою успішного функціонування готельних підприємств.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, в сучасних умовах господарювання необхідно чітко визначити роль та значення організаційної функції менеджменту для підприємств готельного бізнесу, що активно розвивається.

Мета статті. Метою статті є визначення місця "організації" як функції менеджменту в системі готельного менеджменту та з'ясування особливостей процесу організації в готелях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В готельному бізнесі організація, як функція управління, забезпечує впорядкованість технічної, економічної, соціально-психологічної й правової діяльності всіх підприємств готельно-ресторанної сфери, оскільки дозволяє визначити, хто саме повинен виконувати кожне конкретне завдання і які для цього будуть застосовані засоби. Через організаційну діяльність, тобто через поділ і об'єднання завдань та компетенції працівників, відбувається управління відносинами на кожному підприємстві [1].

Функція менеджменту «організація» з одного боку – це структура взаємовідносин, прав, цілей, ролей, видів діяльності та інших факторів, які мають місце в процесі спільної праці людей, та процес, за допомогою якого створюється і зберігається структура підприємства, з другого [4].

Процес організації складається з таких етапів:

- детальне визначення обсягу роботи, яку необхідно виконати для досягнення цілей підприємства;
- добір працівників для виконання встановленою завдання;
- поєднання відповідних засобів і знарядь та умов реалізації прийнятих завдань;

- розподіл виконавчих завдань на детальні дії, які здійснюватимуть визначені працівники з урахуванням їхньої кваліфікації, віку, службового становища тощо;

- організація злагодженої роботи працівників завдяки створенню дієздатного колективу;

- запровадження механізмів координування, співпраці з виконання працівниками завдань, щоб вони становили монолітну й гармонійну цілісність;

- перевірка ефективності виконаної роботи й діяльності підприємства та необхідні коригування, реорганізації з метою утримання або збільшення прибутковості [2].

Праця в готелі має бути раціонально поділена. Перш за все, аналізується характер завдання, з'ясується, що треба зробити та які для цього використати способи. Вся сукупність дій ділиться на етапи, визначені робочі місця, а на певні посади призначаються відповідні працівники. Поділ праці є широко розвинутим у великих готельних підприємствах, які працевлаштовують працівників різних спеціальностей (економісти, бухгалтери, інженери, маркетологи). Для ефективної діяльності готельного підприємства дії працівників необхідно концентрувати на виконання поставленого завдання так, щоб швидко та з мінімальними витратами отримати бажані результати та перейти до реалізації наступних завдань. Зокрема, нове готельне підприємство, яке тільки вийшло на ринок, може для початку зосередити увагу на визначенні потреб ринку, пошуку ринкових ніш, а потім вже під ці потреби розробляти цільові продукти та послуги. Така лінія поведінки буде ефективною, оскільки одночасно виконувати зазначені вище дії досить важко.

Не менш важливим є оптимальний добір внутрішніх елементів готелю та відповідний їх розподіл у часі. Так, готель «Marriott Corporation», де взаємна координація та інтеграція діяльності охоплює як відділи бронювання, прийому та розміщення, так і відділи обслуговування об'єкта. Виконання функцій кожного з даних трьох організаційних елементів впливає на ситуацію в інших. Так, відділ бронювання надає інформацію про щоденну кількість гостей працівникам служби прийому та розміщення гостей, яка, в свою чергу, повинна знати, які та скільки номерів потребують першочергового прибирання.

Для нормального функціонування готелю потрібно здійснювати спеціалізацію та групування праці. Спеціалізація роботи пов'язана з поділом праці, оскільки вона представляє сферу, в якій загальні завдання підприємства розподілені на складові частини. Внаслідок цього відбувається розширення підприємств та їх розвиток. Також передбачається групування організаційних елементів за певними критеріями в окремі організаційні відділи. Такими критеріями можуть бути: критерії продукту, функціональних обов'язків, виду клієнтів, розташування. Функціональне групування поєднується з профе-

сійними або схожими вміннями (маркетинговими, фінансовими). Групування за видами клієнтів охоплює діяльність, що враховує потреби певних видів клієнтів або їх груп (діловий туризм, рекреаційний, соціальний). За розташуванням, робочі місця групуються відповідно до визначених місць або географічних територій, що дає змогу підприємствам швидко реагувати на особливі вимоги клієнтів і на ознаки середовища різних регіонів. Оптимальним є вертикальний поділ управлінської праці, а саме – виділення рівнів управління та підпорядкування нижчих рівнів управління вищим. Наприклад, реалізації завдань керівництва готельної мережі «Marriott» мають бути підпорядковані інтереси керівників окремих готельних об'єктів.

Важливим обрання найраціональнішого варіанту для конкретних умов організаційної діяльності підприємства (тих елементів організаційної структури підприємства, які є необхідними та найбільш прийнятними до виконання завдань). Для полегшення та оптимізації дій потрібно здійснювати систематичне делегування частини обов'язків та повноважень менеджера вищого рівня в межах організаційної структури менеджерам середнього і низового рівня. При цьому відповідальність за конкретні дії не може перевищувати передбачений обсяг делегованих повноважень, але і не повинна бути меншою за нього. Головними перевагами цього процесу є зменшення витрат, підвищення кваліфікації підлеглих та можливість краще задовольняти потреби клієнтів.

Для ефективної роботи готелю необхідна чітка та правильно побудована організаційна структура. Вона показує розташування кожної служби і посади в загальній організації готелю та ілюструє розподіл повноважень і обов'язків. Схема організаційної структури може змінюватися. Її варто періодично переглядати, особливо при значних змінах в структурі управління готелю. Обов'язки різних працівників можуть змінюватися в залежності від їхньої кваліфікації та чисельного складу.

Організаційна структура готелю загалом будується таким чином. До ланок управління відносяться керівники, їхні заступники, що управляють декількома структурними підрозділами, самі структурні підрозділи та провідні спеціалісти, що виконують окремі функції або частину функцій. Їм підпорядковуються безпосередні виконавці (обслуговуючий персонал). На вершині структури управління готелю стоять власник та генеральний директор [5].

Кількість людей, підпорядкованих одному менеджеру, називають нормою керованості. Якщо одному керівнику підпорядковується багато працівників, то норма керованості велика, що в результаті дає неякісну структуру організації. В готельному бізнесі вищі керівники управляють не більше, ніж десятьма підлеглими, тоді як менеджери низового рівня управління можуть керувати набагато більшим числом співробітників. Це багато в чому залежить від умінь менеджера спілкуватися з підлеглими, складності розв'язуваних завдань, інтересу та залучення до трудового процесу.

Зауважимо, що в сучасних умовах широкої спеціалізації, диверсифікації готельного продукту, різних розмірів та категорії готельних підприємств не існує ідеальної та єдиної моделі управління готелями. Вибір моделі організаційної структури управління визначається конкретними особливостями позиціонування на ринку готельного підприємства та повинен бути спрямованим на оптимальне задоволення попиту клієнтів. Організаційна структура в готельних підприємствах залежить від їхніх роз-

мірів та типу. У великих готелях вона розгалужена і забезпечує можливість оптимального управління різними функціональними напрямками. У готелях низької та середньої місткості передбачено мінімальний набір служб, які гарантують пропозицію основних готельних послуг.

Традиційно організаційні структури класифікують за: підпорядкованістю рівнів і ланок управління; ринковою орієнтацією; ступенем гнучкості; ступенем централізації. В готельному бізнесі найчастіше організаційні структури розрізняють за підпорядкованістю рівнів і ланок управління.

Лінійна організаційна структура управління є однією з найпростіших організаційних структур управління. Суть даної структури полягає в тому, що на чолі кожного структурного підрозділу є керівник, який наділений усіма повноваженнями та здійснює усі управлінські функції. Кожна ланка і кожен підлеглий мають лінійного керівника, через якого усі управлінські команди проходять одним каналом. Керівники виділяються пооб'єктно, оскільки кожен з яких виконує усі види робіт і приймає рішення, пов'язані з управлінням даним об'єктом. Так, як керівник низової ланки управління підпорядковується керівникові більш високого рівня, а управлінські рішення передаються ланцюжком «зверху донизу», формується свого роду ієрархія керівників. Підлеглі виконують завдання лише свого безпосереднього керівника. Це свідчить про дію принципу єдинопочатку. Вищий орган управління має видавати розпорядження виконавцям, через їх безпосереднього начальника.

Лінійна організаційна структура є найменш гнучкою, але, водночас, найбільш логічною та формально визначеною. Вона використовується насамперед у малих за розмірами закладах розміщення, що надають основні та незначний обсяг додаткових послуг (однорідний продукт) при відсутності широких зв'язків у кооперації. Дана організаційна структура притаманна таким готельним підприємствам як: готель «Світязь», готель «Волга», готель «Забайкалля».

При функціональній організаційній структурі кожен підрозділ або окремий керівник здійснює управління виконавцями лише в межах своєї функції. В організації, як правило, фахівці одного профілю поєднуються в структурні підрозділи (відділи), наприклад відділ маркетингу, відділ прийому і розміщення, плановий відділ тощо. Таким чином, загальне завдання управління організацією розподіляється, починаючи із середнього рівня, за функціональним критерієм. Така функціональна спеціалізація системи управління підвищує результативність діяльності готелю. Ця структура наявна в готелі «Пур-Наволоок готель».

Лінійно-функціональна структура управління готелем вирізняється тим, що вся влада належить лінійному керівнику, а функціональні керівники здійснюють інформування та координацію дій підлеглих в межах своєї компетенції. Лінійно-функціональна структура передбачає спеціальні підрозділи при лінійних керівниках. Цю організаційну структуру використовують наступні готелі: готель «Premier-Palace», готельний комплекс «Турист», готель «Hyatt Regency Kiev».

Організаційну схему управління формують керівники готельного підприємства на початковій стадії виникнення та визначають спеціалізацією закладу, його категорією, обсягом номерного фонду, розташуванням, категорією гостей та іншими чинниками. У формуванні організаційної схеми вагома роль належить аналізу створення підрозділів

управління, чіткого визначення їхніх функціональних обов'язків, зв'язків у самому підрозділі (службі, відділі) та між підрозділами у виробничому процесі.

Організаційна структура управління готельним підприємством оптимальна тоді, коли всі структурні підрозділи доповнюють процес створення готельної послуги, забезпечуючи його діяльність і водночас максимальну ефективність функціонування в досягненні кінцевого результату, яким вважається надання конкурентоздатних послуг [3].

З-поміж основних принципів організації системи управління готельними підприємствами виокремлюють: орієнтацію на виробництво послуг згідно з попитом гостей; організаційну структуру управління, що повинна відображати його цілі й стратегію; постійне впровадження організації виробництва через його спеціалізацію та диверсифікацію; поєднання прав і обов'язків, відповідальності й контролю в управлінні; швидку адаптацію – здатність чітко реагувати на зміни попиту, вдосконалювати технологію виробництва, запроваджувати інновації; економічність – відповідність витрат на утримання органів управління можливостям організації; простоту в управлінні, сформовану з незначної кількості рівнів управління, укомплектованих кваліфікованими спеціалістами; оптимальність в управлінні – організація має забезпечувати раціональні зв'язки між службами та персоналом; керованість, що передбачає здатність керівників своєчасно приймати та доводити до виконавців ефективні рішення, домагатись чіткого їх виконання.

Організаційна схема управління повинна постійно змінюватись, зокрема за динамічного зовнішнього середовища готелю й структури управління. Відповідно до змін у структурі управління, які спричиняють зміни у чисельності персоналу, важливо, щоби ці зміни суттєво не позначались на якості обслуговування [6].

В організаційній структурі готелів виокремлюють основні служби, типові для більшості готелів, допоміжні й додаткові. До основних належать: прийому та розміщення; бронювання; обслуговування номерів; громадського харчування; фінансова; комерційна; інженерно-експлуатаційна. Допоміжні забезпечують діяльність основних служб, урізноманітнюють готельні послуги (пральня, хімчистка, майстерня з ремонту взуття, одягу). Додаткові служби (бізнес-центр, спортивно-оздоровчий центр, перукарня, косметичний кабінет, торгові кіоски, відділення зв'язку, солярій) надають платні послуги [3].

Через специфічні ознаки готельних послуг організація є функцією з досить високим рівнем невизначеності, оскільки важко проаналізувати обсяг деталізованих завдань та відповідальності. Запровадження чітко визначених завдань і повноважень у поєднанні з високою формалізацією може спричинити організаційний хаос і безпорадність у випадках нестандартних потреб клієнта.

Висновки. Функція організації має досить вагомe значення при управлінні підприємствами готельного бізнесу. Правильно сформувавши організаційну структуру готелю, дотримуючись послідовності в здійсненні процесу організації його діяльності, раціонально розподіливши працю, оптимально підібравши і розподіливши внутрішні елементи у часі, здійснивши спеціалізацію та групування праці, вертикально розподіливши управлінську працю, делегувавши частину обов'язків та повноважень менеджерів вищого рівня управління, підприємства зможуть ефективно функціонувати та активно розвиватися в умовах розвитку ринкової економіки. Саме організаційна функція менеджменту забезпечує впорядкування технічних, економічних, соціально-психологічних і правових аспектів функціонування готелю.

Список літератури:

1. Крушельницька О.В. Управління персоналом: Навчальний посібник / О.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук— К., «Кондор». – 2003. – 296 с
2. Кудла Н.Є. Менеджмент туристичного підприємства: підручник / Н.Є. Кудла. – К.: Знання, 2012. – 343 с.
3. Мальська, М.П. Організація готельного обслуговування: Підручник / М.П. Мальська, І.Г. Пандяк, Ю. С.Занько. – К.:Знання, 2011. – 366с
4. Нечаюк Л.І. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент: Навч. посібник / Л.І. Нечаюк, Н.О. Телеш – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 348 с.
5. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту: Підручник / Х.Й. Роглев – К.: Кондор, 2009.-408с.
6. Шегда А.В. Менеджмент : Підручник / А.В. Шегда. – К. : Знання, 2004. – 687 с.

Стрижеус Л.В., Виядач Н.А.

Луцкий национальный технический университет

ОРГАНИЗАЦИЯ КАК ФУНКЦИЯ ГОСТИНИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Аннотация

В статье исследованы вопросы реализации функции «организация» в гостиничном менеджменте. Определены этапы процесса организации и принципы, которые необходимо соблюдать для эффективного функционирования гостиничных предприятий. Рассмотрены виды организационных структур отелей.

Ключевые слова: менеджмент, организация, организационная структура, принципы управления, гостиничный менеджмент.

Stryzheus L.V., Vuyadach N.A.
Lutsk National Technical University

ORGANIZATION AS A FUNCTION OF HOTEL MANAGEMENT

Summary

This paper investigates the implementation of function «organization» in hotel management. The stages of the process and principles to be followed for the effective operation of the hotel enterprises. Kinds of organizational structures hotels.

Keywords: management, organization, organizational structure, principles of management, hotel management.

УДК 336.132.11

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Тесля С.М., Мудрик М.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено необхідність фінансового забезпечення місцевих бюджетів, розглянуто джерела фінансування потреб, які необхідні місцевому самоврядуванню для їх ефективного функціонування. Досліджено роль місцевих бюджетів у формуванні дохідної бази. Проаналізовано проблеми формування доходів місцевих бюджетів та можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, фінансове забезпечення, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, податкові надходження, міжбюджетні трансферти.

Постановка проблеми. В сучасному світі важливого значення набуває фінансове забезпечення органів місцевої влади, як основна рушійна сила управління економічною політикою в державі. Адаптація економічної системи складається з дрібних підсистем на місцевому рівні. І як наслідок, коли місцеві підсистеми будуть достатньо забезпечені фінансовими ресурсами, і завдяки цьому зможуть ефективно функціонувати, то і загальна економічна система країни буде знаходитись на високому перспективному рівні. Для цього необхідно визначити перешкоди, які стоять на шляху нормального фінансового забезпечення і шукати шляхи вирішення цих проблем та перспективи подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль, значення та проблеми функціонування органів місцевого самоврядування у своїх працях досліджують такі економісти як М.О. Баймуратов, В.А. Григор'єв, С.О. Гриневецький, І.Г. Ткачук, Ф.Г. Бурчак, В.В. Цветков, В.І. Семчик, В.Б. Авер'янов, В.Ф. Погорілко та інші. Проблема фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування присвятили свої праці вітчизняні вчені: І.О. Луніна, Ц.Г. Огонь, С.В. Слухай, С.І. Юрій, І.Я. Чугунов, В.В. Зайчикова, О.Д. Василик, О.П. Кириленко, В.І. Кравченко, К.В. Павлюк та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Оцінюючи рівень досліджуваності цієї теми, можна зробити висновок, що окремі питання даної теми залишаються і досі відкритими, незважаючи на велику кількість досліджень та публікацій у цьому напрямі. Тому з'являється потреба у подальшому поглибленому дослідженні проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття особливостей формування доходів місцевих бюджетів, визначення недоліків та обґрунтування напрямів зміцнення ресурсної бази органів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування – це сукупність заходів, щодо акумулювання, розподілу та використання фінансових ресурсів, з метою здійснення ефективної діяльності на певних відповідних територіях, реалізації цілей, програм та стратегій. Фінансові ресурси місцевих органів влади – це фонди коштів, що створюються і використовуються на соціальний і економічний розвиток.

Фінансове забезпечення також можна представити як системну діяльність, що включає дві складові:

- основна діяльність, що реалізує його призначення і полягає в мобілізації, накопиченні, перетворенні та розподілі фінансових ресурсів на шляху до кінцевого їх споживача з метою досягнення цілей певної організаційної системи (функціональна підсистема);
- управлінська діяльність, що покликана гарантувати належну ефективність та результативність фінансового забезпечення (управлінська підсистема) [3].

Джерела фінансування потреб органів місцевого самоврядування поділяються на: доходи місцевого бюджету, позики, фінансові ресурси комунальних підприємств, фінансові ресурси населення, інвестиції, цільове фінансування регіональних програм з державного бюджету, позабюджетні фонди і міжбюджетні трансферти.

Як окрема економічна категорія, доходи місцевих бюджетів виражають сферу економічних відносин суспільства, яка пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону [4].

Доходи, в свою чергу, можуть поділятися на власні, закріплені та регульовані. Власні доходи забезпечують принцип самостійності бюджетів усіх рівнів, включаючи і державний бюджет України. Власні доходи – це доходи, що формуються на території, підвідомчій відповідному місцевому органу влади згідно з його рішеннями.

До власних доходів належать:

- місцеві податки і збори, платежі, що встановлюються місцевими органами влади;
- доходи комунальних підприємств;
- доходи від майна, що належить місцевій владі, та ін.

Частка власних доходів місцевих бюджетів в Україні є вкрай незначною, і, таким чином, принцип самостійності цих бюджетів залишається поки що декларованим.

Закріплені доходи – це доходи, які закріплюються за певним бюджетом. Закріплені доходи також є основою самостійності місцевих бюджетів [5].

Основну частку доходів місцевих бюджетів поки що становлять регульовані доходи. Ця частка сягає 75-85 %. Регульовані доходи – це доходи, що розподіляються між різними рівнями бюджетної системи.

Для регулювання доходів бюджетів використовується інструмент дотації вирівнювання – міжбюджетний трансферт, який використовується для вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує.

Також доходи місцевих бюджетів можуть класифікуватися за такими розділами:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти [1].

Розглянемо детальніше ці розділи на прикладі аналізу за I півріччя 2011-2013 років.

Податкові надходження за січень-червень 2013 року складають 87,2 доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів), їх обсяг становить 42,9 млрд. грн., що на 5,8% більше від минулорічного показника.

Обсяг неподаткових надходжень місцевих бюджетів в тому ж періоді склав 5,6 млрд. грн., що на 1,8% більше, ніж відповідний показник 2012 року.

У структурі неподаткових надходжень за перше півріччя 2011-2013 років прослідковується зниження власних надходжень бюджетних установ, у 2011 році надходження становили 75,2%, а у 2013 знизились до 71,9%. Проте відмічається значне збільшення інших неподаткових надходжень більш, ніж у 2 рази. Найбільшою ж статтею у структурі неподаткових надходжень до місцевих бюджетів традиційно залишаються власні надходження бюджетних установ, їх обсяг становив 4,0 млрд. грн. (рис.1).

Доходи бюджету розвитку місцевих бюджетів (з урахуванням коштів, одержаних із загального фонду бюджету до бюджету розвитку) за I півріччя 2013 року склали 2,5 млрд. грн., що на 46,3% більше за показник минулого року. Відбулося зростання частки цих доходів і в загальній структурі доходів місцевих бюджетів до 10,6% [2, с. 53].

Щодо трансфертів, то за даними Держказначейства України, у січні-червні 2013 року було перераховано 53,8 млрд. грн. міжбюджетних трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів, що становить 45,4% річного плану. Стан перерахування міжбюджетних трансфертів характеризують дані, наведені у таблиці 1.

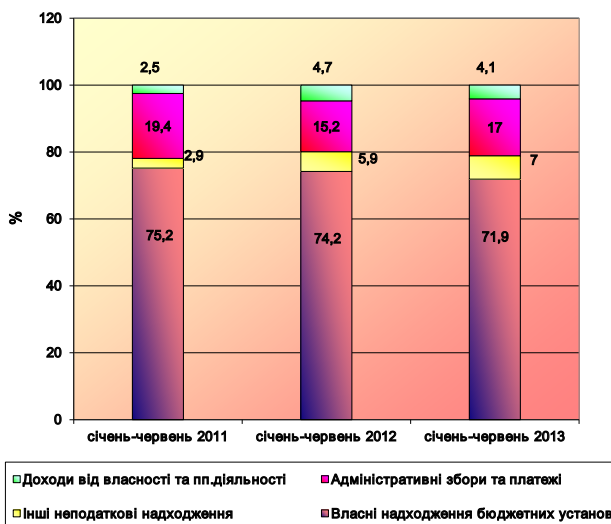


Рис. 1. Структура неподаткових надходжень місцевих бюджетів за січень-червень 2011-2013 рр. Джерело: розроблено авторами за даними [2, с. 52]

Виходячи з усього вище проаналізованого, можна сказати, що фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування знаходиться на належному рівні з перспективою до подальшого зростання. Проте, незважаючи на всі переваги, є і ряд проблем, які трапляються у системі формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Основними проблемами системи фінансового забезпечення місцевих бюджетів є:

1. Відсутність реальних стимулів до підвищення рівня ефективності управління дохідною частиною місцевих бюджетів, що обумовлено невідповідністю сучасних тенденцій формування доходів місцевих бюджетів потребам зміцнення місцевого самоврядування.
2. Нестабільність доходної бази.
3. Забезпечення ефективності управління бюджетними ресурсами суттєво ускладнене наявністю проблем у самій структурі місцевих бюджетів, а також їх вертикальною та горизонтальною розбалансованістю.
4. Другорядність місцевих податків і зборів у порівнянні із загальнодержавними.
5. Використання вільних бюджетних коштів.
6. Наявність місцевих податків, витрати на адміністрування яких перевищують надходження.
7. Недостатнє фінансування з державного бюджету.
8. Недосконалість системи короткострокового планування доходів місцевих бюджетів та нереалістичність плану доходів.
9. Наявність обмеженого доступу місцевих бюджетів до ринку запозичень [6].

Висновки і пропозиції. Основні проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування виникають через обмеженість фінансових ресурсів і недосконалість нормативної та законо-

Таблиця 1
Міжбюджетні трансферти, що надійшли з державного бюджету до місцевих бюджетів, за січень-червень 2011-2013 років

Міжбюджетні трансферти	Факт за січень-червень 2011 року	Факт за січень-червень 2012 року	План на 2013 рік	Факт за січень-червень 2013 року	Виконання плану, %
Усього, млн. грн., у т.ч.:	42 810,0	49 552,4	118 590,7	53840,9	45,4
- загальний фонд	41 534,5	48 446,4	110 759,3	52 756,5	47,6
- спеціальний фонд	1 275,5	1 106,0	7 831,4	1 084,4	13,8

Джерело: розроблено авторами за даними [2, с. 60]

давчої бази у галузі формування доходів місцевих бюджетів.

Головними напрямками подолання проблем, пов'язаних із формуванням місцевих бюджетів, є:

- чітке законодавче закріплення бюджетних повноважень і відповідальності влади при формуванні доходної частини місцевих бюджетів;

- пошук альтернативних джерел наповнення доходної частини бюджетів фінансовими ресурсами;

- створення економічних стимулів з розвитку власного податкового потенціалу територій, зрос-

тання обсягу державних інвестицій з підтримки пріоритетних галузей економіки на місцевому рівні;

- запровадження контролю при сплаті та використанні доходів місцевих бюджетів;

Таким чином, реалізація зазначених вище заходів неодмінно сприятиме зміцненню фінансових основ діяльності органів місцевого самоврядування в Україні, забезпечить сталий соціально-економічний розвиток територій, підвищення соціального захисту та добробуту громадян.

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень – червень 2013/ [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – К., 2013. – 72 с.
3. Кравченко С.О., Марковський С.С. Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf>
4. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: Навчальний посібник. – К.: Знання-Прес, 2006. – 607 с.
5. Петленко Ю. В. Місцеві фінанси : конспект лекцій [Текст] / Ю. В. Петленко, О. Д. Рожко . – К.: Кондор, 2011.- 282 с.
6. Управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів Львівщини: проблеми та напрями підвищення ефективності/ [І. З. Сторонянська, М. А. Козоріз, С. А. Давимука, Г. В. Возняк та ін.]; НАН України. Інститут регіональних досліджень; за ред. д.е.н., проф. І. З. Сторонянської. – Львів, – 2013. – 93 с.

Тесля С.Н., Мудрик М.І.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

В статье исследованы необходимость финансового обеспечения местных бюджетов, рассмотрены источники финансирования потребностей, которые необходимы местному самоуправлению для их эффективного функционирования. Исследована роль местных бюджетов в формировании доходной базы. Проанализированы проблемы формирования доходов местных бюджетов и возможные пути их решения.

Ключевые слова: органы местного самоуправления, финансовое обеспечение, местные бюджеты, доходы местных бюджетов, налоговые поступления, межбюджетные трансферты.

Teslia S.N., Mudryk M.I.

Ivan Franko National University of L'viv

NATURE AND STRUCTURE OF FINANCIAL SUPPORT LOCAL GOVERNMENT

Summary

This paper investigates the need for financial support of local budgets, the sources of funding needs that are essential to local government for their effective functioning. The role of local budgets in the revenue base. The analysis of problems of the formation of local budgets and possible solutions.

Keywords: local governments, financial support, local budgets, revenues, tax revenues, intergovernmental transfers.

МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ

Тесля С.М., Ходань О.М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено сутність фінансових ресурсів регіону, розглянуто їх класифікацію. Розкрито роль місцевих бюджетів у формуванні фінансових ресурсів регіону. Проаналізовано проблеми формування доходів місцевих бюджетів та можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: фінансові ресурси, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, фінансовий потенціал, регіональний розвиток.

Постановка проблеми. Ефективна діяльність органів місцевої влади щодо соціально-економічних процесів в регіоні можлива лише за умови достатнього обсягу фінансових ресурсів, що знаходяться в її розпорядженні. В цьому контексті, в центрі уваги науковців і практиків перебувають місцеві бюджети, які розглядаються, з одного боку, як самостійні інститути в структурі фінансів регіону, з іншого – як фінансова основа розвитку регіонів. Труднощі формування та виконання місцевих бюджетів в Україні, що спостерігаються впродовж останніх років, поступово набувають системного характеру. Тому на даному етапі є актуальним дослідження сутності економічної категорії «місцеві бюджети» та підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів формування доходів місцевих бюджетів присвячені праці таких відомих українських вчених як Кириленко О.П., Кравченко В.І., Демченко Т.М., Сазонець І.Л., Ткачук І.Г., Огонь Ц.Г., Пилипів В., Юрій С.І., Шевчук Н.Ю., Василик О.Д. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій з питань формування доходної частини місцевих бюджетів, в економічній літературі відчувається обмеженість праць, що стосуються теоретичних основ і сучасної практики формування і реалізації фінансових ресурсів бюджету на регіональному рівні, в результаті чого виникає необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей формування доходів місцевих бюджетів як одного з основних джерел фінансових ресурсів регіону, визначення напрямків вдосконалення наповнення їх доходної частини.

Виклад основного матеріалу. Функціонування регіону як відносно відокремленого фінансово-господарського комплексу потребує наявності дієздатної структури управління будь-якою його сферою або галуззю, в тому числі і регіональними фінансами. Таким чином, об'єктивна необхідність управління фінансами на регіональному рівні обумовлена тим, що в рамках кожної територіальної одиниці діють комплекси виробництва і підприємств зі своїми зв'язками, які необхідно використовувати в інтересах всіх суб'єктів господарювання, забезпечуючи соціальний прогрес суспільства в цілому [7].

Однією із важливих проблем, розв'язання якої необхідне для формування та нарощування виробничого потенціалу, забезпечення збалансованого розвитку регіонів є вдосконалення механізму формування та використання їх фінансових ресурсів, підвищення завдяки цьому загальної ефективності наявного фінансового потенціалу [2].

До фінансових ресурсів регіону відносять всю сукупність фінансових ресурсів, які формуються та (або) використовуються для вирішення проблем, пов'язаних з процесами проектування, будівництва, розвитку, функціонування об'єктів та суб'єктів соціально-економічної та інженерно-виробничої інфраструктур регіону, суб'єктів підприємницької діяльності в регіоні. Фінансові ресурси регіону є одним із видів ресурсів, що забезпечують його функціонування і розвиток [7].

Фінансові ресурси завжди є обмеженими. Тому їх залучення потребує створення певних умов. Фінансові ресурси можуть бути мобілізовані тільки тими суб'єктами господарювання регіону, які мають можливість їх раціонального використання. Надання фінансових ресурсів певним суб'єктам, як правило, передбачає їх повернення в установлені строки, платність, забезпечення, цільовий характер використання та виконання інших вимог. Разом з тим, фінансові ресурси можуть надаватись суб'єктам і на безповоротній основі. Такі операції мають місце в процесі емісії і розміщення акцій, державного фінансування, безоплатної передачі ресурсів та ін.

Фінансові ресурси мають першорядне значення, оскільки це єдиний вид ресурсів, який може бути перетворений з мінімальним розривом у часі в будь-який інший вид ресурсів. Будь-яка діяльність починається з відповіді на питання: де знайти джерела фінансування, як організувати поточне і перспективне управління фінансовими ресурсами, яке забезпечує фінансову стійкість і платоспроможність [7].

Основними джерелами формування фінансових ресурсів регіону є доходи місцевих бюджетів та позабюджетних фондів, фінансові ресурси підприємств та організацій усіх форм власності (у тому числі кредитно-фінансових інститутів) та кошти населення.

Економічна сутність місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих рад народних депутатів, розподілі та використанні цих фондів і фінансуванні утримання й розвитку соціальної інфраструктури місцевого господарства [6].

В Україні згідно з Бюджетним кодексом місцевими визнаються бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування (бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах).

Доходи місцевих бюджетів класифікуються за такими розділами:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти [1].

Місце і значення місцевих бюджетів в економічній системі держави безпосередньо зумовлені типом економічної системи, обраними цілями та пріоритетами суспільного розвитку [3].

Роль місцевих бюджетів є багатогранною, адже саме вони виступають:

- важливим чинником економічного розвитку і фінансової стабільності;
- важелем здійснення перерозподільних процесів;
- фінансовою базою місцевого самоврядування;
- інструментом реалізації державної регіональної політики;
- планами формування і використання фінансових ресурсів територіальних утворень;
- головним джерелом фінансових ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, вирішення місцевих проблем;
- основою забезпечення конституційних гарантій, вирішення соціальних проблем, піднесення рівня добробуту населення.

Особливістю місцевих бюджетів є те, що:

- вони відображають певну, чітко обмежену, частину грошових відносин, які функціонують на окремій території;
- забезпечують матеріальну незалежність органів місцевого самоврядування і безпосередньо їм підпорядковані;
- усі їхні ланки органічно пов'язані не тільки між собою, а й з установами та підприємствами всіх форм власності, які функціонують на території регіону.

На сучасному етапі розвитку суспільства при формуванні дохідної частини місцевих бюджетів можна виділити такі тенденції:

- обласні та районні бюджети, частка яких становить близько 60 % бюджетів самоврядування, повністю формуються за рахунок надходжень із державного бюджету;
- бюджети базового рівня – міст, сіл, селищ формуються переважно за рахунок перерозподілу коштів з районних та обласних бюджетів.

Розглянемо особливості формування дохідної бази місцевих бюджетів з 2011 по 2013 роки.

За даними Державного казначейства України до місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2013 році надійшло 105,2 млрд. грн., що на 6 % або на 4, 4 млрд. грн., більше за 2012 рік.

Частка доходів місцевих бюджетів у структурі доходів Зведеного бюджету України у 2013 р. становила 23,8 %, що більше на 1,2 %, ніж у 2012 році (рис.1).

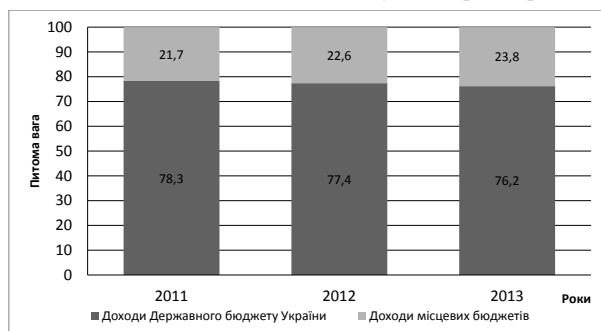


Рис. 1. Частка доходів державного та місцевих бюджетів у доходах Зведеного бюджету України за період 2011-2013 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними [4]

З метою забезпечення мінімального рівня надання органами місцевого самоврядування основних соціальних послуг з державного бюджету надаються міжбюджетні трансферти, зокрема дотації вивільнення, субвенції і т.д.

Упродовж 2011 – 2013 рр. спостерігалася стійка тенденція до зростання питомої ваги міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України: від 49,7% у 2012 р., до 52,4 % у 2013 р.

Звідси, можна зробити висновок, що виконання місцевих бюджетів протягом аналізованого періоду відбувалося за умов збільшення їх залежності від ресурсів державного бюджету, про що свідчить суттєве зростання абсолютних обсягів та питомої ваги міжбюджетних трансфертів у загальній сумі доходів місцевих бюджетів.

Варто зазначити, що до найбільш гострих проблем у сфері формування місцевих бюджетів варто віднести використання вільних бюджетних коштів, нестабільність доходної бази, неефективну систему вилучення надлишків загальнодержавних податків, недостатнє фінансування з державного бюджету.

Місцеві бюджети є фінансовим планом розвитку регіонів. Саме в місцевих бюджетах втілюється політика органів місцевого самоврядування, оскільки в залежності від напрямків витрачання ними коштів можна зробити висновки про пріоритетні напрямки роботи органів місцевого самоврядування.

Практичне досягнення цілей регіонального розвитку, висвітлених у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, вимагає модернізації принципів фінансування регіонального розвитку, у першу чергу – з місцевих бюджетів. В таких умовах необхідною є зміна форм та інструментів наповнення місцевих бюджетів і розширення їх дохідних джерел.

Основними проблемами системи формування доходів місцевих бюджетів є:

1. Відсутність реальних стимулів до підвищення рівня ефективності управління дохідною частиною місцевих бюджетів, що обумовлено невідповідністю сучасних тенденцій формування доходів місцевих бюджетів потребам зміцнення місцевого самоврядування.
2. Недосконалість системи короткострокового планування доходів місцевих бюджетів та нереалістичність плану доходів.
3. Забезпечення ефективності управління бюджетними ресурсами суттєво ускладнене наявністю проблем у самій структурі місцевих бюджетів, а також їх вертикальною та горизонтальною розбалансованістю.
4. Наявність обмеженого доступу місцевих бюджетів до ринку запозичень [5].

Висновки і пропозиції. Узагальнення практики та проблематики існуючої системи формування місцевих бюджетів України потребує здійснення комплексного і системного реформування місцевих бюджетів в напрямі:

- збільшення впливу органів місцевого самоврядування на наповнення місцевих бюджетів шляхом надання самостійних прав у місцевому оподаткуванні;
- запровадити дієвий контроль за сплатою місцевих податків і зборів, їх правильним обчисленням та своєчасним нарахуванням шляхом закріплення функції зйого здійснення за відповідними контролюючими органами;
- створення економічних стимулів з розвитку власного податкового потенціалу територій, зростання обсягу державних інвестицій з підтримки пріоритетних галузей економіки на місцевому рівні;
- розвиток ринку місцевих запозичень як ефективного інструменту фінансування пріоритетних економічних програм на рівні територіальних утворень;
- впровадження системи оцінки фінансового становища та якості управління фінансами місцевих органів влади.

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Герасимчук З.В. Виробничий потенціал регіону методики оцінки та механізми нарощення: монографія / З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська. – Луцьк, ЛДТУ, 2003. – 242 с., с. 59.
3. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: навч. посібн. [Текст] / В.І. Кравченко. – К.: Київ, 2010. – 487 с.
4. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>.
5. Управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів Львівщини: проблеми та напрями підвищення ефективності / [І. З. Сторонянська, М. А. Козоріз, С. А. Давимука, Г. В. Возняк та ін.] ; НАН України. Інститут регіональних досліджень ; за ред. д.е.н., проф. І. З. Сторонянської. – Львів, – 2013. – 93 с.
6. Управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету: монографія / Л. Ф. Кондусова, І. І. Нескорородева, І. І. Алексеєнко та ін. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2011. – 289 с.
7. Фінанси регіону : [навч. посіб.] / [Коваленко М. А., Мацієвич Т. О., Полевик Г. М., Радванська Н. В.] ; за ред. Коваленка М. А. – Херсон : Олді-плюс, 2010. – 312 с.

Тесля С.Н., Ходань О.Н.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

**МЕСТНЫЕ БЮДЖЕТЫ КАК ГЛАВНЫЙ ИСТОЧНИК
ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ РЕГИОНА****Аннотация**

В статье исследована сущность финансовых ресурсов региона, рассмотрена их классификация. Раскрыта роль местных бюджетов в формировании финансовых ресурсов региона. Проанализированы проблемы формирования доходов местных бюджетов и возможные пути их решения.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, местные бюджеты, доходы местных бюджетов, финансовый потенциал, региональное развитие.

Teslja S.N., Khodan O.N.

Ivan Franko National University of L'viv

**LOCAL BUDGET AS THE MAIN SOURCE
OF FINANCIAL RESOURCES OF THE REGION****Summary**

This article explores the nature of the financial resources of the region, considered their classification. The role of local budgets in the formation of the financial resources of the region. The problems of the formation of local budgets and possible solutions.

Keywords: financial resources, local budgets, local revenues, financial capacity, regional development.

УДК 338.45

**ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО РЕФОРМУВАННЯ
ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ГТС УКРАЇНИ****Федорович І.В., Мелько М.Г.**

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

У статті описана одна із важливих проблем сьогодення – проблема подальшого функціонування газотранспортної системи України. Розглянуто основні напрямки державної енергетичної політики України у сфері магістрального трубопровідного транспорту та оцінено основні підходи щодо підвищення її ефективності.

Ключові слова: функціонування газотранспортної системи, реформування, модернізація, фінансові ресурси.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах зростання конкурентної боротьби на міжнародному ринку, кризовий стан паливно-енергетичного комплексу України, ядром якої є газотранспортна система України (ГТС), обумовлює зниження конкурентоспроможності підприємств національної промисловості, адже лівова частка собівартості їх продукції приходиться саме на паливно-енергетичну складову. Структурні перетворення газотранспортної системи України, зміни структу-

ри і функцій як центрального апарату, так і дочірніх компаній, підприємств і акціонерних товариств, що входять до складу Національної акціонерної компанії “Нафтогаз України”, чітке розмежування функцій між існуючими і нещодавно створеними підприємствами, діяльність яких направлена на видобування, транспортування, збереження та реалізації природного газу, направлені на підвищення прибутковості ГТС, її інвестиційної привабливості не дали необхідних результатів. Зміна організацій-

но-правових форм функціонування системи експлуатації ГТС України, зокрема, її приватизація, призведе до переходу ГТС у приватну власність олігархічної системи країни, що може викликати виникнення загроз економічної та енергетичної безпеки України. Необхідність стабільного забезпечення держави блакитним паливом при сучасній політичній ситуації в державі, наявності зовнішніх і внутрішніх заборгованостей по оплаті, кризовий стан паливно-енергетичного комплексу, енергомісткість національної промисловості обумовлюють необхідність формування та реалізації фінансової стратегії розвитку ГТС України, впровадження заходів з мінімізації витрат, підвищення прибутковості і інвестиційної привабливості комплексу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених питань загальної проблеми. Питанням розробки та реалізації фінансової стратегії розвитку присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних вчених. Дослідженням теоретико-методологічних аспектів фінансового менеджменту займалися такі вчені, як Аранчій В.І., Зоря О.П., Блакита Г., Гриньов А.В., Линенко А.В., Радова Л.Д., Череп А.В., Савчук В.П., Семенов А.Г., Єропутова О.О., Перекрест Т.В. та ін. [1,2, 4-9]. Проблемами ефективності функціонування підприємств транспортування газу, зокрема, управлінням витрат, використанням власного капіталу, відтворенням основних засобів займалися такі вітчизняні вчені як: Голубовський Л.З., Шийко В.І., Дзьюба О.Г., Гораль Л.Т., Крижанівський Є.І., Федорович І.В., Запужляк І.Б. та багато інших. [3, 10, 11].

Однак, сьогодні важливим важелем успішного функціонування газотранспортної системи є її фінансова стратегія розвитку. В більшості публікацій не розкриті науково-методичні підходи щодо формування фінансових стратегій в організаційно-правовому аспекті, відсутня єдність в послідовності процесів формування фінансової стратегії, принципів її здійснення.

Метою статті є дослідження шляхів подальшого реформування та модернізації ГТС України за умови стабільної ситуації в державі та наявності необхідних фінансових ресурсів з метою забезпечення її ефективного функціонування.

Основний матеріал. Газотранспортна система України є основним елементом енергетичної безпеки країни, однією з переважаючих складових національної економіки, яка забезпечує левову частку надходжень до держбюджету, сприяє підвищенню рівня життя населення України, одним із важелів інтеграції до міжконтинентальної системи газопроводів. Вона включає газотранспортні, газорозподільні підприємства, більше 36 тис. км магістральних газопроводів та газопроводів-відводів, більше 70 компресорних станцій, 12 підземних сховищ газу, майже 1400 газорозподільчих станцій, газовимірювальні станції.

Підприємства ГТС забезпечують транспортування газу до споживачів України в обсязі 70-80 млрд. м³ та до 19 країн Європи в обсязі 110-120 млрд. м³, що становило близько 85% загального обсягу російського експорту газу. Однак сьогодні для транспортування газу по газотранспортним магістралям підприємства галузі використовують 5-6 млрд.м³ газу на рік із придбаного для держави, який купується по ціні газу для України. За нинішніми цінами сума витрат тільки на купівлю газу для газотранспортної системи сягає понад 1,5 млрд. доларів на рік, не враховуючи витрати на обслуговування системи, газосховищ, об'єднання, призначення і оплати праці більш ніж 25-тисячному колективу висококваліфікованих фахівців [12, 13].

Старіння, фізичне і моральне зношування окремих об'єктів та цілісних комплексів системи обумовлюють зниження рівня організаційно-технічної та ресурсної складових виробничого потенціалу газотранспортних підприємств. Основним чинником розвитку негативних ситуацій в ГТС є недостатні обсяги робіт із поточного та капітального ремонтів через брак фінансування та відсутність дієвих організаційно-економічних механізмів, які дозволяли б акумулювати інвестиційні ресурси під такі цілі. Так, сьогодні понад 45% діючих газопроводів експлуатуються понад 30 років, в межах від 21 до 30 років експлуатується близько 31%, від 16 до 21 року – 8%, 10 років і менше – 8%. Типовою є і ситуація із хронічним недофінансуванням потреб на виконання робіт з технічного обслуговування і ремонту ГТС. В період з 1998 по 2012 роки навіть мінімальні планові обсяги ремонтних робіт фінансувалися частково на рівні 50-80% від потреби [11]. В умовах ринкових відносин, фінансова стабільність газотранспортного комплексу, яка безпосередньо залежить від обсягів газу, обґрунтованості цін, потребує визначення тенденцій фінансового стану, орієнтації у фінансових можливостях і перспективах, оцінку сучасного фінансового стану суб'єктів галузі.

Слід зазначити, що процес реформування неможливий без збору інформації про ринкове середовище функціонування підприємств ГТС (конкурентів, постачальників, клієнтів, посередників, державні органи та служби, банківські установи) та її детального аналізу. На цьому етапі фінансові менеджери повинні застосовувати відповідний фінансовий інструментарій: мікроекономічне фінансове планування, прогнозування, стратегічний і фінансовий аналіз.

Тому, зважаючи на сучасну ситуацію в системі транспортування газу основними напрямками державної енергетичної політики України у сфері магістрального трубопровідного транспорту повинні бути наступними:

- 1) створення механізму контролю над дотриманням міжнародних норм, конвенцій і договорів щодо транзитних перевезень;
- 2) максимальне завантаження існуючих і створення додаткових транзитних потужностей;
- 3) підвищення надійності та ефективності промислової безпеки трубопровідного транспорту за рахунок впровадження новітніх технологій;
- 4) застосування гнучкої тарифної політики транзиту енергоносіїв територією України; наближення тарифів на транспортування нафти та природного газу, вартості зберігання природного газу в підземних сховищах і відповідних нормативів до рівня світових;
- 5) приватизація газотранспортної системи України тільки шляхом створення Міжнародного консорціуму з її експлуатації, зареєстрованого в Україні (частка України в Міжнародному консорціумі має складати не менше (50% + 1) акцій, решта акцій могли б бути продані російському ВАТ "Газпром" і крупній західній ТНК).

Сьогодні Україна має можливість обрати найбільш раціональний підхід до підвищення ефективності ГТС із п'яти можливих:

- реформування ГТС власними силами;
- передача ГТС у концесію;
- передача ГТС в оперативне управління;
- приватизація ГТС;
- будівництво нового газопроводу.

Перший варіант до сьогодні серйозно не розглядався з традиційним посиленням на відсутність ресурсів, а зважаючи на теперішню ситуацію в державі, розглядатися ближчим часом не буде у

зв'язку з відсутністю на це коштів. Слабкість другого та третього варіантів полягає у відсутності в держави необхідного досвіду та неготовності національної законодавчої бази. Будівництво в Україні нового газопроводу спільно з Росією та, можливо, іншими державами за умов неповної завантаженості існуючих газопроводів створить конкуренцію з транзиту газу всередині країни та ще більше зменшить завантаженість української ГТС. За експертною оцінкою перспективною альтернативою є приватизація української ГТС. Українські фінансово-промислові групи мають обмежені ресурси, порівняно з балансовою вартістю та інвестиційними потребами ГТС, а тому головна конкуренція за акції і контроль над ГТС України розгортається між російськими та західними компаніями. Для збереження контролю над ГТС і забезпечення її приватизаційної привабливості держава має залишити за собою (50% + 1) акцій.

Організаційною формою залучення іноземних партнерів до реформування ГТС та наступного ефективного її використання було обрано створення міжнародного консорціуму. Виходячи з нинішніх політичних та економічних реалій, з урахуванням національних інтересів України, до складу консорціуму мали б увійти, крім ДК «Укртрансгаз» (транзитер газу), російський ВАТ «Газпром» (постачальник) і європейські компанії (споживачі). Саме присутність у консорціумі західних компаній має збалансувати вплив Росії на можливі рішення всупереч інтересам України.

Проте підписання конкретних домовленостей про створення газотранспортного консорціуму з Росією було передчасним кроком – за умов невідповідності його засад національному законодавству, нереформованості газової промисловості, відсутності чіткої позиції України стосовно напрямку підвищення ефективності ГТС і невирішеності внутрішніх питань українського газотранспортного сектору. Це підтверджують суперечливий переговорний процес і невизначеність майбутнього Консорціуму.

Реалізація моделі створення та функціонування Консорціуму, яка активно пропонується Росією, суперечить національним інтересам України. Водночас, невиконання Україною обіцянок, зафіксованих у підписаних з Росією документах про Консорціум у формі зобов'язань, може не лише зашкодити іміджу України, а й призвести до неадекватних дій з боку Росії.

І все ж сьогодні Україна не має об'єктивних причин поспішати зі створенням консорціуму з Росією, оскільки зараз досить важко робити будь-які прогнози щодо подальшого співробітництва з даною державою-агресором. Найбільш раціональним варіантом було б експлуатувати ГТС України спільно з Європейським Союзом і США, розглядаючи можливість навіть реверсного постачання газу з Європи. За словами прем'єр міністру України А.П. Яценюка: «Ми вважаємо за необхідне розгляд питання загальної модернізації та спільної експлуатації української газотранспортної системи з країнами-членами Європейського союзу та інвесторами Сполучених Штатів Америки».

Висновок. В сучасних умовах ефективного функціонування та розвитку газотранспортної системи є дефіцит фінансових ресурсів. Формування фінансової стратегії розвитку ГТС України дозволить визначити ієрархію реалізації цілей та завдань комплексу, розробити заходи щодо акумулювання фінансових ресурсів, підвищення ефективності ГТС та її інвестиційної привабливості, модернізувати галузь. Функціонування газотранспортної системи України

є неефективним, незважаючи на те, що у світовій практиці ця галузь є досить прибутковою. Ситуація в Україні ускладнюється, насамперед, політичною ситуацією між країною постачальником, якою є Росія та транзитером – Україною, недосконалою державною політикою, наслідком чого стали проблеми з обмеженням можливостей залучення ресурсів для розвитку ГТС (як внутрішніх, так і зовнішніх), значні обсяги податкового навантаження на компанії газового сектору, гальмування структурних реформ у газовому секторі, відсутність обґрунтованої стратегії підвищення ефективності роботи ГТС.

За роки незалежності Україна виступала як суб'єкт міжнародного розподілу праці у сфері транзиту газу переважно через співробітництво з Росією. Вона не підписувала жодного договору з країнами ЄС – усі міждержавні договори та міжнародні контракти підписувалися лише з РФ. Не генеруючи власних ініціатив з реформування ГТС і відхиляючи усі зовнішні пропозиції, Україна опинилася в ситуації нав'язування сценаріїв співпраці, насамперед, Росією. При цьому, українська сторона веде переговорний процес неадекватно важливості та складності проблем ГТС – базові документи підписані навіть без техніко-економічного обґрунтування та широкого обговорення.

Проте, зважаючи на складну сучасну ситуацію в Україні є великі надії на те, що країна вийде з економічної кризи та зможе відновити всі можливості ефективного функціонування газотранспортної системи, знайшовши необхідні кошти для її відновлення та модернізації. За умови ефективної політики держави, будь-який із напрямів реформування газового сектору, що аналізувався, може бути вигідним і реалізованим. Кожен з них потребує вирішення наступних питань:

- створення нормативно-правової бази реформування та функціонування ГТС, що відповідає потребам структурної перебудови галузі та вимогам з адаптації національного законодавства до норм і стандартів ЄС;
- остаточне вирішення питання реструктуризації українських боргів за спожитий російський газ;
- розробка та реалізація диверсифікаційних проектів постачання газу з нових джерел, не пов'язаних з постачанням газу через Росію;
- інституціоналізація конкурентного ринкового середовища в газовому секторі України;
- мінімізація соціального навантаження на газовий сектор, що є умовою наступного вивільнення внутрішніх ресурсів для розвитку;
- розв'язання проблем соціального захисту населення та усунення загрози перетворення газового сектору на ще одне джерело соціальної напруженості;
- проведення в газовому секторі України ефективної приватизації;
- лібералізація цінової і тарифної політики;
- забезпечення сприятливого податкового режиму на етапі реструктуризації НАК «Нафтогаз України»;
- збереження цілісності майнового комплексу ГТС, чому сприяло б виділення сектору транспортування газу як самостійного юридичного суб'єкта (компанії);
- прийняття державного рішення стосовно доцільності та припустимих масштабів безпосередньої іноземної участі в роботі ГТС України

Без здійснення комплексу цих заходів прийняття будь-якого рішення з міжнародного співробітництва у газотранспортній галузі увійде в конфлікт з національними інтересами України і може завдати шкоди.

Список літератури:

1. Аранчій В.І. Фінансова стратегія у системі управління підприємством / В.І.Аранчій, О.П.Зоря, // ВІСНИК Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 2 –С.156-159.
2. Блакита Г. Методологія вибору виду фінансової стратегії на підприємствах торгівлі / Г. Блакита // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 6. – С. 48-59.
3. Голубовський Л.З. Управління витратами газорозподільних підприємств : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Л.З. Голубовський; [Ів-Франк. нац. тех.ун. нафти і газу]. – Івано-Франківськ, 2011. – 18 с.
4. Гриньов А.В. Якість формування фінансової стратегії підприємства / А.В. Гриньов, О.М. Ястремська // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 121-128.
5. Линенко А.В. Обґрунтування вибору фінансової стратегії підприємства/ Линенко А.В., Сніжко Т.О. // Держава та регіони. – 2009. – № 1. – С. 109-113.
6. Нагорна О. В. Стратегія фінансового забезпечення підприємств комунального господарства: сутність та особливості [Електронний ресурс]/ О.В.Нагорна – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1385>
7. Радова Л.Д. Фінансова стратегія в системі управління підприємством / Л.Д. Радова, А.В. Череп // Держава та регіони. – 2005. – № 2. – С. 130-135
8. Савчук В.П. Стратегии и технологии управления финансами предприятия / В.П. Савчук // Корпоративный менеджмент. – 2008. – № 5. – С. 23-37.
9. Фінансова стратегія в управлінні підприємствами: монографія / А.Г. Семенов, О. О. Єропутова, Т.В. Перекрест та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2008. – 188с.
10. Шийко В.І. Оцінювання енерговитрат газотранспортних підприємств : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / В.І.Шийко; [Ів-Франк. нац. тех.ун. нафти і газу]. – Івано-Франківськ, 2013. – 20 с.
11. Дзьоба О.Г. Інвестиційні пріоритети розвитку газотранспортної системи України [Електронний ресурс] / О.Г. Дзьоба – Режим доступу: <http://confcontact.com/node/194>
12. Митько Л.О. Українська газотранспортна система: позитив і негатив для України [Електронний ресурс] / Л.О. Митько – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=57220&print=Y
13. Карп І. Газотранспортная система Украины: на раздорожье [Електронний ресурс]/ І. Карп, Л. Униговский – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/gazotransportnaya_sistema_ukrainy_na_razdorozhie.html

Федорович І.В., Мелько М.Г.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газа

ОСНОВНЫЕ ПУТИ ДАЛЬНЕЙШЕГО РЕФОРМИРОВАНИЯ И МОДЕРНИЗАЦИИ ГТС УКРАИНЫ

Аннотация

В статье описана одна из важных проблем современности – проблема дальнейшего функционирования газотранспортной системы Украины. Рассмотрены основные направления государственной энергетической политики Украины в сфере магистрального трубопроводного транспорта и оценены основные подходы по повышению ее эффективности.

Ключевые слова: функционирование газотранспортной системы, реформирования, модернизация, финансовые ресурсы.

Fedorovych I.V., Melko M.H.

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

PRINCIPAL WAYS OF FURTHER REFORM AND MODERNIZATION OF THE GTS UKRAINE

Summary

This article describes one of the most important current problems – the problem of the operation of the gas transportation system of Ukraine. The main directions of the State Energy Policy of Ukraine in the main pipelines and evaluated the main approaches to improve the efficiency of the GTS.

Keywords: operation of the gas transportation system, reform, modernization and financial resources.

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Хімійчук О.М., Струк Б.М.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

Досліджено теоретико-методологічні засади фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування. Здійснено оцінку фінансового забезпечення бюджету м. Чернівців за 2011-2013. Виявлено ключові проблеми та перспективи удосконалення сфери фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування України в умовах сьогодення.

Ключові слова: бюджет, фінансове забезпечення, фінансовий механізм, місцевий економічний розвиток, доходи місцевого бюджету.

Постановка проблеми. Активний вплив місцевого самоврядування на формування нових суспільних відносин можливий лише в тому разі, якщо воно матиме у своєму розпорядженні достатню кількість фінансових ресурсів. Головною ознакою фінансової незалежності є володіння і самостійне розпорядження фінансовими ресурсами, обсяги яких відповідають функціям і завданням, що покладаються на органи місцевого самоврядування. Тому виникає проблема обґрунтування економічного змісту фінансових ресурсів місцевих органів влади, дослідження складу фінансових ресурсів та механізму їх формування і використання в сучасних умовах. Крім того, існування впродовж тривалого періоду централізації різних гілок державної влади призвело до послаблення функцій місцевих органів влади щодо формування основної складової фінансових ресурсів – доходів місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування фінансових ресурсів на місцевому рівні досить широко висвітлюються як в зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі. Різноманітні аспекти окресленої проблематики відображені у працях таких вчених, як О. Василик, В. Зайчкова, О. Кириленко, І. Луніна, В. Мамонова, О. Матвеева, Ю. Пасичник, Л. Старецька, С. Юрій та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне напрацюванням вчених, здійсненим у даній галузі, слід зауважити, що багато проблем до сьогодення залишаються невирішеними і вимагають комплексної оцінки та нових підходів до їх розв'язання. Однак, досі не існує єдиної методики до визначення складу фінансових ресурсів місцевих органів влади, оцінки їх стану. Гостро постає проблема пошуку додаткових джерел формування фінансових ресурсів та оптимізації їх використання. Відтак, вибір теми обумовлений пошуком шляхів комплексного підходу до реформування механізму формування дохідної частини бюджетів місцевого самоврядування.

Мета статті. Головною метою роботи є наукове обґрунтування та поглиблення теоретико-методологічних підходів і рекомендацій з удосконалення механізму формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Нині, в умовах реформування бюджетного та податкового законодавства, проблема формування доходів місцевих бюджетів набуває особливого значення. Фінансова стабільність регіонів України може бути досягнута лише за умови проведення ефективної бюджетної політики органами місцевого самоврядування та відповідної фінансової спроможності регіонів. Та-

ким чином, стимулювання економічного зростання на рівні територіальних громад потребує стабільного ресурсного забезпечення. Безпосередньо у фінансово-економічну основу місцевого самоврядування входять економічні ресурси та фінансові кошти, які органи місцевого самоврядування можуть використовувати з метою реалізації статутних цілей.

Згідно зі ст. 142 Конституції України «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сі, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад» [1].

Фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування визначається у різний спосіб. Однак, кожен з них зводиться до трактування його як системи методів і важелів впливу на процес місцевого економічного розвитку. Тому, досліджуючи визначення поняття фінансового забезпечення, можемо запропонувати наступне: «сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання ресурсів всіх економічних агентів, які можуть бути спрямовані на забезпечення економічних потреб території, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на фінансове забезпечення місцевого самоврядування».

Так, відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевого бюджету, які створюються за рахунок власних джерел і закріплених загальнодержавних податків, зборів і обов'язкових платежів [2].

Власні доходи місцевого бюджету – доходи, які визначаються законодавством і збираються на відповідній території: місцеві податки та збори; доходи від майна і підприємств, що знаходяться в комунальній власності. Так, саме власні доходи місцевого бюджету характеризуються ступінь фінансового забезпечення місцевого самоврядування та фінансової незалежності як такої.

У табл. 1 наведено склад та структуру обсягу власних надходжень міського бюджету м. Чернівці за 2011-2013 роки.

Таким чином, за даними табл. 1 обсяг власних доходів бюджету міста Чернівці протягом аналізованого періоду постійно зростає. Якщо порівняти значення 2013 року з 2011 роком, то сумарний обсяг власних доходів міста зріс на 7,0 %, що у абсолютному значенні складає 7771,6 тис. грн. Найбільшу питому частку в структурі власних доходів міського бюджету протягом 2011-2013 років становить плата за землю – 73,7 %, 71,4 % та 68,2 % відповідно. Однак, як бачимо з даними аналізу, просте-

Склад та структура власних доходів міського бюджету м. Чернівці за 2011-2013 років

Найменування власних доходів	2011 рік		2012 рік		2013 рік	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Фіксований податок на доходи фізичних осіб	2450,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Податок на прибуток підприємств	4500,0	4,1	4700,0	4,1	9762,4	8,3
Збір за спеціальне використання лісових ресурсів	35,0	0,0	50,0	0,0	53,0	0,0
Платежі за користування надрами	20,0	0,0	27,0	0,0	28,0	0,0
Плата за землю	81400,0	73,7	80739,8	71,4	80608,1	68,2
Місцеві податки і збори, до 1 січня 2011 року	90,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Місцеві податки і збори	4674,2	4,2	6606,2	5,8	6900,0	5,8
Частина чистого прибутку комунальних унітарних підприємств	1680,0	1,5	2197,0	1,9	2215,0	1,9
Плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів	1200,0	1,1	3075,0	2,7	3150,0	2,7
Штрафні санкції за порушення законодавства про патентування	69,3	0,1	165,8	0,1	165,0	0,1
Надходження штрафів, що накладаються виконавчими органами	350,0	0,3	335,4	0,3	345,0	0,3
Надходження від орендної плати	13724,9	12,4	14405,0	12,7	14800,0	12,5
Надходження сум кредиторської заборгованості	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші надходження	140,0	0,1	703,3	0,6	100,0	0,1
Кошти від реалізації безхазяйного майна	65,0	0,1	45,0	0,0	45,0	0,0
Надходження коштів від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
РАЗОМ	110399,9	100	113049,5	100	118171,5	100

Джерело: розроблено авторами за даними Фінансового управління Чернівецької міської ради

жується тенденція до зменшення її обсягів. Так, 2011 році даний показник складав 81400,0 тис. грн., у 2012 році зменшився на 660,2 тис. грн. та склав 80739,8 тис. грн., а у 2013 році вже становив 80608,1 тис. грн., зменшившись на 131,7 тис. грн. Наступними за обсягами серед загальної кількості власних доходів є надходження від орендної плати – 12,4 %, 12,7 % та 12,5 % в 2011, 2012, 2013 роках відповідно. Як бачимо, надходження даного виду власних доходів здійснюється приблизно рівними частинами. Так, значення надходжень від орендної плати з 2011 р. по 2013 р. збільшилось на 7,8 %, що складає 1075,1 тис. грн. Серед структурних елементів власних надходжень місцевого бюджету доволі значною є й частка податку на прибуток (4,1 % протягом 2011-2012 рр. та 8,3 % в 2013 році), а також – місцевих податків і зборів (4,2 % в 2011 році та 5,8 % протягом 2012-2013 рр.). Менш значними протягом досліджуваного періоду залишаються обсяги плати за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів (2,7 %) та чистого прибутку комунальних унітарних підприємств (1,9 %), натомість частка інших надходжень в загальній структурі є надто мізерною.

Аналізуючи власні доходи місцевого бюджету м. Чернівці, необхідно приділити увагу насамперед місцевим податкам та зборам, оскільки в більшості зарубіжних країн вони є основним джерелом надходжень до місцевого бюджету, що сприяє їх фінансовій автономії. Так, в Україні загалом, і, зокрема, в м. Чернівці, частка місцевих податків і зборів є незначною, простежується тенденція до зниження їх фіскального значення, що не лише обмежує податкові надходження місцевої влади, а й становить істотну загрозу для підзвітності органів місцевого самоврядування. Тому надалі проведемо аналіз структурних змін місцевих податків і зборів міського бюджету м. Чернівці за 2011-2013 роки (рис. 1)

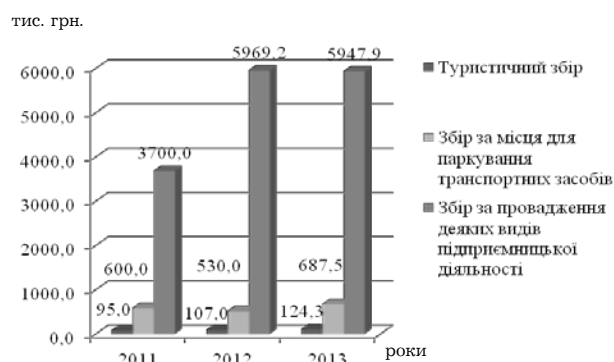


Рис. 1. Динаміка структури місцевих податків і зборів міського бюджету м. Чернівці за 2011-2013 роки

Джерело: розроблено авторами за даними Фінансового управління Чернівецької міської ради

Дані рис. 1 показують, що структуру місцевих податків і зборів міського бюджету м. Чернівці протягом 2011-2013 років складають збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір та збір за впровадження деяких видів підприємницької діяльності. Останній, в свою чергу, займає найбільшу питому частку, постійно зростаючи. Зокрема, в 2012 році у порівнянні з 2011 роком обсяг даного збору зріс на 2269,0 тис. грн. та склав 5969,2 тис. грн., в 2013 році спостерігається незначне його зменшення (-21,3 тис. грн.). Наступним за обсягами слідує збір за місця для паркування транспортних засобів, однак у порівнянні з попереднім джерелом надходжень дохідної частини місцевого бюджету обсяги його відрахування протягом 2011-2013 років є доволі малими – 600,0 тис. грн., 530,0 тис. грн. та 687,5 тис. грн. відповідно. Найменшою є частка туристичного збору у загальній структурі. Протягом

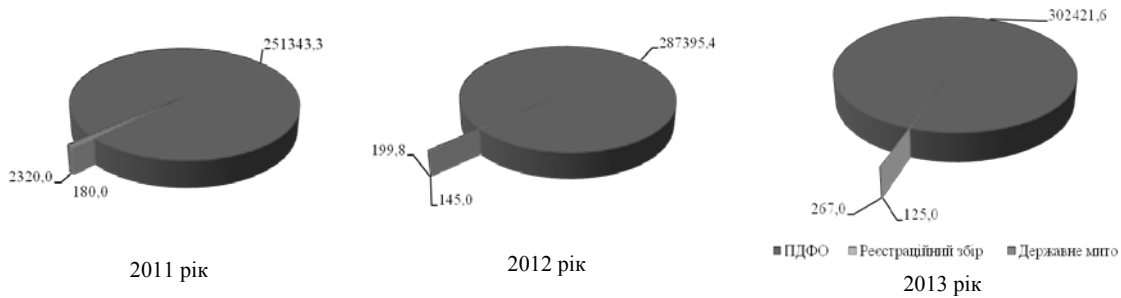


Рис. 2. Склад та структура закріплених доходів міського бюджету м. Чернівці за 2011-2013 років

Джерело: розроблено авторами за даними Фінансового управління Чернівецької міської ради

досліджуваного періоду спостерігається стабільне незначне збільшення обсягів даного збору. Отже, обсяг місцевих податків і зборів хоч і зростає протягом 2012-2013 років, однак, продовжує залишатися надто малим для фінансового забезпечення міста та сприяння його фінансовій автономії, зокрема.

Закріплені доходи місцевого бюджету – це доходи, які повністю чи частково зараховуються у певні види бюджету безстроково або на довготерміновій основі і для їх включення непотрібно рішення органів влади вищої ради. Аналіз складу та структури закріплених доходів міського бюджету м. Чернівці за 2011-2013 роки узагальнено на рис. 2.

Таким чином, найбільшу питому частку в структурі закріплених доходів протягом 2011-2013 років становив ПДФО – 251343,3 тис. грн., 287395,4 тис. грн. та 302421,6 тис. грн. відповідно. Так, в 2012 році обсяг ПДФО зріс у порівнянні з 2011 роком на 36052,1 тис. грн., а в 2013 році в порівнянні з 2012 роком – на 15026,2 тис. грн. Також в складі закріплених доходів відбулися зміни в сторону зменшення розміру реєстраційного збору на 35,0 тис. грн. в 2012 році у порівнянні з 2011 роком та на 20,0 тис. грн. у 2013 році у порівнянні з попереднім роком. Також зміни відбулися й з обсягом державного мита. Так, в 2012 році у порівнянні з 2011 роком їх обсяг зменшився на 2120,2 тис. грн. А в 2013 році у порівнянні з 2012 роком його обсяг дещо зріс на 67,2 тис. грн.

Таким чином, частка ПДФО у закріплених доходах, як і в Україні, так і м. Чернівці забезпечує ПДФО. Варто зазначити, що простежується збільшення його питомої ваги як у податкових надходженнях, так і в доходах загального фонду міського бюджету.

В свою чергу, результати аналізу засвідчили, що на сьогодні місцеві органи влади не можуть мати повної фінансової незалежності, саме тому виникає

потреба у їх додатковому фінансуванні, яке, в умовах сьогодення, здійснюється за рахунок системи трансфертів та цільового фінансування регіональних програм з Державного бюджету.

Висновки і пропозиції. Аналіз сучасного фінансового стану фінансових ресурсів місцевих органів влади свідчить про другорядну, допоміжну роль місцевих податків і зборів, істотну залежність дохідної частини місцевих бюджетів від рішень центральних органів влади, недостатню самостійність місцевої влади. Така система потребує докорінного реформування, зміни підходів до формування дохідної частини місцевих бюджетів і ставлення до місцевих податків і зборів.

Таким чином, збільшення рівня фінансового забезпечення передбачає:

- 1) ефективного управління бюджетними коштами;
- 2) посилення відповідальності за дотримання бюджетного законодавства;
- 3) розширення повноваження органів місцевого самоврядування з приводу залучення альтернативних джерел доходів місцевих бюджетів;
- 4) зростання ролі місцевих податків і зборів, економічно ефективною власної податкової бази;
- 5) перерозподіл доходів між місцевими бюджетами шляхом удосконалення податкового та бюджетного законодавства, зокрема, зарахування податку з доходів фізичних осіб до бюджетів територіальних громад;
- 6) посилення зацікавленості органів місцевої влади щодо підвищення рівня власної дохідної бази за рахунок обсягу інвестицій, рівня доходів населення;
- 7) скорочення централізованого фінансування;
- 8) підвищення інвестиційної активності в регіоні шляхом врахування природно-ресурсного, науково-технічного, виробничо-економічного та людського потенціалу тощо.

Список літератури:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. – К.: Офіційне видавництво Верховної Ради України, 1996. – 115с.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 241, зі змінами і доповненнями.
3. Старецька Л.І. Місцеве самоврядування: оглядовий курс (Навч. прогр. для працівників місц. самоврядування; Книга 3) / Л. І. Старецька. – К.: – 2006. – 88 с.
4. Мамонова В. Методи та механізми фінансування місцевого економічного розвитку / В. Мамонова, Н. Бадич, Н. Гринчук, Л. Чорній, М. Борода, К. Рубановський. – К.: Центр громадської експертизи, Проект «Місцевий економічний розвиток міст України», 2013. – 176 с.
5. Матвеева О. Ю. Шляхи розширення фінансової бази місцевого самоврядування в умовах децентралізації управління (на прикладі дніпропетровської обл.) / О. Ю. Матвеева // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2010. – № 3(6). – С. 274-285.

Химийчук О.Н., Струк Б.М.

Буковинский государственный финансово-экономический университет

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

Исследовано теоретико-методологические основы финансового обеспечения органов местного самоуправления. Осуществлена оценка финансового обеспечения бюджета г. Черновцов за 2011-2013. Выявлено ключевые проблемы и перспективы совершенствования сферы финансового обеспечения органов местного самоуправления Украины в современных условиях.

Ключевые слова: бюджет, финансовое обеспечение, финансовый механизм, местное экономическое развитие, доходы местного бюджета.

Khimiichuk O.M., Struk B.M.

Bukovyna State University of Finance and Economics

FEATURES OF FINANCIAL SUPPORT OF LOCAL GOVERNMENT

Summary

Are studied the theoretical and methodological foundations of financial support of local governments. Made the assessment of the financial ensuring budget of Chernivtsi from 2011 till 2013. Are discovered the key issues and perspectives enhancing of financial support.

Keywords: budget, financial security, financial mechanism, local economic development, incomes of the local budget.

УДК 657.412.2:006.44.032

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ВИПУЩЕНИМИ ОБЛІГАЦІЯМИ ВІДПОВІДНО ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Хома С.В., Богославець О.Ю.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

При здійсненні господарської діяльності між суб'єктами господарювання виникають певні права і зобов'язання, необхідною умовою якого є одержання достовірної інформації про результати діяльності підприємства. У даній статті досліджено особливості обліку зобов'язань за випущеними облігаціями відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Також зроблено порівняння методів списання амортизації дисконту (премії).

Ключові слова: облігація, фінансове зобов'язання, ринкова ставка відсотка, дисконт, премія, ануїтет.

Постановка проблеми. У процесі своєї діяльності кожне підприємство вступає у господарські відносини із постачальниками, працівниками, покупцями та іншими юридичними і фізичними особами. Ці відносини забезпечують нормальне функціонування підприємства. При встановленні господарських відносин між сторонами виникають певні права і зобов'язання. Але постійна нестача грошових ресурсів, пов'язана з необхідністю забезпечення потреби в ресурсах господарюючих суб'єктів, викликала підвищений попит на емісію та розміщення надійних цінних паперів, у числі яких важливе місце можуть займати облігації. Враховуючи політичну небезпечність та економічну нестабільність в Україні, особливо сьогодні є актуальним питанням, що стосується фінансового забезпечення суб'єктів господарювання для їх ефективного господарювання, джерелом якого можуть бути довгострокові позики за випущеними облігаціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження обліку облігацій та його порівняння з обліком в зарубіжних країнах були проведені різними науковцями, зокрема: Гавалешко С., Терещенко О.

О., Пономарьова Н., та ін. Зокрема, Гавалешко С. у своїй науковій роботі "Порівняльний аспект обліку облігацій в Україні та Російській Федерації" провів порівняльний аналіз бухгалтерського обліку облігацій в Україні та Росії з метою подальшого удосконалення відображення в системі бухгалтерського обліку операцій з облігаціями, а також зробив висновки про те, що ринки облігацій України та Росії мають схожі риси, що пояснюється тим, що ринок облігацій в Україні почав формуватися під впливом Російського ринку. Методики бухгалтерського обліку облігацій в Україні та Росії значною мірою подібні, однак мають певні особливості, які наведені у статті [3]. У свою чергу, Наталія Пономарьова у статті "Цінні папери як об'єкт бухгалтерського обліку" зазначила, що випуск боргових цінних паперів, зокрема облігацій, є альтернативним видом залучення позикових коштів. Крім того, вона розглянула цінні папери як об'єкт обліку у світлі вітчизняного досвіду та міжнародної практики, розробила практичні рекомендації з удосконалення методики визначення та визнання цінних паперів як об'єкта обліку, з'ясувала місця та види діяль-

ності, пов'язаних з обігом цінних паперів у системі обліку та звітності [4]. Терещенко О. О. у статті «Ставка дисконтування у прийнятті фінансово-інвестиційних рішень» досліджено ряд актуальних питань, пов'язаних із проблематикою розрахунку ставки дисконтування у країнах із перехідною економікою, зокрема в Україні, а також обґрунтовано рекомендації щодо використання адекватних методів визначення середньозваженої вартості капіталу як виразу ставки дисконту [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проаналізувавши наведені дослідження, можна зробити висновок про те, що облігації розглядалися, як вид цінних паперів, а саме фінансових інвестицій, а сама проблема обліку зобов'язань за випущеними облігаціями є недостатньо розглянутою, крім того не є розглянутим питання, що стосується методів амортизації різниці між собівартістю та вартістю погашення зобов'язань по облігаціях.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідити особливості обліку зобов'язань за випущеними облігаціями відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а також порівняти різні методи списання амортизації дисконту (премії) облігацій.

Виклад основного матеріалу. Виникнення довгострокових зобов'язань, як правило, визначається угодою, яка затверджує графік погашення зобов'язання позичальником та порядок сплати ним відсотків, якщо це передбачено умовами відповідної угоди. Саме ці умови та сума активів, яку отримує підприємство в обмін на зобов'язання, визначають показники, що пов'язані з існуванням та погашенням довгострокової заборгованості.

Відповідно до МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» фінансове зобов'язання – це будь-яке зобов'язання, що є:

1) контрактним зобов'язанням:

- надавати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому суб'єктові господарювання;
- обмінюватися фінансовими активами або фінансовими зобов'язаннями з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно несприятливими для суб'єкта господарювання;

2) контрактом, розрахунку за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання та який є:

- непохідним інструментом, за яким суб'єкт господарювання зобов'язаний або може бути зобов'язаний надавати змінну кількість власних інструментів капіталу суб'єкта господарювання;
- похідним інструментом, розрахунку за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися іншим чином, ніж обмін фіксованої суми грошових коштів або іншого фінансового активу на фіксовану кількість власних інструментів капіталу суб'єкта господарювання [1].

Таким чином, фінансові зобов'язання, що забезпечують фінансування на довгостроковій основі (тобто, вони не є частиною робочого капіталу, що використовується в нормальному операційному циклі підприємства) і не підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців після дати балансу, є непоточними зобов'язаннями.

У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» надається визначення зобов'язань, як заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів під-

приємства, що втілюють в собі економічні вигоди. Це визначення є дуже важливим, оскільки визначає ті характеристики зобов'язань, які впливають на його визнання.

Підприємство класифікує свої фінансові зобов'язання як поточні, якщо вони підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців після дати балансу, навіть якщо початковий строк був періодом, довшим за дванадцять місяців або угода про рефінансування або зміну графіку платежів на довгостроковій основі виконано після дати балансу та до затвердження фінансових звітів до випуску [5].

Проте, зобов'язання класифікується як непоточне, якщо позикодавець погодився надати до настання дати балансу пільговий період, що закінчується принаймні через дванадцять місяців після дати балансу, протягом якого підприємство може виправити порушення та протягом якого позикодавець не може вимагати негайного платежу.

Згідно з МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» існує дві категорії фінансових зобов'язань:

- фінансові зобов'язання за справедливою вартістю з відображенням переоцінки у складі прибутків і збитків;

- інші фінансові зобов'язання [2].

Згідно з п. 29 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» фінансові зобов'язання, утримувані до погашення, спочатку оцінюються і зараховуються на баланс за фактичною собівартістю, яка включає:

- справедливу вартість активів, отриманих в обмін на фінансовий інструмент;
- витрати, безпосередньо пов'язані з вибуттям фінансового інструменту (комісійні винагороди, обов'язкові збори, платежі і ін.).

Відповідно до п. 10 П(С)БО 11 «Зобов'язання», довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, на дату балансу слід відображати за їх справедливою вартістю, тобто дисконтованій сумі майбутніх платежів, яка, як очікується, буде необхідна для погашення зобов'язань в процесі звичайної діяльності підприємства. Для довгострокових облігацій визначення справедливої вартості проводиться через амортизацію собівартості (п. 31 П(С)БО 13) і вимагає, щоб на кожну наступну після визнання на дату балансу фінансові зобов'язання оцінювалися саме таким чином.

Прикладом фінансового зобов'язання може бути зобов'язання за випущеними облігаціями. Як правило вони є довгостроковими.

Довгострокові облігації – це цінні папери, які засвідчують внесення їх власниками певних коштів і підтверджують зобов'язання емітента відшкодувати власникові номінальну вартість цих цінних паперів в передбачений термін з виплатою відсотків за встановленою ставкою. За своєю суттю вони є формою кредитування емітентів юридичними та фізичними особами, котрі придбали довгострокові облігації.

Ціна реалізації облігації визначається різницею між:

- встановленою по облігації ставкою процентів;
- ринковою ставкою відсотка.

Ринкова ставка відсотка – це ставка, за якою одна сторона (покупець облігацій) погоджується тимчасово надати кошти, а друга сторона (продавець облігацій) вважає можливим взяти ці кошти з урахуванням всіх пов'язаних із цим ризиків. Ринкова ставка відсотка визначається конкурентними факторами на фондовому ринку і може змінюватися щоденно на відміну від встановленої на весь строк дії ставки відсотків, зазначеної на відсотковій

облігації. Ринкову ставку процентів називають діючою ставкою, або купонною ставкою.

Різниця між встановленою ставкою відсотків та ринковою ставкою впливає на вартість продажу облігації таким чином:

- якщо встановлена і ринкова ставка відсотків співпадають, облігації продаються за номіналом;
- якщо ринкова ставка вище встановленої, облігація продаватиметься зі знижкою – дисконтом;
- якщо ринкова ставка нижче встановленої, то облігація продаватиметься з надбавкою – премією.

Відношення між встановленою ставкою відсотка і ринковою ставкою при визначенні вартості продажу облігацій буде домінуючим, оскільки:

- ринкова ставка відсотків встановлюється інвесторами (покупцями облігації);
- ціна, яка сплачена за облігацією, повинна забезпечувати отримання інвесторами компенсації за ринковою ставкою відсотків;
- періодичний платіж за встановленими відсотками є фіксованим на весь термін дії облігації.

Номінальна процентна ставка і номінальна сума облігації є фіксованими протягом всього терміну позики. А ринкова ставка може коливатися з дня в день, і тому вартість випущеної облігації не завжди дорівнює її номінальній вартості. І вже якщо ринкова ставка відсотка, відрізняється від ставки відсотка, за якою були випущені облігації, то тоді використовується таке поняття, як дисконтована вартість. У цьому випадку реалізаційна вартість облігації дорівнює сумі її теперішньої (дисконтованої вартості) та теперішньої вартості відсотків, що сплачуються за облігаціями (дисконтованої вартості ануїтету).

Теперішня вартість майбутніх грошових видатків складається із суми платежів процента (ануїтет) та основного платежу.

Для розрахунків теперішньої вартості облігацій та теперішньої вартості ануїтету користуються формулами (таблиця 1) та спеціальними розрахунковими таблицями, тобто для визначення вартості продажу облігації необхідно, перш за все, розрахувати теперішню вартість майбутніх платежів по процентах, потім обчислити теперішню вартість майбутнього основного платежу та скласти ці позиції разом для одержання теперішньої вартості облігації.

Таблиця 1
Розрахунок ринкової вартості облігацій

Показник	Розрахунок
Теперішня вартість номіналу	Номінал облігації × Вартість (ринкова ставка відсотка, кількість років обігу)
Теперішня вартість ануїтету	Річна сума відсотків × Вартість ануїтету за ставкою облігації (ринкова ставка відсотка, кількість років обігу)
Ринкова вартість облігації	Теперішня вартість номіналу + Теперішня вартість ануїтету

Джерело: розроблено автором

Дисконт – це додаткові витрати для корпорації (крім відсотків), оскільки компанія-емітент, коли настає термін погашення, заплатити інвесторові всю номінальну вартість. Тобто витрати по облігаціях будуть включати відсотки по облігаціях збільшені на суму дисконту по облігаціях.

Премія – це сума, на яку ринкова (реалізаційна) ціна облігації перевищує її номінальну вартість. Суму перевищення можна розцінювати як дохід, оскільки підприємство, коли настає термін пога-

шення, заплатити інвесторові номінальну вартість. Однак, сума премії спрямовується на покриття витрат на виплату відсотків. Таким чином, витрати по облігаціях будуть включати відсотки по облігаціях зменшені на суму премії по облігаціях.

Але несправедливо дисконт або премію списувати на витрати в один (останній) рік дії облігації. Це є результатом інвестування грошей за весь час дії облігації. Тому вартість дисконту (премії) розподіляється на фінансові витрати (відсотки по облігаціях) протягом періоду обігу цих облігацій. У результаті такого списання сума дисконту (премії) рік у рік зменшується, а поточна балансова вартість облігацій відповідно збільшується (зменшується) і на дату погашення облігації стає рівною номінальній вартості.

Процес списання премії (дисконту) називається амортизацією. Для того, щоб визначити суму щорічної амортизації премії (дисконту), потрібно скласти графік амортизації премії (дисконту) за облігаціями.

Міжнародна практика передбачає два методи амортизації дисконту (премії): метод лінійного списання і метод ефективного відсотка.

Метод ефективного відсотка. При нарахуванні амортизації дисконту ефективна ставка відсотка розраховується за формулою 1.

$$\text{Ефективна ставка відсотка} = \frac{\text{Номінальна вартість облігації} \times \text{Номінальна ставка} + \frac{\text{Дисконт}}{\text{Кількість періодів обігу облігацій}}}{\text{Фактична вартість розміщення облігацій} + \text{Номінальна вартість облігацій}} \cdot 2 \quad (1)$$

За даним методом сума, що підлягає амортизації, визначається як різниця між сумою витрат на відсотки та сумою відсотка, що сплачений або підлягає сплаті за звітний період (формула 2). Сума амортизації дисконту нараховується одночасно з нарахуванням відсотка, що підлягає отриманню. Відсотки слід нараховувати в кінці кожного звітного періоду, незалежно від того, повинні вони виплачуватися чи ні. Цей порядок виходить із загального принципу нарахування і відповідності доходів і витрат.

$$\text{Сума амортизації} = \frac{\text{Балансова вартість облігації на початок звітного періоду}}{\text{Ефективна ставка відсотка}} - \text{Номінальна вартість} \times \text{Номінальна ставка відсотка} \quad (2)$$

Порядок розрахунку амортизації дисконту розглянемо на прикладі.

Приклад 1. Підприємство-емітент «Parter» здійснило емісію та продаж 1 січня 2013 року облігації номінальною вартістю 250 000 грн. підприємству «Investment». Номінальна ставка відсотка по облігації 12% річних. Термін погашення облігації через 5 років. Виплата відсотків здійснюється один раз на рік, 1 січня. Підприємство-емітент «Parter» реалізувало облігації коли ринкова ставка становила 15%. Відображено операції відповідними бухгалтерськими проведеннями в таблиці 3.

Вартість продажу визначається як сума теперішньої вартості майбутніх платежів по відсотках (ануїтету) та теперішньої вартості майбутнього основного платежу. Для розрахунку вартості щорічних платежів необхідно взяти значення теперішньої вартості ануїтету для періоду n (5 років) та відсоткової ставки i (15%), яке становить 3,35216.

Визначимо теперішню вартість ануїтету 250000 Ч 0,12 Ч 3,35216 = 100565 (грн.).

Теперішня вартість основної суми боргу визначається за допомогою Таблиці значень теперішньої вартості однієї грошової одиниці. У нашому прикладі значення коефіцієнта теперішньої вартості для періоду n (5 років) та відсоткової ставки i (15%) становить 0,49718.

Тепер визначимо теперішню вартість майбутнього основного платежу 250 000 Ч 0,49718 = 124295 (грн.). Звідси, ринкова вартість облігації становити-

Таблиця 2

Розрахунок амортизації дисконту за зобов'язаннями по облігаціях

Дата	Номинальна сума відсотка, грн.	Сума відсотка за ефективною ставкою, грн.	Сума амортизації дисконту, грн.	Амортизована вартість облігації, грн.
01.01.2013				224860
31.12.2013	30000	33729	3729	228589
31.12.2014	30000	34288	4288	232877
31.12.2015	30000	34932	4932	237809
31.12.2016	30000	35671	5671	243480
31.12.2017	30000	36522	6520	250000

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3

Відображення операцій в бухгалтерському обліку

№ п/п	Дата	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
			Дт	Кт	
1	01.01.2011	Випустили облігації	311	521	224 860
2	01.01.2011	Відображено дисконт за облігаціями	523	521	25 140
3	31.12.2011	Нараховано % за облігаціями	952	684	30 000
4	31.12.2011	Нараховано суму амортизації	952	523	3 729
5	01.01.2012	Сплатили відсотки грошовими коштами	684	311	30 000

ме: $100565 + 124295 = 224860$ (грн.). Дисконт у цьому випадку буде: $224860 - 250000 = 25140$ (грн.).

У бухгалтерському обліку будуть здійснені кореспонденції (таблиця 3).

У фінансовій звітності відповідно будуть відображені такі статті на 31.12.13 р. (таблиця 4, 5).

лінійним методом суми дисконту представлена в таблиці 6.

Такі розрахунки будуть для п'яти років, а у звіті про фінансовий стан та у звіті про фінансові результати відповідно будуть відображені такі статті на 31.12.13 р.

Таблиця 4

Фінансова звітність за 2013 рік

Баланс (Звіт про фінансовий стан) на 31.12.2013		
Пасив	Код рядка	На кінець звітного періоду
II Довгострокові зобов'язання і забезпечення		
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	1515	228589

Таблиця 5

Фінансова звітність за 2013 рік

Звіт про фінансові результати на 31.12.2013		
Стаття	Код рядка	За звітний період
Фінансові витрати	2250	33729

Джерело: розроблено автором

Приклад 2. Розглянемо за даними прикладу 1 розрахунок амортизації дисконту за лінійним методом. За все життя облігації сальдо дисконту зменшуватиметься на одну й ту саму суму щорічно, тобто $25\,140 : 5 = 5028$ грн. і дійде до нуля на дату погашення (у нашому прикладі – через 5 років), а поточна балансова вартість облігацій зростає паралельно на ці ж суми і на дату погашення облігацій дійде до номінальної вартості. Схема амортизації

Таблиця 7

Фінансова звітність за 2013 рік

Баланс (Звіт про фінансовий стан) на 31.12.2013		
Пасив	Код рядка	На кінець звітного періоду
II Довгострокові зобов'язання і забезпечення		
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	1515	229888

Таблиця 8

Фінансова звітність за 2013 рік

Звіт про фінансові результати на 31.12.2013		
Стаття	Код рядка	За звітний період
Фінансові витрати	2250	35028

Джерело: розроблено автором

У кінці терміну погашення інвесторам буде повернено всю номінальну вартість, а також відсотки, які були нараховані емітентом, а також були включені до витрат протягом всього терміну дії позики.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що випуск облігацій вважається дуже зручним методом залучення капіталу і вони отримали визнання зручного механізму надання чи отримання позики

Таблиця 6

Розрахунок амортизації дисконту за зобов'язаннями по облігаціях

Дата	Номинальна сума відсотка	Сума відсотка	Сума амортизації дисконту	Амортизована вартість облігації
01.01.2013				224860
31.12.2013	30000	35028	5028	229888
31.12.2014	30000	35028	5028	234916
31.12.2015	30000	35028	5028	239944
31.12.2016	30000	35028	5028	244972
31.12.2017	30000	35028	5028	250000

для підприємства. Таким чином, у даній статті було узагальнено та проаналізовано особливості оцінки, обліку зобов'язань за випущеними облигаціями відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Крім того, порівнявши метод лінійного списання амортизації дисконту (премії) і метод ефективного відсотка на результат фінансової діяльності, ми бачимо, що метод лінійного списання амортизації дисконту (премії) досить зручним у застосуванні за своєю простотою, крім того суму амортизації дисконту ми списуємо на витрати рівними частинами, в той час, як за методом ефективного відсотка дана сума збільшується із строком погашення заборгованості, що, у свою чергу, зменшує суму нерозподіленого прибутку, що може негативно впливати на господарську діяльність підприємства. Також

визначено, що П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” містить недостатньо чіткі вимоги щодо обліку зобов'язань за випущеними облигаціями, адже даний документ вміщує теоретичного плану вимоги, при тому, як МСБО 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” містить рекомендації щодо відображення інформації більш економічного та фінансового аспектів щодо обліку та оцінки фінансових зобов'язань.

Отже, для найбільш повного висвітлення в обліку і звітності результатів фінансової діяльності на підприємстві, одержання достовірної інформації про витрати, їх чіткого розмежування, необхідно використовувати той метод, який удосконалюватиме здійснення ефективної діяльності суб'єкта господарювання з метою прийняття відповідних управлінських рішень.

Список літератури:

1. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” № 996-XIV від 16.07.1999 р. прийнятий Верховною Радою України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF>
2. МСБО 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” від 17.10.2013 прийнятий Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_015/conv/page
3. Гавалешко С. Порівняльний аспект обліку облигацій в Україні та Російській Федерації [Електронний ресурс] / С. Гавалешко // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Economics/7_104201.doc.htm
4. Пономарьова Н. Цінні папери як об'єкт бухгалтерського обліку / Н. Пономарьова.; Вісник тернопільської академії народного господарства № 4 – 2004. – С. 86-93.
5. Жолнер І. В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами / І. В. Жолнер; Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 368 с.: іл. – Бібліогр.: с. 334–336.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти” затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 559 від 30.11.2001 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z1050-01>
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції” затверджено зі змінами Наказом Міністерства фінансів № 627 України від 27. 06. 2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>

Хома С.В., Богославец Е.Ю.

Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ОБЯЗАТЕЛЬСТВ ПО ВЫПУЩЕННЫМ ОБЛИГАЦИЯМ СОГЛАСНО НАЦИОНАЛЬНЫХ И МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Аннотация

При осуществлении хозяйственной деятельности между субъектами хозяйствования возникают определенные права и обязательства, необходимым условием которого является получение достоверной информации о результатах деятельности предприятия. В данной статье исследованы особенности учета обязательств по выпущенным облигациям в соответствии с национальными и международными стандартами бухгалтерского учета и финансовой отчетности. Также проведено сравнение методов списания амортизации дисконта (премии).

Ключевые слова: облигация, финансовое обязательство, рыночная ставка процента, дисконт, премия, аннуитет.

Hoма S.V., Bohoslavets O.U.

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

FEATURES OF ACCOUNTING OBLIGATIONS BONDS ISSUED ACCORDING TO NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS OF ACCOUNTING AND FINANCIAL STATEMENTS

Summary

In the implementation of economic activity between entities having certain rights and obligations, which is a prerequisite for obtaining reliable information on the performance of the company. This paper investigates the features of accounting obligations bonds issued in accordance with national and international standards of accounting and financial reporting. Also we compare the methods of depreciation write-off discount (premium).

Keywords: bonds, financial obligations, the market rate of interest, discount, premium annuity.

THE CREATIVE ECONOMY IN UKRAINE STEP BY STEP. SITUATION AND PROSPECTS OF THE FILM INDUSTRY

Chul O.M.

Lutsk National Technical University

This paper analyzes the status and prospects of the film industry in Ukraine as part of a creative economy. The author speaks of the need for active government support of the industry and the first positive steps in this direction. Important role in promoting the film product in the international arena and promote domestic film industry author devotes to film festivals. And emphasizes that the establishment in Ukraine of appropriate legal, institutional, economic and technological conditions for the national film industry will ensure competitiveness of national films and film industry as a whole, will have a positive impact on the development of regional systems.

Keywords: film industry, film festivals, film production, film distribution, creative economy.

Introduction. In recent years the film industry gained the most rapid development in the system of creative industries across the world. A distinctive feature of the film industry from the traditional sectors of the economy is its constant growth, resistance to the crisis, cause of the widespread popularity among the population, and as a result, their commercial stability. UNCTAD researchers claim that the film industry is area that characterized by rapid growth during the 2008 crisis. Thus, according to a survey conducted by the U.S. National Association of owners of cinemas, cinema attendance in the peak of the crisis has increased by 5 percent, and the box office in the first quarter of 2009 grew by almost 9 percent. At the same time, the international box office of the American film industry reached the highest record, and reached 18.2 billion \$. The experience of the U.S. film industry has shown that annual screening is visited by about 1 billion people. In addition, the film industry provides 4.5 % of GDP in European countries, and provides jobs for 8 million Europeans.

Analysis of recent research and publications. The international experience of the film industry shows that the latter is not only a factor of cultural development of the nation, an indicator of spirituality and maturity of society, the formation of social consciousness, allows for admission to the budget, employment, but also has a significant impact in tourism development, brand promotion of regions (as evidenced by the experience of Hollywood and Disneyland) e.t.c.

Mostly these achievements of world cinema obtained through active supported by government, and were formed over a dozen years.

In Ukraine the issue of film industry engaged by O. Gritsenko, A. Litvinenko, K. Kopylova, A. Teluk, V. Lubchak. So A. Litvinenko analyzes the development of European film industry and highlights the major shortcomings of the industry in Ukraine. A. Gritsenko explores the film industry because of the effectiveness of cultural policies. A. Kopylova determine the prospects and possibilities of Ukrainian cinema.

But not explored is the development of the film industry in the context of the functioning of the creative economy and its role for regional development.

The aim of article. The aim of the article is to consider and analyze the film industry in Ukraine, to determine the economic effects of industry functioning in the context of the creative economy in Ukraine and outline the role of government in promoting film industry development.

Main results of the research. The successful functioning and development of cinema, as a part of the creative economy, requires continued support from the state and government at various levels, forma-

tion of appropriate infrastructure, investment and current funding, logistical means. Therefore, the development of the film industry in Ukraine belongs to the priorities of the state policy in the sphere of culture. At least, the following aspects of public policy embodied in the concept of the State program of development of the national film industry in the years 2012-2017.

In the legal framework, the film industry in Ukraine is covered by the Law «About cinematography» (1998), which defines the legal framework in the field of cinema and regulates social relations associated with the production, distribution, storage and showing films [1].

The implementation of the state policy in the cinema was entrusted to the State Agency of the movies, which was established by the Decree of the President of Ukraine of 06.04.2011 № 404. Work of the State Agency of the movies is aimed on the development and implementation of measures to create the conditions for the revival and development of national cinematography, structural improvements and reform of the national film industry, the producing of the system, and focuses on the implementation of the program's provision of public movie production [2].

However, an important obstacle to the development of cinema in Ukraine is that the domestic film market crowded with foreign products. So, in 2012 first introduced to show only 3 films by Ukrainian production. While 98.5% of box office movies are filled with foreign production, almost half of which belongs to the USA.

Table 1
View movies in Ukraine in 2012 [3]

	The number of movie titles	including demonstrated	
		for the first time	repeatedly
Total	488	203	285
Ukrainian production	40	3	37
Foreign production – total	448	200	248
<i>are</i>			
Russia	82	28	54
United States	213	97	116
UK	16	6	10
France	22	8	14
Italy	23	3	20
India	13	1	12
other	79	57	22

However, the first positive effects in the film industry began to take shape after the creation of a single central supervisory authority – the State Agency of the movie. Activities of this Agency aimed at the development of filmmaking, allows to speak about the film industry in Ukraine as a competitive industry. Since 2010, was formed a positive trend of increasing public funding of the film industry (compared with 2008, funding by the government was increased by 2.4 times, and in 2012 amounted to 137 million UAH). Funding growth has allowed include in the Program of the production and distribution of national films over 100 film projects.

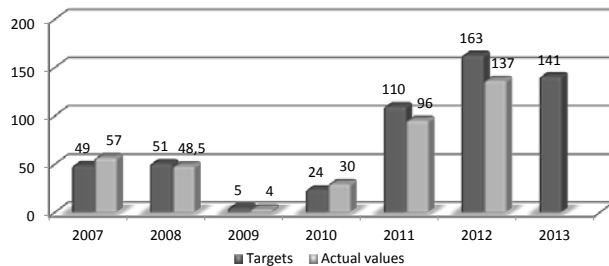


Fig. 1. Dynamics of public funding of cinema in Ukraine, million UAH [3]

This funding, undoubtedly, affected the volume of films produced for the respective years. Thus, in 2008, the number of films produced by government order amounted to 64 titles, in 2009 – 13 titles, in 2010 – 6 titles, in 2011 – 21 titles (including 5 chronicles materials), in 2012 – 90 titles (including 23 chronicles materials) [3].

During 2012, with the active financial support of the State Agency of the movies was completed 11 feature films (including 6 movie debut), 9 non-fiction films, 37 animated TV series episodes, 23 chronicles materials, finished shooting period of 13 films.

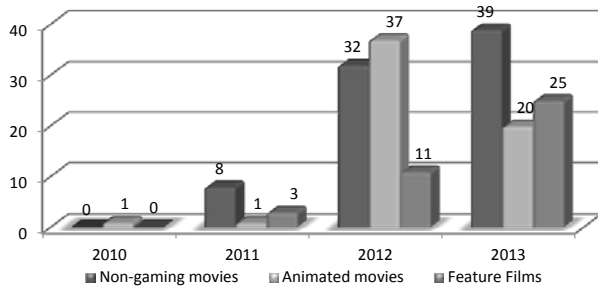


Fig. 2. Release films by Ukrainian government order, 2010-2013 years [3]

About positive trends in the development of film industry in Ukraine, in terms of national film production, is the fact that, in recent years the achievement of Ukrainian cinema is known in internationally. This is mainly achieved through the presentation of works of Ukrainian cinema in international film festivals. Thus, in 2001, a young film director T. Tomenko triumphed in the competition «Panorama» Berlin International Film Festival. In 2003, a Silver Bear received film Ukrainian animator S.Koval «Tram number 9». In the 2003 film «Mother» by A. Sanin represented Ukraine at the «Oscar». In 2005 the film «The Wayfarers» I. Strembytsky won the Palme d'Or for short film. In 2011 M. Vroda with their work – short film «Cross» was winner the Cannes Film Festival. In 2012 marked by award at international film festivals in Locarno M.Slaboshpytsky for the «Nuclear Waste» film and E. Neumann, who became the winner of the

prize program East of the West International Film Festival in Karlovy Vary. The «Firecrosser» by M. Ilenko, after two weeks the domestic hire, was attended more than 550 000 people. In addition, it entered in the Top 10 according to international rating of «Box Office», and thus became the most grossing Ukrainian film during the years of independent film production [3].

An important aspect of promoting domestic film industry is organizing and conducting film festivals. These festivals allow talking about global achievements of the film industry, ensure the strengthening of international cooperation in the film production fields, create a positive image of the region, to provide tourist attraction. The most famous film festivals in the world's are Venice Film Festival, Cannes Film Festival, Festival Del film Locarno, Berlin International Film Festival.

The most visited festivals in Europe are the Cannes Film Festival (France) and the Berlin Film Festival (Germany). Every year, about 400 films browsing about 200 000 spectators. Geography of festivals covering about 120 countries. Due to the scale, the festivals become the hallmark of the region. Millions of tourists each year visit the cities festivals, thus ensuring the development of tourist business and creating sustainable incomes for local businesses.

In Ukraine, film festivals are the only chance to talk about the achievements of national cinema as a competitive industry. Most festivals are held with active government support. The most extensive are the International Festival «Days of documentary films on human rights» («Docuday»), Berdyansk International Film Festival, International Children's Film Festival «Artek», Odessa International Film Festival, Kyiv International Film Festival «Molodist'».

The «Molodist'» film festival was launched in 1970 as a two-day viewing of the Kyiv State Institute of Theatrical Art student short films. Since then, the local initiative has gained international popularity: from 80s Ukrainian familiarized with the works of directors-debuts from Bulgaria, Georgia, Armenia and Russia, Baltic States, Kazakhstan, Azerbaijan and Germany. Since 1991 the «Molodist'» is the only film festival in Ukraine, which is a part of the ratings FIAPF. It is a priority platform for presenting the reflects the best of contemporary cinema events – both mainstream and experimental [4].

The main objective of the festival is promotion young professionals in the film industry. Thus the festival provides an opportunity for young talents take their rightful place in the modern cinema.

Odessa International Film Festival, was founded relatively recently, in 2010, and has become perhaps the most important event for the creators of professional full-length film. Each year the festival takes over 100 thousand visitors from all over Europe and 400 outstanding professionals.

The Odessa International Film Festival is working with the British Council in Ukraine. It established a link between the festival and British filmmakers and other professionals in the field of cinema.

The basis of this cooperation was the setting up and getting international experience of cinema, including the development of trade relations between Ukraine and the UK filmmakers by organizing professional events, introducing viewers to the best examples of British cinematic hits by major program and art events, master classes for young Ukrainian cinema professionals.

In this context, it should be noted that the promotion of Ukrainian film industry on the world stage

becomes the main aspect of state cultural policy. For this purpose, first was issued «Ukrainian movie guide» on the achievement of national cinema in English. The specified directory gathered all the relevant information about the film industry of Ukraine that may interest foreign representatives.

With the support of State systematically conducting training film workshops and master classes for professionals and gifted youth. Among them – the film set «Modern animation: achievements, problems and prospects», a film workshop in the company «Kinotur», International Seminar «Workshop Docudays in Ukraine» and others. The aim of the seminar is to acquaint its film professionals with modern technologies in film, computer special effects, digital restoration and storage of materials in the archives, promote and raise Ukrainian documentary cinema, support for young documentary film directors and their involvement in the contemporary world cinema process, integration in the international market of documentary films.

The obvious is the fact that the regional breakdown film industry does not have a significant development, and concentrated mainly in Kiev. This situation is due to the lack of the production center, appropriate technical equipment for filming in the region. Although often thanks to the incredible natural and tourist sites Ukrainian regions becomes the main set for the foreign film. Instead, the consumption of movies is increasing every year in all regions.

Analysis of the level of availability of demonstrators films (per 100 thousand population) showed that the highest level available in its Khmelnytsky (17 units), Chernivtsi (14 units), Vinnitsa (13.6 units), Cherkasy (11,8 units) and Ivano-Frankivsk region (11.4 units). The positive trend is provided by expanding the network of cinemas, cinema entire formation, forming equipment, investment in the construction and renovation of distribution network, which enables the use of new format cinema. As a result of an active government policy, cinema attendance in recent years has increased significantly, which contributed to an increase in gross fees screenings (compared with 2008 gross fees of screenings in 2012 increased at 2.5 times and amounted to 772.9 million UAH)

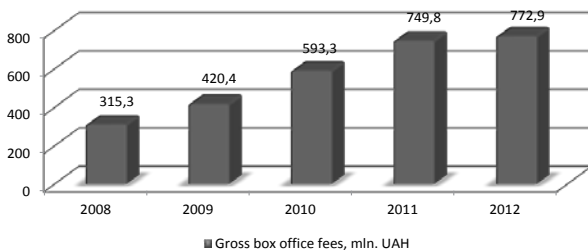


Fig. 3. Gross yield of screenings in 2008-2012, mln. USD [3]

An important direction in support of the domestic film industry was the adoption by the Cabinet of Ministers of Ukraine of Resolution № 20 from 16.01.2006. [5] This document provided a gradual transition of the domestic box office to Ukrainian dubbing (from 1 September 2006 – 20% duplicate copies of every foreign film; from 1 January 2007 – 50% of the copies; from 1 July 2007 – 70% of the copies).

Implementation of this initiative was subsequently fixed by the Tax Code, which provides tax relief operations related to the delivery of services for demonstration of national films and foreign films dubbed, and/or subtitled in the national language,

demonstrator movies. This provision of the Code is valid until January 1, 2016. Also exempt from taxation the amount of money or the value of the property transferred to benefit residents from target use for the production of national films (including animation) and audio-visual works, but no more than 10 percent of taxable income for the previous tax year.

The introduction of the tax exemptions for national film industry, along with the increase in budget funding for the creation and distribution of national films, improves conditions for the development of national cinema, made it possible to include in the program production and distribution of national films over 100 film projects.

Since the approval of the Resolution № 20 by the Cabinet of Ministers of Ukraine, film dubbing into the Ukrainian increased quality of movies significantly and this trend continues. With proper government support, including through the tax system in the film industry, the state can accumulate funds to support Ukrainian cinema and movies that are valuable in terms of culture.

In the context of Ukraine's accession to European cinema space, state supports participation in European co-production programs (participatory filmmaking at least two countries when they are involved not only in production but also to finance the film). It makes possible to increase the competitiveness of domestic film, increase its production, and further allow to enter international markets, make the promotion and distribution of domestic films abroad in support of European institutions. This system became the basis for the popularization of the film industry on the international scene.

State policy in the field of cinematography should primarily be aimed to attract the audience in national product. In this sense, is positive the experience in promoting national film industry in Poland. Thus, the box office results of 2011 top 20 highest-grossing films of the country accounts more than half of Polish films. However, we don't deny the fact that the Polish film industry funding is at an appropriate level, that makes it possible to shoot high quality movies, and the solvency of the population – to watch them. In Ukraine consumers prefer to watch movies online, because of the low ability to pay, or due to lack of quality films on a wide screen.

Actually the illegal copying and distribution of films, mostly through Internet is a major impediment to the development of the cinema business in Ukraine. On the one side the film expands the range of consumers, provision in cultural products increases, and the other – the reduced box office, which reduces film industry's efficiency.

Although, Ukraine has acceded to several international instruments on the protection of intellectual property rights, now the main issue is their practical use. So, state regulation the film industry must be expressed not only in its financial support, but also in established system of protection of intellectual property rights.

Conclusions. The analysis of the movie industry has shown that despite the relative «youth» Film Business in Ukraine, we are seeing positive trends in its development. Complete development of national cinema industry is possible provided of integration and cooperation with international cinematic organizations in all sectors of the movie industry: not only production but also distribution, film distribution network, the structure of the film industry, the festival movement and effective legislation. Like the European, government regulation of the creative economy

is based on active transnational cooperation. In this respect, government support and the quality regional policy of the film industry should be focusing on

building competitive domestic market film, as well as ensuring the decent presence of the Ukrainian movie in world cinema.

References:

1. Law «About cinematography» dated 13.01.1998, № 9-98-VR, Kuchma L.D., Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua>
2. Decree of the President of Ukraine «Regulations State Agency of the movies» dated 06.04.2011, № 404/2011, Yanukovych V.F., Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Activity Report of the State Agency of Ukraine for movie 2012., Retrieved from <http://dergkino.gov.ua/ua/text/reports-state-cinema.html>
4. The official site of the 'Molodist' Film Festival. Retrieved from <http://www.molodist.com>
5. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of distribution and showing of films" dated 16.01.2006, № 20, Y. Yekhanurov, Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua>

Чуль О.М.

Луцький національний технічний університет

КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ КРОК ЗА КРОКОМ. СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ КІНОІНДУСТРІЇ

Анотація

В статті проаналізовано стан і перспективи розвитку кіноіндустрії в Україні як частини креативної економіки. Автор говорить про необхідність активної державної підтримки розвитку галузі і про перші позитивні кроки в цьому напрямі. Важливу роль в просуванні кіно продукту на міжнародній арені та популяризації вітчизняної кіноіндустрії автор відводить кінофестивалям. Та наголошує, що створення в Україні належних правових, організаційних, економічних, технологічних умов для розвитку національної кіноіндустрії забезпечить конкурентоспроможність національних фільмів та кіногалузі в цілому, матиме позитивний вплив на розвиток регіональних систем.

Ключові слова: кіноіндустрія, кінофестивалі, кіновиробництво, кінопрокат, креативна економіка.

Чуль Е.М.

Луцкий национальный технический университет

КРЕАТИВНАЯ ЭКОНОМИКА В УКРАИНЕ ШАГ ЗА ШАГОМ. СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ КИНОИНДУСТРИИ

Аннотация

В статье проанализировано состояние и перспективы развития киноиндустрии в Украине как части креативной экономики. Автор говорит о необходимости активной государственной поддержки развития отрасли и о первых позитивных решениях в этом направлении. Важную роль в продвижении кинопродукта на международной арене и популяризации отечественной киноиндустрии автор отводит кинофестивалям. И отмечает, что создание в Украине надлежащих правовых, организационных, экономических, технологических условий для развития национальной киноиндустрии обеспечит конкурентоспособность национальных фильмов и киноотрасли в целом, окажет положительное влияние на развитие региональных систем.

Ключевые слова: киноиндустрия, кинофестивали, кинопроизводство, кинопрокат, креативная экономика.

УДК 658.336

ДОДАТКОВА ОСВІТА СУЧАСНОГО МЕНЕДЖЕРА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ЗАТРЕБУВАНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

Шашко В.О.

Донбаська державна машинобудівна академія

У статті представлено теоретичне обґрунтування необхідності ставити і вирішувати проблему створення концепції додаткової освіти менеджерів. Розкритий зміст поняття «додаткова освіта». Наведені характеристики неформальної освіти менеджера.

Ключові слова: менеджер, додаткова освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, суспільство, соціальна активність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвиток підприємств і організацій значною мірою залежить від професійних знань і умінь менеджерів усіх рівнів управління.

У будь-які часи менеджеру для максимальної самореалізації своєї особистості завжди не вистачало тих знань, умінь і навичок, які йому давали в процесі освіти як у загальноосвітній, так і в про-

фесійній школах. І тому він продовжував вчитися, удосконалювати свої знання та вміння. Але в основному це робилося самостійно і стихійно. Однак, XXI століття істотно змінило ставлення суспільства до освіти в цілому і до професійної освіти зокрема.

Сучасне інформаційне суспільство, так зване суспільство знань, характеризується великою соціальною динамікою і вимагає адекватного рівня освіти. На зміну традиційній «знаннєвій» моделі освіти прийшла установка на компетентнісну безперервну освіту протягом усього життя.

Ідея безперервної освіти полягає в тому, що кожна людина в будь-який період свого життя має можливість участі в навчальному процесі і сама вибирає вид освітньої діяльності: професійну підготовку, загальнокультурний розвиток або громадянське виховання. Це є основною тенденцією розвитку сучасної системи освіти в різних країнах.

Сьогодні також стає очевидним, що зростає різноманіття пізнавально-інформаційних запитів різних верств населення неможливо задовольнити в рамках існуючих форм традиційної освіти. Це, насамперед, стосується менеджерів різного рівня, які хотіли б продовжувати освіту, але в силу своєї повсякденної зайнятості, вибіркової інтересів та інших причин потребують більш гнучких організаційних формах освітньої діяльності, ніж ті, які пропонуються існуючою системою післяшкільної і післядипломної освіти. Зокрема, особливі потреби в освітній діяльності виникають в періоди різких соціальних змін і адаптації до нових умов і обставин життєдіяльності.

Загострення проблеми невідповідності сформованої системи освіти новим потребам суспільства і людини, недостатність формальних структур освіти породили вимоги іншого підходу до організації масової освітньої діяльності. Тому у сучасному світі значення додаткової освіти постійно зростає. Це також пов'язано як з економічними, культурними, так і з політичними змінами в багатьох країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми додаткової освіти присвячені роботи таких дослідників, як В.В. Журавльов, Л.В. Журавльова, С.І. Змеєв, Г. Ільїн, Ю. Кулюткін, І. Мушталінська, А.М. Мітіна, М. Махлін та ін. Більшість досліджень у цій області присвячена вивченню роботи системи підвищення кваліфікації в рамках процесу професійного становлення як основної структури, що здійснює додаткову освіту дорослих (О.П. Белозерцев, А.А. Вербіцкій, С.Г. Вершловський, П.В. Горностаєв та ін.). Досить часто в науковій літературі останніх років розглядається і проблема підготовки менеджерів, але не в аспекті отримання додаткової освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літератури показав, що на сьогоднішній день відсутні масштабні наукові дослідження, спрямовані на розробку наукових основ додаткової освіти менеджера. В останні роки з'явилися роботи, в яких розглядаються теоретичні основи андрагогіки і технології навчання дорослих, але без акценту на професійні групи. У зв'язку з цим назріла проблема наукового осмислення феномена становлення професіоналізму менеджера, як носія інновацій та сучасного креативного ринкового мислення, розробки концепції (теоретико-методологічного обґрунтування) цього процесу в умовах додаткової освіти, дослідно-експериментальної перевірки її основних положень.

Менеджер здійснює свою професійну діяльність у відкритій для громадського управління системі, яка змушує його формувати професійні вмін-

ня, необхідні для вирішення різноманітних управлінських проблем. Найважливіша загроза нашого часу стрімке відставання здібностей менеджерів справлятися із змінами в навколишньому світі від темпів цих змін. Професійна освіта ще не здатна в належній мірі вирішити проблему «кадрового голоду», обумовленого новими вимогами до рівня кваліфікації менеджерів. Водночас, багато випускників-менеджерів закладів професійної освіти не можуть знайти собі роботу, визначитися в сучасному економічному житті.

Вихід з кризи компетентності можна знайти у створенні спеціальних програм додаткової освіти, реалізуючи які компетентність менеджерів буде доведена до того рівня, який необхідний для їх діяльності, адекватної умовам постійних змін зовнішнього і внутрішнього середовища підприємств і організацій.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування необхідності ставити і вирішувати проблему створення концепції додаткової освіти менеджерів.

Виклад основного матеріалу. Що ж таке додаткова освіта? Під додатковою освітою розуміється «така парадигма або доктрина освіти, яка на перше місце ставить розвиток особистості, пізнавальних, фізичних, художніх і в результаті творчих здібностей, а не просто досягнення певного рівня тих чи інших додаткових знань, умінь, навичок» [1].

Відповідно до [2] додаткова освіта вид освіти, який спрямований на всебічне задоволення освітніх потреб людини в інтелектуальному, духовно-моральному, фізичному і (або) професійному вдосконаленні і не супроводжується підвищенням рівня освіти.

Додаткова освіта, яка об'єднує неформальну (non-formal education) і інформальну (Informal learning) освіту, включає організовані види навчання, які не є частиною програм формальної освіти.

Неформальна освіта включає наступні підвиди:

- підвищення кваліфікації;
- професійна перепідготовка;
- одноразові (разові) професійні лекції, конференції, семінари, тренінги, наради з обміну досвідом, літні школи, стажування;
- професійні конференції, тренінги на регулярній основі;
- курси для безробітних;
- курси з навчання будь-яким аматорським заняттям, не пов'язаним з професією (курси водіння автомобіля, мовні курси, комп'ютерні курси, навчання малюванню, музики, танцям, в'язання і т. д.);
- приватні уроки з викладачем, інструктором;
- отримання кваліфікації МВА (майстер ділового адміністрування).

Інформальне навчання (освіта), або самоосвіта це неформальне індивідуальне навчання, яке, на відміну від формальної та неформальної освіти, здійснюється самостійно і не фіксується в дипломі чи іншому документі, але вносить внесок у розширення знань і вмінь.

Інформальна освіта включає наступні підвиди:

- навчання під керівництвом наставників на робочому місці (наставництво, shadowing, коучинг);
- самоосвіта з використанням друкованих матеріалів (професійних книг, журналів і т. п.);
- відвідування закладів, орієнтованих на передачу знань (бібліотеки, музеї, виставки, театри, кінотеатри тощо);
- прослуховування/перегляд навчальних передач по радіо, ТБ;

- навчання з використанням аудіо-і відеозаписів, комп'ютерів та інших технічних засобів;
- проходження online навчання [3].

Додаткова освіта, порівняно зі сферою зайнятості, не забезпечує закріплення за робочим місцем, але привчає до соціально-активного життя. Якщо менеджер, як будь-яка доросла людина, не проходить систему перепідготовки, то може привчитися жити випадковими, нестабільними заробітками, що не задовольняють його потреби, сподіваючись йти на якісь форми соціальної допомоги. Соціальна ізоляція дезорганізує індивідів, їх зв'язки з суспільством звужуються до демонстративної відчуженості.

Додаткова освіта в суспільстві виконує не тільки функцію вторинної соціалізації, а й може забезпечувати функцію подолання соціальної ізоляції індивіда. Додаткова освіта гарантує впевненість у власних зусиллях, визначає соціальні та професійні компетентності. Становлення нових професійних знань надає можливість відходу від соціальної деградації, відновлення віри в себе і суспільство. Навіть у ситуації «крутості» освіта дає можливість людині довго залишатися на плаву, не випадати з соціальної взаємодії. Головне для людини – не система економічних обставин, а підвищення соціальної впевненості.

Узагальнення аналізу міжнародного досвіду неформальної освіти менеджерів дозволяє виділити його істотні характеристики :

- орієнтація на конкретні освітні запити певної професійної групи – менеджерів;
- відсутність примусового характеру, здійснення на підставі власної мотивації;
- високий особистісний зміст навчання;
- внутрішня відповідальність за результат освітньої діяльності;
- розвиток якостей особистості, що забезпечують сприятливі передумови для гідного особистого життя, а також успішної участі в суспільному і трудовому житті;
- розвиток мобільності у швидко мінливих умовах сучасного світу;

- гнучкість в організації та методах навчання;
- високий рівень активності слухачів;
- самооцінка слухачами одержуваних результатів на основі значущих для них критеріїв.

Додаткова освіта менеджера має бути орієнтована на різні стартові контингенти дипломованих фахівців:

- випускники вузів та університетів, які не мають досвіду роботи;
- менеджери з досвідом роботи більше року;
- топ-менеджери.

При створенні системи додаткової освіти менеджера необхідно враховувати принцип варіативності освітніх програм і маршрутів. Варіативність проявляється не тільки в змістовному наповненні блоків, але і в способах організації процесу освіти: від академічного варіанту до варіанту «майстерні». Останній може бути реалізований у формах проєктувальних семінарів, «майстерень» вчених-менеджерів і топ-менеджерів великих підприємств і організацій.

Висновки і пропозиції. Перспективи розвитку сучасної освіти пов'язані із загальними тенденціями розвитку світового освітнього простору. Серед найважливіших напрямів модернізації вітчизняної системи освіти – розвиток додаткової освіти сучасного менеджера, проблеми якого заслуговують найпильнішої уваги, розгляду у вітчизняній науці і практиці в світлі сьогоденних змін, що відбуваються в світі і в суспільстві.

Додаткова освіта менеджера у сучасних умовах виступає не стільки компенсуючою формою освіти, що заповнює невдачі або недоліки основної освіти, скільки формою освіти, що забезпечує збереження і відтворення основної освіти, яка виступає в сучасній обстановці необхідною умовою безперервної освіти, що надає життєвий сенс і визначає його використання в життєдіяльності та професійній діяльності конкретного менеджера, як особистості. Отже, питання щодо необхідності створення концепції додаткової освіти менеджерів є актуальним і потребує подальшого осмислення, дослідження і вирішення.

Список літератури:

1. Панов В.И. Некоторые подходы к методологии развивающего образования / В.И. Панов // Психологическая наука и образование. -1998. – № 3/4. – С. 38-46.
2. Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 237-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации». Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.rg.ru/2012/12/30/obrazovanie-dok.html>.
3. Coombs P. and Ahmed M. Attacking Rural Poverty. How nonformal education can help, Baltimore: John Hopkins Press, 1974.

Шашко В.А.

Донбасская государственная машиностроительная академия

ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО МЕНЕДЖЕРА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ВОСТРЕБОВАННОСТИ И СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ

Аннотация

В статье представлено теоретическое обоснование необходимости-ности ставить и решать проблему создания концепции дополнительного образования менеджеров. Раскрыто содержание понятия «дополнительное образование». Представлены характеристики неформального образования менеджера.

Ключевые слова: менеджер, дополнительное образование, неформальное образование, информальное образование, общество, социальная активность.

Shashko V.A.
Donbass State Engineering Academy

CONTEMPORARY EDUCATION MANAGER AS A COMPONENT OF ITS PROFESSIONAL DEMAND AND SOCIAL ACTIVITY

Summary

This paper presents a theoretical justification the need to completely set and solve the problem of creating the concept of additional education managers. Discloses the concept of «further education.» The characteristics of non-formal education manager.

Keywords: manager, additional education, non-formal education, informal education, society, social activity.

УДК 338.432

ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА

Ширма В.В.

Житомирський національний агроекологічний університет

У статті систематизовано основні види інновацій, які впроваджуються підприємствами рослинництва, а також об'єкти відповідних їм змін. Здійснено аналіз технологічних та організаційно-управлінських інновацій виробників продукції рослинництва. Запропоновано авторський підхід до організації процесу створення, комерціалізації та впровадження інновацій. Визначено структуру інституціонального середовища цього процесу.

Ключові слова: інновація, підприємство галузі рослинництва, інноваційний розвиток, модель інноваційного розвитку.

Нині в Україні створено необхідні умови для переходу економіки на ін-новаційну модель функціонування та розвитку. Сільське господарство останнім часом досягло стабільної позитивної динаміки, все більше нарощуючи валове виробництво сільськогосподарської продукції. У державі прийнято закони та нормативно-правові рішення, які спрямовані на впровадження інноваційних підходів у агропромислового комплексу. Наразі актуальним є дослідження питання забезпечення інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва, господарська діяльність яких є ключовим чинником продовольчої безпеки країни та її експортного потенціалу. У зв'язку із цим необхідним є розробка моделі інноваційного розвитку, яка б враховувала специфіку інноваційної діяльності підприємств галузі дослідження.

Грунтовні дослідження теоретичних та прикладних засад інноваційних процесів в аграрному секторі економіки, у т. ч. у галузі рослинництва, здійснено такими провідними вітчизняними вченими, як: С. І. Баран, Н. Бейнтема, Р. Бірнер, О. І. Волков, Е. Волтерс, О. І. Дацій, Л. П. Дідере, К. А. Елліотт, М. М. Ільчук, І. О. Іртицева, М. Ю. Коденська, М. Х. Ко-рецький, Г. М. Лебідь, Х. ван Мейл, Д. Нієренберг, Л. Рейнолдс, М. А. Садиков, Б. О. Сенів, О. В. Скидан, Д. Спіелмен, Є. І. Ходаківський, А. Холл, О. Г. Шпикуляк, З. Б. Янченко та ін. [1–12]. Водночас, несистематизованими залишаються питання розробки функціональної моделі інноваційного розвитку, яка б враховувала особливості інституційного середовища інноваційної діяльності підприємств галузі рослинництва, види інновацій, характерні для галузі та їх взаємозв'язок із окремими сферами та етапами господарської діяльності суб'єктів підприємництва. Виходячи із цього, метою дослідження є розробка функціональної моделі інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва.

Інноваційний розвиток господарюючого суб'єкта є складним процесом, який базується на взаємодії елементів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства на інноваційній основі. З огляду на це забезпечення інноваційного розвитку вимагає виявлення цих елементів, а також ідентифікацію інноваційних продуктів, впровадження яких забезпечило б вдосконалення взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників господарства та, як результат, його перехід на якісно новий рівень розвитку.

Об'єктом інноваційних змін на підприємстві є його внутрішнє та зовнішнє середовище. Елементи внутрішнього середовища доцільно структурувати, виходячи із позицій провісного підходу, згідно якого внутрішнє середовище представляє собою сукупність послідовних взаємопов'язаних підпроцесів господарської діяльності, для кожного з яких характерні різні типи інноваційних продуктів. Слід також відмітити суттєві відмінності у якісних характеристиках зміни результатів господарювання внаслідок впровадження радикально нових, часткових та покращуючих інновацій. До найбільш поширених видів покращуючих інновацій у розрізі окремого підприємства належать використання нових для нього, але вже традиційних для галузі в цілому, ресурсів, матеріально-технічних засобів, підпроцесів (зокрема удосконалення вже існуючих та впровадження нових), технологій. При цьому використання саме цього виду інновацій забезпечує не інноваційний розвиток підприємства, а розширене відтворення його господарського процесу. Натомість, радикальні та часткові інновації, які є, відповідно, якісно новими або модифікованими замінниками існуючих у межах галузі продуктів та технологій, забезпечують інноваційний розвиток господарства.

Структуризацію системи радикально нових та часткових інноваційних розробок, доступних вітчизняним виробникам рослинницької продукції,

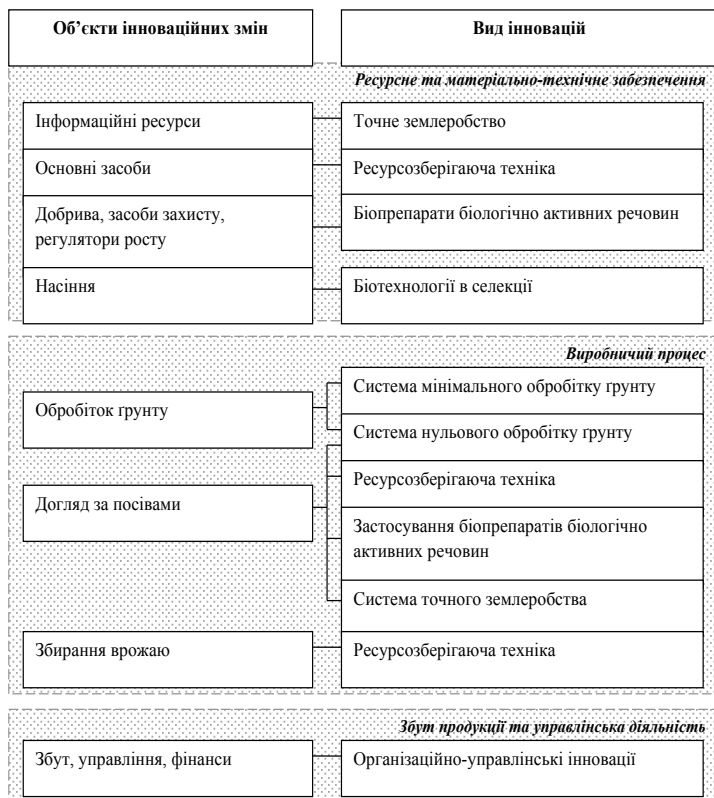


Рис. 1. Основні види інновацій залежно від етапів господарської діяльності виробників продукції рослинництва

залежно від етапу господарського процесу, на якому вони впроваджуються, відображено на рис. 1.

Всі інноваційні розробки у галузі рослинництва здійснюються у чотирьох напрямках: 1) застосування ресурсозберігаючої техніки; 2) використання біотехнологій; 3) ґрунтозахисні технології; 4) інформатизація господарського процесу на засадах точного землеробства. При цьому кожний окремих вид інновацій характеризується широким спектром напрямів та об'єктів інноваційних змін. Слід також зазначити, що більшість із виділених видів інноваційних розробок не є радикально новими, оскільки вже набули достатньо широкого розповсюдження за кордоном та поступово впроваджуються вітчизняними підприємствами галузі рослинництва.

Однією з ключових перешкод інноваційного розвитку вітчизняних виробників продукції рослинництва є проблеми із фінансовим забезпеченням впровадження інновацій. Відтак, перед підприємствами галузі постає проблема вибору з-поміж виділених видів інновацій тих, що є найбільш актуальними та ефективними саме для них. На нашу думку, критерієм обґрунтування вибору інноваційних розробок, які слід впроваджувати господарюючому суб'єкту, має бути система цілей його функціонування, які визначають стратегію діяльності підприємства.

З-поміж сукупності класифікаційних ознак цілі господарювання у конкретний момент часу враховує класифікація стратегій підприємства залежно від типу його розвитку. За цією ознакою стратегії поділяються на стратегії зростання, стабілізації та виживання. Для підприємств з останнім типом стратегії доцільно впроваджувати найменш затратні види інновацій, які дадуть можливість без значних інвестиційних витрат покращити якісні характеристики товару та скоротити обсяги використання сировини та матеріалів.

Натомість, стратегія зростання, яка характерна для фінансово стійких підприємств, що перебувають у стані економічного піднесення та мають доступ до необхідних для інноваційної діяльності грошових ресурсів. Відтак, за відсутності фінансових проблем такі виробники можуть більш або менш інтенсивно впроваджувати сучасні інноваційні розробки, які докорінно змінюють як кінцеву продукцію (біотехнології), так і технологічний процес (ресурсозберігаюча техніка, нові технології виробництва). Слід відмітити, що саме такі інновації забезпечують інноваційний розвиток господарюючих суб'єктів та створюють конкурентні переваги на зовнішніх ринках. При цьому інновації стратегії виживання та стабілізації слід розглядати як створення умов у межах підприємства (передусім фінансових) для запровадження більш прогресивних інновацій.

Набагато менш затратними, ніж продуктові та технологічні, проте не менш дієвими, є організаційно-управлінські інновації, які пов'язані із впровадженням нових схем взаємодії із контрагентами та іншими суб'єктами зовнішнього середовища, форм ведення господарської діяльності, організації робочих місць. Виходячи із раніше зазначеного, одним із критеріїв обґрунтованості вибору

Таблиця

Основні види організаційно-управлінських інновацій залежно від етапів господарської діяльності виробників продукції рослинництва

Сфера господарської діяльності	Об'єкт інноваційних змін
Матеріально-технічне постачання	1. Система постачання сировини та матеріалів; 2. Форми взаємодії із постачальниками; 3. Ризики непередбачених дій постачальників.
Виробництво, заготівля та зберігання продукції	1. Система мотивації праці робітників; 2. Система управління якістю продукції; 3. Сфера науково-технічних розробок та впровадження науково-технічних досягнень.
Реалізація продукції	1. Маркетингова політика підприємства; 2. Форми взаємодії із клієнтами; 3. Система логістики.
Управління організацією	1. Система управління (в т. ч. у розрізі окремих етапів: планування, прогнозування, мотивація, організація, контроль); 2. Організаційна структура підприємства; 3. Організаційна структура управління підприємством; 4. Знання підприємства та персоналу; 5. Кваліфікація персоналу.
Фінанси	1. Інвестиційний менеджмент; 2. Ризик-менеджмент; 3. Управління фінансовою стійкістю та безпекою.

тих чи інших інновацій є їх відповідність обраній підприємством стратегії діяльності. Проте, часто стратегічний напрям діяльності підприємств галузі рослинництва та їх розвитку або не відповідає потребам конкретного господарюючого суб'єкта (зокрема стадії його життєвого циклу, фінансовому стану), або взагалі не визначений. Тому однією із найбільш актуальних для виробників рослинницької продукції інновацій є розробка нової або вдосконалення вже існуючої стратегії господарської діяльності. При цьому якісні трансформації у сфері стратегічного менеджменту, кардинально змінюючи підхід підприємства до господарювання, можуть зумовити суттєве покращення його результативності та подальший розвиток.

Більшість інших організаційно-економічних інновацій визначають ефективність господарської діяльності виробників продукції рослинництва шляхом змін результативності окремих підпроцесів. До останніх віднесено сфери постачання сировини та матеріалів, виробництва, збут управління та фінансів (табл.).

Інноваційний процес у будь-якій галузі, в т. ч. рослинництві, є складною системою, яка характеризується багатогатністю, значною кількістю суб'єктів господарювання із складними функціональними взаємозв'язками. Як будь-яка система, інноваційний процес відбувається у межах системи вищого рівня, а саме інституціонального середовища, раціональність будови якого може суттєво прискорити або, навпаки, уповільнити інноваційний розвиток. Відтак, створення інституціонального середовища інвестиційного розвитку, передусім, має на меті формування сприятливих умов для здійснення інноваційної діяльності виробників продукції рослинництва. Побудова системи інституціонального забезпечення інноваційної діяльності підприємств галузі рослинництва має: 1) нівелювати негативну дію невизначеності та знижувати трансакційні витрати, що формуються у процесі впровадження інновацій виробниками продукції рослинництва; 2) створювати сприятливі для впровадження інноваційних продуктів умови; 3) вирішувати існуючі проблеми, які перешкоджають інноваційному розвитку підприємств галузі.

З позицій системного підходу процес розробки інноваційного продукту має розглядатись у нерозривному взаємозв'язку з процесом його споживання. Однією із причин цього є те, що більшість сучасних проблем інноваційної сфери галузі рослинництва виникає саме у процесі створення та комерціалізації інновацій. Першою стадією створення інноваційного продукту є проведення фундаментальних досліджень, результати яких у подальшому стають основою для прикладних досліджень – розробки новітніх. Практична реалізація наукової розробки здійснюється у два етапи, а саме: 1) виробництво зразків майбутнього інноваційного продукту; 2) запуск масового виробництва зразка. Результатом масового виробництва є безпосередньо інновація, яку може впровадити сукупність підприємств та в такий спосіб забезпечити інноваційний розвиток галузі рослинництва в цілому.

Найбільшим кадровим потенціалом, інформаційними ресурсами та системою знань, необхідних для розробки життєздатних новітніх, характеризуються науково-дослідні організації і навчальні установи. Проте, новітні (в основному покращуючого характеру) розробляють також і приватні організації, для яких характерна відносна близькість

до кінцевого споживача інноваційних продуктів, а тому володіння інформацією про потреби сільськогосподарських виробників. Крім того, приватний сектор, орієнтований на отримання прибутку та забезпечення якомога вищого рівня ефективності, має доступ до значно ширшого кола джерел фінансування через вищу, ніж наукові організації, фінансову надійність. До таких організацій належать, передусім, виробники першої сфери АПК, основною функцією яких у контексті забезпечення інноваційних процесів у галузі рослинництва є впровадження інноваційних зразків у масове виробництво, а саме: насінневі компанії, машинобудівельні заводи, виробники засобів хімізації.

Однак, найбільшою ефективністю характеризується ланцюг доведення наукової ідеї до готового інноваційного продукту із чітким розмежування функцій між учасниками інноваційного процесу та із врахуванням наявних умов для їх виконання і необхідних для цього ресурсів. Як зазначалося, до розробки новітніх найбільш пристосовані наукові та науково-навчальні організації, які, на відміну від приватних осіб, здатні до акумуляції ідей щодо не тільки покращуючих, але й радикально нових та часткових інновацій. Однак, за результатами опитування керівників підприємств галузі рослинництва встановлено, що наразі існує проблема неналагодженості контактів між безпосередньо виробниками та представниками наукової сфери. Результатом цього є витрачання бюджетних коштів на дослідження, результати яких з тих чи інших причин не знаходять практичної реалізації. Тобто, володіючи значним кадровим та матеріально-технічним потенціалом, наукові організації часто витрачають власний ресурс на непотрібні інноваційні розробки.

Слід відзначити, що значущість проблеми нестачі грошових коштів для акумуляції інноваційних ідей та здійснення наукових розробок, на нашу думку, є дещо перевищеною. Це пояснюється тим, що основні фінансові витрати припадають на виробництво зразків, організацію їх масового виробництва і виведення на ринок. Ці функції звичай виконують згадані вище виробники першої сфери АПК. Проте, зацікавити їх у придбанні та подальшому виробництві окремої інновації можна лише шляхом обґрунтування попиту на неї з боку сільськогосподарських виробників. Це пояснюється тим, що промислові виробники не будуть витрачати зайві кошти на дослідження попиту на продукт, який може і не бути запущений у масове виробництво.

Виходячи із наведеного, функцію маркетингового дослідження ринку майбутнього інноваційного продукту з метою обґрунтування його доцільності слід покласти саме на розробників новітніх. На користь цього свідчить і наявність економічних відділів у будь-якому науково-дослідному інституті та кафедр з економічних наук – у вищому навчальному закладі аграрного спрямування, які мають володіти сучасними методами дослідження ринків. Крім того, наукові організації часто мають прямий вихід безпосередньо на виробників продукції рослинництва, що створює їм можливість до виділення сфер господарського процесу підприємств галузі рослинництва, що потребують інноваційного оновлення.

Для галузі рослинництва характерні специфічні технологічні інновації, які мають вигляд не інноваційних продуктів, а технологій та не потребують масового виробництва. До них належать іннова-

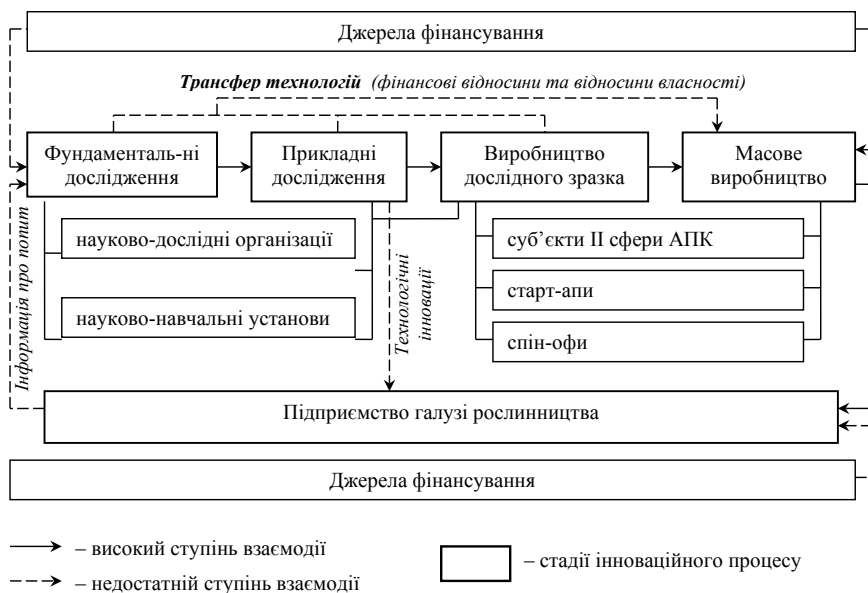


Рис. 2. Схема процесу створення, комерціалізації та впровадження інновацій підприємств галузі рослинництва
Джерело: власні дослідження.

ційно нові системи обробітку ґрунту, управлінські процеси, точне землеробство тощо. У такому випадку промислова ланка випадає із ланцюга розробки, комерціалізації та впровадження інновації. Проте, виникає нова проблема впровадження інноваційної технології у господарську діяльність, що потребує безпосередньої участі у ній розробника або інших науковців, а також навчання персоналу підприємства.

Отже, учасниками стадії фундаментальних та прикладних досліджень мають бути наукові організації та навчальні установи, які, водночас, можуть і виготовляти дослідні зразки. Прямий зв'язок між цими учасниками інноваційного лан-

цюга із сільськогосподарськими виробниками виникає у випадку розробки та впровадженні інноваційних технологій. В іншому разі наукові розробки потребують залучення суб'єктів промисловості з метою виготовлення інноваційних інновацій (рис. 2).

Особливе місце у наведеній схемі посідає процес трансферу технологій, який є формою продажу (комерціалізації) інноваційної розробки. Відносини, які виникають у процесі комерціалізації, а саме – фінансові відносини та відносини власності між науковою сферою та промисловістю, є одними із найбільш проблемних та обмежених. Ускладненою також є взаємодія науки і підприємств галузі рослинництва (як стосовно реалізації інноваційних технологій, так й інформаційного забезпечення відносно реального попиту на інновації).

Саме навколо виділених «точок» взаємодії суб'єктів інноваційного процесу та їх проблем має бути сформовано інституціональне забезпечення інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва. Як зазначалося, крім подолання цих проблем, елементи інституціонального середовища мають сприяти зниженню невизначеності та трансакційних витрат. Причиною виникнення останніх є непередбачуваність дій ринкових агентів, які залучено до процесу створення інноваційного продукту. Тому для кожного окремого етапу інноваційного процесу характерні окремі складові інституціонального середовища, що визначаються, передусім, переліком відповідних контрагентів та особливостями їх взаємодії.

Основними категоріями інституціональної теорії є інститут та інституція. Під інститутом зазвичай розуміють правила, норми, традиції тощо, які обмежують дії ринкових агентів. В інноваційному процесі провідну роль відіграють такі інститути: 1) інститут власності, який регулює процес купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності; 2) інститут ринку, який регулює ціну на інноваційний продукт на кожному етапі інноваційного процесу, а також їх асортимент; 3) законодавчо-нормативна база, яка стосується питань створення та комерціалізації інновацій.

Серед найбільш ефективних видів інститутів, які дають можливість знизити дію невизначеності, слід виділити контрактну форму ор-

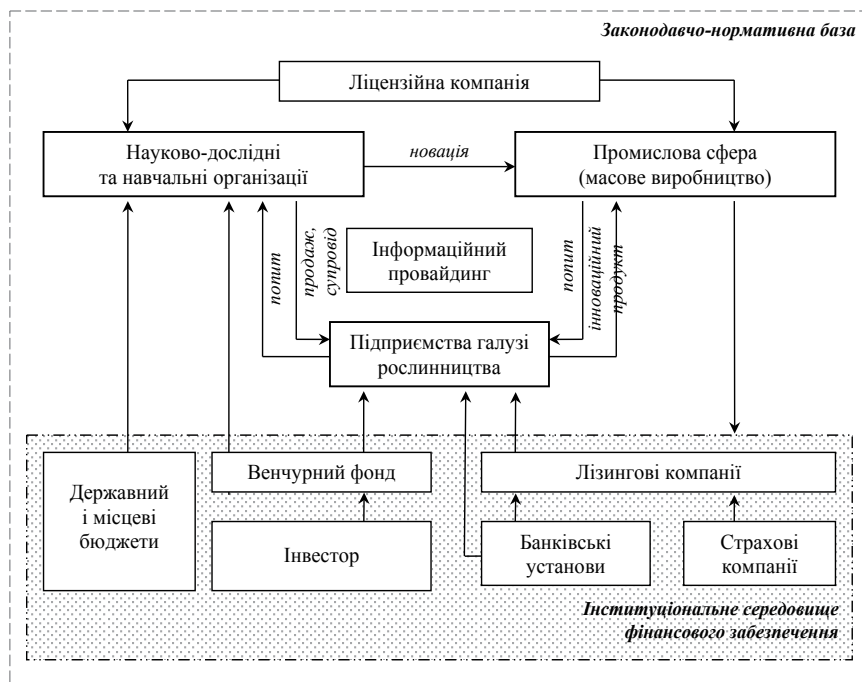


Рис. 3. Інституціональне середовище забезпечення інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва
Джерело: власні дослідження.

організації взаємодії між учасниками різних стадій інноваційного процесу, які накладають обов'язки на всі сторони угоди. Найбільш дієві механізми скорочення трансакційних витрат закладено в інноваційному провайдингу, який покликаний мінімізувати витрати та максимізувати ефективність пошуку контрагентів для кожної із сторін та організації їх співпраці.

У цілому сукупність інститутів та їх місце у забезпеченні інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва відображено на рис. 3.

У процес впровадження інновацій на підприємствах галузі рослинництва доцільно залучати три види інноваційних провайдерів, а саме: фінансових, консультативних та технологічних. В інституційно-нальному середовищі фінансового забезпечення інноваційного розвитку виробників продукції рослинництва особливе місце посідають венчурні фонди (як

один із видів фінансових провайдерів). Їх основною функцією є акумуляція грошових коштів та інвестування їх в інновації. Оскільки ж основним видом діяльності венчурних фондів є інвестиційна діяльність, важливим для них є розробка адекватного та дієвого механізму управління інноваційними ризиками.

Консультаційні провайдери є ринковими посередниками, функцією яких є перетворення інновації на тора, її комерціалізація (у т. ч. через патентування й ліцензування) та просування на ринку. Технологічні провайдери організують процес розробки та створення інноваційних продуктів та технологій, на які є попит, на базі науково-дослідних організації та навчальних закладів. Ключову роль у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств галузі рослинництва відіграють лізингові компанії, які полегшують процес придбання інноваційного продукту високої вартості.

Список літератури:

1. Баран С. І. Методи підвищення ефективності інноваційної діяльності в аграрному секторі / С. І. Баран // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2009. – № 19. – С. 135–140.
2. Економіка й організація інноваційної діяльності : підручник / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін. ; Під ред. М. П. Денисенка. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 960 с.
3. Лебідь Г. М. Інновації у сфері агропромислового виробництва : суть і значення / Г. М. Лебідь // Економіка АПК. – 2000. – № 3. – С. 47–50.
4. Підприємництво та агробізнес : Підручник / За ред. М. М. Ільчука, Т. Д. Іщенко. – 745 с.
5. Сенів Б. О. Проблеми та перспективи інноваційної діяльності в Україні / Б. О. Сенів // Українська наука : минуле, сучасне і майбутнє. – 2011. – № 16. – С. 237–247.
6. Смолінський В. Б. Інноваційна діяльність підприємств аграрної сфери / В. Б. Смолінський // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2010. – № 20.10 – С. 238–242.
7. Beintema N. M. Measuring agricultural R&D investments: A revised global picture, ASTI Background Note [Electronic Recourse] / N. M. Beintema, G. J. Stads. – Washington, DC : International Food Policy Research Institute, – 2008. 6 p. – Available from : http://www.asti.cgiar.org/pdf/Global_revision.pdf.
8. Elliott K. A. Pulling Agricultural Innovation and the Market Together / K. A. Elliott. – Washington, DC : Center for Global Development Working Paper, 2010. – 27 p.
9. Hall A. Enhancing agricultural innovation: How to go beyond the strength-ening of research systems [Electronic Recourse] / A. Hall. – Washington, DC : World Bank, Agriculture and Rural Development Department, 2007. – Available from : http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/Enhancing_Ag_Innovation.pdf.
10. Innovation Adoption in Agriculture : Innovators, Early Adopters and Lag-gards / P. Diederer, H. van Meijl, A. Wolters [etc.] // Cahiers d'conomie et sociologie rurales. – 2003. – № 67. – P. 30–50.
11. Reynolds L. Innovations in Sustainable Agriculture / L. Reynolds, D. Nierenberg // Worldwatch Report: Innovations in Sustainable Agriculture: Supporting Climate-Friendly Food Production. – 2012. – № 188. – 38 p.
12. Spielman D. How Innovative is Your Agriculture? Using Innovation Indicators and Benchmarks to Strengthen National Agricultural Innovation System / D. Spielman, R. Birner. – Washington, DC : The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, 2008. – 47 p.

Ширма В.В.

Житомирский национальный агроэкологический университет

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ОТРАСЛИ РАСТЕНИЕВОДСТВА

Аннотация

В статье систематизированы основные виды инноваций, которые внедряют предприятия отрасли растениеводства, а также объекты соответствующих им изменений. Проведены анализ технологических и организационно-управленческих инноваций производителей продукции растениеводства. Предложен авторский подход к организации процесса создания, коммерциализации и внедрения инноваций. Определена структура институциональной среды этого процесса.

Ключевые слова: инновация, предприятие отрасли растениеводства, инновационное развитие, модель инновационного развития.

Shirma V.V.

Zhytomyr National Agroecological University

FUNCTIONAL MODEL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF CROP PRODUCTION

Summary

Basic types of innovations that crop-producing enterprises implement are systemized and objects of corresponding changes are codified in the article. The analysis of technological, organizational and managerial innovations of crop producers is made. The author's approach to the organization of the process of creation, commercialization and implementation of innovations is proposed. The structure of the institutional environment of this process is determined.

Keywords: innovation, crop-producing enterprise, innovative development, innovative development model.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ



РАЦИОНАЛЬНОСТЬ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ В КОГНИТИВНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Нестерова М.А.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье рассмотрена проблема рациональности в современной когнитивной экономике. Исследование когнитивных процессов позволяет выяснить причины иррациональности в поведении субъектов экономической деятельности. От нерационального поведения не защищены люди с высоким уровнем интеллекта, что требует пересмотра понятия когнитивной эффективности. В статье намечены направления совершенствования навыков принятия решений.

Ключевые слова: иррациональность, когнитивная экономика, мышление, рациональность, принятие решений.

Постановка проблемы. Одной из ключевых проблем современности стала классическая для сферы экономики и управления проблема принятия решений. Особая важность ее связана с тем, что в силу качественных изменений как современных технологий, так и общественных отношений, произошло резкое усиление влияния индивидуальных поведенческих судьбу всего общества. И это касается не только лиц, принимающих решения, которые находятся на вершине социальной иерархии, но и обычных людей, что объясняется, например, усилением сетевых глобальных эффектов. Поэтому классических подходов к исследованию проблемы принятия решений, которые достаточно хорошо освещены в научно-исследовательской, методологической и образовательной литературе [7], пожалуй, уже недостаточно.

Анализ последних исследований и публикаций. Использование термина «когнитивная экономика» вызвано парадигмальным сдвигом в мире современной экономики, который проявляется в усиливающейся важности роли принятия решений, теории выбора и моделирования поведения субъектов экономической деятельности. В данном контексте аналогичными являются термины «поведенческая экономика» (behavioral economics) [2] и «нейроэкономика» (neuroeconomics) [9]. В когнитивной экономике классическая проблема рациональности «человека экономического» приобретает особую актуальность, что вызвано усилением человеческого, когнитивного фактора в макро и микро экономических процессах.

В наиболее общем смысле рациональность в экономической, практической сфере возникает, как только люди взаимодействуют с природой. «Так, если мы раньше достигали определенного результата с помощью А, а затем заменили А на В и стали достигать (во всех случаях) тот же самый результат, то такое отождествление (А=В) является рациональным. И наоборот, если мы А заменили на С и не достигли нужного результата, то такое отождествление нерационально с точки зрения наших практических целей» [5, с. 308-309]. В классических экономических теориях рациональность экономического человека тесно связана с принципом методологического индивидуализма, согласно которому все анализируемые явления объясняются только как результат целенаправленной деятельности индивидов. Рациональная деятельность человека преобразует окружающую среду под его потребности, приводит в соединении ресурсы, в идеале это происходит наилучшим образом, наиболее эффективно. Такое рациональное, преобразующее, созидательное поведение лежит в основе модели «человека экономического» (или «homo economicus»). Итак, классическая экономическая наука создает абстрактную модель человека, который осуществляет рациональное экономическое поведение – т. е. стремится достичь максимальных результатов с минимальными издержками (затратами) в условиях огра-

ниченности ресурсов и альтернативности выбора [8]. Но, с точки зрения социологов, человеческое поведение ориентировано на достижение цели максимальной выгоды и в нем присутствуют, как минимум, две формы рациональности. «Первая – рациональность инструментальная, обеспечивающая выбор цели в соответствии с принципами полезности для индивида. Вторая – рациональность когнитивная, состоящая в том, что для достижения такого полезного результата деятель производит определенные аналитические операции, взвешивая варианты выбора в соответствии с критерием полезности и выбирая самый оптимальный из них» [4, с. 551]. Таким образом, следует отметить разные когнитивные процессы, в которых может актуализироваться проблема принятия решений – как целеполагание, так и определение способов достижения цели.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Поэтому с праксеологической точки зрения представляется важным понимание реальных когнитивных процессов, исследование соотношения и взаимодействия «когнитивных» (в данном контексте – рациональных) и «эмоциональных» механизмов принятия решений, потому что именно они определяют степень рациональности человеческого поведения. И современная ситуация демонстрирует склонность людей к абсолютно иррациональному поведению, что подтверждено исследованиями М. Алле, Д. Ариели, М. Алле, Д. Канемана, и др. [1]. Одна из основных проблем нарушения рациональности принятия решений – влияние иррациональных, эмоциональных, бессознательных аспектов. Современные когнитивные исследования позволяют получить достаточно полную информацию о влиянии бессознательного на наше поведение, особенно в ситуации принятия решений. Ведь чаще всего люди не задумываясь принимают важные решения своей жизни: за кого они будут голосовать, что купить, куда поедут в отпуск, а также совершают множество других важных выборов. Не только в основе повседневной рутинной деятельности, но и в основе обдумывания и планирования нашей жизни, в основе принятия решений лежат бессознательные процессы, и это не случайно, а вызвано древними эволюционными механизмами, в первую очередь самосохранения. У нас может не быть времени рационально осмыслить приближающуюся угрозу, например, встречный автомобиль на дороге [3, с. 28]. Но эти древние механизмы работают не только в моменты опасности, неосознанные установки определяют многие аспекты наших взаимоотношений с другими людьми. Многие важные решения принимаются бессознательно и не всегда эти механизмы эффективны.

Цель статьи. Главной целью данной работы является рассмотрение когнитивных механизмов принятия решений в современной экономике и возможные направления их совершенствования. Кроме того, одной из задач является рассмотрение основных при-

чин иррационального поведения и перспективы их устранения.

Изложение основного материала. Иррациональность человеческого поведения, проблемы рационального мышления связаны не только с влиянием бессознательного или с нехваткой интеллекта. Как показывают исследования К. Становича, интеллект и рациональное мышление – это не одно и то же. Интеллект полагается как вычислительный, а мышление (рациональное, осознанное мышление) полагается как управляющий разум. И от нерационального поведения не защищены люди с высоким интеллектом. Дисрационализм – это неспособность демонстрировать рациональное мышление и поведение при наличии адекватного уровня интеллекта [6]. Для того, чтобы выяснить причины, требуется более внимательное рассмотрение взаимосвязи когнитивных процессов.

Современные когнитивные науки полагают, что работу мозга можно охарактеризовать как два различных вида когнитивных процессов, имеющих различные функции и различные сильные и слабые стороны. Процессы первого типа характеризуются автономностью. Они 1) происходят быстро, 2) происходят вынужденно, при наличии определенных стимулов, 3) не нагружают центр, ответственный за переработку информации (то есть не требуют сознательного внимания), 4) не зависят от систем контроля высшего уровня и 5) могут проходить параллельно, не затрагивая другие процессы первого или второго типа. Процессы второго типа не могут проходить параллельно, они происходят по одному или в очень малом количестве. Протекают они медленно и захватывают все внимание, т.е. сводятся к последовательной обработке данных. Несмотря на то, что процессы второго типа способны подавлять более простые процессы первого типа, которые могут протекать «быстро и неточно», процессы первого типа могут вызывать «нерациональный в конкретном контексте или даже преувеличенный отклик» [6, с. 27]. Многопроцессные теории мышления указывают на противоречия в когнитивных процессах, которые являются причинами нарушения его эффективности. Главный источник таких сбоев – когнитивная скупость, как ее определяет К. Станович, или, иначе говоря, умственная лень. Подобное явление является одним из когнитивных эволюционных механизмов, т.к. очевидно нецелесообразно применять всю мощь человеческого мозга для решения элементарных, рутинных, базовых задач. Сложность заключается в том, что многие «наклонности когнитивного скряги» являются в прошлом успешными эволюционными механизмами, однако сейчас, в условиях изменившегося мира, могут быть не столь удачными [6, с. 77]. Картина мира, которую конструирует человек, когнитивная ниша, является аналогом эволюционной ниши – местом его обитания. Именно она определяет субъективную реальность человека и насколько он счастлив. Поведение человека может быть иррациональным в том числе и по причине ошибок когнитивного моделирования своей собственной картины мира.

Перспективы повышения рациональности и, соответственно, эффективности поведенческих стратегий в экономической сфере, достаточно реализуемы. Владение определенными стратегиями рационального мышления не является чем-то архисложным. Например, простое использование силлогизмов может существенно улучшить качество мышления. Силлогизмы позволяют оценить важный навык мышления – способность при решении задачи концентрироваться на логическом мышлении, не поддаваясь естественному желанию использовать при обработке информации простейшие ходы (не быть когнитивным скрягой). Они позволяют развить способность мыслить на основе

предоставленной информации, откладывая то, что мы знаем, на время в сторону – фактически, используя позитивный эффект фрейминга. Но, с другой стороны, одной из причин негативного эффекта фрейминга является пассивное принятие заданной формулировки, когда фрейм воспринимается как часть содержания. В этом смысле фрейм выступает как контекст, перспектива. В таком случае можно развивать мультиперспективность, что существенно повышает реальную когнитивную адаптивность. Осознанная работа с множественностью фреймов, равно как и с множественностью сценариев развития, может выступать как средство повышения когнитивной эффективности «человека экономического». Но с самим принципом когнитивной эффективности следует обращаться достаточно осторожно. Психолог-когнитивист Д. Бэрон предложил мысленный эксперимент, в котором предлагается вообразить применение абсолютно безвредного лекарства для повышения когнитивных возможностей алгоритмического плана. Например, улучшенная память и повышенная способность к обработке информации. Но вряд ли люди станут от этого намного счастливее, т.к. они будут по-прежнему делать неэффективный выбор, поскольку не смогут обдумать альтернативные варианты или преодолеть излишнюю самоуверенность и т.д. К сожалению, они будут принимать ошибочные или неоптимальные решения, только будут делать это намного быстрее [6, с. 232-233]. Это связано не только с неэффективными процессами второго типа, но и с процессами первого типа, которые идут преимущественно бессознательно, хотя очень важны для принятия решений. «Важно понимать, как на нас влияет бессознательное, чтобы не утонуть в побуждениях, которые сложно понять и тем более контролировать. Способность управлять собственным поведением – умение заводить друзей, войти в курс дела на новой работе, избавиться от алкоголизма – зависит не только от генов, характера и социальной поддержки; не меньше это обусловлено нашей способностью выявить и преодолеть автоматические побуждения и эмоции, влияющие на все аспекты нашей жизни. Чтобы проложить свой собственный жизненный путь, нам надо научиться находить компромисс с нашим бессознательным» [3, с. 29]. Поэтому совершенствование сознательной когнитивной активности, в частности, индивидуальной рефлексии становится актуальной задачей для тех, кто хочет принимать решения эффективно, без ограничений и помех, которые могут быть просто упущены из виду.

Еще одной проблемой, которая все более обостряется в последнее время, является то, что недостаточное развитие индивидуального рационального мышления сказывается на обществе в целом. «В современном мире влияние локализованных иррациональных мнений и убеждений может распространяться и раздуваться с помощью глобальных средств массовой информации и влиять на огромное количество людей. Это значит, что, даже если сами вы не совершаете иррациональных действий, на вас может влиять иррациональное мышление окружающих» [4, с. 235]. Один из ярких примеров – Албания, в которой после экономического развития в 1992-1997 годах наступил коллапс, причиной которому был массовый дисрационализм. Крах албанского общества наступил потому, что более половины населения участвовали в финансовых пирамидах, которые закономерно рухнули. Дисрационализм их поведения объясняется тем, что они стали заложниками зараженных умственных программ, на которых основываются пирамиды. Все пирамиды построены по принципу внедрения неверных, ошибочных убеждений (например, возможности быстрого обогащения вопреки законам экономики), которые становятся когнитивными программами-ло-

вущками для достаточно большого количества людей. В этом контексте проблема рациональности приобретает еще более важное значение. Ответственность за личную когнитивную эффективность в ее целостном понимании возрастает. Так называемые эффекты «крыла бабочки», «кругов на воде», «снежной лавины» характерны для современных условий нестабильности, турбулентности и, очевидно, в экономической сфере они явно актуализированы.

Выводы и предложения. Таким образом, рациональность в современной когнитивной экономике является сложным комплексным явлением, обусловленным многими факторами. «Рациональность является разносторонней концепцией, не сводящейся к какому-нибудь одному свойству ума. Рациональность требует наличия разнообразных свойств мышления, которые позволяют подавить массу неэффективных тенденций в области обработки информации. Рациональность зависит от наличия различных баз знаний, связанных с вероятностным и научным мышлением. Рациональному человеку приходится избегать зараженных программ, которые в своих собственных целях вынуждают его думать и вести себя иррационально. Ни один из этих факторов не может быть оценен с помощью рас-

пространственных тестов на интеллект (или таких их подобий как SAT) [6, с. 229]. Один из основных выводов К. Становича заключается в том, что высокий интеллект не защищает от дисрационализма. Корреляции между интеллектом и рациональностью оставляют значительное пространство для рассогласования. Поэтому ориентацию современного общества на интеллект, а не на когнитивные интегральные характеристики, в частности, на рациональное мышление, следует признать недостаточно эффективными.

Отмеченные направления совершенствования навыков принятия решений, ключевые точки роста в этих направлениях позволяют минимизировать риски, создать благоприятные условия для эффективной человеческой деятельности в сфере экономического развития. Современные когнитивные исследования позволяют создать надежную научно-методологическую базу для совершенствования навыков принятия решений и, соответственно, последующих практических действий. В когнитивной экономике проблема рациональности принятия решений, как минимум, нашла свое теоретическое обоснование, что позволит успешно двигаться и в практическом направлении по ее разрешению.

Список литературы:

1. Ариели Д. Интервью изданию VOANews //Дэн Ариели//Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/publicdoc/2008/1750>
2. Ариели Д. Поведенческая экономика. Почему люди ведут себя иррационально и как заработать на этом //Дэн Ариели: пер. с англ. Павла Миронова. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 296 с.
3. Барг Д. / Джон Барг. Сила подсознания. //Психология. В мире науки [03] март 2014. Режим доступа: // www.sci-gu.org
4. Бевзенко Л.Д. Социальная нелинейность – предпосылки и проявления//Постнеклассика: философия, наука, культура: Коллективная монография/Отв. ред. Л.П. Киященко и В.С. Степин. СПб.: Издательский дом «Миръ», 2009. – С. 539-564.
5. Лазарев Ф.В. Интервальная методология: ключевые понятия. /Философия мышления : [сборник статей] / ред. кол. Л. Н. Богатая, И. С. Добронравова, Ф. В. Лазарев; отв. ред. Л. Н. Богатая. – Одесса : Печатный дом, 2013. – С. 297-313.
6. Станович И.К. Рациональное мышление. Что не измеряют тесты способностей /Кейт И. Станович [пер. с англ. И. Ющенко]. – М. Карьера Пресс, 2012. – 352 с.
7. Учитель Ю.Г. /Учитель, Юрий Генрихович/Разработка управленческих решений: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Антикризисное управление» и другим экономическим специальностям, специальности «Менеджмент организации»/ Ю.Г. Учитель, А.И. Терновой, К.И. Терновой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 383 с.
8. Экономическая теория. Под ред. Добрынина А.И., Тарасевича Л.С. – СПб.: СПбГУЭФ, Питер, 2004. – 544 с.
9. Glimcher P. W. and Rustichini A. Neuroeconomics: the consilience of brain and decision // Science. 2004. № 306. P. 447–452. Режим доступа: //<http://www.mendeley.com/catalog/neuroeconomics-consilience-brain-decision-1/>

Нестерова М.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В КОГНІТИВНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Анотація

У статті розглянута проблема раціональності прийняття рішень в сучасній когнітивній економіці. Дослідження когнітивних процесів дозволяє з'ясувати причини ірраціональності в поведінці суб'єктів економічної діяльності. Від нерациональної поведінки не захищені люди з високим інтелектом, що потребує перегляду понять когнітивної ефективності. Окреслено напрямки вдосконалення навичок прийняття рішень.

Ключові слова: ірраціональність, когнітивна економіка, мислення, прийняття рішень, раціональність.

Nesterova M.A.

Kiev National Taras Shevchenko University

RATIONALITY OF DECISION MAKING IN COGNITIVE ECONOMICS

Summary

The article considers concept of rationality and rational thinking in cognitive economics. Researching the cognitive processes will disclose the roots of irrationality in the consumer's behavior. The high IQ people are not defended from the disrational behavior. So, it means that the concept of cognitive effectiveness should be revised. In the article the ways of decision making improvement are outlined.

Keywords: cognitive economics, decision making, irrationality, rationality, thinking.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ



ЧАСОПРОСТОРОВИЙ ХРОНОМЕТРАЖ КАЗКИ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА «ДИВОВИЖНІ ПРИГОДИ В ЛІСОВІЙ ШКОЛІ»

Атрошенко Г.І., Негрій І.І.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

У статті розглядається художній феномен казки відомого українського дитячого письменника Всеволода Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі». Аналізуються часопросторові координати літературної казки-повісті письменника. Виявляються особливості хронотопу на рівні жанрової моделі казки для дітей.

Ключові слова: часово-просторові координати, літературна казка, хронотоп, внутрішній світ.

Постановка проблеми. Просторово-часові координати присутні в межах художньої системи, це провідні категорії у функціонуванні сюжетно-структурної системи будь-якого твору. Ще свого часу на це вказали Горацій і Буало, Леонардо да Вінчі й Мікеланджело. Часопростір художнього твору як теоретична проблема розглядався у працях літературознавців М. Бахтіна, Д. Лихачова, Ю. Лотмана, В. Гречнева, Н. Ведерникової, Д. Медриша, С. Неклюдова та інших дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми казкового хронотопу вчені торкалися у дослідженнях, де осмислювалася загальна концепція казки (В. Пропп, Н. Рошьяну, Д. Лихачов, В. Кравцов та інші). Останнім часом посилювся інтерес дослідників до особливостей жанру літературної казки (О. Гарачковська, О. Горбонос, Г. Сабат та ін.). На думку літературознавців, жанр казки вимагає традиційного просторово-часового хронометражу, у зв'язку з чим сюжет її контамінується в послідовно-ланцюговому квантуванні оповіді, де фабула розгортається в прямолінійному нанизванні векторів дії [2, с. 151].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Художній феномен казок відомого українського дитячого письменника Всеволода Нестайка вивчено ще не досить повно. Необхідність нашого дослідження продиктована також відсутністю в українському літературознавстві праць, де б аналізувалися часопросторові координати літературних казок письменника, що ще не ставали предметом системного аналізу.

Мета статті. Головною метою цієї розробки є виявлення особливостей часопростору літературної казки на рівні жанрової моделі «Дивовижних пригод в лісовій школі» Всеволода Нестайка.

Виклад основного матеріалу. Нестайкові «Дивовижні пригоди в лісовій школі» – своєрідна казкова повість із цікавою образною палітрою, де сюжетний хронотоп підпорядковується моральним принципам (насамперед, перемозі добра над злом), але, разом з тим, саме часопростір визначає побудову сюжету і всю образну її структуру.

Вже початок твору Всеволода Нестайка, розділ перший «Секретів Васі Кицина» одразу налаштує читача на конкретний час, коли ж відбуваються події в літературній казці: «Весною, на початку нового навчального року...» [5, с. 5]. Отже, новий навчальний рік розпочинається у лісовій школі весною, і це не викликає здивування, адже це – казка. І хлопчика – рудого котика Васю Кицина – «привела до школи мама, дика очеретяна кицька Мура» [5, с. 5]. Не відходимо від реалій (чи, точніше, див!) казкового простору, маємо авторське зауваження: «Вона (кицька Мура – пояснення наше. – Г.А., І.Н.) була така дика, що ніхто в лісі не знав навіть, як її звать по батькові» [5, с. 5].

Час у казці чітко визначений: «Навчальний рік у лісовій школі починався не восени, як у людей, а весною. І канікули були не влітку, а взимку» [5, с. 6]. Автор-казкар, не забуваючи, для кого призначена книга, постійно подає пояснення, які нікому не здадуться смішними чи безглуздими, а, навпаки, є доречними і влітаються в загальну канву розповіді: «...у багатьох лісових учнів (у їжачків, наприклад), а головне, у директора Бурмила Михайловича була зимова сплячка». Автор-оповідач не стоїть осторонь казкових подій, він обов'язково поцікавиться у читача (слухача): «А яке ж може бути навчання, коли директор ...спить?» [5, с. 6]. І далі він (автор), кого дозволяється називати «дядя письменник», веде розмову з тими, хто читає (слухає) казку. На цілком слухні розмірковування «розумних, кмітливих і спостережливих читачів» про те, що «і зайчики, і їжачки, і рисі, і борсуки, і лисички через рік будуть уже дорослі і ні в яку лісову школу після зимових канікул взагалі не ходитимуть», письменник відповідає про особливість казкового часу: «...у справжньому живому лісі через рік уже дорослі. Але ж то справжні, а не казкові. А в нас казковий ліс і мешканці казкові» [5, с. 6].

У казковому просторі «усі-усі після зимових канікул лишилися дітками, перейшли до другого класу і, коли весняне сонечко розтопило сніги, розбудило ліс і рясно вкрило Велику Галявину барвистим килимом, зібралися на перший урок» [5, с. 7]. Це не дивно, адже у книгах для юних читачів, як зауважують дослідники дитячої літератури, «саме відчуття часу (соціальне і фізичне) істотно розширилось, поглибилось і стало предметно конкретним» [2, с. 347].

Розпочалося навчання в лісовій школі – і казковий знову позначений оповідачевим «минуло кілька днів» [5, с. 13]. Часопростір визначається і об'єднується разом-символом; це – годинник, «старий, з великим дерев'яним маятником, з двома дубовими гилями, з дверцятами над циферблатом» [5, с. 14]. Саме за цим годинником жили, вчилися, працювали усі мешканці лісу. Він був дуже старий, але завжди правильно відлічував час і «ніколи не псувався». Звичайно ж, не дивно, що казковий час завмер, усі розгубилися, нічого не розуміли, коли годинник став, «не цокав, стрілки завмерли нерухомо» [5, с. 14]. Без часу – «суцільна плутанина і безладдя» [5, с. 16].

Час у «Пригодах...» є немов сумарним, ледве вираженим соціально-історичним періодом, підпорядкованим загальнонародним моральним засадам. Автор не оперує поняттями «завжди» і «всюди». Дія відбувається в конкретний час, у конкретному місці (ліс, Велика Галявина, лісова школа, Чужий ліс). Час дії теж „вгадується” доволі легко: останні десятиліття ХХ ст.

Час спливає аж надто швидко, коли відшукують злодія, який украв коліщатко з годинника: «Соне-

чко на обід повернуло» [5, с. 30], «...сонце скотилося на вечірній круг», «звечоріло», «зовсім смеркло» [5, с. 36–37]. Схопити, але спершу віднайти у лісі крадія доведеться Бровку Барбосовичу, а для нього час – то саме життя. Бровко ще давно, у дитинстві, переїхав до міста, але «раз на рік обов'язково приїздив гостювати у рідне село». Для нього час чітко визначений: Барбосович згадує «неповторне босоне дитинство», від якого сплигло багато води, і юнацтво у міліцейській спецшколі, і «небезпечну відповідальну роботу службового собаки у карному розшуку» [5, с. 34]. Нині він – «уже кілька років артист» – виконавець номера «собачий цирк». Саме йому вдалося розкрити таємницю Васі Кицина: виявляється, той не синок-котик кицьки Мури, він – син самого царя звірів – Левка Львовича Левченка.

Ліс – величезний простір у казці. Цей простір самі мешканці умовно розподіляють на п'ять секторів (коли звірі-школярі грали у війну, потім – у «десант»). Найкращий ліс – свій, якому протиставляється (за фольклорною традицією) Чужий ліс, де є шакальська організація, шакали-рекетири, якими керує шакал Бацила, називаючи свій простір Шмафією (скорочено від: шакальська мафія). Сутужно приходиться тому, хто потрапляє в таке місце.

Авторська казка як деталями самого тексту, так і підтекстом ідентифікує конкретний соціально-історичний хронотоп і національний український колорит. Це реалізується також і в образній палітрі казкової епіки дитячого письменника.

Цікавий ономастикон казки Всеволода Нестайка. Майстерність письменника виявляється у вдалих прізвищах (правильніше: найменуваннях) казкових персонажів, що вже самі собою виступають дотепною характеристикою. Рудий котик зветься Вася Кицин; директор школи – Бурмило Михайлович Ведмідь – великий «добряк»; батько Васі Кицина – кіт Василь Приблудний, якого всі називали Базиліо Приблудний, – «легковажний, негарний», «сім'ю покинув і десь повівся»; класний керівник у лісовій школі – Пантера Ягуарівна; учитель музики – Бегемот Гіпопотамович; учитель фізкультури – Макак Макакович, вчителька лісової географії – Жирафа Жирафівна; учитель лісознавства – Лисавета Патрикіївна; учні лісової школи: зайчик Кося Вухань, їжачок Колько Колючка, лисеня Рудик Лисовенко, вовчєня Вовчик Вовченко, ведмежа Михайлик Ведмеденко, борсученя Боря Сук, рисеня Раїса Мняу, козеня Зіна Бебешко, лосеня Соня Лось, білченя Вірочка Вивірчук, дике порося Хрюша Кабанюк [5]. А ще є дракон Жахоб'як, який виявився досить симпатичним і сором'язливим, самотнім настільки, що його татові Драконові Вулкановичу навіть довелось викрасти дітей-звірят, щоб погратися з його сином.

Художній світ максимально наближений до видимого, даного нам у відчуттях, та все ж такий, що існує у нашій уяві, збуджуваний образом. Час визначає життя усіх лісових мешканців (ось як, наприклад, Карпо Карпович – дуже старий ворон, але його роки казковий час зафіксував: «*трьохсотрічний старий, ...мав кра-кракравнуків, які приносили йому попоєсти раз на день*»; око він розплющував одне «останні сто років»; після якогось до нього серйозного звернення він «*хвилин десять дрімав*» [5, с. 16]. А вчителька математики Пантера Ягуарівна взагалі «любила точність», і саме вона визначила, що крадіжок в історії лісу було «*нуль випадків*» [5, с. 19]).

У «Дивовижних пригодах в лісовій школі» чітко розмежовано часові виміри, виявляється їх суть. Реальний час у казці – це об'єктивно існуючий ча-

совий лінійний плин, який має протяжність, але не має меж. Це час, як зауважує О. Горбонос, не маргінальний, а такий, який виходить із безмежності й векторно спрямований у безкінечність. Він існує в постійній діахронії і не має реліктового початку й ретроспективного кінця [4, с. 19]. Час виступає як суб'єктивний фактор: Всеволод Нестайко, вносячи реалії свого народу, епохи, відображає сучасність [1, с. 192]. Вони (реалії) акціально зорієнтовані на інтровертну координацію часу нарації із сучасністю [4, с. 24]. Так, наприклад, у казковому просторі існує комп'ютерний локатор-шукач, червона ракета, печера біля вулкана Петекатепопль, інопланетяни разом із своїм НЛО – «летючим чайником», а разом із тим звірята розповідають і про тепепатичний зв'язок, і про екстрасенсів, про Чумака і Кашпировського, про замітки в «Лісовій газеті», про радіо і телевізор; діти граються у піжмурки, у квача і в гилки, а Дракон Вулканович цікаво розповідає про підземні справи: про запаси корисних копалин, про артезіанську воду, про підземні печери, про сталактити і сталагміти.

У казці-повісті письменника існує й оповідний час – протяжність і рух розповіді відходить із відповідної позиції, що започатковує текст, і існує доти, поки не закінчиться її зміст. Фабульний час безпосередньо пов'язаний із фабулою казки (якщо її вважати канвою сюжету) – це тривалість, довгота, ритміка розвитку подій, про які оповідається. Це часовий вимір, що передає казкові події в хронологічній послідовності [1, с. 189].

Сюжетний час у казці Всеволода Нестайка констатує казкові ситуації, все, що відбувається з героями, фіксує часові координати й позафабульні вставні сюжетні описи, констатації, коментарі автора. У своїй суті сюжетний час накладається на фабульний і розширює його межі за рахунок оповідних можливостей автора, що коментує фантастичні події, пов'язує їх із реальністю. Для дітей письменник подає цікаві сентенції, які не тільки виправдані жанром, але й цілком доречні в канві розповіді: «Яке ж може бути навчання, коли директор ...спить» [5, с. 6]; «Хлопці, як правило, бояться бути схожими на дівчаток; взагалі весь вовчо-собачий рід здавна чогось котячого роду не полюбляє» [5, с. 8]; «Хто довше живе, той більше знає» [5, с. 16]; «Між вовками й собаками, як відомо, давно ніжності немає» [5, с. 36]; «Зараз царів нема: демократія...» [5, с. 57]; «Батьки, як правило, не виконують своїх погроз, а то б усі діти ходили без вух» [5, с. 92]; «От як скромний, хороший хлопець, то так і знай – лев! А як базікало, хвалько, торохтій – то обов'язково або вовк, або лисиця» [5, с. 63]; «Шакал – це шакал. Геройства в ньому небагато» [5, с. 102] тощо.

Подійний час відображає рух, часові координати події, ситуації, епізоду. Цей тип часу найпоширеніший у казці. Фабульний час співвідносний подійному, адже розгортається на його основі, але ширший, оскільки часово закріплює все, що діється з героями, і може накладатися на декілька подійних часових векторів, кожен із яких висвічує той чи інший випадок, епізод чи інцидент [4].

У казці Всеволода Нестайка присутній художній час – мистецький засіб оформлення казкового матеріалу. Часто художній і сюжетний часи зливаються, виконуючи обопільні функції [1].

Варто сказати і про читацький час, який осмислює всі часові ряди казкового витвору й пов'язує їх із реальним життєвим потоком.

У «Дивовижних пригодах в лісовій школі» епічне усвідомлення реального часу, який існує у своїй абстрактності, тече прямолінійно в нескінченність.

Оповідний, фабульний, подієвий, сюжетний, художній часи нерозривно пов'язані й виявляють себе один в одному.

У казці Всеволода Нестайка виявляється безпосередній зв'язок із фольклорною основою в способах організації часу й простору: в них представлено традиційні для фольклорної казки хронотопи: ліс (свій – добрий і чужий – темний, злий), шлях-дорога, темне підземелля (печера), що відтворюють ціннісну семантику міфу.

Традиційна фольклорна сюжетна схема в літературній казці Всеволода Нестайка дещо втрачає усталеність. Дія в «Дивовижних пригодах в лісовій школі» відбувається в радянському й пострадянському просторі. У казковому лісі є ознаки сучасної дійсності. Гра з казковим хронотопом особливо відчутна у зображенні дива, таємниці, присутність яких обов'язкова у просторі казки: коліщатко годинника вкрадено – годинник зупинився, але наступного ранку (без знайдення злодія) «цокає, іде... хвилинка стрілка поволі рухалася до цифри дванадцять» [5, с. 41]; таємничий лист до сорочки Скрекекулії з таємничим підписом – цілком реальні помилки у тексті; зникнення з гри трьох учнів – зустріч вранці; НЛО – летюча тарілка з шестирукими мешканцями з планети Оранг країни Утанії тощо.

Конкретизація образів, створених на основі архетипів, реалізується завдяки їх інтертекстуальному наповненню й переосмисленню. Літературна казка «Дивовижні пригоди в лісовій

школі» вирізняється багатством етнокультурних образів та мотивів. Мовний простір казки засвідчує, що її автор володіє сучасними літературними набутками і разом з тим естетично-смісловим досвідом фольклорного твору. Письменник послуговується сучасними образами і використовує детерміновані традиціями уснопоетичної творчості, художній ефект підсилюється використанням фразеологізмів, епітетів, порівнянь, просторічних виразів тощо (тишко і скромняга, який мухи ніколи не скривдив; гостре око; чуйне серце; очі спалахнули, як свічки; замерли, мов неживі; здоровенницький; вираз їхніх мордьяк був красномовнішим за будь-які слова; пахло смаленим; непереливки; пороззявляли роти; пішла чутка; ані звуку, ні пари з уст; десь повівся; в один голос).

Етична проблематика вирішується письменником згідно з традицією, в естетично значущих символах, що знаменують безсмертя й непереможність вічних гуманістичних цінностей.

Висновки і пропозиції. Аналіз хронотопів казки Всеволода Нестайка показав, що, незважаючи на значну трансформацію казкових традиційних елементів, вона все ж зберігає свою ціннісну семантику. Авторська казка ХХ століття зазнає на собі впливу постмодерної естетики, зрештою, як і вся література вцілому. Це, в свою чергу, виражається у використанні різноманітних алюзій, асоціацій, трансформації й деякому пародіюванні давно відомих сюжетів, переосмисленні традиційних образів, мотивів казки фольклорної.

Список літератури:

1. Атрошенко Г.І. Традиційний просторово-часовий хронометраж казок Лариси Письменної / Г.І. Атрошенко, О.А. Ковальська // Мова. Свідомість. Концепт : зб. наук. праць / відп. ред. О.Г. Хомчак. – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – Вип. 4. – С. 188-192.
2. Гарачковська О.О. Жанрова типологія української літературної казки 70-90-х років ХХ ст. / О.О. Гарачковська // Вісник Київського славистичного університету. – 2007. – Вип. 34. – С. 151-156.
3. Гарачковська О.О. Українська дитяча література 70-90-х років ХХ ст. / О.О. Гарачковська // Історія української літератури ХХ століття : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів напряму підготовки «Філологія» / за ред. проф. Кузьменка В.І. – К. : «КСУ», 2007. – С. 347-354.
4. Горбонос О. Літературна казка як предмет науково-теоретичного дискурсу: жанрово-прагматичний аспект / О. Горбонос // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. праць / [гол. ред. О.В. Мішуков]. – Вип. XXXIV. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2006. – С. 18-24.
5. Нестайко В.З. Дивовижні пригоди в лісовій школі : Секрет Васі Кицина. Енелолік, Уфа і Жахоб'як / Всеволод Нестайко ; Мал. В. Марченка. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2010. – 128 с.

Атрошенко А.И., Негрий И.И.

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

ВРЕМЕННОПРОСТРАНСТВЕННЫЙ ХРОНОМЕТРАЖ СКАЗКИ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКО «УДИВИТЕЛЬНЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ В ЛЕСНОЙ ШКОЛЕ»

Аннотация

В статье рассматривается художественный феномен сказки известного украинского детского писателя Всеволода Нестайко «Удивительные приключения в лесной школе». Анализируются временнопространственные координаты литературной сказки-повести писателя. Определяются особенности хронотопа на уровне жанровой модели сказки для детей.

Ключевые слова: временно-пространственные координаты, литературная сказка, хронотоп, внутренний мир.

Atroshenko A.I., Negriy I.I.

Melitopol Bogdan Khmelnytsky State Pedagogical University

THE TEMPORAL-SPATIAL TIMING OF VSEVOLOD NESTAİKO'S TALE «AMAZING ADVENTURES IN THE FOREST SCHOOL»

Summary

The article deals with the artistic phenomenon of the tale written by known Ukrainian children's writer Vsevolod NESTAİKO "Amazing adventures in the forest school". It's analyzed the temporal-spatial coordinates of writer's literary tale story. The features of chronotop are shown at the level of genre model of fairy tale for children.

Keywords: the temporal-spatial coordinates, literary fairy tale, chronotop, inner world.

УДК 811.161.2'221;821,161.2-1.09

МОВНИЙ ВИЯВ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ

Білевич Н.В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті проаналізовано систему невербальних одиниць, реалізованих в українській інтимній ліриці, основну увагу зосереджено на її вербалізації в поетичному тексті і особливостях лексико-граматичної організації.

Ключові слова: невербальні елементи, інтимна поезія, жести, міміка, такесика, кінесика, екстралінгвістика, семантичне значення, лексичне моделювання.

Постановка проблеми. Спілкування – складний, багатоплановий процес, у якому, крім слів, для обміну інформацією використовують засоби невербальної комунікації. Ця форма спілкування присутня в різних функціональних сферах, не виняток – і художнє мовлення. Однак особливості невербальної комунікації в інтимній ліриці майже не досліджені.

Дослідження засобів невербальної комунікації на рівні інтимного поетичного тексту дозволить нам встановити зв'язок між словесною і невербальною комунікаціями.

Аналіз останніх досліджень. В сучасній науці існує кілька поглядів на засоби невербальної комунікації: 1) у контексті осмислення загальних програм і способів людської поведінки (П. Екман, Дж. Холл, А. Фрізен, А. Піз, Дж. Фаст, Е. Холл); 2) формальний та семантичний аналіз невербальних знаків у їх співвідношенні із мовними знаками (Т. Ніколаєва, К. Шерер, Ю. Цив'ян, І. Шаронов); 3) дослідження національної специфіки мовленнєвої й немовленнєвої поведінки, психологічно-емоційна специфіка невербальних знаків, аналіз способів відображення засобів невербальної комунікації в художній літературі (А. Вежицька, П. Екман, Г. Крейдлін, С. Павлова та ін.) [5].

Детальне вивчення методів невербального спілкування почалося лише в 60-ті роки минулого століття. У 1970 році після публікації праці Джуліуса Фаста, в якій він зробив аналіз робіт учених-біхевіористів у галузі невербального спілкування [2, с. 55]. У кінці ХХ ст. виникла нова наукова дисципліна – невербальна семіотика. Предмет її вивчення – невербальна поведінка людей у найрізноманітніших ситуаціях. Ці спостереження допомагають краще зрозуміти інших, самих себе і на основі отриманих знань зробити спілкування людей більш ефективним. Більша частина комунікації здійснюється без участі засобів мовного коду, але є орієнтацією на інші його складові: паралінгвістичні елементи, елементи інших семіотичних систем тощо. Звичайно, значення різноманітних невербальних сигналів «пе-

ребувають» не в самих сигналах, а приписуються їм тими, хто декодує мовлення. Це декодування відбувається з обов'язковим урахуванням культурних та індивідуальних контекстів [1]. Г. Ю. Крейдлін розглядає невербальну комунікацію не просто в індивідуальному контексті, а й враховує гендерні особливості невербальної комунікації [6].

Ф. С. Бацевич стверджує, що невербальні елементи комунікації мають не менш важливе значення, ніж вербальні, особливо в міжкультурній комунікації. Дослідження в галузі лінгвістики засвідчили наявність прямого зв'язку між соціальним статусом, владою людини і її освіченістю. Чим вище людина стоїть на соціальному чи професійному щаблі, тим більше вона спілкується вербально, за допомогою слів; менш освічені та кваліфіковані люди більше користуються жестами [2, с. 69]. Про це стверджує і відомий американський дослідник Алан Піз в книзі «Мова жестів та рухів тіла» [7]. Невербальна комунікація як важлива сфера функціонування знаків та знакової інформації передбачає вивчення способів відображення невербальної поведінки індивіда та елементів невербальної мови у призмі широкого числа дисциплін, що тлумачать немовну поведінку як феномен людської психіки, скерований на реципієнта для передачі додаткових смислів мовленнєвого повідомлення [3].

Елементами невербальної комунікації варто вважати всі засоби невербального спілкування, які на думку І. Н. Горелова, виконують такі функції: соціально-інформаційну, емотивну, регулювальну [6]. *Невербальні засоби спілкування* – елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень [4].

Формулювання мети статті. Дослідити засоби невербальної комунікації в структурі поетичного тексту на лексико-семантичному рівні, визначивши найпродуктивніші моделі невербальної комунікації.

Результати дослідження. У дослідженні ми тримаємо традиційну класифікацію, запропоновану Ф. С. Бацевичем. Дослідник класифікує всі засоби невербальної комунікації залежно від того, якими сенсорними системами вони сприймаються (кінесика, проксемика, такесика, хронеміка, просодика, ексталингвістика). В художній літературі, в інтимній поезії зокрема, невербальна комунікація представлена тими ж одиницями, що й при словесному спілкуванні: *погляд, посмішка, плач, сміх, дотик, зовнішній вигляд* і т. ін.

За нашими підрахунками, невербальна комунікація в інтимній ліриці представлена у такому відсотковому співвідношенні: *кінесика* (жести, міміка, погляд) – 37%, *такесика* (різного виду дотики, поцілунки) – 40%, *екстралінгвістика* (сльози, плач, зітхання, сміх) – 20%, *зовнішній вигляд* (одяг, макіяж, зачіска та ін.) – 7%. А отже, можемо стверджувати, що головне місце в сфері невербальної комунікації в інтимній ліриці посідає кінесика і такесика, малопродуктивні елементи – екстралінгвістика, а периферія належить зовнішньому вигляду.

Інтимна поезія дає нам можливість побачити і проаналізувати невербальну поведінку не лише адресанта, а й адресата. Адже автор поезії здатний створити не лише самого ліричного героя, а й уявного реципієнта інтимного невербального послання. Таким чином ми стаємо свідками своєрідного невербального діалогу. Важливо, що один із учасників завжди створює образ, який ми можемо назвати ідеальним, оскільки він завжди репрезентує нам невербальну реакцію, очікувану іншим учасником діалогу.

В інтимній ліриці знаходимо чимало кінесичних способів комунікації: *погляд, міміка, жести*. Всі ці елементи представлені в поетичному тексті за допомогою різних художніх засобів: метафор, епітетів, порівнянь та ін. Вони пов'язані між собою на граматичному і семантичному рівнях. Для позначення погляду в інтимній ліриці використовують узвичаєні опорні лексеми: *очі* («Мені *очей* звести несила, а на руках твоїх уста...» [2, с. 134]; «*Очі* мої все вдивлялись благанню у тебе» [2, с. 179]); *оченятка* («...пригорнувшись втомленим крилом до твоїх ласкавих *оченяток*» [1, с. 3]); *очища* («*З очищами, мов прірви проти неба*» [1, с. 138]); *вічі* («Тож не дивіться пильно так у *вічі*, значущо вимовляючи слова» [2, с. 20]); *озера* («Не одвертай од мене своїх *чистих озер*» [2, с. 139]). Часто репрезентантами погляду виступають дієслова із відповідною диференційною семою: *глянути* («Може, стане, ніжно *гляне*: – я твоя єдина» [1, с. 117]); *дивитися* («*Дивись*: моря. *Дивись*: мій погляд – поле...» [1, с. 33]; «Бо ти прекрасна в сні, як і в коханні, *дивлюсь* на тебе й дякую тобі» [1, с. 108]); *подивитися* («*Подивлюсь* – випадком неначе – і не спати мені ночей» [2, с. 133]; «*Подивися* на мене без болю...» [2, с. 28]); *перезирнутися* («Здивовано здригнулись люди, *перезирнулися* – хто куди. Бив барабан себе у груди – *йди, таємнице, йди вже, йди!*» [1, с. 64]).

Найчастіше лексема *очі* представлена у сполученні з прикметниками, дієсловами, займенниками, спорадично – з прислівниками та іменниками.

Для передачі емоцій та психічних станів своїх ліричних героїв поети використовують різні види жестів та міміки. Жести, що вказують на симпатію, увагу, та, основу яких становить лексема *рука*: («*Візьмеш її за руки* – уся тремтить. І як же така була? Молитва й пости, гріхи і пости...» [1, с. 179]; «Вона прийшла, завітчана і мила, і *руки* лагідно до мене простягла...» [1, с. 207]; «*Озирнись і подай мені руки терпки і холодні...*» [1, с. 52]).

Печаль відтворено посередництвом комбінованого типу жестів: лікті, опущені на коліна, охоплене долонями обличчя, рух пальців («*Ліктями опершись на коліна, він тримав обличчя між долонь, і тремтіла на щоці краплина, і здригались пальці біля скронь*» [1, с. 219]). Повага представлена жестом цілування («*Як батька в руку, цілувати...*» [1, с. 164]), сором – («*Жінка пломеніє і руками соромливо груди прикрива...*» [1, с. 218]); прощання – помаху руки («*Відходив поїзд. У вікні махала дівчинка рукою...*» [1, с. 175]); непокору («*Руками пружними од мене одбивалась...*» [1, с. 189]).

В інтимній поезії для позначення мімічних реакцій використовують лексеми обличчя, яке відтворює усмішку, змінює колір, виражає щирість та довіру («*Між зваблених усміхнених обличч* понад усе – твоє лице суворе...» [1, с. 110]; «*До вікна тулюся паленіочим обличчям...*» [2, с. 218]); *лице* («*Та враз полотню на лиці...*» [2, с. 48]; «*Соняшниця й соняхи кохалися. Лиця їх великі і довірливі...*» [2, с. 88] і т. ін.).

До такесики відносять різноманітні дотики: *торкання, поцілунки, ляскання* і т. ін. Зазвичай для того, щоб описати якийсь такесичний елемент, автори поезій використовують такі лексеми: *обійми, обняти, пригорнути, рука,, долоні, цілуй, цілувалися, уста, губи* («*Довгі обійми, які відтепер не забути*» [2, с. 153]; «*Я хочу тебе обійняти* – а руки безсилі...» [2, с. 181]; «*Я лице твоє, і очі, й рот губами з небуття виводив*» [1, с. 120]; «*Моє «тепер»! Ти ж і тоді було, коли я цілував кохане тіло, і нині є, коли в землі глибокій до нього смерть устами припадає...*» [1, с. 201]).

В поетичному тексті вагоме місце займають екстралінгвальними елементами. Зазвичай, це *сміх, сльози, мовчання та зітхання* («*Мовчання криком. Болям – дикий сміх*» [2, с. 72]; «*Надто гірко ми плакали і ображали природу надто сильно любили...*» [2, с. 4]; «Мені з тобою добре. *Я мовчу*. Боюся словом тишу сполошити. Але без слів неважко зрозуміти, чому з тобою і про що мовчу» [1, с. 113]; «*Сахнеться той, і цей зітхне, і цей мене не уположе*» [2, с. 90]). В словесному вияві ці елементи виражені за допомогою лексем: *плач, плакати, сльози, ридання, сміх, сміятися, мовчання, мовчати, змовчати, промовчати, зітхання, зітхати*.

Зовнішній вигляд в інтимній поезії слугує важливим виражальним засобом. Часто описується одяг – *плаття, сукня* («*Біле плаття тремтіло між вуст...*» [1, с. 233]; або просто колір «*Я люблю тебе в червоному...*» [1, с. 134]; «*Я спокійно припаляю, вбрана у чорну сукню*» [2, с. 102]); *зачіска* («...*і волосся зачесане строго...*» [2, с. 183]); *косметика* («*Дешевої помади ніжний смак...*» [2, с. 11]).

Залежно від того, зі скількома лексико-граматичними групами слів поєднується опорна лексема, можна виокремити однокомпонентні («...*очима* просто в небо піти босоніж» [2, с. 108]; «*Ти стояла на порозі на високих в синім платті, синьоока, в синім квіті*» [1, с. 152]); двокомпонентні («*Лілові очі мружив горизонт...*» [2, с. 167]); багатокомпонентні («*Я дивлюсь на заплакані очі твої, на покійно похилені плечі...*» [1, с. 210]; «*Мов лебедина, розкрилила тонкоголосі дві руки...*» [1, с. 212]; «*Лиш ти пари не проронил з губ, мов їх мороз навіки забужавив*» [2, с. 35]) моделі невербальної комунікації в інтимній ліриці.

Висновки дослідження. Головне місце у сфері невербальної комунікації в інтимній ліриці посідає кінесика і такесика, проміжну сходинку посідає екстралінгвістика, а периферію – зовнішній вигляд.

Встановлено, що в інтимній поезії засоби невербальної комунікації представлені тими ж одиницями, що і в безпосередньому спілкуванні: *погляд, міміка, жести, плач, сміх, зітхання, мовчання, дотик, поцілунок, зовнішній вигляд*. Кожна з цих груп має свої продуктивні моделі творення. Найчастіше опорна лексема сполучається із прикметниками, займенниками та дієсловами, утворюючи дво- і трикомпонентні моделі невербальної комуні-

кації в інтимній ліриці, залежно від того, зі скількома лексико-граматичними групами слів поєднується опорна лексема.

Перспективи дослідження. Поглиблене дослідження усієї системи засобів невербальної комунікації, зокрема такесичних, хронемічних, екстралінгвальних невербальних елементів, сприятиме комплексному вивченню специфіки цього типу комунікації в українській інтимній поезії.

Список літератури:

1. Улюблені вірші про кохання. Жіночий примірник / [упорядкув., Б. Щавурський]. – Тернопіль: Богдан, 2007. – 256 с.
2. Улюблені вірші про кохання. Чоловічий примірник / [упорядкув., Б. Щавурський]. – Тернопіль: Богдан, 2007. – 240 с.***
1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Етика ділового спілкування / [Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Іщенко Т. Д., та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
3. Нарчинська Т. М. Теоретична рецепція невербальності як кодового механізму комунікації в художньому тексті / Т. М. Нарчинська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки . – 2008. – № 8. – С. 74-76.
4. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / [електронний ресурс] / режим доступу: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/slovnuk>
5. Юр'єва О. Ю. Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації / [електронний ресурс] / режим доступу: <http://naub.org.ua/?p=270#comments>
6. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / И. Н. Горелов. – М. : Наука, 1980. – 238 с.
7. Крейдлин Г. Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации / Г. Е. Крейдлин. – М. : Языки славянской культуры. – 2005. – 224 с.
8. Пиз А. Язык телодвижений / [электронный ресурс] / режим доступа : <http://flirtmag.com.ua/book/3/10>.

Билевич Н.В.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ЯЗЫКОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НЕВЕРБАЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ УКРАИНСКОЙ ИНТИМНОЙ ЛИРИКИ

Аннотация

В работе проанализирована система невербальных единиц, которые свойственны украинской лирической поэзии, основное внимание сосредоточено на ее вербализации в поэтическом тексте и особенно в лексико-грамматической организации.

Ключевые слова: невербальные элементы, интимная поэзия, жесты, мимика, такесика, кинесика, экстралингвистика, семантическое значение, лексическое моделирование.

Bilevych N.V.

Eastern European National University named after Lesya Ukrainian

THE VERBAL EXPRESSION OF NONVERBAL ELEMENTS IN THE SEMANTIC STRUCTURE OF UKRAINIAN INTIMATE POETRY

Summary

There is analysis system of non-verbal items, which have realized Ukrainian intimate lyrics. The main focus of its verbalization is in poetic text and features of lexical and grammatical organization.

Keywords: nonverbal elements, intimate lyric, gestures, facial expressions extralinguistics, semantics value, lexical modeling.

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛИНСЬКОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК У ЗБІРНИКУ ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСІВ О. КОНДРАТОВИЧ «КАЛИНОВИЙ КВІТ ПОЛІССЯ»

Грицевич Ю.В.

Інститут філології та журналістики

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті проаналізовано фонетичні та морфологічні особливості волинськополіських говірок, відбиті у фольклорних записах О. Кондратович. Прокоментовано специфіку рефлексів давніх голосних, відмінності у вживанні приголосних, комбінаторні звукові зміни. Простежено специфіку формотворення іменників, прикметників, дієслів, відмінності у структурі та відмінності займенників, спорадично в оформленні прислівників та прийменників.

Ключові слова: волинськополіські говірки, голосні фонемі, рефлекси давніх голосних, приголосні фонемі, словозміна, архаїзми, граматична аналогія.

Постановка проблеми. Проблема співвідношення діалектного та народнопоетичного мовлення залишається невирішеною. Окремі вчені вважають фольклор функціонально-стильовим різновидом діалекту, інші дослідники цього питання трактують фольклор як своєрідне поетичне койне, наддіалектне утворення. Висновок про фольклор як один із різновидів діалектного мовлення очевидний тоді, коли укладачі максимально точно відтворюють у своїх збірниках діалектні риси на всіх мовних рівнях. Надійним джерелом фактичного матеріалу вважаємо фольклорні записи О. Кондратович, розміщені у збірнику «Калиновий квіт Полісся», оскільки вони яскраво відтворюють мовні особливості ареалу свого побутування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народнопісенні тексти неодноразово ставали об'єктом дослідження мовознавців, проте спеціальних діалектологічних коментарів до збірника «Калиновий квіт Полісся» досі не було опубліковано.

Мета статті – простежити в записах народнопісенних текстів О. Кондратович фонетичні та морфологічні особливості волинськополіських говірок.

Виклад основного матеріалу. У збірнику фольклорних записів Олександри Кондратович «Калиновий квіт Полісся» простежено основні волинськополіські особливості рефлексії етимологічних голосних *о та *е.

Наприклад, збереження давнього *о в ненаголошеному новозакритому складі маніфестовано в таких словоформах: *роднейкий* [4, с. 6], *стожки* [4, с. 12], *подскочила* [4, с. 21], *озьме* [4, с. 26], *зов'ю* [4, с. 35], *дождати* [4, с. 36], *возьми* [4, с. 51], *родна* [4, с. 55], *у вокоця* [4, с. 66], *подожни* [4, с. 80], *поджинайся* [4, с. 82], *явор* [4, с. 95], *подняла* [4, с. 114], *пойду* [4, с. 119], *ягодки* [4, с. 127], *окно* [4, с. 135], *зобралася* [4, с. 154], *пошла* [4, с. 187], пор.: «*Ягодки рвала да тебе шанувала, солодким медом я тебе напувала*» [4, с. 127], а також у звуковій структурі прийменника і префікса *од*: *одозвався* [4, с. 26], *оддали* [4, с. 45], *оддавала* [4, с. 49], *оддай* [4, с. 93], *одвідали* [4, с. 122], *одчинив* [4, с. 132], *одвідали* [4, с. 140], *оддала* [4, с. 140], *од мене* [4, с. 154], *одрікся* [4, с. 155], *одреклася* [4, с. 155], *оддав* [4, с. 156], *одбилася* [4, с. 172], *одслужуся* [4, с. 206], пор.: «*Ой хоч у солдати, то я не боюся: кінч вороний, сам молодий, то я одслужуся*» [4, с. 206].

Відповідно до етимологічного *о в наголошених новозакритих складах у фольклорних текстах часом також представлено монофтонг [о]: *мой* [4, с. 212], *розбойники* [4, с. 44], *горко* [4, с. 61], *в войсько* [4, с. 124], *ночка* [4, с. 147], *ночку* [4, с. 6, с. 130], пор.: «*Ой щоб наша сестра знала, вона б горко заплакала. Вона б горко заплакала, як зозулька закувала*» [4, с. 61]. Закономірне з історичного погляду збереження *о у прислівникові *впосля* [4, с. 115],

пор.: «*Ой а впери одну, а впосля другу, іди, вражий сине, юв землю сирую*» [4, с. 115].

На місці ненаголошеного *о в закритому складі рідше представлено звук [у]: *слідоцкув* [4, с. 71], *друбний* [4, с. 134], *чарув* [4, с. 180], пор.: «*Постав, дівча, коновочку под гадову головочку, як набіжить повна чарув — для бра-тика на вечеру*» [4, с. 180].

Тенденцією розвитку наголошеного *о > [і] в новозакритому складі охоплено і звукову структуру книжної за походженням лексеми *Біг* «Бог» [4, с. 67, 69, 99], пор.: «*Ой ворожейкам камінне, а нам дав же Біг же весілле*» [4, с. 99]. Гіперичний розвиток *о > [і] у відкритому складі представлено в лексемі *немніго* [4, с. 73], *мніго* [4, с. 187], пор.: «*Я 'д тебе немніго подарунків брала, ой но сім парочок постолів стоптала*» [4, с. 73].

Із-поміж специфічних рефлексів ненаголошеного *е в закритих складах можливий [о] після шиплячого: *вечор* [4, с. 57], пор.: «*Ой як важко, ой як тяжко, що вечор надходить, що жонатий до дівчини цовечора ходить*» [4, с. 57]. Одиничним випадком представлено й лабіалізований монофтонг [ʏ]: *матюнка* [4, с. 55], пор.: «*Я не вийду, я не встану: вже тепер я не твоя. Розлучила нас з тобою твоя матюнка родна*» [4, с. 55]. Форма *наперід* [4, с. 155] натомість маніфестує розвиток *е > [і], пор.: «*Ой одрікся 'д мене всьой рід, батько з матір'ю наперід*» [4, с. 155].

Структура *горолойка* [4, с. 143] ілюструє на місці давнього *ѣ лабіалізований рефлекс [о], що міг бути наслідком асиміляції голосних у суміжних складах, пор.: «*Напилася горолойки, напилася меду. До кого я, старейкая, ночувати зайду?*» [4, с. 143].

У фольклорних текстах зафіксовано позиційні варіанти сучасних голосних фонем. Наприклад, засвідчено наслідки підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [а] після м'яких приголосних до [і]: *каміннічко* [4, с. 19], *шипишнічко* [4, с. 19], *зілічко* [4, с. 67], *коріннічко* [4, с. 67], *здоров'їчко* [4, с. 67], *одіннічко* [4, с. 100], пор.: «*Під головочку — каміннічко. Рано-нерано, каміннічко. Попід бочейки — шипишнічко. Рано-нерано — шипишнічко*» [4, с. 19]. Наголошений [а] в цій позиції реалізується у звуковій [е]: *на пожер* [4, с. 41], *пожерній* [4, с. 41], *вигансла* [4, с. 51], *ек* [4, с. 137], *паненочку* [4, с. 137], пор.: «*Ой десь узялися пожерній люди. Тала-лом, тала-лом, пожерній люди*» [4, с. 57].

Після середньоязикового [й] зафіксовано підвищення артикуляції [е] аж до [і]: *ідная* [4, с. 51], *ідним* [4, с. 103], *ідною* [4, с. 116, 118], *ідницію*, *ідничка* [4, с. 201], *ідинейкий* [4, с. 210], пор.: «*Козак коня напуває, ідницію намовляє: «Ідничко, їдь із нами, з хорошими козаками»*» [4, с. 201]. Незалежно від позиції [е] після передньоязикових та середньоязикового [й] перед будь-яким твердим приголосним і в кінці слова заступається звуком [о], що супроводжується м'якшенням попереднього консонанта, за винятком депалаталізованих шиплячих: *всьо* [4, с. 93], *несольону* [4, с. 109],

вишенью [4, с. 118], тьомна [4, с. 147], на стайонці [4, с. 147], сьостро [4, с. 151], віттор [4, с. 151], привезьона [4, с. 156], метьона [4, с. 156], наряжона [4, с. 183], положжона [4, с. 183], пор.: «Вставай, невістко, вчора привезьона: ложки не миті, хата не метьона» [4, с. 156].

Явище обниження та розширення артикуляції [e] > [a], можливо, відображено в дісприкметниковому суфіксі -ен-: постеляна [4, с. 64], ранян [4, с. 212], укидяно [4, с. 113], застеляні [4, 148]; пор.: «Ой твій милій ранян лежить, в правій ручці шаблю держить, а лівою воду бере, на серденько поливає» [4, с. 212]. Щоправда, в цих випадках не можна виключати вплив із боку дісприкметників із суфіксом -н-, утворених від інфінітивних основ на -а- (на зразок писаний).

Оформлення структури *годовали* [4, с. 18] безпосередньо пов'язане з давнім *godovati* [2, с. 546], пор.: «Мене пташечки годовали, рано-нерано, годовали. Мені істойки не давали, рано-нерано, не давали» [4, с. 18], тобто відсутні наслідки посилення лабіалізації [o]. У залучених для дослідження текстах зафіксовано архаїчні форми й без розвитку в ненаголошеній позиції [o] > [a]: *богатуру* [4, с. 68], *з богатого* [4, с. 68], *богатії* [4, с. 191], пор.: «Іди, мати, прич од мене: богатії гості в мене» [4, с. 191].

Опрацьовані тексти пісень ілюструють виразні особливості консонантної системи волинськополіських говірок. Звукова структура слівформи *воробелька* [4, с. 77] засвідчує збереження давнього [ʋ] (праслов'янські **vorbьjь*, **vorbьsь* [3, с. 570]), пор.: «Дівчина молодейка зловила воробелька. Кокіль готувала, козаків годувала» [4, с. 77]. Діпалаталізований вібрант [p'] спостережено в лексемах *за крамара* [4, с. 46], *заражає* [4, с. 50], *вечеру* [4, с. 180], пор.: «Заміж пішла до Кракова, до Кракова за крамара» [4, с. 46]. Одиначним випадком зафіксовано гіперичне заступлення звукосполюки [xv] фонемою [f], що становить релевантну особливість українських говорів південно-західного типу: *фірточку* [4, с. 89], пор.: «Дчини, господарє, фірточку, несем золоту квіточку» [4, с. 89].

У проаналізованих уснопоетичних текстах виявлено й асимілятивні зміни в консонантних групах, а саме: а) прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення [нш] > [нч]: *менче* [4, с. 63], *гинча* [4, с. 108], *гинчій* [4, с. 128], *гинчую* [4, с. 198], пор.: «Которє менче — на ліщині кригиче, которє більшійке, то й у лісі цебече» [4, с. 63]; [чш] > [чч]: *найлуччій* [4, с. 106], *лучче* [4, с. 119], *луччий* [4, с. 122, 209], пор.: «Ой я з тою чорнявою найлуччій кохався, вона ішла з чорницями, я з єю стрічався» [4, с. 106], «Луччий було з коня впасти, на смерть забитися, як з тобою, товаришу, тепер ходитися» [4, с. 209]; б) регресивну суміжну асиміляцію за глухістю, внаслідок якої стало можливим заступлення [б] > [п]: *пчолі* [4, с. 92], пор.: «Чуї пчолі по діброві — мої по садочку. Ой хто любить далекою, а я сусідочку» [4, с. 92]; в) дистантну асиміляцію за місцем і способом творення [с...ч] > [ш...ч]: *брушничка* [4, с. 188], пор.: «Як приходить її мати, відкриває двері — лежить дочка, як брушничка, в кривавій постелі» [4, с. 188].

Серед дисимілятивних змін виявлено регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [н'к] > [йк], що маніфестовано великою кількістю слівформ: *роднейкий* [4, с. 6], *милейкий* [4, с. 6], *калинойка* [4, с. 7], *до річєйки* [4, с. 7], *малєйку* [4, с. 8], *вдовойки* [4, с. 8], *дітоїйки* [4, с. 9], *зимойку* [4, с. 11, с. 40], *більшєйке* [4, с. 13], *меншєйке* [4, с. 13], *дівойки* [4, с. 17], *под вербойками* [4, с. 17], *сивесєйкий* [4, с. 18], *істойки* [4, с. 18], *бочєйки* [4, с. 19], *перинойки* [4, с. 20], *рогулейку* [4, с. 20], *білейкого* [4, с. 20], *татойко* [4, с. 20, с. 22], *усєйкі* [4, с. 21], *хустойку* [4, с. 22], *дівчинойка* [4, с. 23], *до шлюбойку* [4, с. 24], *рутойку* [4, с. 26], *поройка* [4, с. 34], *по горойках* [4, с. 35], *ранєйкий* [4, с. 39], *коничєйкам* [4, с. 101], *воронєйкий* [4, с. 107], *шапойка* [4, с. 118], *потихєйку* [4, с. 133], *жартойки* [4, с. 135], *всєйке* [4, с. 159], *кулачєйки* [4, с. 159], *за гривойку* [4, с. 210], *синойку* [4, с. 210], *їдинєйкий* [4, с. 210] тощо, пор.: «Взяла коня за гривойку, стала завертати: «Ой си-

нойку їдинєйкий, де буду шукати?» [4, с. 210].

Численними випадками ілюстровано вживання дієслівного префікса *із-* (*іс-*): *ізів'ю* [4, с. 41], *ізгоріла* [4, с. 50], *ізрадив* [4, с. 65], *ізвийте* [4, с. 82], *ізв'язали* [4, с. 95], *ізжати* [4, с. 103], *іздумай* [4, с. 127], *ізвів* [4, с. 127], *із'їжджає* [4, с. 128], *ісхавати* [4, с. 133], *ізрубав* [4, с. 156], *іздивувався* [4, 175], *із'їсть* [4, с. 179], *ізушили* [4, с. 186], *ізносить* [4, с. 202], пор.: «Побіжімо в темний ліс, нехай нас там звір із'їсть» [4, с. 179].

Опрацьований фактичний матеріал дає можливість виділити кілька різновидів усічень слів, зокрема численними словформами представлено явище афези – відпадиння початкового голосного, причому як повної: *'ддомкнути* [4, с. 11], *'ддавала* [4, с. 19], *'дна* [4, с. 30], *'дмикати* [4, с. 34], *'д недлі* [4, с. 51], *'дпала* [4, с. 63], *'ддавати* [4, с. 64], *'бстєлила* [4, с. 72], *'дного* [4, с. 77], *'дгадала* [4, с. 92], *'дговорили* [4, с. 121], *'дну* [4, с. 176], *'днеси* [4, с. 189], *'бриває* [4, с. 202], пор.: «З гаю, парубки, з гаю — чорнії очі маю. Чорт тебе бери з іми — не 'дного звєла іми» [4, с. 77]; так і часткової ([o] → [v]): *'вдежа* [4, с. 6], *'всичина* [4, с. 43], *на 'вєні* [4, с. 50], *'вбидва* [4, с. 60, 61], *'вбоє* [4, с. 112, 177], *по 'вбїдаю* [4, с. 150], *на 'врав* [4, с. 159], пор.: «В долиночці два яловці, там лежали два молодці. Два молодці молодєйких, 'вбидва братики молодєйких» [4, с. 60], «Аж приходить моя мила третєго дня врано, накричала, наворчала, що я на 'врав мало» [4, с. 159]. Зафіксовано виразні приклади апокопи – опускання одного чи кількох звуків у кінці слова: *чо'* [4, с. 119], *тре* [4, с. 160], *додом'* [4, с. 176], пор.: «Ой чо' ж ти, Марино, чого тутка ходиши? Ой дєсь ти, Марино, сина мого любиши?» [4, с. 119]. Наслідок дистантної метатези ілюструє словформа *незнавиділа* [4, с. 141], пор.: «Та великая сім'я ненавиділа мене: самі сядуть вечеряти мене по водойку шлють» [4, с. 141].

Використання протетичних приголосних [ʋ] та [й] ілюструють словформи: *вочі* [4, с. 61, 134], *на юлойку* [4, с. 26, 28], *юдовойко* [4, с. 97], *йорловії* [4, с. 151], *йорлом*, *йорлиною* [4, с. 171], пор.: «Ой йорлом, йорлом, це й йорлиною, перекинуся зозулиною» [4, с. 171]. Протетичний [г] спостережено у формах означального займенника *іншій*: *гинча* [4, с. 109], *гинчій* [4, с. 128], *гинчую* [4, с. 198], пор.: «Гинча покохає, заведе до хати, а мні, молодєйкій, треба забувати» [4, с. 109]. Простежено словформу, в якій протетичний приголосний не розвинувся: *огонь* [4, с. 195], пор.: «Ой на горі огонь горить, а в долині травка шумить» [4, с. 195].

Давні дифтонгічні сполуки **or*, **ol* у позиції перед приголосним мають відмінні від української літературної мови рефлексії в лексемах *срамно* [4, с. 141], *злото* [4, с. 183], пор.: «Ой як я її брав — да й на ціле село, а тепер така стала, що й самому срамно» [4, с. 141].

У залучених для дослідження уснопоетичних текстах спостережено чимало діалектних явищ морфологічного рівня. У структурі *сватове* [4, с. 22] засвідчено давню флексію називного відмінка множини вокалічних **й*-основ, пор.: «Прийшли до тебе добрії люди. Рано-нерано, і всі сватове» [4, с. 22]. Іменники середнього роду колишніх **ј*δ-основ зберігають закінчення називного однини -е: *насінке* [4, с. 67], *камінне* [4, с. 99], *весілле* [4, с. 99], пор.: «Ой мати, мати, дорогєє насінне, ой як ти умрєши, де я тебе посію?» [4, с. 67]. В окресленому масиві спостережено типово західнополіський морфологічний новотвір – форму родового відмінка однини на -а субстантива *мати*: *матєра* [4, с. 56, 193], пор.: «Возьми матєра старєйку, та й поведи її в сад, та й із нею подивєся, чи стоптаний виноград» [4, с. 56]. Аналізовані іменники чоловічого роду у формі орудного відмінка однини *коньом* [4, с. 125, 148, 183] і *товаришом* [4, с. 61] засвідчують вплив відповідних форм з основою на кінцевий твердий приголосний, пор.: «Ой щоб тобі, мати, так тяжко вмирати, як мні, молодому, з коньом розмовляти» [4, с. 98]. У місцевому відмінку однини іменник *поле* має флексію -у, що подала також за аналогією,

пор.: «Аж там у полю та й вогні горять, а кругом вогню та й люди сидять» [4, с. 44].

У називному відмінку однини прикметників та родових займенників жіночого та середнього родів простежено вживання членних нестягнених форм на зразок: *восковая* [4, с. 6], *смертенная* [4, с. 6], *тихая* [4, с. 21], *ранняя* [4, с. 34], *яснее* [4, с. 58], *довгее* [4, с. 65], *тихее* [4, с. 65], *любое* [4, с. 81], *червоная* [4, с. 89], *чорнявая* [4, с. 106], *полиновая* [4, с. 156], *малая* [4, с. 209], *нашая* [4, с. 210], пор.: «Ой потратив літо, зиму, ще й потрачу весну через тебе, чорнявая, хороша, прекрасна» [4, с. 106]. Давні закінчення родового та орудного відмінків однини м'якої групи зберігають словоформи з іншею [4, с. 67], в найменшеї [4, с. 64], більшею [4, с. 65], з чужеї [4, с. 55, с. 63], а за аналогією ці ж флексії перенесені на відповідні форми твердої групи: до любеї [4, с. 55], малею [4, с. 64], малейкею [4, с. 65], великею [4, с. 65], молодею [4, с. 65], такеї [4, с. 66], з новеї [4, с. 114], пор.: «Ой як я була малею-малейкею, не один казав, щоб була великею» [4, с. 65].

Виразні архаїзми в системі словозміни займенника представлені архаїчною формою давального-місцевого відмінків займенника 1 особи однини *мн'і* [4, с. 69, 72, 83, 112], пор.: «Козаче-сердейко, скажи мні правдоїку, скажи мні правдоїку, чи маєш ти жонку?» [4, с. 83]. У 2 особі множини представлена типowo західнополіська структура *віте* [4, с. 202], пор.: «Віте синки молодії, у вас коні воронії. Запрягайте коні в бричку, доганяйте їдиничку» [4, с. 202]. Виразно засвідчено відсутність приставного [н] у формах непрямих відмінків займенників 3 особи: з їми [4, с. 77], в її [4, с. 81], під їм [4, с. 85], за їм [4, с. 142], до його [4, с. 147], пор.: «А я, молодейкая, за їм нагоном: «Гей, ой вернися, мой милой, вернись додому» [4, с. 142]. Простежено архаїчні вказівні займенники: *сюю* [4, с. 8, 57], з сього [4, с. 98], сьой [4, с. 122], пор.: «Не задавай серцю туги: не озиме сьой, то зьме другий» [4, с. 122]. Займенник *котрий* представлено архаїчною формою середнього роду *котре* [4, с. 13, с. 63], пор.: «Котре більшейке, то й у ліс полетіло, котре меншейке, на калиночку сіло» [4, с. 13]. Форми родового та орудного відмінків однини присвійних займенників *мій, свій, твій* постали внаслідок втрати інтервокального [й] та стягнення асимільованих голосних: *свеї* [4, с. 23, 63, 92], *меї* [4, с. 52, 63, 96, 159], *мею* [4, с. 68], *твеї* [4, с. 97, 139], *свею* [4, с. 211], пор.: «Ой іди, сирото, ти із меї хати: ти не моє дитя, я не твоя мати» [4, с. 52]. У родовому відмінку однини виявлено варіанти присвійних займенників зі збереженням суфіксом *-йо-*: *до свого* [4, с. 124], *мійого* [4, с. 145], пор.: «Усі вінки поспливали, мого утопили, усі мужі з війни прийшли, мійого забили» [4, с. 145]. Форма на *мойому* [4, с. 51] засвідчує лабіалізацію [e] → [o], пор.: «Ой а хто ж то плаче на мойому гробі? – Ой то я, матусю, возьми мене собі» [4, с. 51].

Дієслова II дієвідміни у формі 1 особи однини теперішнього-майбутнього часу *висидю* [4, с. 35], *воротюся* [4, с. 108], *впустю* [4, с. 111] через тенденцію до вирівнювання основ не зазнали наслідків чергування приголосних [д], [т], [з], [с] із шиплячими в кінці основи, пор.: «Прибувай до мене, трапляй на поройку, то я тебе впустю в нову коморойку» [4, с. 111]. Специфіка дієслівної словозміни

передана також через архаїчні форми 2 особи множини наказового способу на зразок *полетіте* [4, с. 14], *накажіте* [4, с. 14], *ходіте* [4, с. 85], *вб'яжіте* [4, с. 86], *зложіте* [4, с. 86], *уложіте* [4, с. 86], *принесіте* [4, с. 86], *не збудіте* [4, 134], *прийдіте* [4, 163], *догоніте* [4, с. 202], *не робіте* [4, с. 202], пор.: «Догоніте в чистім полю, не робіте там розбою» [4, с. 202].

У прислівниках простої форми вищого ступеня порівняння, твірна основа яких закінчується на сонорний, фіксуємо наголошений суфікс *-ій*: *позній* [4, с. 21], *раній* [4, с. 21], *веселій* [4, с. 89], пор.: «Ой то буде нам весело, що ми віночка несемо, а це буде веселій, як поставимо на столі» [4, с. 89]. За аналогією до таких форм *-ій* з'являється і в інших випадках: *найлуччій* [4, с. 106], *гіршій* [4, 207], пор.: «Ой да горе жити хлопцю холостому, а ще гіршій тому жонатому» [4, 207]. Відмінності від загальноновживаних форм у морфемній структурі маніфестують також деривати *навперід* [4, с. 79], *впосля* [4, с. 115], пор.: «Хто навперід дождеться, той за пирога зьметься» [4, с. 79]. Зафіксовано заперечний прислівник *нігде* [4, с. 187, с. 191], що «безпосередньо пов'язаний із посл. **ні-кьде* і зберігає фрикативний приголосний, співвідносний із колишнім займенниковим коренем **k-*» [1, с. 164], пор.: «Будуть гості пити, їсти, тобі, мати, нігде сісти» [4, с. 191].

Діалектний прийменник *каля* [4, с. 63, 71, 135], пор.: «Каля мого проса потрушена роса. Ой там походила дівчина хороша» [4, с. 71], очевидно, став наслідком контамінації прийменників *коло* і *біля*. Звукова структура прийменника *кириз* [4, с. 105] склалася через аналогічний вплив із боку *крізь*, а також підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [e] → [и], пор.: «Люблю тебе, дівчиночко, от як свою душу. Кириз свого отця-матір покидати мушу» [4, с. 105]. Фіксовано словосполучення з давнім прийменником *к* [4, с. 164], пор.: «Брат мене голубить, к серцю пригортає, нелюба братиха скрива поглядає» [4, с. 164].

Сполучник *коб* [4, с. 187], очевидно, ще праслов'янського походження, засвідчує зрощення займенникового кореня **ko-* та частки **бу*, пор.: «Мніго світа проїжджав, но нігде так не слухав, но нігде так не слухав, коб син матера узяв» [4, с. 187]. Сполучник *ци* [4, с. 93] зберігає давню форму, пор.: «Пасітеся, сиві воли, не бійтеся вовка, а я піду до дівчини, ци змита головка» [4, с. 93]. У випадку *ек* [4, с. 137] «як» відображено підвищення і звуження артикуляції [a] → [e] після м'якого консонанта, пор.: «Узяв дочку, ек паненочку, ссушив її, ек билюночку» [4, с. 137].

Висновки і пропозиції. У досліджуваних фольклорних текстах передано найвиразніші фонетичні особливості волинськополіських говірок, а саме: специфіку рефлексії давніх та позиційні варіанти сучасних голосних фонем, відмінності в навантаженості приголосних фонем, комбінаторні звукові зміни тощо. Серед прокоментованих явищ морфологічного рівня – архаїзми, а також інновації, причинами яких стали регулярні фонетичні процеси. Лише одиничні форми кваліфіковано як результати аналогічного вирівнювання.

Список літератури:

1. Громик Ю. В. Заперечні та неозначені прислівники в західнополіських і суміжних говірках / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – Ч. 8. – С. 163–173.
2. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1982. – 631 с.
3. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1985. – 570 с.
4. Кондратович О. П. Калиновий квіт Полісся : народні пісні / О. П. Кондратович. – Луцьк : Надтир'я, 1994. – 226 с.

Грицевич Ю.В.

Институт филологии и журналистики

Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки

ОСОБЕННОСТИ ВОЛЫНСКОПОЛЕССКИХ ГОВОРОВ В СБОРНИКЕ ФОЛЬКЛОРНЫХ ЗАПИСЕЙ О. КОНДРАТОВИЧ «КАЛИНОВЫЙ ЦВЕТ ПОЛЕСЬЯ»

Аннотация

В статье проанализированы фонетические и морфологические особенности волынскогополесских говоров, отраженные в фольклорных записях О. Кондратович. Прокомментирована специфика рефлексии древних гласных, различия в частотности употребления отдельных согласных, комбинаторные звуковые изменения. Прослежена специфика формообразования существительных, прилагательных, глаголов, различия в структуре и склонении местоимений, спорадически в оформлении наречий и предлогов.

Ключевые слова: волынскогополесские говоры, гласные фонемы, рефлексии древних гласных, согласные фонемы, словоизменение, архаизм, грамматическая аналогия.

Hrytsevych Yu.V.

Institute of Philology and Journalism

Lesya Ukrainka Eastern European National University

THE FEATURES OF VOLYNIAN-POLISSYAN PATOIS IN THE COLLECTION OF FOLKLORE RECORDS O. KONDRATOVYCH «SNOWBALL-TREE BLOSSOM OF POLISSYA»

Summary

The article analyzed the phonetic and morphological features of Volynian-Polissyan patois reflected in folklore recordings O. Kondratovych. Also analyzed specificity reflexes ancient vowels, differences in the frequency of certain consonants usage and effects of combinatorial sound changes. The specific form-building of nouns, adjectives, verbs, differences in the structure and declension of pronouns, adverbs sporadically in the design and prepositions have been analyzed.

Keywords: Volynian-Polissyan patois, vowel phonemes, long vowels reflexes, consonant phonemes, inflections, archaism, grammatical analogy.

УДК 811.111'42

КАТЕГОРИЯ НАРАТИВНОЙ СТРАТЕГИИ В ЖАНРОВОЙ СТРУКТУРЕ РОМАНА ДЖ. ОСТИН «ГОРДИСТЬ И УПЕРЕЖДЕНИЕ»

Лопата Ю.М.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядається поняття наративності та її характерні ознаки в художній літературі. Робиться акцент на індивідуальний стиль письменниці. В якості основного матеріалу для дослідження було використано роман J.Austen «Pride and Prejudice».

Ключові слова: наратологія, оповідь, подієвість, індивідуальний стиль, художній текст.

Постановка проблеми. В останні роки у вітчизняній науці про літературу значно вищий інтерес до наратології. Виникла ще в 1960-х роках, в результаті об'єднання рецептивної естетики і структуралізму, ця наукова дисципліна протягом тривалого часу залишалася галуззю, в цілому далекою від основної сфери інтересів літературознавців. Після виходу книги В. Шміда «Наратологія» зацікавлення до даної наукової дисципліни не тільки посилилося, а й прийняла більш певні форми. Завдяки систематичному викладу її основних ознак, уявлення літературознавців про сучасні теорії наративності стало значно більш визначеним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні представники наратології (Р. Барт, Л. Долежел, Ж. Женетт, М. Баль, В. Шмід, Дж. Прінс, С. Четман, Ю. Мюзарра-Шредер, Я. Лінтвельт та ін.) виявили і теоретично обґрунтували ієрархію оповідних інстанцій і рівнів, визначили специфіку відносин між

оповіданням розповіддю та історією. Значний вплив на формування наратології зробили також концепції чеського структураліста Л. Долежела і російських дослідників Ю. Лотмана і Б. Успенського. Особливу роль відіграли праці французьких структуралістів А.-Ж. Греймаса, К. Бремона, Ц. Тодорова, Ж.-К. Коке, раннього Р. Барта, які намагалися «у всій масі оповідань, існуючих у світі», відшукати єдину «розповідну модель, безумовно формальну, тобто структуру або граматику розповіді, на основі якої кожен конкретний опис розглядався б у термінах відхилень» від цієї базової глибинної структури. Ці пошуки «логіко-семантичних універсальних моделей «оповідних текстів» і привели до створення тієї, за визначенням Г. Косікова, «структурної поетики сюжетотворення», від якої відштовхувалися і яку під впливом комунікативних та рецептивно-естетичних ідей розвивали далі наратологи, прагнучи подолати структуралістське уявлення про замкну-

тість і автономність літературного тексту і змістити акцент на ті рівні функціонування тексту, де найчіткіше виявляється його дискурсивний характер.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В даний час, присвячене питання про особливий статус художнього нарративу – з точки зору прагматики, логіки, теорії тексту, складають різні дослідження, проте дослідження подієвості нарративу та персонажа, як невід'ємної складової нарративу, повної ясності ще не досягнуто.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження специфіки функціонування та творення нарративності у художньому мовленні, що є своєрідною ознакою індивідуального стилю письменника на прикладі роману J.Austen «Pride and Prejudice».

Виклад основного матеріалу. Художній текст є ділянкою перетину реального та уявного зовнішнього світу, які відображаються в мові і за допомогою мови у свідомості людини, а людина в образі автора або створюваних ним персонажів, що є центром художнього твору. Вивчення авторського мовлення в художньому тексті є однією з центральних проблем лінгвістики тексту. Різні форми вираження автора утворюють складний стилістичний малюнок оповіді, своєрідний в кожному творі.

У художньому тексті автор може бути представлений як власне автор, автор-оповідач, ліричний герой, ліричне «я» і герой лірики (Корман Б.О., 1982). В основі мовлення автора знаходиться мовний стиль письменника як біографічної особистості, який так чи інакше модифікується залежно від способу присутності чи відсутності оповідача в описуваному ним хронотопі, від соціального статусу та індивідуальності, що представляє авторську свідомість, від складу аудиторії, від жанрової, структурної та стилістичної специфіки твору. Художній текст являється суб'єктивним ставленням письменника до дійсності, тобто мовлення показує основні риси мовця, тобто мовну особистість через нарративність.

Сучасна наратологія є галуззю гуманітарних наук, що включає в себе широкий спектр підходів до феномену сюжетно-оповідного дискурсу. У роботах з історії наратології завжди вказуються відразу кілька джерел, включаючи виникнення новаторського погляду на нарративність як на тип комунікації. Так, на думку Х. Міллера, «на наратологію вплинули: теорії російських формалістів; діалогічна теорія М. Бахтіна; теорії «нової критики» (Р.Л. Блекмер); неоаристотелівські теорії (Чиказька школа: Р.С. Грейн, У. Бут) психоаналітичні теорії; герменевтичні і феноменологічні теорії (Р. Інгарден, П. Рікер, Ж. Пулі); структуралістські, семіотичні теорії (К. Леві-Стросс, Р. Барт, Цв. Тодоров, А. Греймас, Ж. Женетто, Х. Уайт); марксистські і соціологічні теорії (Ф. Джеймсон); теорії читацького сприйняття (В. Ізер, Х.Р. Яусс); постструктуралістські і деконструктивістський теорії (Ж. Дерріда, П. де Ман)» [12].

В. Шмід так формулює мету наратології: «На відміну від традиційних типологій, що відносяться більш-менш виключно до жанру роману чи оповідання і обмежуються областю художньої літератури, наратологія <...> прагне до відкриття загальних структур всіляких «нарративів», тобто оповідних творів будь-якого жанру і будь-якої функціональності» [3, с. 8].

Розглянемо основні ознаки нарративу. Згідно з класичним визначенням Ж. Женетта, «...оповідь – оповідний дискурс – може існувати остільки, оскільки вона розповідає деяку історію <...> і оскільки вона породжується якоюсь особистістю» [1]. В. Шмід вважає, що «текст є нарративним <...>

якщо він викладає історію і при цьому імпліцитно або експліцитно зображує оповідану інстанцію» [3, с. 8-16]. М. Ян акцентує увагу на подієвості нарративу: «Що повинен мати нарратив, щоб вважатися нарративом? Для простої відповіді скажемо, що всі нарративи представляють історію. Історія – це послідовність подій, які включають в себе персонажі. Отже, нарратив – це форма комунікації, яка представляє послідовність подій, викликаних і пережитих персонажами» [17].

Ключові концепти в даних визначеннях збігаються: подієвість, адресність, наявність оповідача. Однак у наратології присутні і вузькі, і широкі варіанти опису подієвості і розповідності. Тому розуміння нарративу є неоднозначним. Наприклад, Дж. Прінс зводить сутність нарративу до структури речення («нарратив є дія і предмет») [14], а Б. Херстейн Сміт, навпаки, описує нарратив максимально широко («хтось розповідає комусь, що щось сталося») [15].

До цих пір спроби визначити «нарративність» пов'язані з необхідністю усвідомити межі предмета дослідження, описати місце нарративу в ряді з іншими дискурсами. На думку М. Флудерніка, «... нарративний дискурс володіє нарративністю, на відміну від аргументу або опису» [8]. В. Шмід ділить всі тексти на нарративні і описові [3, с. 12]. П. Еббот в енциклопедичній статті, присвяченій терміну «нарративність», вказує, що нарративність – така ж властивість, як «ліризм лірики» або «описовість опису» [4].

М.-Л. Ріан пропонує наступні типи нарративності: проста, комплексна, фігуральна, інструментальна, надлишкова [13]. Б. Макхейл використовує терміни «сильна» і «слабка» нарративність для характеристики сюжетних і «безсюжетних» творів [11]. Для С. Четмена ступінь нарративності визначається мовним жанром. Він розділяє «нарративні текстотипи» і «ненарративні текстотипи» (міркування, опис, тощо) [6].

Теоретики за допомогою категорії нарративності описують не тільки область об'єкта дискурсу (сюжетність, подієвість), але і особливості оповідного тексту, а також його рецепції (з'являється термін «нарративізація»). М. Флудернік виділяє три нарративні операції (огляд минулих подій, їх відтворення, їх оцінка), які в сукупності і «становлять нарративність» [9]. Р. Шоулз вважає, що концепт нарративності бере участь у створенні фікціонального світу шляхом заповнення рецептивних прогалін, як «пасивних або автоматичних», так і «активних або інтерпретативних» [16].

Отже, нарративність – композиційно-мовленнєва форма, призначена для зображення послідовного ряду подій або переходу предмета з одного стану в інший. Суб'єктивізація нарративу призводить до розширення мовної сфери персонажа, зв'язуванню авторської оповіді і чужого мовлення. Функція нарративу в різних типах авторського мовлення переміщається в персонажне мовлення. Через пряму мову передаються спогади і роздуми персонажа в рефлексивно-ретроспективній оповіді. У драматизованому нарративі намічається тісний зв'язок діалогу і розповіді, яка призводить до посилення експресії авторського мовлення за рахунок напруженого драматизму реплік персонажів в прямій і непрямої мові. В узагальнено-описовому нарративі через конструкції непрямої мови здійснюється наближення авторського мовлення до мовлення персонажів, в якому створюється ілюзія безпосередньої мовної участі персонажа в оповіді.

У романі Дж. Остін розглянемо приклад нарративності в уривку про події, що відбуваються під час хвороби старшої сестри головної героїні:

«Elizabeth *spent* most of the night in her sister's room, and in the morning *requested* that a note be sent to Longbourn, asking her mother to visit Jane and form her own judgment on her condition. The note *was* immediately *sent*, and Mrs Bennet, with her two youngest girls, *reached* Netherfield soon *after breakfast*» [5, с. 258]

На першому плані у змісті наративних фрагментів тексту висвітлюється порядок перебігу дії. Кожна частина речення висловлює який-небудь етап, стадію в розвитку дії сюжету. Велику роль відіграє тимчасова співвіднесеність присудків. Основне смислове навантаження виконують звичайно дієслова (*spent* – провела, *requested* – попросила, *was sent* – була відправлена, *reached*–приїхала), які позначають найбільш важливі дії, що змінюються. Хід подій акцентується за допомогою обставин часу (*after breakfast* – після сніданку).

Мінімізація ролі оповідача легко помітна. Оповідач з'являється у творі менш часто та очевидно. Крім того, оповідач виступає не в якості інтерпретатора, а просто як об'єктивного доповідача. Автор там весь час, але рідко власною персоною. В.Крейк вважає, що «Дж.Остін з'являється сама як живий коментатор у творі для того, щоб тільки розказати ті події, які не можна викласти за допомогою Елізабет, як центрального персонажа.» [7]

Нарація є основною формою викладу, що використовується в «Гордість і упередження». Найбільш поширеною роллю оповідача в романі – це просто підготувати ґрунт для діалогу. Таким чином, в перших двох реченнях першої глави оповідач робить узагальнення:

«It is *a* truth *universally* acknowledged, that *a* *single* man in possession of a good fortune must be in want of *a* wife. However little known the feelings or views of such *a* man may be on his first entering a neighbourhood, this truth is so *well fixed* in the minds or the surrounding families, that he is considered as the rightful property of some one or other of their daughters.» [5, с. 235]

У даній фразі, узагальнення відбувається за допомогою неозначеного артикля «а» перед іменниками. Привертає увагу прикметник, який вживається разом з іменником «man» – «single», який вказує на належність до статус холостяка, не висуваючи вікові рамки. Прислівник «*universally*» та прикметник «*well fixed*», надаючи вагомого значення іменнику «*truth*», виражають загальне визнання даного твердження.

У заключній главі роману наратор пише епілог, в якому вона підсумовує події головних персонажів. Вона розповідає читачеві, що місіс Беннет була

дуже щасливою у той день, коли вона «позбулася двох своїх найдостойніших дочок». Наявність оповідача підкреслюється в цьому узагальненні, так як це єдиний раз в романі, де сам автор використовує у своїй нарації першу особу. Продовжуючи про місіс Беннет, вона коментує:

«*I wish I could say, for the sake of her family, that the accomplishment of her earnest desire in the establishment of so many of her children produced so happy an effect as to make her a sensible, amiable, well-informed woman for the rest of her life...*» [5, с. 470]

Використовуючи епілог, Дж. Остін розглядає його як основне «правило» роману. Кінець повинен бути щасливим і він не повинен залишити якоїсь недомовленості, а також розповісти читачеві про майбутнє життя головних персонажів. Підведення підсумків, як особливості нарації автора, виражається за допомогою плину часу. Кілька разів протягом усього роману оповідач, бажаючи перейти до конкретної сцени, використовує континуум часу, виражений числівником, назви місяців для показання швидкої плинності часу. Прикладами цього є: «*Four weeks passed away...*» [5, с. 325], «*With no greater events than these in the Longbourn family...did January and February pass away*» [5, с. 327], і «*The first week of their return was soon gone*» [5, с. 374].

Наратор надає перевагу опису думок і подій, які домінують протягом усього роману, а не емоціям. Це пояснюється тим, що персонаж необхідний нарративу як учасник подієвого світу твору, що виконує певні сюжетні функції. Водночас напрямок авторського фантазування пояснюється цілою низкою внутрішніх чинників – таких як бажання і психологічні комплекси, прагнення вселити читачеві певні думки, самоаналіз і пов'язаний з ним аналіз «людської природи» – ізолюються певні психологічні стереотипи або спостереження.

Висновки і пропозиції. Типологічний розгляд концепції сучасної наратології дозволяє виявити певні ознаки, які могли б стати основою для пояснення «наративності» текстів різних історичних типів і жанрів. Дана наукова дисципліна розуміє оповідь як особливий вид дискурсу, яка повинна базуватися на розгляді комунікативного плану. Наративна стратегія визначає і способи впливу на читача, і прийоми презентації нарації, і особливості подієвого ряду. Персонаж виступає як особлива складова наративності, що виконує сюжетну функцію під час зображення подій. Своєрідний стиль письма Дж. Остін суттєво збагачує й урізноманітнює емоційно-експресивну канву її роману, тому він представляє інтерес для подальших наукових пошуків.

Список літератури:

1. Женетт Ж. Работы по поэтике. Фигуры: в 2 т. М: Изд. им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – С. 66.
2. Ковалев О.А. Нарративные стратегии в литературе (на материале творчества Ф.М. Достоевского): Монография. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2009. – 199 с.
3. Шмид, В. Нарратология / В. Шмид. – М., 2003. – 312 с.
4. Abbott H. P. Narrativity // Handbook of Narratology... – P. 309.
5. Austen J. Pride and Prejudice. – Wordsworth Editions, 2007 – 1433 с.
6. Chatman S. Coming to Terms: The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film. Ithaca: Cornell UP, 1990. – P. 21.
7. Craik W. A., Jane Austen: The Six Novels (London: Methuen and Company, Ltd., 1965), p. 62.
8. Fludernik M. Histories of Narrative Theory ... – P. 48.
9. Fludernik M. Natural Narratology and Cognitive Parameters // Narrative Theory and the Cognitive Sciences / ed. by D. Herman. Stanford: CSLI Publications, 2003. – P. 245.
10. Lentricchia and T. McLaughlin. Chicago: Chicago UP, 1990.
11. McHale Br. Weak Narrativity: The Case of Avant-Garde Narrative Poetry // Narrative. 2001. № 9. – P. 67–161.
12. Miller H. Narrative, in Critical Terms for Literary Study / ed. by
13. Ryan M.-L. Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory. Bloomington: Indiana UP, 1991.
14. Prince G. On Narratology (Past, Present, Future). French Literature Series 17, 1990. – P. 4.

15. Smith B.H. Narrative Versions, Narrative Theories // On Narrative / ed. By W.J.T. Mitchell. Chicago: Chicago UP, 1981. – P. 209–232.
 16. Scholes R. Semiotics and Interpretation. New Haven: Yale UP, 1982. – P. 61.
 17. Jahn M. Narratology: A Guide to the Theory of Narrative. English Department. University of Cologne, 2005. – P. 34

Лопата Ю.Н.

Київський університет імені Бориса Грінченка

КАТЕГОРИЯ НАРРАТИВНОЙ СТРАТЕГИИ В ЖАНРОВОЙ СТРУКТУРЕ РОМАНА ДЖ. ОСТИН «ГОРДОСТЬ И ПРЕДУБЕЖДЕНИЕ»

Аннотация

В статье рассматривается понятие нарративности и ее характерных признаков в художественной литературе. Делается акцент на индивидуальный стиль писательницы. В качестве основного материала для исследования было использовано роман Ж.Аустен «Pride and Prejudice».

Ключевые слова: нарратология, повествование, событийность, индивидуальный стиль, художественный текст.

Lopata Y.M.

Borys Grinchenko Kyiv University

THE CATEGORY OF NARRATIVE STRATEGY IN THE STRUCTURE OF J. AUSTEN'S NOVEL «PRIDE AND PREJUDICE»

Summary

This article discusses the narrative concept and its characteristic features in the fiction. It emphasises the individual style of the writer. The basic material for the study is J.Austen's novel «Pride and Prejudice».

Keywords: narratology, narrative, eventness, personal style, text.

УДК 811.111 [81'367.622+81'37]

ГЕНЕЗИС ОБРАЗНОГО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ВАРИАНТА СЛОВА

Пефтієва О.Ф., Полева Д.О.

Маріупольський державний університет

Стаття присвячена вивченню генезису образного лексико-семантичного варіанту слова. Розглянуто варіанти розширення семантичного обсягу лексичної одиниці за рахунок внутрішньої форми слова. Досліджено засоби утворення образного лексико-семантичного варіанту слова.

Ключові слова: образний лексико-семантичний варіант слова, ядерна, диференційна, потенційна семи лексичної одиниці.

Вступні зауваження. Статтю присвячено вивченню генезису образного лексико-семантичного варіанту слова. **Об'єктом** дослідження постають образні іменники-найменування особи сучасної англійської мови. **Предмет** дослідження становить образний компонент лексичного значення слова. **Актуальність** роботи зумовлюється численними питаннями, що стояли перед людиною в процесі еволюції і які до цих пір привертють увагу дослідників, пов'язані з кодуванням, отриманням, декодуванням, зберіганням і передачею інформації про світ образними засобами мови.

Інформація, що отримуються людиною ззовні, а потім активно переробляються в процесі мислення, відносяться до різних сторін життєдіяльності індивіда, зазнає зміни з часом і потребує постійної систематизації і перекодування, необхідних для збереження і подальшої трансформації. Людський досвід закріплюється не лише в матеріальних цінностях, але і в назвах для них. Зміна значення слова (тожні терміни: вторинна номінація, лексико-семантичний словотвір, семантична деривація) віді-

грає велику роль у процесі історичного розвитку мови і функціонуванні слова. Породження образної номінації, як одного із найважливіших шляхів семантичної деривації, і перехід її в узус відображає безперервність процесу пізнання, що є загальним принципом когнітивної діяльності людини [1, 2].

Генезис образного лексико-семантичного варіанту слова. 2.1. В. Г. Гак, підкреслював, що даючи найменування новим об'єктам, здійснюючи їх угруповання і класифікації, мовець користується тими елементами плану виразу і плану змісту, які вже представлені в мові [3], що свідчить про те, що в мові діє закон мовної економії, яка визначає прагнення до вживання найбільш стислої і виразної лексичної одиниці для позначення відповідного об'єкту, і в цьому полягає одна з можливостей появи і закріплення в мові образних найменувань одного і того ж позначуваного.

Образне найменування особи є психологічним фактором, тому образність розглядається також з точки зору психолінгвістики. Автори колективної монографії «Мовна номінація» Г. А. Уфімцева, Е. С.

Азнаурова, О. С. Кубрякова, В. М. Телія зазначають, що людській мові “властива двократна презентація позамовної дійсності – в системі мовних засобів, одиниць номінації (узагальнене найменування) і в мовленні, в процесі комунікації (конкретне, актуалізоване найменування)” [11, с.8]. “Основою найменування може бути не тільки чітке представлення іменованого об’єкту дійсності, але і відчуття, емоційний стан мовця” [9, с. 34].

Загальновідомо, що утворення образної номінації створює мережу асоціацій, крізь яку дійсність, сприймана свідомістю, утілюється в мовній формі. “Асоціації, що створюються в процесі формування образного найменування, дають підставу, ураховуючи схожість або суміжність між гетерогенною суттю, встановлювати їх аналогію, і, перш за все, між елементами фізично сприйманої дійсності і невидимим світом ідей і пристрастей, а також різного роду абстрактними поняттями, що створюються розумом в процесі переходу від абстрактного уявлення про дійсність до конкретного її збагнення” [4, с. 84]. З цього стає зрозумілим, що хоча кожне із слів при утворенні в переважному числі випадків є моносемантичним, в ході подальшого використання та на основі асоціативних зв’язків слово розгортає свій семантичний потенціал у вигляді послідовного і паралельного породження нових значень від першого і від подальших значень. Пєфтєєва О. Ф. зазначає, що процес породження полягає в тому, що деякі з асоціацій даного значення можуть закріплюватися так, що деякі з сенсів набувають статусу нових значень, узагальнених образів з функцією означення специфічних образів, у тому числі і образності [6].

Образна номінація, як креативний компонент семантики мовної одиниці, реалізуючи свій асоціативно-образний потенціал, може перекодовуватися, семантично оновлюватися. Тому, можна припустити, що значення слова, з часом, з кожним комунікативним актом має тенденцію ставати ширше, ніж у момент появи кожного з цих значень. Це пов’язано, по-перше, з тим, що мовець може зіткнутися в новому комунікативному акті з потребою нового найменування за допомогою вже існуючого. По-друге, розширення обсягу смислової області відбувається і за рахунок того, що кожний з членів спільноти може розширювати обсяг того або іншого значення по-своєму, у відмінних від інших членів напрямках. Разом з тим, в ході комунікативних актів члени спільноти підстроюються один під одного, навчають один одного своїм навичкам, у тому числі і своєму баченню смислової області кожного із значень. Підсумовування цих бачень веде до того, що межі смислової області кожного із значень постійно розширюються, розширюються, створюється нове поле для виникнення образності.

2.2. Лексичні одиниці, в семантиці яких міститься образний компонент, займають значне місце у лексичному складі мови. Можна навіть засумніватися в правомірності самого існування необразного слова, бо навіть незнайоме слово, пред’явлене поза контекстом, викликає в свідомості людини певну інформацію. Ф. де Сосюр вважав, що “будь-яке слово завжди може викликати в пам’яті все, здатне так чи інакше з ним асоціюватися” [10, с. 159]. Цю ж думку підтримує і Г. І. Кустова, яка вважає, що будь-яке слово має семантичний потенціал і може слугувати джерелом семантичного розширення, оскільки будь-яке слово може мати похідне значення [5].

В цілому, узуальна образність характерна для англійської мови. Наприклад, *peach* ‘персик’ – *the round sweet juicy stone-fruit of the peach tree*

// *fig. a person of exceptional worth or quality; a particularly suitable or desirable person* ‘круглий солодкий соковитий фрукт з кісточкою, який росте на персиковому дереві // перен. людина виняткової вартості або якості; особливо підходяща або бажана людина’ [SOED]. У наданому прикладі, диференційні семи ‘солодкий і соковитий’ є основою утворення образного смислу нової лексеми, яка містить поряд з образним компонентом оцінку і емотивність, забезпечуючи вплив на слухача. Персик також асоціюється з приємністю і, хоча ця сема є потенційною, семантичний потенціал лексеми дає мовцю можливість концептуалізувати образ приємної людини. Кількість референтів лексеми залежить від екстралінгвального та мовного досвідів реципієнта, з яких формується новий образ. У результаті семантичного розширення першого лексико-семантичного варіанту (далі ЛСВ) слова виникає антропологізований образ.

2.3. Генезис образності ґрунтується на внутрішній формі слова. “Реалізацією семантичного потенціалу слова є його семантична парадигма, тобто низка ЛСВ слова, які зберігають зв’язок між значеннями” [5, с.11]. Одним із елементів семантичної парадигми іменника є образний варіант найменування особи. У свою чергу, образний ЛСВ слова ґрунтується на відповідних семах, що актуалізуються у конкретному контексті. Семи розрізняються, перш за все, своєю роллю у структурі значення слова і місцем в ієрархії даного значення. Услід за В. Г. Гаком ми визнаємо наявність в значенні слова трьох типів семантичних ознак або сем: ядерну, диференційну та потенційну [3].

Ядерна сема (синонімічні терміни: архісема, категорійна або категорійно-лексична, родова, інтегральна) в структурі ЛСВ слова характеризується істотною специфікою, вона є його центром, опорою і відображає в семантиці мовної одиниці ознаки, властиві цілим класам позалінгвістичних об’єктів. У структурі ЛСВ слова архісема завжди автономна, незалежна, а диференційні семи визначають архісеми, конкретизують її. Ядерна сема слугує підґрунтям для утворення образного найменування людини. Наприклад, *potency* ‘сила, могутність’ – 1) (*great*) *power, authority or influence* 2) *transf: person possessing power or influence* ‘1) (велика) влада, авторитет або вплив; 2) перен. людина наділена владою або впливом’ [SOED]. У першому ЛСВ слова архісемами або ядерними семами виступають *power, authority or influence* ‘влада, авторитет або вплив’, які слугують джерелом для образного найменування людини: *person possessing power or influence* ‘людина наділена владою або впливом’. Як показує приклад, ядерна сема початкового значення змінює статус в образному ЛСВ слова з ядерної на диференційну, і орієнтована на вираз індивідуально-особових якостей людини.

Диференційні семи указують на ознаки позначаемих об’єктів, за якими вони відрізняються один від одного, створюють індивідуальність, за якими об’єкти розмежовуються усередині одного класу. Наприклад, *lantern* ‘ліхтар’ – *a lamp consisting of a transparent case to contain and protect light* ‘лампа, що складається з прозорого футляру, який містить і захищає світло’. *fig. a person who metaphorically gives light* ‘перен. людина, яка метафорично надає світло’. *G. Bancroft. The lantern of science has guided us on the track of time* ‘Ліхтар науки вів нас по дорозі часу’. У наведеному прикладі диференційна сема *light* базового ЛСВ актуалізується і зберігає свій статус у образному ЛСВ слова.

Потенційна сема (синонімічний термін – асо-

ціативні, периферійні) також виступає джерелом образності. Потенційна сема віддзеркалює другорядні, додаткові ознаки об'єкту і не наявні у базовому ЛСВ. Потенційні семи виникають на основі асоціацій і можуть бути реалізовані в образних значеннях або залишатися як змістовна можливість, створюючи смислову глибину і перспективу слова. Вони є неістотними для ідентифікації ряду об'єктів, що виділяються на основі диференційних ознак, але за певними умовами можуть виступити на перший план, актуалізуватися і створювати образне значення слова. Наприклад, *rib* 'ребро' – *a thin curved bone connected to the spine* // *slang. a wife* 'тонка вигнута кістка, яка кріпиться до спинного хребту' // сленг. жінка' [SOED]. Як показує приклад, у базовому значенні ядерна *bone* і диференційні семи *thin curved, connected to the spine* не вказують на позначення жінки, але із Біблії відомо, що жінка створена із ребра Адама, тому асоціація між ребром та жінкою очевидна.

У дослідженні механізму породження образності услід за О. С. Кубряковою вважаємо, що акт номінації з погляду ономазіологічного підходу припускає дві різні операції: 1) для того, щоб назвати що-небудь, необхідно ідентифікувати референт, визначити його місце в когнітивній системі мовця і віднести його до певної категорії, 2) потім йде операція порівняння даного референта з іншими подібними до нього в даній категорії (класі), в результаті виділяються характеристики, що відрізняють цей референт від його подібних. Відбувається спочатку загальна категоризація, потім субкатегоризація. Процес образного найменування "встановлює певні відносини між яким-небудь фрагментом дійсності, порівнюючи його з іншим" [11]. Саме у цьому полягає роль когнітивних процесів при породженні слова.

2.4. Погоджуючись з О. Л. Бессоною, що "когнітивна модель – це опис плану вираження мовної одиниці, що включає в себе відповідний фрагмент знання (фрейм), суму когнітивних операцій, які припускають її функціонування [1]". Когнітивну модель можна представити асоціативно-образним ланцюжком операцій, де усі елементи ланцюжка щільно пов'язані і вказують на наявність складної мовно-мисленнєвої структури, яка обіймає сприйняття, мислення та пам'ять. У основі структури ле-

жить взаємодія двох смислових планів. При цьому відбувається тимчасовий перерозподіл їх семантичних ознак, деякі ознаки акцентуються, інші – ослабляються. Спільна посиленна сема – це і є підґрунтя для образного компонента. Проте ослаблення інших сем у складі значень порівнюваних понять не означає їх нейтралізації, оскільки вони є тим фоном, на якому виділення образності відбувається наочніше, вважає Г. В. Степанова [9], і які забезпечують доступ до більш багатой і змістовної інформації про образно іменовану людину.

Джерелом образності виступає внутрішня форма слова (термін О. О. Потебні), синонімічні терміни – „пам'ять” слова (термін Г. І. Кустової), прототипічне значення (термін "прототип" введений Е. Рош). Услід за О. О. Потебнею, внутрішня форма розглядається як образ імені, найближче етимологічне значення слова, засіб, яким виражається зміст слова [7]. Внутрішня форма слова відновлює початковий образ, що слугує основою для побудови образності, яка базується на метафоричному та метонімічному переносі. Внутрішня форма слова є витокком образного значення і відображає його вмотивованість іншими мовними елементами [7]. Наприклад, *fruit* 'плід' [Latin 'fructus' (enjoyment of) the produce of the soil, harvest, fruit, revenue, from 'fru' enjoy from base of 'fruges' fruits of the earth // the edible product of a tree, shrub, or other plant // trans. & fig. offspring, progeny 'Латинське слово 'fructus' (задоволення) продукція землі, урожаю, плоду, доходу, від 'fru' насолоджуватися від основи 'fruges' – 'плоди землі' // істивний продукт дерева, куща, або іншої рослини // перен. потомство, потомок' [SOED]. Як свідчить приклад, етимологічна інформація словникової статті дозволяє зрозуміти прототипічне значення або внутрішню форму слова, що у наведеному прикладі допомагає осмисленню семантики слова *fruit* 'плід'.

Висновки. Таким чином, доходимо висновку, що джерелом образного компоненту лексичного значення слова слугують ядерна, диференційна та потенційна семи базового лексико-семантичного варіанту слова.

Для подальшого дослідження перспективним представляється кількісний аналіз ядерних, диференційних та потенційних сем.

Список літератури:

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Ольга Леонідівна Бессонова. – К., 2003. – 463 с.
2. Бессонова О. Л., Пефтієва О. Ф. Вербалізація концепту ХАРАКТЕР образними найменуваннями особи в англійській мові / О. Л. Бессонова, О. Ф. Пефтієва // Вісник № 897 Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 2010. – С. 11–18.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1998. – 768 с.
4. Голев Н. Д. Заметки об условно-символической номинации в русском языке // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Вып. 9. – Новосибирск: Изд-во НГУ, 1980. – С. 47–59.
5. Кустова Г. И. Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений / Галина Ивановна Кустова // Вопросы языкознания, 2000. – № 4. – С. 85–109.
6. Пефтієва О. Ф. Образність як семантичний компонент лексичного значення слова: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі імеників-найменувань особи в англійській та українській мовах) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / О. Ф. Пефтієва; Донець нац. ун-т. – Донецьк, 2011. – 280 с.
7. Потебня А. А. Мысль и язык [Электронный ресурс] / Александр Афанасьевич Потебня. – К. : Синта, 1993. – 189 с. – Режим доступа к книге : http://philologos.narod.ru/potebnja/poteb_lth.htm
8. Скляревская Г. Н. Метафора в системе языка / Галина Николаевна Скляревская. – СПб. : Наука, 1993. – 151 с.
9. Степанова А. В. Интертекстуальная природа образа и образности (на материале образных сравнительных конструкций английской и американской литературы 19 и 20 вв.): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Степанова Анна Васильевна. – Самара, 2006. – 212 с.
10. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Сосюр. – Київ : Основи, 1998. – 234 с.
11. Уфимцева А. А., Азнаурова Э. С., Кубрякова Е. С., Телия В. Н. Лингвистическая сущность и аспекты номинации (глава I) / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, Е. С. Кубрякова, В. Н. Телия // Языковая номинация (Общие вопросы). – М. : Наука, 1977. – С. 7–98.

Лексикографічні джерела

1. Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. Fifth edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2002. – 3750 p. [SOED]

Пефтиева Е.Ф., Полевая Д.О.

Мариупольский государственный университет

ГЕНЕЗИС ОБРАЗНОГО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ВАРИАНТА СЛОВА**Аннотация**

Статья посвящена изучению генезиса образного лексико-семантического варианта слова. Рассмотрены варианты расширения семантического объема лексической единицы за счет внутренней формы слова. Исследованы способы образования образного лексико-семантического варианта слова.

Ключевые слова: образный лексико-семантический вариант слова, ядерная, дифференциальная, потенциальная семы лексической единицы.

Peftieva E.F., Polevaya D.O.

Mariupol State University

GENESIS OF LEXICO-SEMANTIC VARIANT OF A WORD USED IN FIGURATIVE MEANING**Summary**

The article is devoted to the study of the genesis of lexico-semantic variant of a word used in figurative meaning. The variants of semantic amount expansion of lexical unit at the expense of inner form of a word have been considered. The means of formation of lexico-semantic variant of a word has been researched.

Keywords: lexico-semantic variant of the word used in figurative meaning, nuclear, differential, potential semes of lexical unit.

УДК 811.161.2'367.335

**ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ
КОРЕЛЯТИВНО-УТОЧНЮВАЛЬНОЇ БУДОВИ**

Светлична О.С.

Інститут філології та журналістики

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті запропоновано різноаспектне дослідження складнопідрядних речень корелятивно-уточнювальної будови. Зазначені поліпредикативні синтаксичні одиниці розглянуто на тлі формально-граматичної, семантичної та комунікативної мовних структур. Вирізняють такі різновиди вказаних конструкцій: складнопідрядні присубстантивно-атрибутивні речення, займенниково-співвідносні складнопідрядні структури, складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними частинами.

Ключові слова: складнопідрядні речення корелятивно-уточнювальної будови, присубстантивно-атрибутивні речення, займенниково-співвідносні речення, складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними частинами, тема, рема.

Постановка проблеми. Лінгвістичні студії ХХ – поч. ХХІ століть засвідчують, що більшість мовознавців, проаналізувавши великий фактичний матеріал, запропонували нові розв'язання актуальних граматичних проблем й обґрунтували перегляд багатьох традиційних класифікацій. Безпосередній стосунок до таких питань має усебічний опис складнопідрядного речення як багатоаспектної мовної одиниці, що акумулює низку формально-синтаксичних, семантико-синтаксичних та комунікативних ознак. Класифікаційна модель дослідження зазначених реченневих побудов пов'язана передусім з їхнім розподілом за ознакою розчленованості та нерозчленованості. З поміж них докладного опису потребують конструкції другого різновиду, тобто речення корелятивно-уточнювальної будови, побудовані на принципі при-

слівності. Однією з вирізняльних характеристик цих синтаксичних одиниць вважають те, що їхня “підрядна частина може стояти на місці узгодженого, керованого чи прилягаючого поширювача” [3, с. 444]. Прислівний підрядний зв'язок поєднує підрядні частини з опорними словами в головній частині. У ролі опорних компонентів засвідчені переважно співвідносні займенникові слова, функціонування яких забезпечує наявність особливого різновиду прислівного підрядного зв'язку – прислівно-кореляційного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення складнопідрядних речень корелятивно-уточнювальної будови стосується актуальних проблем теоретичної граматики. У сучасній лінгвістиці такі конструкції витлумачують неоднозначно й суперечливо. Найбільшою мірою це стосується основ

класифікації цих одиниць. Певну розбіжність спостерігаємо й у термінології, оскільки аналізовані одиниці кваліфікують як прислівні складнопідрядні речення [1, с. 331], нерозчленовані (одночленні) структури [5, с. 260], складнопідрядні конструкції корелятивно-уточнювальної будови [2, с. 404] тощо. Питання аналізу й класифікації складнопідрядних речень опрацьовували такі лінгвісти, як Ф. І. Буславєв, О. М. Пешковський, О. О. Шахматов, О. Синявський, Н. С. Валгіна, І. Р. Вихованець, І. І. Слинько, Н. В. Гуїванюк, М. Ф. Кобилянська, В. А. Белошапкова, К. Ф. Шульжук, А. П. Загнітко, Р. О. Христіанова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значні досягнення вітчизняної та зарубіжної синтаксичної думки чимало проблем у дослідженні складнопідрядних речень корелятивно-уточнювальної будови залишаються невивченими, зокрема й у термінологічному апараті. Аналізовані конструкції потребують різноаспектного студювання на тлі формально-граматичної, семантичної та комунікативної мовних структур. Особливу актуальність у контексті функційного аналізу складних корелятивно-уточнювальних структур має опис їхньої комунікативної організації та стилістичної інтерпретації.

Мета статті полягає в комплексному вивченні складнопідрядних речень корелятивно-уточнювальної будови, теоретичному обґрунтуванні їхніх різновидів та визначенні стилістичних особливостей на матеріалі роману Р. Іванчука «Манускрипт з вулиці Руської».

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській мові складнопідрядні речення корелятивно-уточнювальної виділяють з огляду на низку диференційних ознак. На думку К. Ф. Шульжука, специфіка розгляданих побудов полягає в тому, що в їхній головній частині міститься слово (словосполучення), яке потребує доповнення, уточнення, конкретизації, додаткової характеристики тощо [5, с. 260]. І. Р. Вихованець вважає, що конструкції вказаного зразка відрізняються від інших поліпредикативних одиниць: «а) характером підрядного зв'язку; б) засобами вираження підрядного зв'язку; в) формальним і семантичним структуруванням моделей речення; г) сукупністю семантико-синтаксичних відношень» [1, с. 329]. Відповідно до вказаних кваліфікаційних параметрів зв'язок між головною і підрядною частиною варто кваліфікувати як обов'язковий і передбачуваний. Крім того, вважаємо за потрібне акцентувати увагу на наявності сполучних слів, що виступають членами речення або створюють із співвідносними займенниками стійкі пари. Сполучним компонентом у головній частині можуть відповідати вказівні займенники й займенникові прислівники. І. І. Слинько, Н. В. Гуїванюк, М. Ф. Кобилянська називають їх антецедентами [3, с. 442]. Зважаючи на подані вище диференційні ознаки в межах складнопідрядних речень корелятивно-уточнювальної будови виділяємо такі різновиди:

1) складнопідрядні присубстантивно-атрибутивні речення, підрядна частина яких має стосунок до члена речення головної частини, вираженого іменником чи вторинним субстантивом, і вказує на ознаку предмета [5, с. 263–264], наприклад: *...мають рацію ті єпископи, які прагнуть єдності, а не розколу костюлу й церкви?* [6, с. 243]; *...тоді Юрко розгледів профіль тієї сивої худой жінки, яка стояла біля печі й помішувала кописткою чир у горщику...* [6, с. 282]; *Та головне зараз для мене – передати деякі проблеми того часу, дух, настрий тими літературними засобами, якими користу-*

вався літописець [6, с. 180]. Означувані підрядною частиною іменники можуть виконувати в головній частині функцію будь-якого члена речення. Наприклад, у реченні *...проте засумнівався в одному: чи не схожий він на того неума, котрий товче воду в ступі, а масла збити не може* [6, с. 306] залежна частина пояснює в головній керований компонент на неума, ускладнений атрибутом того; у структурі *А новіцієві ще марилися заолеські поля, і Вороняцький кряж, і та тиха, глуха Гавареччина, що сховалася в глибокій ярузі...* [6, с. 192] – підмет Гавареччина та залежний від нього займенниковий елемент та. Зосереджуючи увагу на семантико-синтаксичних ознаках реченневих конструкцій, варто зазначити, що підрядні атрибутивні частини можуть виступати присуб'єктними, приоб'єктними, прилокативними та ін. поширювачами, наприклад: *...на порозі стояла ... ота справжня львівська пани, яка на вулиці не дивилася ні на кого...* [6, с. 194]; *...я ...не раджу вводити до Львова такий войовничий орден, яким є єзуїтський* [6, с. 219]; *Зіновій з сидлом у руці, Марко з сагайдаком через плече вийшли за Брому, що з боку Бродів, і подалися тією дооріжською, яка розділяла передмістя Циків і Холушки...* [6, с. 358]. Доцільно наголосити, що означуване слово не завжди завершує головну частину складного речення, воно може перебувати й у її середині: *...поет переступив ту между, шириною в крок, яка досі їх розділювала, взяв Рогатинця під руку...* [6, с. 287]. При іменниках головної частини складнопідрядних речень із залежними прислівними атрибутивними синтаксичними одиницями функціонують переважно займенники-означення *такий, той (той), у підрядній засвідчені сполучні слова який (становить домінують), котрий, що, де* та сполучники *щоб, як*. Складнопідрядних структур із можливим у цій сфері сполучним компонентом чий у романі Р. Іванчука «Манускрипт з вулиці Руської» не засвідчено. Наприклад: *...такий нині день, що в пив'ярному підвалі буде надто глітно* [6, с. 190]; *...він зовсім не збирався вступати в бійку, їх же багато, та ось та болість, яка щойно пройняла його, злилася раптом з образою* [6, с. 267]; *До отой судової зали, де свідчила Льонця, брати Бялоскурські не з'явилися, їх заочно засудили на довічне ув'язнення* [6, с. 239]; *...чи то конче було будувати таку вежу, щоб аж у небо впиралася...* [6, с. 224]; *Вона буде така гарна, як наш поцілунок, а я житиму для вас* [6, с. 279]. На думку К. Ф. Шульжука, «у присубстантивно-означальних реченнях займенники *той, такий* вживаються для уточнення значення іменників та підкреслення їх синсемантичного характеру» [5, с. 266]. В аналізованому художньому творі підрядне означальне речення не засвідчене в препозиції щодо головного: воно зазвичай перебуває після нього, розкриваючи зміст означуваного іменника, рідше – усередині головного, наприклад: *Уже випито за короля, за Петра Скаргу, за того Жолкевського, котрий побив, мов пса, проклятого Збжеждовського...* [6, с. 234];

2) корелятивно-уточнювальні складнопідрядні структури з підрядними частинами займенниково-співвідносного типу (за термінологією деяких лінгвістів, займенниково-ототожнені [3, с. 470]). На думку І. Р. Вихованця, «одну з основних ознак займенниково-співвідносних складнопідрядних речень становить наявність співвідносних слів у головній частині, які виконують у ній функцію члена речення і, крім того, накреслюють функціонально-семантичний тип підрядної частини. Підрядна частина заповнює своєрідну лексичну неповнозначність співвідносного займенникового слова» [1,

с. 336–337]. В українській мові більшість структур зазначеного зразка має симетричну будову, оскільки вони вирізняються поєднанням співвідносних слів і семантично однорідних із ними сполучних слів у підрядній частині: *той – хто, той – що, так – як, там – де, туди – куди, звідки – звідти, тоді – коли, доти – доки* тощо. Наприклад: *Але той, хто залишається в братстві, мусить знати, для чого це робить і від яких утіх і вигод відмовлятися повинен* [6, с. 225]; *Але він і не накаже розшукувати того, який пустить з димом єретицьку божницю!* [6, с. 337]. За функцією займенниково-співвідносного слова в головній структурі підрядної частини займенниково-означальних речень поділяють на: а) підметові (конструкції з підметом-займенником у головній частині), наприклад: *...зустрічаються з ним частіше ті, які п'ють* [6, с. 178]; б) присудкові (структури із займенником, що виступає іменною частиною складеного присудка), наприклад: *А чутки були такі, що нібито з Москви, із оточення, вирвалася банда поручника Лісовського і вертається в Польщу* [6, с. 369]; в) додаткові (речення з конструктивно-обов'язковим додатком-займенником у головній частині), наприклад: *А чи вийде вона, як втримає свого хреста, не впаде, не прокляне того, хто послав його, не розкається, коли будуть розпинати?* [6, с. 313]; *Я не міг придумати для своїх рук і мозку якогось певного діла, хоч готовий був щось робити, щоб протиставити себе і тим, які ось стоять і зітхають, скривджені, в провулках* [6, с. 202]; г) означальні (речення, у яких займенник у головній частині виконує роль неузгодженого означення) [5, с. 272], наприклад: *Ти відьма і знаєш помисли тих, хто розвішує листки над твоїм вікном!* [6, с. 363]. Зважаючи на семантичні ознаки, у межах складно-підрядних речень займенниково-співвідносного різновиду розглядають складні структури з підрядною частиною місця: *...твої очі тільки там, де блиск, де золото і пиша!* [6, с. 204]; часу: *А що тоді вдіє ремісник, коли його вигнали з цеху?* [6, с. 203]; способу дії: *О небо, чому людина скроєна так, що ні в чому міри не має?!* [6, с. 366]; міри і ступеня: *...чим довше житиме на світі схизмат, тим більше нагрішить!* [6, с. 337]; *У Великодню ж неділю він дав про себе гучно знати, а двома роками пізніше так прославився на весь Львів, що шевці про нього навіть пісні склали* [6, с. 293];

3) складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними частинами, у яких головна частина семантично й структурно неповна, а підрядна компенсує цю неповноту й відповідає на відмінкові питання *хто? що? кого? чого?* тощо. Як відомо, підрядна частина може виконувати роль відсутнього в головній частині підмета, додатка або ж конкретизувати, наповнювати змістом члени речення головної частини, виражені займенником. Наприклад, у структурі *Відомо, що Гедеон Балабан одним із перших висловився за унію* [6, с. 270] підрядна частина описово замінює підмет, а в реченні *Абрекова давно знала, що добра їй не буде* [6, с. 181] – додаток. Деяко рідше в романі Р. Іванчука “Манускрипт з вулиці Руської” трапляються конструкції, у яких підрядна частина конкретизує в головній частині члени речення, виражені займенниками, наприклад: *...він глибоко шанує автора книги “О jednotsci kosciola bozego”, в якій Скарга викриває блуди православної церкви і переконує схизматів у тому, що їх спасіння лише в унії з костьолом...* [6, с. 215].

Крім формальних і семантичних ознак складнопідрядних речень корелятивно-уточнювальної будови варто звернути увагу на їхню комунікатив-

ну організацію. Як засвідчує проаналізована джерельна база, темо-ремне членування зазначених конструкцій великою мірою залежить від ознак формально-синтаксичного характеру. Відповідно до цього опорний компонент, який перебуває в позиції початку речення, у більшості випадків становить із підрядною частиною цілісний комплекс і структурує тему, а решта головної частини структурує рему: *Біля Мелюзини – тієї німфи, що нагнулася над криницею навпроти чорної кам'яниці Лоренцовичів (тема) / ...на протилежному боці Ринку стояли готові до штурму руської фортеці перодяжені за списоносців, стрільців, рейтарів, драгунів і реєстрових козаків міщани (рема) [6, с. 185].* За деяких контекстуальних умов, зокрема за наявності відповідних часток (*тільки, лише, лиш*), що увиразнюють позицію реми, лише підрядна частина утворює тему, а актуалізоване опорне слово разом із рештою головної частини становить двочленну рему висловлення: *...тільки той спаскудженій світ (рема 1) / до якого звикла (тема) /, залишився у неї (рема 2) [6, с. 239].*

У складнопідрядних реченнях корелятивно-уточнювальної будови з постпозитивною підрядною частиною, як зазначає Л. В. Шешукова, “комунікативне навантаження розподіляється так, що підрядна частина виконує функцію реми складного речення” [4, 64]. Тобто саме підрядна конструкція тут є носієм найбільшого комунікативного навантаження. Наприклад: *Не пам'ятаю (тема) /, що я сказав робітникам... (рема) [6, с. 178].* За деяких контекстуальних умов рема може перебувати в препозиції, на що вказують відповідні актуалізатори, наприклад: *...тільки я сумніваюся (рема) /, що ви це зробите (тема) [6, с. 237].* Отже, збіг меж актуального та граматичного членування складнопідрядних речень корелятивно-уточнювальної будови з інтерпозитивною підрядною частиною залежить від наявності в них рематизатора при опорному слові.

Складнопідрядні речення з корелятивно-уточнювальними підрядними частинами відіграють велику роль у стилістичній організації художньої мови. Як відомо, зміст повідомлення й комунікативна ситуація диктують вибір мовної форми. У романі Р. Іванчука “Манускрипт з вулиці Руської” аналізовані реченнєві конструкції характеризуються своєрідністю побудови, а тому виступають як оригінальні, свіжі, виразні засоби висловлення. Найчастіше стилістична виразність припадає на характер сполучниковості. Таке явище набуває особливої ваги за умови повторення сполучникових засобів, що мають своє призначення. У романі Р. Іванчука “Манускрипт з вулиці Руської” найчастіше в такий спосіб зреалізовано потребу передати нагромадження якихось подій чи явищ, рис описуваного з виділенням кожного складника такого опису: *Далекий наш нащадок, можливо, не захоче знати, яку повинність відробляли селяни у вашому маєтку, якими одами ви вітали перемоги короля і гетьманів... [6, с. 287]; Були тут відомості про те, що взяв у заклад за позичені гроші, скільки витратив грошей на день, коли спалахнула у Львові проказа, кого судили в магістраті... [6, с. 179].* Певний стилістичний ефект найчастіше виникає також і за нагромадження однотипних сполучникових компонентів, які для підкреслення повноти охоплення явища повторюються при всіх залежних частинах, наприклад: *І хай вибачить мені читач за те, що дець замість літописного рядка, я, не можучи згадати його стислості, напишу десять, сто, а то й більше, що деяких місць не припадаю зовсім, що порушу часову послідовність літописного викладу*

подій [6, с. 180]. Поданим реченнєвим конструкція властива однорідна супідрядність. У структурах саме такого різновиду повідомлювана думка стає повнішою, багатшою.

Висновки і пропозиції. Отже, складнопідрядні речення корелятивно-уточнювальної будови посідають особливе місце в системі поліпредикативних конструкцій сучасної української мови. Дослідження їх у формальній, семантичній, комунікативній

та стилістичній площині розширює уявлення про природу цих синтаксичних одиниць, особливості структурування, діапазон виражальних засобів і закладає надійне підґрунтя для вивчення інших складних реченнєвих побудов. У перспективі аналізу доцільним буде докладний розгляд кожного з виділених у статті різновидів складнопідрядних конструкцій відповідно до їхньої поліфункційності та багатоярусності.

Список літератури:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
3. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
4. Шещукова Л. В. Порядок слов и актуальное членение присубстантивных предложений / Л. В. Шещукова // Вестник московского университета. – 1970. – № 5. – С. 61–67.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 408 с.
6. Іваничук Р. І. Манускрипт з вулиці Руської / Р. І. Іваничук // Твори. В 3 т. Т. 1 / Р. І. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – С. 177–381.

Светличная О.С.

Институт филологии и журналистики

Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ СЛОЖНОПОДЧИНЕННЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ КОРРЕЛЯТИВНО-УТОЧНЯЮЩЕГО СТРОЕНИЯ

Аннотация

В статье предлагается разноаспектное исследование сложноподчиненных предложений коррелятивно-уточняющего строения. Указанные полипредикативные синтаксические единицы рассматриваются на фоне формально-грамматической, семантической и коммуникативной языковых структур. Выделяются такие разновидности указанных конструкций: сложноподчиненные присубстантивно-атрибутивные предложения, местоименно-соотносящиеся сложноподчиненные структуры, сложноподчиненные предложения с придаточными изъяснительными частями.

Ключевые слова: сложноподчиненные предложения коррелятивно-уточняющего строения, присубстантивно-атрибутивные предложения, местоименно-соотносящиеся предложения, сложноподчиненные предложения с придаточными изъяснительными частями, тема, рема.

Svetlychna O.S.

Institute of Philology and Journalism

Lesya Ukrainka Eastern European National University

DIFFERENTIAL CHARACTERISTICS OF COMPLEX (SUBORDINATE) SENTENCES OF CORRELATE AND CLARIFYING BUILDING

Summary

This article suggests a research of complex (subordinate) sentences of correlating and clarifying building with different points of view. Indicated poly-predicative syntactical units are considered in the background of formal grammatical, semantic and communicative language structures. The varieties of denoted constructions are distinguished: attributive clause, pronominal correlative subordinate structures, complex sentences with subordinate clarifying units.

Keywords: complex (subordinate) sentences of correlating and clarifying building, attributive clause, pronominal correlative subordinate structures, complex sentences with subordinate clarifying units.

УДК 811.161.2'282.2

УКРАЇНСЬКА ПІДЛЯСЬКА ГОВІРКА В ПОЕЗІЇ ЮСТИНИ КОРОЛЬКО: СИНТАКСИЧНИЙ РІВЕНЬ

Яворський А.Ю.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У поезії Юстини Королько проаналізовано синтаксичні особливості підляської говірки. Використані авторкою підляські елементи сис-тематизовано і прокоментовано з погляду походження. З'ясовано специфіку застосування поетесою говіркових елементів. Ю. Королько не просто зробила спробу використання окремих діалектизмів чи стилізації під діалектне мовлення. Її твори суціль написані підляською говіркою, яка, по суті, виконує функцію літературної мови. Тексти настільки повно репрезентують українські говірки Північного Підляшшя, що можуть з успіхом використовуватися як матеріал для діалектологічних студій.

Ключові слова: діалект, підляська говірка, синтаксичний діалектизм, словосполучення, складне речення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Юстина Королько – молода талановита поетеса з Північного Підляшшя (Польща), яка цілком успішно розвиває локальний літературний стандарт, започаткований на основі місцевих підляських говірок поетами Іваном та Петром Киризуками, Юрієм Гаврилком, Євгенією Жабінською, Софією Сачко та ін. Її вірші друкувалися в журналі Союзу українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» [9], у двох номерах альманаху «Український літературний провулок» [7; 8], а в 2005 р. вийшла збірка її поезій «Між золотом і смертю» [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Іван Ігнатюк, діяч Українського суспільно-культурного товариства в Любліні (Польща), високо оцінив творчість Ю. Королько з літературознавчого погляду, зауваживши, що це – «дуже гарна поезія» [5, с. 180]. Поет, мистецтвознавець, краєзнавець Б. Столярчук натомість відзначив колорит поетичного мовлення авторки, насолоджуючись «цілющою мелодією... мови, яка так щиро летить з відкритої, молодої душі цієї талановитої поетки» [10, с. 33].

Зроблений нами аналіз відображених у творах Ю. Королько фонетичних [11] та морфологічних [12] особливостей українських говірок Північного Підляшшя переконливо засвідчив: «Авторка не просто вдалася до використання окремих діалектних елементів чи стилізації під діалектне мовлення... Її твори суціль написані підляською говіркою, тобто являють собою так звані олітературені діалект. Тексти настільки повно репрезентують українські говірки Північного Підляшшя, що можуть з успіхом використовуватися як матеріал для діалектологічних студій» [11, с. 313–314]. У зв'язку з цим у поетичних текстах Ю. Королько цікаво простежити й синтаксичні риси українських говірок Північного Підляшшя.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Релевантні синтаксичні явища підляських говірок у творах Ю. Королько досі ніким не вивчалися.

Мета дослідження – простежити в поезії Юстини Королько синтаксичні особливості української підляської говірки. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: а) визначити корпус використаних авторкою діалектних явищ синтаксичного рівня; б) систематизувати засвідчені в текстах синтаксичні явища і прокоментувати їх із погляду походження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування

результатів дослідження. Відмінності супроти літературної мови у структурі словосполучень виявлено лише в тих конструкціях, компоненти яких об'єднані зв'язком керування. У народному мовленні залежне слово може мати форму іншого, ніж у літературній мові, відмінка, що відображено й у поетичних текстах Ю. Королько. Наприклад, у словосполученнях *мур тієні* [8, с. 122], *показуєш люди* [7, с. 35], *із поля люди* [7, с. 26], *одкришиш з очи* [7, с. 27], *за клуньою плєчи* [7, с. 19], *дотик дєвери* [7, с. 33], *запукаю до дєвери* [7, с. 21], *скрилом дєвери* [8, с. 118] на місці очікуваних форм родового відмінка множини залежних іменників представлено форми знахідного, співвідносні з називним множини. У випадку *прислухатісь шорохові* [7, с. 43] замість очікуваної форми родового відмінка залежного іменника вжита форма давального, у словосполученні *задростілі всього* [7, с. 36] замість місцевого відмінка – форма родового.

Інший тип діалектних відмінностей у підрядних словосполученнях пов'язаний з уживанням говіркових варіантів загальноновживаних прийменників, а також прийменників, які в літературній мові відсутні або вживані для вираження інших відношень.

У структурі частини прийменників зауважено відмінні від літературної мови рефлексії давніх голосних, зокрема розвиток *o > [o] у прийменникові *отъ: *розтінаті од середіни* [7, с. 40], *од лганя почорнієлі* [7, с. 42], *од вієтру набралось* [7, с. 43], *збіраю од початку* [8, с. 120], *дзюркі од ключа* [8, с. 121] тощо, *o > [y] у прийменникові *подъ та похідних: *пуд мієсецьом вигінають* [7, с. 19], *плюємо пуд подушки, затіскаємо пуд столом* [7, с. 36], *мякіш пуд крокамі, пуд повієкою набрає* [7, с. 41], *остало пуд лужком* [7, с. 21], *ховаються пуд рами* [7, с. 27], *пудидєш пуд небом* [8, с. 118], *виставаті студ ковдри* [8, с. 119] тощо. Прийменник в у позиції перед двоконсонантною сполукою представлено евфонічним варіантом во: *стукавших во мніє* [7, с. 20], *тайна во мніє* [7, с. 34].

У словосполученнях *виходжу міжду люде* [7, с. 36], *танцюю міжду крижамі* [7, с. 34] зауважено прийменник *міжду*, який вважають запозиченням із церковнослов'янської мови [2, с. 472]. Із рідної говірки поетеса перейняла прийменник o, який використовує в іменникових формах знахідного та місцевого відмінків як еквівалент загальноновживаного про: *просімо о лепше завтра* [7, с. 29], *забуває о смерті* [7, с. 31], а також в іменникових формах знахідного відмінка відповідно до загальноновживаного об: *розбіваеться о стієни* [7, с. 40], *потикаюсь о твоєє очи* [7, с. 44], *розбіваеться о дніє* [7, с. 19].

Варто зауважити й те, що, мабуть, відповідно до особливостей рідної говірки поетеса часто послуговується прийменником *по*, зокрема в іменникових формах місцевого відмінка у значенні «після»: *по кождум твоюом телефонови* [8, с. 117], *поранок встає по звонкові будильника і муоцной каві* [7, с. 21], *завтра по заходові а хучией може по пувночи сяду перед тобою* [7, с. 22], *голубит достикі по ночних марах* [7, с. 21], *ніхто в тебе не вступит по пувночи* [7, с. 25], *закриваю очи по смерті* [7, с. 25]. Окрім того, *по* в поєднанні з формами місцевого відмінка іменників виступає й відповідно до загальноновживаного за, як-от: *по свіетлові познаю дуом* [7, с. 26], *по кроках не познаю уже тебе* [7, с. 29].

Деякі відмінності супроти літературної мови виявлено у складнопідрядних реченнях. Місцева специфіка може виявлятися, скажімо, в уживанні тих сполучних засобів, які в українській літературній мові загалом чи саме в такій функції невідомі.

Наприклад, підрядне речення мети до головного часто приєднане сполучником *коб* «щоб», що постав у результаті зрощення займенникової основи **ко-* та частки *б* [1, с. 476]: *не шевельну рукою коб не сплоситі* [8, с. 118], *моїе люде стают на пальці коб бачиті менч* [8, с. 121], *загледают через дзюркі од ключа коб вбігчи незаміетно* [8, с. 121], *хотіела би биті тобою... коб виті і не обідиті самеї себе* [7, с. 22], *розоб'ємо бутелькі на наших головах коб так само думаті* [7, с. 22], *приготовьяне коб збавиті любов* [7, с. 30], *загледає на пальцях коб лепі зобачиті люстра* [7, с. 33], *боюсь коб дівівся* [7, с. 34], *валіцьюця всьо коб одбудоватісь* [9, с. 11], *тисячи крокув перелічила коб не забиті* [7, с. 40], *виходжу на порог коб прислухатісь* [7, с. 43], *падаю... коб свіетло ліечило карузели покручаних долонюв* [7, с. 20].

Сполучник *коб* відповідно до загальноновживаного *щоб* можливий у структурі підрядного з'ясувального речення: *молюсь коб в туом танцьові нога не наступіла на тінь* [7, с. 34]. Значно частіше у складі підрядних з'ясувальних речень трапляється сполучник *же* «що», запозичений із польської мови, пор. польське *że* [1, с. 190]: *здацьюця же хтось лежит* [9, с. 11], *добре знаєм же ім тоже нічого не сніться* [7, с. 36], *то не припадок же не спю* [7, с. 36], *розломіш хліб і поблагословіш за страх же за хутко зчорствієє* [7, с. 40]. Цей же сполучний засіб відповідно до загальноновживаного *що* засвідчено у структурі підрядних речень міри і ступеня: *я такая одінока же воздух старієєтьсья помалієй* [8, с. 120], *я кричу так тіхо же не задрижит навіть повіетре* [7, с. 38], *вони так твоїє же боюсь* [7, с. 7].

У структурі підрядного умовного речення в конструкції *єслі уміраю на ново роджусь* [7, с. 40] зауважено сполучник *єслі*, який в українських говірках визнано запозиченням із польської мови, пор. польське *jeśli* [1, с. 181].

У підрядних часових реченнях, які вказують на часові межі, період тривання дії або стану, у функції сполучника вжито слово *аж* «поки», пор.: *жду аж перевернешся на буюк* [7, с. 37], *терпімо рико глухі крик моїх слюоз... аж виплачем з себе всьо* [7, с. 38], *жду аж спасеш мене завтра од любові помсти і дня* [7, с. 44]. Нема сумніву, що подібні конструкції відображають вплив синтаксичної системи польської мови, де в таких реченнях сполучник *aż* відповідає літературній нормі [13, с. 29].

Окрім того, у структурі складнопідрядних речень можуть траплятися фонетичні варіанти загальноновживаних сполучних засобів. Наприклад, у підляських говірках уживано слово *што* відповідно до сполучника *що* у складі підрядних з'ясувальних речень: *боюсь што коли прочнуся не учую* [7, с. 36], *не віеримо што доведут нас до себе* [7, с. 35], *задовољони што ошукалі* [7, с. 36], *мніє обіщали што коли я спасаюь крудоковане мене спасаютьсья тисячи* [7, с. 32], *не умією... стогнаті што я гуорша чим тисячи* [7, с. 32], *не умією одказаті што у мене чуті* [7, с. 35], *то не діво што обдерти зо снуов ходімо спаті* [7, с. 36], *не усьпією навіть признатісь што я невінна* [7, с. 42], а також сполучного слова *що* в підрядних означальних реченнях: *моя паметъ в тьміє што слієпо розбіваєтьсья о стієни* [7, с. 39], *спіхають небо в перелекани каплі очи што розбіваютьсья о кульгави дніє* [7, с. 19], *воскрешаті тую першу любов што і гори переносіла і нас осіяла* [7, с. 27], *дівює в захуд як бієдни в дікі коні што гривюю женутьсья через червони лієс* [7, с. 39], *прозрачна як павутієне лієта што лісьце сипьє з горизон-та* [8, с. 118], *рай і бієли садок што цвієетом капає* [7, с. 119], *задівює свіет тоє што родітьсья* [7, с. 39], *говору не тоє што треба* [7, с. 37]. Варіант *што* продовжує вихідне праслов'янське **što* [4, с. 512–513]: після занепаду редукваного група [чт] зазнала регресивної дисиміляції за способом творення, наслідком чого стала звукосполука [шт].

Значно частіше підрядні означальні речення засвідчують сполучне слово *котори* – давній (продовжує праслов'янський **kotorъ* [2, с. 61]) варіант загальноновживаного *котрий*: *розжену спокуй котори курчит думкі* [7, с. 40], *лієс пахне деревами котори все ростут* [9, с. 11], *не встрічаю чоловієка которим хотіела би биті* [8, с. 120], *то ще одна із скритих думок котори в посьпіхові дніє входят пуд подушкі* [7, с. 21], *випереджую тебе дорогами которимі перейшла* [7, с. 25–26], *пусти як статуї давніх богоув в которих уже не вієрат* [7, с. 28], *уха обліпляю вульканами смоли котора кініт* [7, с. 35], *перестая биті тею которою завше є* [7, с. 38], *ніцу навіть твуйоу перелекани правдою погляд правдою которєї і я не знаю* [7, с. 41].

У підрядних часових реченнях, що вказують на кінцевий часовий момент, у ролі сполучного слова зауважено прислівник *пока* – варіант загальноновживаного *поки*: *голубит дотикі по ночних марах пока не запукаю до твоїх дєвери* [7, с. 21], *хотіела би биті тобою пока скрипнут дєвери* [7, с. 22], *радуїсья пока сьмієх є* [7, с. 28]. Можливо, наведені конструкції відображають вплив із боку синтаксичної системи російської мови.

Ю. Королько у підрядних реченнях часу та умови використовує й типовий для підляської говірки варіант *коли* загальноновживаного сполучного слова *коли*: *думая коли терпю перед брамою рая* [7, с. 26], *хто нас пудтримає коли з садув згорат зори* [7, с. 28], *плачеш надо мною... коли я кричу так тіхо же не задрижит навіть повіетре* [7, с. 38], *вложу коли очи моїє заковани в захуд павутієня і паметі* [7, с. 39], *туољко тобіє пудсуну свіетло коли уже так хочеш зобачиті тоє чого не відно* [7, с. 41].

У значенні порівняльних сполучників *наче*, *ніби* в підрядних реченнях способу дії та в порівняльних зворотах поетеса використовує слова *би*, *якби*, пор.: *утікаєш би звієр* [7, с. 30], *погледаєш*

якби штовч чув [7, с. 35], жени розвівають свіет якби настав день мотилок [7, с. 41].

Відмінності супроти літературної мови у вживанні сурядних сполучників можна звести хіба що до використання давніх [3, с. 106, 192] протиставних сполучників *оно, но* «але, тільки», пор.: *співають звучно оно глухо* [7, с. 27], *впаду в зотлієвши жар... но заколисана не умією вернутись* [7, с. 23–24], а також фонетичного варіанта *але* загальноновживаного протиставного сполучника: *близько але з боку* [8, с.120], *терпят але даремно* [7, с. 27], *каждоу мінуту би любіла... але спляним човном спливає в мутну воду* [7, с. 41], *хотілось би ще збунтоватись але против чого питаю* [8, с. 121].

Висновки і перспективи подальшого розвитку дослідження. Як бачимо, Юстина Королько

у своїх творах відобразила найвиразніші синтаксичні особливості рідної говірки, зокрема відмінності супроти літературної мови у складі словосполучень, організованих зв'язком керування, в уживанні прийменників, а також у використанні сполучників і сполучних слів у різних синтаксичних конструкціях. Зауважені авторкою синтаксичні явища дозволили кваліфікувати місцеву говірку як архаїчну північноукраїнську, що сформувалася в результаті суттєвого впливу з боку польської мови.

Проведений аналіз явищ синтаксичного рівня переконливо підтверджує припущення, що художнє мовлення Ю. Королько цілком базується на живомовній стихії Північного Подляшшя.

У цьому аспекті у творах поетеси цікаво простежити ще й лексику подляської говірки.

Список літератури:

1. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1985. – 570 с.
2. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1989. – 552 с.
3. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 2004. – 656 с.
4. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 6. – К. : Наукова думка, 2012. – 566 с.
5. Ігнатюк І. «Шість колосків пшениці» : розмова Тадея Карабовича про «Наш голос» / І. Ігнатюк ; вів Т. Карабович // Український літературний провулок. – 2008. – Т. 8. – С. 175–181.
6. Королько Юстина. Між золотом і смертюю : [збірка віршів] / Юстина Королько. – Бієльськ : Союз українців Подляшшя, 2005. – 32 с.
7. Королько Ю. В зелені рук / Ю. Королько // Український літературний провулок. – 2007. – Т. 7. – С. 19–45.
8. Королько Ю. Я такаю одінока / Ю. Королько // Український літературний провулок. – 2006. – Т. 6. – С. 117–122.
9. Королько Ю. Вірші / Ю. Королько // Над Бугом і Нарвою : український часопис Подляшшя. – 1997. – № 1(29). – С. 11.
10. Столярчук Б. Спаси мене від любові, помсти і гріха / Б. Столярчук // Над Бугом і Нарвою : український часопис Подляшшя. – 2012. – № 2(120). – С. 33–34.
11. Яворський А. Ю. Українська подляська говірка в поезії Юстини Королько: фонетичний рівень / А. Ю. Яворський // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ ст.: стан і перспективи : зб. наук. пр. / упоряд. І. П. Левчук. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 17. – С. 303–315.
12. Яворський А. Ю. Українська подляська говірка в поезії Юстини Королько: морфологічний рівень / А. Ю. Яворський // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк : СХУ ім. Лесі Українки, 2013. – № 1(250). – С. 145–150.
13. Mały słownik języka polskiego / red. E. Sobol. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1999. – 1182 s.

Яворський А.Ю.

Восточноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

УКРАИНСКИЙ ПОДЛЯШСКИЙ ГОВОР В ПОЭЗИИ ЮСТИНЫ КОРОЛЬКО: СИНТАКСИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ

Аннотация

В поэзии Юстины Королько проанализированы синтаксические особенности подляшского говора. Использованные автором подляшские элементы систематизированы и прокомментированы с точки зрения происхождения. Выяснена специфика применения поэтессой диалектных элементов. Ю. Королько не просто сделала попытку использования отдельных диалектизмов или стилизации под диалектную речь. Ее произведения сплошь написаны подляшским говором, который, по существу, выполняет функцию литературного языка. Тексты настолько полно представляют украинский говор Северного Подляшья, что могут с успехом использоваться в качестве материала для диалектологических исследований.

Ключевые слова: диалект, подляшский говор, синтаксический диалектизм, словосочетание, сложное предложение.

Yavorski A.Yu.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

UKRAINIAN PODLASIAN DIALECT IN JUSTINE KOROLKO'S POETRY: SYNTACTIC LEVEL

Summary

Syntactic peculiarities of Podlasian dialect in Justine Korolko's poetry are analyzed. Podlasian elements used by writer are systematized and commented in terms of their origin. The specificity of use of the Podlasian patois elements by the author is indicated. J. Korolko not only attempted to use certain dialecticism or imitation of dialect speech. Her works are written in Podlasian dialect, which essentially serves as a literary language. The texts fully represent the North Podlasian Ukrainian dialects and can be successfully used as a material for dialectological studies.

Keywords: dialect, Podlasian dialect, syntactic dialecticism, phrase, sentence clause structure.

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ



ЕРОЗІЙНІ ПРОЦЕСИ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ СТЕПУ УКРАЇНИ

Макаренко В.В., Веселова О.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянута деградація земель під дією водної та вітрової ерозії. Чинники її виникнення та інтенсивність дії на території Херсонської області. Проаналізовані показники за 1995, 2002, 2008, 2010 рр.

Ключові слова: водна ерозія, вітрова ерозія (дефляція), ерозійно-небезпечні землі, розораність території, районування.

Метою даної статті є розгляд зміни показників ерозійно-небезпечних процесів на території Херсонської області. Спираючись на данні національних доповідей 1995, 2002, 2008, 2010рр.

Виклад основного матеріалу. Територію України по повторюваності числа днів з пиловими бурями можна поділити на 2 зони: північно-західну і південно-східну. Приблизна лінія їх розподілу співпадає з північною межею Степу. Північно-західна зона відрізняється малим числом днів з пиловими бурями та незначною їх тривалістю; південно-східна зона характеризується підвищеною повторюваністю бур і великою їх тривалістю (табл. 1).

У межах південно-східної зони чітко виділяються 2 найбільш активні осередки, розділені Донецьким краєм: один з центром в районі Херсон – Каховка, другий – в районі Луганська.

В межах Лісостепу і Полісся повторюваність пилових бур дещо збільшується на водорозділах рік і в безлісних районах. В Карпатах і Закарпатті бурі не спостерігалися.

Ймовірність виникнення пилових бур за сезонами в Степу: навесні – 45%, влітку – 35%, восени – 17% і взимку – 3%; в Лісостепу і Поліссі – відповідно 29, 61, 10 і 0,3%. Таким чином, для степової зони більш характерні весняні пилові бурі, а в Лісостепу і Поліссі частіше вони бувають влітку [1].

В останні десятиріччя на Україні взагалі і в Херсонській області зокрема різко погіршився стан навколишнього середовища. Гостро постали

такі екологічні проблеми як деградація земель під дією водної і вітрової ерозії, осолонцювання, вторинне засолення, підтоплення, зниження гумусу в ґрунті, внаслідок чого зменшилась продуктивність сільськогосподарських угідь. Висока сільськогосподарська освоєність території і розораність сільськогосподарських угідь, скорочення площі захисних лісових насаджень в т. ч. полезахисних лісових смуг посилила проблему деградації земель.

На виникнення та інтенсивність ерозійних процесів в області мають вплив як природні, так і соціально-економічні фактори пов'язані з господарською діяльністю людини. Природні фактори створюють умови для виявлення ерозії, а неправильна господарська діяльність людини є основною причиною, яка викликає вітрову та водну ерозію ґрунтів.

Аналізуючи природні фактори, можна стверджувати, що Херсонщина є однією з дуже ерозійно-небезпечних територій України. На розвиток ерозійних процесів впливають посушливий клімат з частими суховійними вітрами; зливовий характер опадів; ґрунти, які характеризуються слабкою структурністю і розпорошеністю орного шару, виражений рельєф на правобережжі області, і дуже висока сільськогосподарська освоєність території, знищення лісосмуг.

Водна ерозія поширена в правобережних північно-західних районах області. Це пов'язано з кількома причинами. По перше, тут дуже високий

Таблиця 1

Вітроерозійне районування території України (Бачинський І.Є., 1976)

Район	Територія	Кількість днів з пиловими бурями в рік		Тривалість однієї пилової бурі, год	
		середня	найбільша	середня	найбільша
I.	Центральні райони Херсонської і Запорізької областей	10	30	5-10	90
II.	Донецька, Луганська області; південні райони Одеської, Миколаївської, Дніпропетровської областей; останні райони Херсонської і Запорізької областей; степові райони АР Крим	5-9	20-30	5-10	90
III.	Київська, Чернігівська, Кіровоградська, Полтавська, Харківська області; північні райони Одеської, Миколаївської, Дніпропетровської областей	1-4	10-20	1-5	40-90
IV.	Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Житомирська, Хмельницька, Вінницька, Чернігівська, Сумська області	1	10	1	1
V.	Закарпатська область, гірські райони Карпат и Криму, Південний берег Криму	Один-два випадки за 30 років			

відсоток земель зі значними похилами – більше 30, а по друге, Великоолександрівський і Високопільський райони відносяться до найбільш зливонебезпечних районів України. Ця територія області має саму високу частоту розчленування рельєфу розчленування рельєфу – перевищення вододілу над тальвегом складає 20-30 м, у Нововоронцовському та Білозерському районах – до 40 м. Незважаючи на те, що чорноземи мають високу протиерозійну стійкість, яка визначається високим вмістом органічної речовини, важким гранулометричним станом, водотривкою структурою орного шару, ця частина області найбільш ерозійно небезпечна, а відсоток еродованих ґрунтів тут найбільший – середня ширина елементарного схилу тут складає 0,3-0,6 км, та найбільшу глибину [2].

Станом на 1995 рік, площа змитих сільськогосподарських земель в області складала 302,7 тис. га, що становила 15,3% від їх загальної площі, в тому числі слабозмитих 204,4 тис. га – 10,3%, середньозмитих – 70,2 тис. га – 3,5%, сильнозмитих 26,5 тис. га – 1,4%. Площа змитої ріллі 253,3 тис. га – 14,4%.

На лівобережжі Херсонської області практично немає районів з інтенсивною водною ерозією завдяки рівнинному рельєфу – густина розчленування рельєфу складає більше 1 км, а глибина розчленування від 0 до 20 метрів. Винятком є деякі придніпровські частини Горностаївського та Верхньорогачицького районів.

Вітрова ерозія (дефляція) має широке поширення на Херсонщині. По суті, вся область знаходиться в дуже дефляційно-небезпечній зоні України. Площа дефльованих сільськогосподарських угідь 868,0 тис. га, що складала 50,4%, з них слабдефльованих – 47,5%, середньдефльованих 2,4%, сильнодефльованих – 0,5%. До найменш дефляційно безпечних слід віднести дерново-піщані ґрунти Голопристанського та Цюрупинського районів, які мають найменшу стійкість щодо протидії сильним вітрам.

Сумісно водної та вітрової ерозії зазнавали 672,5 тис. га сільськогосподарських угідь, що становило 34% сільськогосподарських угідь області [3].

Станом на 2002 рік в Херсонській області площа змитих сільськогосподарських угідь складала 264,3 тис.га, що становила 13,4% від їх загальної площі. Площа дефляційно-небезпечних земель складала 1706,3 тис. га, або 86,8% від площі сільськогосподарських угідь [4].

Площа дефляційно-небезпечних земель складала 1689,3 тис.га. Водна ерозія поширена на схилах долин ріки Інгульця, Каховського водосховища та Дніпровського лиману. Найбільше прогресувала водна ерозія у Бериславському та Великолепетиському та Генічеському районах, вітрова – у Каховському, Верхньорогачицькому, Нижньосірогозькому та Генічеському районах [5].

Внаслідок високої розораності території країни (53,9 % від її загальної площі, та 78,1% від сільськогосподарських угідь, та досягала в окремих областях 80-90%), еродованість сільськогосподарських угідь складала 38,4%, ріллі – 40%. В абсолютних цифрах це становить 15,9 млн га угідь, у тому числі – 12,9 млн га ріллі. У деяких областях відсоток еродованих земель значно вищий від загальнодержавного показника

Велике занепокоєння викликає, в першу чергу, зона Степу, де ступінь еродованості катастрофічно збільшується.

Аналізуючи причини інтенсифікації ерозійних процесів в Україні, слід звернути увагу на масове ігнорування найпростіших агротехнічних протиерозійних заходів, недосконалість землевпорядної організації території в аспекті протиерозійного захисту, недооцінку полезахисного лісорозведення, неефективне використання коштів, що спрямовуються на боротьбу з ерозією [6].

Зважаючи на сумні показники та наполегливі рекомендації вчених, було цікаво, прослідкувати зміни показників за деякі роки. Спираючись на данні національних доповідей 1995, 2002, 2008, 2010рр. Бачимо позитивні наслідки такі як: в 1995 році площа змитих сільськогосподарських земель в області складала 302,7 тис. га, що становила 15,3% від їх загальної площі, а вже у 2002 році – 264,3 тис.га, що становила 13,4%. На 2002 рік площа дефляційно-небезпечних земель складала 1706,3 тис. га, або 86,8% від площі сільськогосподарських угідь, а в 2008 році – 1689,3 тис.га.

Висновки і пропозиції. Отже, можемо сказати, що рекомендації щодо протиерозійних заходів, їх сумлінне виконання господарями та раціональне використання ерозійно-небезпечних земель призводить до покращення стану земель в цілому. В подальшому продовження застосування та дотримання норм і рекомендацій будуть давати позитивні наслідки.

Список літератури:

1. Система захисту ґрунтів від ерозії: підручник/ О.І.Пилипенко, В.Ю.Юхновський, М.М.Ведмідь; за заг.ред. О.І.Пилипенка. – К: «Златояр», 2004
2. Бойко М.Ф., Чорний С.Г. Екологія Херсонщини, навчальний посібник. – Херсон. – 2001. – 154 с
3. Програма захисту земель від водної та вітрової ерозії інших видів деградації земель Херсонської області 1995р. – Херсон. – 1995
4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2002 р. – Київ. – 2002
5. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Херсонської області у 2008 році. – Херсон. – 2009
6. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України / за ред. С.А. Балюка, В.В. Медведєва, О.Г. Тараріко, В.О. Грекова, А.Д. Баласва. – К., 2010. – 112 с.

Макаренко В.В., Веселова Е.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЭРОЗИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ ПОЧВЕННОГО ПОКРОВА СТЕПИ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье рассмотрена деградация земель под действием водной и ветровой эрозии. Факторы ее возникновения и интенсивность действия на территории Херсонской области. Проанализированы показатели за 1995, 2002, 2008, 2010 гг.

Ключевые слова: водная эрозия, ветровая эрозия (дефляция), эрозионно-опасные земли, распашка территории, районирование.

Makarenko V.V., Veselova O.A.

Kyiv National Taras Shevchenko University

TOPSOIL EROSION PROCESSES OF UKRAINIAN STEPPES

Summary

The article deals with land degradation under the action of water and wind erosion. Determinants of occurrence and intensity of action in the Kherson region. Analyzed indicators for 1995, 2002, 2008, 2010.

Keywords: water erosion, wind erosion (deflation), erosion and dangerous land, plowed area, zoning.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ



АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Александренко О.В., Веселовська Н.О.
Національна академія управління

Статтю присвячено питанням сучасного положення культурної спадщини, його розвитку та захисту. Досліджено сутність, зміст та правові засади охорони та захисту культурної спадщини на основі чинного законодавства та наукових розробок. Дані рекомендації щодо ефективної діяльності по захисту та охороні культурної спадщини та попередженню злочинів у цій сфері.

Ключові слова: культурна спадщина, культурні цінності, вандалізм, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, збереження пам'яток.

Актуальність теми. Правова охорона культурних цінностей є найважливішим чинником збереження національної ідентичності України в сучасний період. Нерозуміння важливості збереження об'єктів культурної спадщини посадовими особами та громадянами, вандалізм, розкрадання, відмова власників пам'яток у проведенні реставраційних та ремонтних робіт приводить до втрати таких об'єктів, їх загибелі та повного руйнування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори спиралися на теоретичні досягнення в галузі кримінального права, кримінології, міжнародного права, криміналістики, культурології, соціології, відображені в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, Акуленка В.І., Андрес Г. О., Богуславського М.М., Борзенкова Г.Н., Вечерського В.В., Волженкіна Б.В., Жалінського А.Е., Захаревського В.І., Крикунова А.О., Кудрявцева В.Н., Кузнецова О.О., Кузнецової Н.Ф., Лопашенко Н.А., Лукашука І.І., Наумова А.В., Прибеги Л.В., Рагога А.І., Тер-Акопова А.А., Чучаева А.І., Шемшученко Ю.С.

Виділення частин загальної проблеми, які раніше не розглядалися. В даній роботі розглядається важливість розуміння цінності об'єктів культурної спадщини, питання корупції в даній сфері; обставини, які обумовлюють знищення культурних пам'яток; наголошується на практичній реалізації принципу невідворотності покарання за вчинений злочин та боротьбі зі стереотипом безкарності та вездозволості.

Ціль статті. Ціль даної роботи полягає в тому, щоб на основі чинного законодавства та наукових розробок визначити сутність, зміст та правові засади охорони та захисту культурної спадщини, розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо боротьби з корупцією в сфері захисту пам'яток, знайти засоби ефективної діяльності по захисту та охороні культурної спадщини, попередженню злочинів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. У Стратегії національної безпеки України [7] зазначається, що збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності є стратегічним пріоритетом сталого розвитку країни. Однією з головних загроз національній безпеці у сфері культури названі протиправні посягання на її об'єкти. Таким чином, завдання захисту культурних цінностей і археологічних пам'яток зокрема є стратегічно необхідною в контексті забезпечення національної безпеки країни в цілому. Культурне багатство України є стратегічним ресурсом, який необхідно зберегти і примножити для наступних поколінь, враховуючи співіснування на її території представників різних національностей і конфесій.

Для збереження і примноження культурного надбання країни необхідне правове регулювання. З давнини культурні цінності в усіх країнах були жаданим об'єктом злочинних посягань, тому забезпечення права на культуру є одним із пріоритетних завдань держави. Злочинність в сфері обігу культурних цінностей за обсягом отриманого злочинного доходу майже не поступається незаконному обігу зброї та наркотиків. Таке забезпечення здійснюється за допомогою встановлення кримінально-правової відповідальності за подібні злочини.

Міжнародне право передбачало кримінальну відповідальність за посягання на культурні цінності в період війн і збройних конфліктів. Спочатку під правову охорону потрапили священні об'єкти: храми, культові споруди тощо, а згодом почали захищати також світські цінності. Знищення та пограбування культурних цінностей на завойованих та окупованих територіях розглядалися як одна з форм знищення поневолених країн. Деякі вчені почали навіть говорити про нову форму геноциду – національно-культурний геноцид.

Це поняття виникло в 1944 р. Кримінолог Рафаель Лемкін застосував його відносно винищення євреїв у Європі. Зараз під національно-культурним геноцидом прийнято розуміти такі заходи і дії, які спрямовані проти національної культури будь-якої групи населення або народу. Відомий фахівець з міжнародного права Р. Лемкін зауважував, що геноцид – це не тільки знищення етнічної чи релігійної групи шляхом фізичного винищення, а й шляхом руйнування її національної духовної культури. І хоча це поняття не ввійшло до основного тексту Конвенції ООН 1948р. про попередження злочину геноциду і покарання за нього, – багато дослідників вважають, що поняття «національно-культурний геноцид» або «культурний геноцид» повинні бути включені в визначення злочину. [11]

Ще одна із загроз для культурної спадщини – корупція. В Україні вона перетворилася на одну із загроз національній безпеці, має соціальні, економічні, владні, політичні та міжнародні аспекти впливу на українське суспільство і державу, а також комплексний та системний характер.

Підриваючи правові та економічні основи держави, корупція не дає змоги залучити іноземні інвестиції, є ніби інкубатором організованих злочинних груп, призводить до «тінізації» економіки.

Усвідомлюючи важливість захисту пам'яток культурної спадщини, автори не можуть не констатувати, що корупція в Україні впливає на формування органів державної влади всіх гілок влади, на вироблення і реалізацію державної політики, отже і на протидію злочинності, замовчування проблем розкрадання та вивезення культурної спадщини, розпродаж об'єктів, які є історичними пам'ятками.

Корупція негативно впливає на міжнародний імідж України. Для її подолання важливо знати де саме вона проявляється та причини, що породжують та зумовлюють її.

Інституційні причини корупції сприяють її виникненню та процвітанню. Це: широкі повноваження посадових осіб, недостатня гласність та прозорість їхньої діяльності, недостатня підзвітність, що веде до створення стимулів не добросесної діяльності чиновників та недостатність силових заходів протидії з боку компетентних правоохоронних органів. Саме тому майже неможливо відстежити та покарати «чорних» археологів: вони або працюють під «прикриттям» чиновників або правоохоронців, або самі є такими.

Щодо суспільних причин корупції, то це терпимість громадян до проявів корупції та особиста лояльність до посадовців та примирення з беззаконням.

На жаль, громадські організації та експерти не мають контрольних функцій, вони мають право лише консультувати. При цьому все контролює держорган. Статті, які стосуються питань прав власності на об'єкти історико-культурної спадщини, продажу й вивозу їх за кордон, правила цієї діяльності дуже заплутані та складні, що також створюють лазівки для корупціонерів: щоб отримати будь-який дозвіл, підтвердження й інші документи, не порушивши закону, доведеться дати хабар.

Те саме відбувається і у держфінансуванні діяльності, пов'язаної з виявленням, дослідженням, консервацією, реставрацією, музеєфікацією, ремонтом і пристосуванням пам'яток.

Наприклад, в Греції держава фінансує більшу частину археологічних розкопок та інших наукових досліджень культурно-історичної спадщини. В Україні держава не виділяє коштів на археологічні розкопки. Розкопки ведуться або за програмами, спільними з іноземними державами за іноземні кошти; або за кошти забудовників, яким для отримання комплексу дозвільної документації на будівництво треба провести археологічну експертизу.

Проблемою тут постає те, що археологи не проти брати хабарі, а забудовники платять, щоб отримати земельну ділянку.

У боротьбі з корупцією важливим є висвітлення проблеми у друкованих та електронних ЗМІ, участь громадських активістів та журналістів у проєктних інформаційно-просвітницьких заходах, поширення інформації про реальний стан і можливості боротьби з корупцією в галузі охорони пам'яток. Необхідним є зацікавлення у вирішенні цієї проблеми пересічних громадян, голів сільських рад, школярів, членів громадських організацій, наприклад, залучення учнів місцевих шкіл до моніторингу стану курганів, що знаходяться на території їх району.

З метою активізації боротьби з корупцією 07.04.2011 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про засади запобігання та протидії корупції», яким передбачено участь громадськості в заходах щодо запобігання та протидії корупції, проведення антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, досліджень тощо [4].

Також прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07.04.2011 року, яким унесено зміни до Кримінально-процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України [1].

Але навіть цей важливий документ не вирішує усіх проблем та питань сучасної української архео-

логії та пам'яткоохоронної справи. Головне з них – існування так званої „чорної археології” та боротьба з нею. Активізація „чорної археології” створює цілу проблему для охорони пам'яток історії і культури в Україні. Йдеться про втрату найцінніших пам'яток історико-культурної спадщини, чимало з яких мають значення для вивчення не лише історії України, а й усієї світової історії. Особливо прикорм є те, що боротися з нею практично неможливо саме через корумпованість тих, хто має забезпечити захист.

Серед усіх різновидів культурної спадщини – історичної, архітектурної, монументального мистецтва, саме археологічних пам'яток вже ніколи не стане більше, археологічна спадщина залишиться приблизно в тих самих межах, у яких вона існує й сьогодні. Але цьому може завдати вивезення, розкрадання та невиконання своїх обов'язків корумпованими особами.

Цінність знахідок часто буває не тільки науковою: відкриваються нові чудові витвори стародавнього мистецтва: розписний посуд, ювелірні прикраси, дивовижна зброя, що приваблює таку категорію пошуковців „чорних” археологів. Археологічна лихоманка з кожним днем охоплює дедалі більше українців, які відчують безкарність і тому дістають з надр землі реліквії, які пролежали там тисячоліття і за які колекціонери можуть віддати десятки тисяч доларів. Такі безцінні археологічні предмети з України наводнюють чорний ринок багатьох держав.

Схожою є ситуація в зонах військових конфліктів та країнах, у яких національне законодавство дозволяє власникам землі розпродавати археологічні знахідки з належної їм території (Італія, Греція, Туреччина). Натомість у Франції, Німеччині та Великобританії археологічна спадщина є власністю держав.

Охорона пам'яток історії та культури та боротьба з корупцією – це справа органів державної влади, уповноважених українськими громадянами на виконання цих функцій. Свідченням неналежного ставлення до справи охорони культурної спадщини є численні випадки руйнації історичних пам'яток, майже повну відсутність прогресу в реалізації програми паспортизації археологічних пам'яток, ігнорування норм чинного законодавства в галузі охорони пам'яток історії та культури (Закони України «Про охорону культурної спадщини» [1], «Про охорону археологічної спадщини» [1], Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини).

В багатьох питаннях, пов'язаних із видачею дозволів, використанням фінансових ресурсів, державні органи та органи місцевого самоврядування, відповідальні за проведення пам'яткоохоронних заходів, діяли закрито і непрозоро. Професійні археологи та історики в разі звернення до спеціалістів із питань запровадження законних процедур узгодження земельних відводів задля збереження від руйнування нововиявлених археологічних пам'яток, натикаються на протидію з боку представників відповідальних структур.

Таким чином, важливим фактором для позитивних змін в цій сфері є зростання поінформованості громадян, у т.ч. представників органів державної влади та місцевого самоврядування, про існуючі корупційні ризики в галузі охорони історико-культурної та археологічної спадщини.

Автори вважають важливим показником боротьби з корупцією широке висвітлення проблеми у друкованих та електронних ЗМІ, участь громадських активістів та журналістів у проєктних інфор-

маційно-просвітницьких заходах, поширення інформації про реальний стан і можливості боротьби з корупцією в галузі охорони пам'яток. Необхідним є зацікавлення у вирішенні цієї проблеми пересічних громадян, голів сільських рад, школярів, членів громадських організацій, наприклад, залучення учнів місцевих шкіл до моніторингу стану курганів, що знаходяться на території їх району.

Наразі сучасне суспільство розділилося на дві частини: одна з них усвідомлює важливу роль культурних цінностей для встановлення духовного і культурного виховання людей, намагається зберегти, реконструювати, реставрувати пам'ятки, привернути увагу спільноти до проблеми збереження культурної спадщини. Особливо страждають археологічні пам'ятки, тому що вони знаходяться під відкритим небом та самі є частиною природи, ґрунт підмивають води, часто площу таких об'єктів не виділено та не позначено і люди, не знаючи про те, що знаходяться на пам'ятці археології, завдають шкоди несвідомо. Таким чином, одна частина є свідомими громадянами.

Держава, в свою чергу, надає проблемі збереження предметів культурної спадщини особливого значення та діє, керуючись відповідно конвенції Міжнародної конференції ЮНЕСКО «Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності, (Париж, 14.11.1970 р.; ратифіковано указом Президії Верховної Ради УРСР від 10 лютого 1988 р.), де зазначено, що «кожна держава зобов'язана охороняти культурні цінності, які перебувають на її території та становлять її надбання, від крадіжок, таємних розкопок і незаконного вивезення».

Інша частина або не усвідомлює важливість збереження культурних пам'яток, або навмисно переступає закон і завдає шкоди об'єктам культурної спадщини. Взагалі в суспільстві зменшується значення історичного розвитку держави.

Злочини проти пам'яток культурної спадщини наведені у Кримінальному кодексі України [9].

Щодо визначення інших проблем, то Р. В. Асейкін в своїй статті називає ряд обставин, які обумовлюють знищення культурних пам'яток. Це і вигідне розташування об'єктів на вигідних для будівництва місцях, тому що, наприклад, храми встановлювалися на найвищому та найгарнішому місці села або міста. Тому, звичайно, саме ці землі намагаються отримати будівельники під житлові будинки, торгові центри тощо. Також часто проводяться міжнародні та внутрішньодержавні аукціони саме для продажу культурних цінностей, що при всій своїй нібито офіційності і законності є злочином в цій сфері. [10]. Автори вважають за доцільне винесення в окрему причину втрати культурних цінностей, а також пропонують доповнити Особливу частину КК України ст. 298-2: «Продаж культурних цінностей, які є власністю України, через міжнародні аукціони, а також будь-яким іншим шляхом, який позбавляє Україну культурного надбання».

Науковці і дослідники називають також причини знищення культурних об'єктів такі, як: зменшення значення кримінально-правової заборони, тобто бажання збагатитися за рахунок шляхом розкажу пам'яток сильніше за страх покарання, або навіть впевненість у безкарності.

Релігійна нетерпимість або ворожнеча та політичні проблеми є також причинами виникнення злочинності в даній сфері. Але тут ймовірніше говорити про відсутність загальних інтересів, контролю, чесності та прозорості у боротьбі зі злочин-

ністю, тому що зафіксованих злочинів, які сталися саме через релігійну ворожнечу, не зареєстровано. Тут скоріше йдеться про захват споруди та присосування її під потреби певної конфесії, а не про знищення чи розкрадання.

Окремо хочеться сказати про приватних колекціонерів археологічних предметів. Тут йдеться також про домовленість з правоохоронними органами «не помітити» розкопки, не прийти вчасно тощо. Наразі недостатньо розкрите питання законності походження приватних археологічних колекцій, які складаються з археологічних предметів, що вилучені за різних обставин з об'єктів археологічної спадщини, розташованих на території України.

Відповідно до Закону України „Про охорону культурної спадщини” всі пам'ятки археології, в тому числі ті, що знаходяться під водою, включаючи пов'язані з ними рухомі предмети, є державною власністю, і такі рухомі предмети підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України, обліку та збереженню в порядку, визначеному законодавством.

Підбиваючи підсумки, необхідно зупинитись на тих завданнях, які потребують негайного вирішення. Адже подальші зволікання можуть призвести до невідомних втрат об'єктів культурної спадщини, втрати нашої національної історії та пам'яті, і як наслідок – до втрати духовності та загальнолюдських моральних цінностей.

Найперше, що необхідно і реально зробити, це доносити інформацію до всіх верств населення і особливо до службових осіб про важливість, цінність і неповторність пам'яток археологічної спадщини, а також про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства.

Важливим є також робота безпосередньо на території, на яких знаходяться історичні пам'ятки, з наголошення про унікальність місця. Цьому сприяють проведення семінарів, з'їздів, конкурсів, фестивалів. Такі заходи є важливими, оскільки дозволяють учасникам в режимі живого спілкування обговорити широке коло проблем, обмінятися досвідом і напрацюваннями в сфері охорони культурної спадщини. Причому не тільки України, а і з досвіду інших країн.

Необхідним кроком є прийняття низки нормативно-правових актів, які б розширили, уточнили або доповнили ті положення, що були викладені в Законах України «Про охорону культурної спадщини» та «Про охорону археологічної спадщини» з урахуванням міжнародних правових актів з охорони культурної спадщини та Земельного Кодексу України.

Актуальною проблемою постає процес завершення формування структур органів охорони культурної спадщини з якомога більшою автономією від органів місцевого самоврядування. Сюди можна додати і підбір такого рівня професіоналів, які би могли залучити дійсно великі кошти через гранти на ремонт, реставрацію пам'яток тощо. Інакше виходить замкнуте коло: органи місцевого самоврядування не мають коштів на утримання пам'яток, а органи охорони культурної спадщини отримують наказ про термінове виконання. Тут існує вірогідність списання «мертвих душ», тобто робиться вигляд, що роботу проведено. Такі листи про підтримку пам'яток отримують і у школах, і священники, і громадські організації, причому часто такі запити не узгоджені між собою. Так, 01.03.2014 р. вийшла постановка КМУ про «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету», в якій в п. 20 За-

ходів вказано, що необхідне «Припинення використання бюджетних коштів для проведення заходів з відзначення пам'ятних та історичних дат, ювілеїв підприємств, установ та організацій, а також ювілеїв і вшанування пам'яті видатних осіб та інших подій (крім централізованих заходів Мінкультури, пов'язаних з відзначенням 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, Дня Конституції України, Дня незалежності України, Дня Перемоги, Дня пам'яті жертв голодоморів), друкування продукції, не пов'язаної з виконанням завдань і функцій органів державної влади та інших державних органів». Пам'ятки необхідно утримувати, ремонтувати, території благоустроювати, виконуючи численні розпорядження, вказівки тощо.

Автори пропонують створити при Міністерстві внутрішніх справ України спеціальний підрозділ з контролю за дотримання пам'яткоохоронного законодавства.

Не останнім по важливості вважаємо пункт, щоб допускати до роботи в органах охорони культурної спадщини тільки фахівців, які б мали відповідну освіту.

Вирішення зазначених та інших проблем в питанні охорони археологічної спадщини та достатня увага до галузі з боку органів державної влади можуть зламати тенденцію до втрати археологічних та взагалі історичних пам'яток, яку ми зараз спостерігаємо.

На жаль, часто злочини проти об'єктів культурної спадщини залишаються без належного реагування правоохоронних органів. Кримінальні справи щодо них не порушуються з різних причин: наприклад, ніякі повідомлення у правоохоронні органи не надходили, відповідні посадові особи не виявляють помітної активності, свідки бояться звернутися до правоохоронних органів.

Для зменшення актів вандалізму та збереження пам'яток культурної спадщини державою повинні активно проводитися такі заходи, як зниження високого рівня безробіття, державна підтримка осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, допомога у навчанні й працевлаштуванні молоді, активізація роботи громадських організацій у профілактиці злочинності взагалі та групових правопорушень в тому числі.

Необхідним фактором є також практична реалізація принципу невідворотності покарання за вчинений злочин, боротьба із стереотипом безкарності та всездозволеності. Обов'язковою є також активізація роботи органів місцевого самоврядування щодо впорядкування, благоустрою і охорони пам'яток культурної спадщини, що звичайно позитивно сприятиме зниженню рівня злочинності у цій сфері.

При кропіткій та величезній роботі, яку проводить держава, громадські та релігійні об'єднання, благодійні фонди, спонсори, небайдужі люди, – пам'ятки культурної спадщини знаходяться під загрозою.

На сьогоднішній день саме хуліганство, вандалізм, наруга над могилами, байдужість досягли свого апогею.

У Кримінальному кодексі України немає спеціальної норми, яка б передбачала відповідальність за вандалізм, але найпоширенішими злочинами проти об'єктів культурної спадщини є знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178); незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179); наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297) [1].

Зростання вандалістичної злочинності вимагає посилення вивчення явища вандалізму в межах кримінального права, криміналістики, кримінального процесу, оперативного-розшукової діяльності, кримінології, соціології, психології і педагогії.

Висновки та пропозиції. В даній роботі на основі чинного законодавства та наукових розробок визначено сутність, зміст та правові засади охорони та захисту культурної спадщини, розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо боротьби з корупцією в сфері захисту пам'яток, запропоновані засоби ефективної діяльності по захисту культурної спадщини, попередженню злочинів у цій сфері.

Однією з особливостей археологічної спадщини є неповторність кожного археологічного об'єкту (кургану, городища, поселення тощо) та неможливість його відтворення. Ця особливість яскраво проявляється під час проведення розкопок. Основний метод дослідження археологічних пам'яток – розкопки – дає лише приблизні аналогії і результат розкопок передбачити неможливо. Це приваблює до археологічних пам'яток вчених-науковців, але не тільки професіоналів.

Таким чином, маємо багато проблемних питань щодо захисту пам'яток. Вважаємо за необхідне зауважити, що правоохоронці та працівники відділів культури повинні вийти на діалог, розглянувши такі питання, як: проблеми державного обліку об'єктів культурної спадщини, заходи запобігання нелегального обігу культурних цінностей, міжнародно-правова діяльність країн СНД у сфері боротьби з розкраданням і контрабандою культурних цінностей, реституція культурних цінностей, організація правоохоронної діяльності у сфері історико-культурної спадщини, взаємодія державних органів та інститутів громадянського суспільства у цій сфері, методика виявлення та розслідування злочинів, предметом посягань у яких виступають культурні цінності, міжнародно-правове співробітництво в розшуку викрадених культурних цінностей.

Названі проблеми та поставлені питання не вичерпують коло існуючих загроз національній культурно-історичній спадщині. Але успіхи у їх вирішенні створили би підґрунтя для запобігання іншим злочинам.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 26. – Стор. 1080. – Ст. 361.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини: Закон України від 9 вересня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 4. – Стор. 106. – Ст. 22.
4. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1264-12>

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 11.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-17>
7. Про Стратегію національної безпеки України; Президент України; Указ, Стратегія від 12.02.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
8. Порядок визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до постанови: <http://fpd.org.ua/russian/poleznaja-informacija.html>.
9. Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету: постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до постанови: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/65-2014-%D0%BF>
10. Асейкін Р.В. Посвягання на об'єкти культурної спадщини: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Асейкін Р. В. ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 202 с.
11. Лемкін Р. «Радянський геноцид в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politikan.com.ua/8/10/1/19906.htm>
12. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини(переглянута), Міжнародний документ від 16.01.1992 № ETS N 143 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://centre7.org.ua/?q=dokumenty/rada_jevropy-1022

Александренко Е.В., Веселовская Н.А.
Национальная академия внутренних дел

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

Аннотация

Статья посвящена вопросам современного положения культурного наследия, его развития и сохранения. Исследована сущность, содержание и правовые основы охраны и защиты культурного наследия на основе действующего законодательства и научных разработок. Даны рекомендации по эффективной деятельности по защите и охране культурного наследия и предупреждению преступлений в этой сфере.

Ключевые слова: культурное наследие, культурные ценности, вандализм, надругательство, разрушение или повреждение объектов культурного наследия, сохранения памятников.

Aleksandrenko O.V., Veselovska N.O.
National Academy of Internal Affairs

ACTUAL PROBLEMS OF SAVING CULTURAL HERITAGE

Summary

The article is devoted to the actual questions of cultural heritage, as well as to its development and preservation. The nature, content and legal bases of protection and preservation of cultural heritage investigated based on current legislation and scientific research. These recommendations can help to effectively protect and preserve cultural heritage and prevent crimes in this area.

Keywords: cultural heritage, cultural values, vandalism, abuse, destruction or damage of cultural heritage, monuments protection.

УДК 340.12 (075.8)

ДОКТРИНА ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЙ И ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ: СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ

Кириченко А.А., Коросташова Т.А.
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

Изложено ступенчатое сущностное видовое деление правонарушений и каждого из его видов. Раскрыта сущность и видовое деление юридической ответственности. Особое внимание уделено сущности конституционной и антикриминальной ответственности.

Ключевые слова: видовое деление правонарушений и юридической ответственности, макроправонарушения, микроправонарушения.

Постановка проблемы. Появление в УПК Украины алогичного термина «криминальные проступки» как катализатор возобновило давнюю дискуссию о сущности и видовом делении правонарушений и поставило под сомнение традиционное деление правонарушений на преступления и проступки.

Анализ последних исследований и публикаций. В такой ситуации многие авторы пытались изобрести новые схемы видового деления правонарушений, которые согласовались бы с указанным законодательным подходом или хотя бы как-то оправдывали либо «развивали» данный «законода-

тельный ляпсус». На этом фоне выгодно выделяется разработанная Т. А. Коросташовой доктрина ступенчатого сущностного видового деления правонарушений и юридической ответственности [1, с. 15-23; 2, с. 11-22 и др.].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В то же время целостное и всеохватывающее изложение в специализированных научных изданиях новой доктрины сущности и видового деления правонарушений и юридической ответственности не осуществлялось, что не могло не сказаться на эффективности и широте доктринальной апробации этих положений и возможности их использования в образовательной, правотворческой и в антиделиктной деятельности.

Цель статьи. Главной целью этой работы и является представление и научная апробация указанной авторской доктрины ступенчатого сущностного видового деления правонарушений и юридической ответственности.

Изложение основного материала. Т. А. Коросташова предлагает новую доктрину ступенчатого сущностного видового деления правонарушений представить таким образом:

1. Макроправонарушения (криминальные правонарушения), т.е. общественно опасные деяния, причинившее или могущее причинить существенный и более физический, имущественный или моральный вред правам, свободам, интересам или обязанностям физических либо юридических лиц или государства в целом, когда такого рода деяния:

1.1. В зависимости от состава деяния правонарушения криминальные правонарушения могут выступать как:

1.1.1. Преступления (деяния, имеющие все признаки и элементы состава, за совершение которых должно назначаться антикриминальное наказание), которые по степени тяжести подразделяются на: 1.1.1.1. Минимальные преступления (т.е. минимальной степени тяжести, за которые предусмотрено наказание более мягкое, нежели ограничение свободы; в случае реальной необходимости правонарушения должна была предусмотреть ст. 12 УК Украины и новый УПК Украины, а не термин «криминальные проступки», что говорит лишь об отсутствии у авторов этого кодекса юридического образования). 1.1.1.2. Незначительные преступления (т.е. незначительной степени тяжести, за которые предусмотрено наказание от ограничения свободы до лишения свободы не более, чем на два года). 1.1.1.3. Средние преступления (т.е. средней степени тяжести, за которые предусмотрено наказание от двух до пяти лет лишения свободы). 1.1.1.4. Тяжкие преступления (за которые предусмотрено наказание от шести до десяти лет лишения свободы). 1.1.1.5. Особо тяжкие преступления (за которые предусмотрено наказание от одиннадцати и выше лет лишения свободы).

1.1.2. Парапреступления (такого рода деяния, которые имеют все признаки и элементы состава, за исключением того, что данное деяние совершено лицом, не достигшим возраста наложения антикриминального наказания, и ему назначается паранаказание в виде принудительных мер воспитательного характера и восстановление нарушенных прав, свобод, интересов или обязанностей потерпевшего, а за такие же деяния малолетнего восстановительную антикриминальную ответственность несет опекун либо лицо или учреждение, его заменяющие).

1.1.3. Квазипреступления (такого рода деяния, которые имеют все признаки и элементы состава,

за исключением того, что данное деяние совершено невменяемым или ограниченно вменяемым лицом, которому назначается квазинаказание в виде принудительных мер медицинского характера, а восстановительная антикриминальная ответственность возлагается на опекуна или попечителя либо на лицо или учреждение, их заменяющих).

1.1.4. Квазипарапреступления, когда имеются все признаки и элементы состава деяния, которое, согласно природного права, является общественно опасным, но Антикриминальный кодекс Украины не предусматривает состава такого деяния, что должно нести антикриминальную ответственность виновного лица только в виде восстановления нарушенного правового статуса потерпевшего, т.е. его прав, свобод, интересов или обязанностей. Если при рассмотрении антикриминального дела будет установлено наличие вреда меньшего, нежели существенный, т.е. при наличии квазипарапроступка, возмещение вреда и иное восстановление правового статуса потерпевшего должно закончиться в антикриминальном судопроизводстве.

1.1.5. Паранесчастные случаи (такого рода деяния надлежащего и/или ненадлежащего субъекта, когда отсутствие вины лица оценивается по такому минимальному уровню: лицо не могло и/либо не должно было предусмотреть наступление общественно опасных последствий, за что должна наступать антикриминальная ответственность государства в целом в виде восстановления нарушенного правового статуса потерпевшего), которые, в зависимости от причины отсутствия вины, делятся на: 1.1.5.1. Паранесчастные случаи-противоречия (наличием противоречий в регулировании соответствующих правоотношений). 1.1.5.2. Паранесчастные случаи-субъективности (наличием необоснованных по объему и/либо по сути обязанностей, которые лицо физически не могло выполнить или в силу наличия природного права не должно было выполнять). 1.1.5.3. Паранесчастные случаи-правомерности (когда деяние, совершено при наличии обстоятельств, исключающих его общественную опасность: необходимая оборона, крайняя необходимость и др.). 1.1.5.4. Паранесчастные случаи-природности (когда определенное деяние опосредствовано деянием сил природы, в т.ч. животных, и лицо объективно не должно либо физически не могло полностью или частично предупредить наступление этих деяний либо предотвратить полностью причинение вреда или уменьшить его размер).

1.1.6. Несчастные случаи (общественно опасные деяния сил природы (деяния животных), которые не опосредствованы деяниями физического лица, что также должно нести антикриминальную ответственность лишь государства и в виде восстановления нарушенного правового статуса социосубъекта).

2. Миниправонарушения, т.е. общественно вредное деяние, причинившее или могущее причинить менее, нежели существенный, но более чем значительный вред правам, свободам, интересам или обязанностям физических либо юридических лиц или государства в целом, которые:

2.1. В зависимости от состава правонарушения подразделяются на: 2.1.1. **Проступки** (имеет все признаки, элементы правонарушения). 2.1.2. **Парапроступки** (имеет все признаки, элементы правонарушения, совершенного лицом, не достигшим возраста соответствующего вида юридической ответственности). 2.1.3. **Квазипроступки** (имеет все признаки, элементы правонарушения, совершенного невменяемым или ограниченно вменяемым лицом). 2.1.4. **Квазипарапроступки** (деяние в силу

природного права объективно является общественно вредными, но состав такого проступка не предусмотрен соответствующим кодексом). 2.1.5. **Параказусы** (при наличии надлежащего или ненадлежащего субъекта, но при отсутствии вины), которые в зависимости от причины отсутствия вины имеют аналогичное деление на: 2.1.5.1. Параказусы-противоречия. 2.1.5.2. Параказусы-субъективности. 2.1.5.3. Параказусы-правомерности. 2.1.5.4. Параказусы-природности. 2.1.6. **Казусы** (деяния сил природы, в т. ч. животных, непосредственно деяниями лица).

2.2. Характера урегулированных общественных отношений (правоотношений) подразделяются на административные, дисциплинарные, де-факто имущественно-договорные и де-юре имущественно-договорные правонарушения (проступки, парапроступки, квазипроступки, квазипарапроступки, параказусы и казусы).

В этой связи ступенчатое сущностное видовое деление юридической ответственности Т. А. Коросташова представляет в таком виде:

1. Конституционная ответственность, сущность которой заключается в привлечении виновного субъекта властных полномочий к:

1.1. Восстановительной конституционной ответственности в виде отмены правового акта или решения либо в запрете дящегося деяния такого или иного субъекта, которое нарушает норму хотя бы подзаконного акта, а, значит, и текущего закона, и Конституционного кодекса Украины.

1.2. Сопутствующей конституционной ответственности в виде:

1.2.1. Возбуждения судопроизводства соответствующего вида в зависимости от степени причиненного вреда и сущности нарушенных правоотношений для привлечения субъекта властных полномочий к карательно-воспитательной ответственности, а если окончание или полное восстановление нарушенного правового статуса потерпевшего возможно лишь в рамках иного вида судопроизводства, то и к восстановительной ответственности в рамках этого судопроизводства.

1.2.2. Иного устранения причин и условий, способствовавших совершению данного правонарушения (лечение различных видов зависимости).

2. Антикриминальная ответственность (при причинении существенного и более физического, имущественного и/или морального вреда любым государственно-управленческим правоотношениям):

2.1. Позитивная антикриминальная ответственность (отдельные ее виды практически выступают в качестве негативной юридической ответственности, но концептуально следует стремиться к использованию их лишь в качестве позитивной юридической ответственности, которая не должна допускать совершения правонарушения): 2.1.1. Лечение различных видов зависимости: 2.1.1.1. Обменозависимости (алкоголизма, наркомании, токсикомании и др.). 2.1.1.2. Сексуалзависимости, т.е. сексуального предпочтения. 2.1.1.3. Психозависимости. 2.1.2. Специальная конфискация (безвозмездное изъятие криминогенных объектов). 2.1.3. Оплатное изъятие криминогенных объектов. 2.1.4. Устранение иных причин и условий, способствующих совершению преступлений, иных макроправонарушений.

2.2. Негативная антикриминальная ответственность (наступающая после совершения макроправонарушения):

2.2.1. Карательно-воспитательная:

2.2.1.1. Наказания: 2.2.1.1.1. Допенитенциарные: 2.2.1.1.1.1. Срочное преследование (на протяжении

сроков давности). 2.2.1.1.1.2. Пожизненное преследование (за преступления против мира и безопасности человечества). 2.2.1.1.2. Пенитенциарные: 2.2.1.1.2.1. Базисные: 2.2.1.1.2.1.1. Срочные: 1.2.1.1.2.1.1.1. Основные: штраф, общественные работы, исправительные работы, ограничения военнослужащих, арест, ограничение воли, содержание в дисциплинарном батальоне, лишение свободы. 2.2.1.1.2.1.1.2. Дополнительные: лишение военного, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса; общая конфискация (конфискация имущества); лишение права занимать определенные должности и заниматься определенной деятельностью. 2.2.1.1.2.1.2. Пожизненные: 2.2.1.1.2.1.2.1. Основные: смертная казнь, пожизненное заключение (практически находится на иждивении законопослушных граждан и фактически превращается в наказание этих лиц, а не осужденных), химическая, иная кастрация или стерилизация и др. 2.2.1.1.2.1.2.2. Дополнительные: лишение специального звания, права занимать определенные должности, заниматься определенной деятельностью. 2.2.1.1.3. Постпенитенциарные: 2.2.1.1.3.1. Надзор. 2.2.1.1.3.2. Судимость.

2.2.1.2. Паранаказания (в отношении лиц, не достигших возраста назначения наказаний): 2.2.1.2.1. Допенитенциарные: 2.2.1.2.1.1. Срочное преследование (на протяжении сроков давности). 2.2.1.2.1.2. Пожизненное преследование (за преступления против мира и безопасности человечества). 2.2.1.2.2. Пенитенциарные: 2.2.1.2.2.1. Базисные: 2.2.1.2.2.1.1. Срочные: 2.2.1.2.2.1.1.1. Меры воспитательного характера (в отношении лиц, не достигших 11-летнего возраста). 2.2.1.2.2.1.1.2. Принудительные меры воспитательного характера (в отношении лиц, достигших 11-летнего возраста, но не достигших возраста назначения наказаний). 2.2.1.2.2.1.2. Пожизненные: 2.2.1.2.2.1.2.1. Не исключается химическая, иная кастрация или стерилизация.

2.2.1.3. Квазинаказания (в отношении невменяемых лиц и ограничено вменяемых лиц): 2.2.1.3.1. Срочные: 2.2.1.3.1.1. Принудительные меры медицинского характера. 2.2.1.3.2. Пожизненные: 2.2.1.3.2.1. Не исключается химическая, иная кастрация или стерилизация и др.

2.2.1.4. Квазипаранаказания (восстановление нарушенного правового статуса и ходатайство суда в парламент о введении в УК Украины соответствующего состава деяния и антикриминальной ответственности).

2.2.2. Восстановительная антикриминальная ответственность:

2.2.2.1. Солидарная восстановительная антикриминальная ответственность (при причинении ущерба совместными преступными деяниями неопределенного количества лиц определенного суммативного юридического лица или организации, когда невозможно конкретизировать деяния каждого из участников по причинению суммативного материального и/или морального ущерба, что обуславливает необходимость привлечения виновных к солидарной сопутствующей и восстановительной антикриминальной ответственности в виде возмещения вреда и иного восстановления нарушенного правового статуса социосубъектов): 2.2.2.1.1. Контрибуция: 2.2.2.1.1.1. Тотальная контрибуция (к отдельным или нескольким государствам, совместными преступными деяниями которых причинен вред). 2.2.2.1.1.2. Региональная контрибуция (в отношении отдельных или нескольких регионов государства, совместными преступными деяниями жителей которых причинен вред). 2.2.2.1.1.3. Локальная контрибуция (в отношении отдельных преступных

организаций: к бандам, террористическим организациям и пр.).

2.2.2.2. Индивидуальная восстановительная антикриминальная ответственность: 2.2.2.2.1. Возмещение физического, материального и морального вреда. 2.2.2.2.2. Иное восстановление прав, свобод, интересов или обязанностей физических, юридических лиц, государства.

2.2.3. Сопутствующая антикриминальная ответственность: 2.2.3.1. Отдельные виды позитивной антикриминальной ответственности, которые не были проведены до совершения макроправонарушения (см. позитивную антикриминальную ответственность). 2.2.3.2. Поддержка антикриминального позитива (поощрение способствования устранению причин и условий и/или иному преодолению макроправонарушений).

3. Административная ответственность (при причинении менее, нежели существенного, такого вреда внешним по отношению к юридическому лицу государственно-управленческим правоотношениям, за исключением имущественно-договорных).

4. Дисциплинарная ответственность (при

причинении менее, нежели существенного, вреда внутренним по отношению к юридическому лицу государственно-управленческим правоотношениям, за исключением имущественно-договорных).

5. Де-факто имущественно-договорная ответственность (при причинении такого вреда имущественно-договорным и связанным с ними личным неимущественным правоотношениям между физическими лицами, физическим и юридическим лицом).

6. Де-юре имущественно-договорная ответственность (при причинении такого вреда имущественно-договорным правоотношениям между юридическими лицами).

Выводы и предложения. Предложенные концептуальные положения новой доктрины сущности и ступенчатого видового деления правонарушений и юридической ответственности имеют важное доктринальное, законодательное и иное антиделиктное значение и могут быть положены в основу корректной широкой научной дискуссии окончательного разрешения этих проблем.

Список литературы:

1. Кириченко А. А. Сто десять лучших доктрин и концепций научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии) : научный доклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 54 489 слов – К. : ЕМНЛЮ «Consensus omnium», 2013. – 160 с.
2. Кириченко А. А. Около двухсот лучших доктрин и концепций юриспруденции научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии): научный гипердоклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 57 543 слова // Четвертый Пермский конгресс ученых-юристов. Международн. науч.-практ. конференция, 18.10.2013 г., Пермский национальный исследовательский университет. Российская Федерация [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://permcongress.com/4thcongress/tezis>

Кириченко О.А., Коросташова Т.О.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ДОКТРИНА ВИДОВОГО ПОДІЛУ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Анотація

Викладено ступеневий сутнісний видовий поділ правопорушень та кожного з його видів. Розкрито сутність та видовий поділ юридичної відповідальності. Особливу увагу приділено сутності конституційної та антикримінальної відповідальності.

Ключові слова: видовий поділ правопорушень і юридичної відповідальності, макроправопорушення, мініправопорушення.

Kirichenko A.A., Korostashva T.A.

Chernomorsky State University by name of Petro Mohyla

THE DOCTRINE DIVISION SPECIES OF THE OFFENCES AND OF THE LEGAL LIABILITY ESSENCE AND SIGNIFICATION

Summary

Set out the essential step species division of the offenses and each of its species. Discovered the essence of the species and the division of legal responsibility. Particular attention is given to the essence of the constitutional and anticriminal responsibility.

Keywords: the species division of offenses and legal liability, the macrooffenses, the minioffenses.

СУЩНОСТЬ АНТИКРИМИНАЛЬНОЙ И ГРАЖДАНСКОЙ ОТРАСЛИ ПРАВА И СУДОПРОИЗВОДСТВА ПО НОВОЙ ДОКТРИНЕ КЛАССИФИКАЦИИ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Кириченко А.А.

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

Виноградов А.К.

Одесский национальный морской университет

Изложена новая доктрина классификации юридических наук на основе их гипергрупповых задач. Раскрыта сущность классификации юридических наук в контексте выполнения задач правотворческой, правоприменительной и антиделиктной деятельности.

Ключевые слова: классификация юридических наук, теоретические юридические науки, регулятивные юридические науки, антиделиктные юридические науки, методические юридические науки.

Постановка проблемы. Разработать надлежащую классификацию юридических наук издавна пытались очень многие авторы. Представителями научной школы юриспруденции профессора Аланкира изучено более 100 юридических наук [1, с. 223-484], которые имеют аналогичные недостатки: производство деления по нескольким основаниям, неспособность охватить все существующие и, тем более, перспективные юридические науки, раскрыть их реальные основы и перспективу развития и др. [1, с. 8-9].

Анализ последних исследований и публикаций.

За последние десять лет указанной научной школой юриспруденции разработана новая доктрина классификации юридических наук, которая, аналогично периодической таблице химических элементов Д. И. Менделеева, способна не только охватить все существующие, но и перспективные юридические науки и также показать, какие именно теоретические основы: понятие (задачи, предмет, объект), система, дисциплинарные связи и т. д. фактически имеет или должна иметь в перспективе каждая из наук [2, с. 27].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В то же время апробация данной доктрины классификации юридических наук в международных наукометрических базах еще не проводилась, что значительно сужает возможности вовлечения в соответствующую корректную научную дискуссию по надлежащему разрешению этих проблем широкого круга заинтересованных ученых.

Цель статьи. Главной целью этой работы и является целостное и достаточно полное изложение и дальнейшая научная апробация новой доктрины классификации юридических наук на основе их гипергрупповых задач, а также в контексте выполнения задач правотворческой, правоприменительной и антиделиктной деятельности

Изложение основного материала. Новая доктрина классификации и перспективы развития юридических наук основаны на изложенных в иных авторских публикациях ряде ее доктринальных предисловий [2, с. 3-27; 3, с. 2-27 и др.], отдельные из которых могут быть изложены таким образом.

Необходимость ввода в научный язык юриспруденции термина «теорология» и производных от него терминов. А. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова и А. С. Тунгула обосновывают взамен традиционного словосочетания «методология» (от рус. «метод» и греч. «logos» – учение о методах) и производных от него терминов, что принято было применять в обозначении теоретических основ юридических

наук в целом (конкретной науки), но фактически более подходит термин «теорология». В этой связи делается вывод, что термины «Теория права» и «Методология криминалистики», которые семантически могут отразить лишь часть теоретических основ любой юридической науки – собственно лишь учение о методах) следует заменить более емким и всеохватывающим термином «Теорология юриспруденции», который может уже объединить две базисные задачи юридических наук – разработать и применять эффективное, рациональное и качественное как правовое регулирование необходимых сторон общественной жизни, так и средств преодоления правонарушений (т.е. нарушения такого правового регулирования), а это, в свою очередь, приводит к коренному развитию теоретических основ (истории, понятия, системы и пр.) как юридических наук в целом или их отдельных гипергрупп и групп, так и каждой из юридических наук: понятия, системы и др. Показательным примером последнего является новое понимание теорологии криминалистики и ординистики как собственно первой части (а всего их четыре) этих методических антиделиктных неправовых юридических наук [3, с. 76].

Не менее важно акцентировать внимание и на новом понимании А. А. Кириченко **элементы системы права**, который данную частную доктрину юриспруденции обосновывает тем, что право представляет собой суммативную базовую категорию юриспруденции, элементами системы которой являются:

1. Отрасль: 1.1. Моноотрасль. 1.2. Полиотрасль (а не межотраслевые науки). 1.3. Суботрасль.
2. Институт. 2.1. Моноинститут. 2.2. Полиинститут. 2.3. Субинститут.

3. Норма: 3.1. Гипотеза нормы. 3.2. Диспозиция нормы. 3.3. Санкция нормы [3, с. 27 и др.].

Относимость гипотезы, диспозиции и санкции нормы к элементам системы права обусловлено тем, что они могут презентовать право как суммативную категорию в разных нормах одного или различных правовых актов. В контексте новой классификации юридических наук можно говорить лишь об определенной отрасли, при необходимости – полиотрасли, моноотрасли права, из которых оно собственно и состоит на первоначальном уровне структурированной градации [3, с. 27].

Базисными свойствами права А. А. Кириченко считает: 1. Право как способ регулирования общественных отношений и управления государством. 2. Право как форма реализации общественных возможностей политсубъектов.

Новая доктрина классификации юридических наук строится на реализации первого из указанных базисных свойств права, тогда как вторую из базисных свойств права реализует **доктрина сбалансированности правового статуса социосубъектов (физических и юридических лиц, государства в целом как суммативного физического и юридического лица)**, которую А. А. Кириченко и Ю. А. Ланцедова представляют в виде следующих трех взаимосвязанных концептуальных положений:

1. Состав социосубъектов: 1.1. Физические лица. 1.2. Юридические лица, 1.3. Государство как суммативное физическое и юридическое лицо:

2. Состав правового статуса 2.1. Право (возможность определенного социосубъекта воспользоваться конкретным положительным результатом общественного развития). 2.2. Свободы (акцент внимания на альтернативности выбора перечисленными субъектами такой возможности). 2.3. Обязанности (необходимость исполнить перечисленными социосубъектами предписание, поддерживаемое государственным принуждением). 2.4. Интересы (возможность указанных социосубъектов использовать в своих целях такое право, свободу или обязанность иного социосубъекта).

3. Права, свободы и интересы каждого социосубъекта должны обосновывать появление соответствующего объема его обязанностей.

4. Правой статус одного социосубъекта должен быть соизмерим с правовым статусом другого социосубъекта того же уровня и вида.

5. Алогичность реализации прав, свобод, интересов и/либо обязанностей одного социосубъекта за счет нарушения правового статуса другого социосубъекта.

Классификацию юридических наук на основе их гипергрупповых задач с учетом уточненного наименования, понятия, системы, иных основ существующих и перспективных юридических наук А. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова и А. С. Тунгула предлагают в такой вариации:

1. **Теорологические юридические науки**, т.е. науки, призванные разработать философские, экономические, социологические, политологические, филологические, психологические, теорологические, исторические и иные теоретические основы для рационального, эффективного и качественного проведения каждого из направлений юридической деятельности, а также для становления и развития в контексте выполнения этих теорологических гипотез всех иных юридических наук:

1.1. Мононауки: Философия юриспруденции (философия права – здесь и далее указано существующее наименование науки; отсутствие такого рода пояснения свидетельствует о том, что предложено наименование перспективной юридической науки либо оставлено наименование существующей науки), Экономика юриспруденции (на основе политэкономии), Политология юриспруденции (теория государства), Социология юриспруденции (социология права), Психология юриспруденции (юридическая психология), Теорология юриспруденции (теория права), История отечественной юриспруденции (история государства и права Украины), История зарубежной юриспруденции (история зарубежных государств и права), История правовых учений (история правовых и политических учений) и др.

1.2. Полинауки: Филология юриспруденции, Энциклопедия юриспруденции, Сравнительная юриспруденция (сравнительное правоведение), Педагогика юриспруденции и др.

2. **Регулятивные юридические науки**, которые должны разработать правовое регулирование «безделиктных» (положительных, неконфликтных) сторон общественной жизни:

2.1. Теорология государственно-правового управления (государственное управление, которое как систему наук необходимо возратить в «лоно» юриспруденции).

2.2. Внутренние (в редакции Е. В. Кириченко): Авиационностроительная, Автостроительная, Антиделиктная (правоохранительное право – далее в аналогичных ситуациях термин «право» опускается), Атмосферная, Атомноэнергетическая, Банковская, Библиотечная, Бюджетная, Ветеринарная, Водная, Военная, Железнодорожностроительная, Жилищная, Земельная, Издательская, Информационная, Искусствоведческая, Кораблестроительная, Культурологическая, Лесная, Лизинговая, Лицензионная, Машиностроительная, Медицинская, Метрологосертификационная, Муниципальная, Налоговая, Научная, Недрорхеологическая (кодекс о недрах и др.), Вузовская, Охотрыболовзаповедная, Пенсионная, Пограничная, Политизбирательная, Потребохранная, Текстильнопромышленная, Разрешительная, Регистрационная, Санитарная, Сельскохозяйственная, Семейная, Спортивная, Страхование, Строительная, Таможенная, Теологическая, Торговая, Транспортная, Финансовая, Шоубизнесовая, Экологическая (природоохранное) и др. отрасли права Украины (на сегодня можно обосновать всего около 50-ти внутренних регулятивных юридических наук).

2.3. Международные: (за вариантом Е. В. Кириченко) Атмосферная, Атомноэнергетическая, Дипломатическая или Консульская, Издательская, Информационная, Искусствоведческая, Кораблестроительная, Космическая, Морская, Вузовская, Теологическая, Спортивная, Строительная, Шоубизнесовая, Экологическая и др. отрасли права.

3. **Антиделиктные юридические науки:**

3.1. **Базисноантиделиктные юридические науки**, которые должны разработать правовую основу (базис) для рационального, эффективного и качественного преодоления каждого из видов правонарушений:

3.1.1. Внутренние:

3.1.1.1. **Сопутствующая:** Конституционная отрасль права Украины.

3.1.1.2. **Моноантиделиктные:** Антикриминальная (уголовное) и Административная отрасль права Украины.

3.1.1.3. **Регулятивно-антиделиктные:** Трудовая (трудовое), Де-факто имущественно-договорная (гражданское) и Де-юре имущественно-договорная (арбитражное, хозяйственное) отрасли права Украины. 3.1.2. Международные: Антикриминальная, Де-факто имущественно-договорная и Де-юре имущественно-договорная отрасли права.

3.2. **Процедурные юридические науки**, на которые возлагается задача по разработке правовой формы (процедуры, порядка) рационального, эффективного и качественного преодоления каждой из разновидностей правонарушений:

3.2.1. Внутренние:

3.2.1.1. **Полиаучное направление:** Теорология антиделиктных сведений (теория доказательств).

3.2.1.2. **Сопутствующее:** Конституционное судопроизводство Украины.

3.2.1.3. **Моноантиделиктные:** Антикриминальное (уголовное процессуальное) и Административное (административный процесс) судопроизводство Украины.

3.2.1.4. **Регулятивно-антиделіктні:** Трудове (частично – процедурна частина Кодекса законів о труде, в основному – ряд інших дисциплінарних правових актів), Де-факто імушественно-договорне (гражданське процесуальне) і Де-юре імушественно-договорне (арбитражне процесуальне, господарське процесуальне) судопроизводство України.

3.2.1.5. **Дополнительні:** Ордістическе (процедурна частина теорії ОРД), Исправително-трудове (уголовно-исполнительное) і Исполнительное (ряд исполнительных правовых актов по иному, нежели антикримінальне, судопроизводству) судопроизводство України.

3.2.2. **Международні:** Антикримінальне, Ордістическе, Де-факто імушественно-договорне і Де-юре імушественно-договорне судопроизводство.

3.3. **Методическі юридическі науки,** задача яких состоїть в розробці складових частей гласной (криміналістическої) і негласной (ордістическої) методикі (техніческих средств, общих правил обращения с ними; тактических приемов проведения практических действий; методических рекомендаций по проведению каждой из стадий такого преодоления) преодоления правонарушений:

3.3.1. **Мононауки:** Криміналістика, Ордістика (методическа частина теорії ОРД).

3.3.2. **Полинауки:** Деліктологія (кримінологія), Юридическа медицина (судебна медицина), Юридическа психіатрія (судебна психіатрія),

Юридическа бухгалтерія (судебна бухгалтерія), Юридическа статистика (судебна статистика), Юридическа кібернетика (судебна кібернетика) і др.

3.3.3. **Полинаучні напрямки:** Юридическа експертологія (судебна експертологія), Юридическа одорологія (криміналістическа одорологія), Юридическа мікрооб'єктологія (криміналістическа, судебна мікрооб'єктологія) і др.

Класифікацію юридических наук в контексті задач правотворчества і правоприменення А. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова, і А. С. Тунтула на сьогоднішній день видят в такій редакції: 1. **Правові юридическі науки** (базисноантиделіктні, процедурні, регулятивні) [основним «научним продуктом» котрих должна стать розробка відповідуючого кодифіцированного правового акта (кодекса)]. 2. **Условно внеправові юридическі науки** (теорологіческі, методическі), задачи котрих уже находятся в контексті методико-антиделіктних і зв'язаних с ними інших внеправових задач юридическої діяльності, а **класифікацію юридических наук в контексті задач антиделіктології** в такій редакції: 1. **Антиделіктні юридическі науки** (базисноантиделіктні, процедурні, методическі). 2. **Условно «безделіктні» юридическі науки** (теорологіческі, регулятивні).

Выводи і пропозиції. Изложенные аспекты новой доктрины классификации юридических наук могут быть положены в основу широкой корректной дискуссии по разрешению этих проблем.

Список литературы:

1. Кириченко С. А. Теорологія юриспруденції: лекція 1 / С. А. Кириченко, Ю. О. Ланцедова, Ю. Д. Ткач; за наук. ред. проф. О. А. Кириченка. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – Вип. 5. – 268 с. [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
2. Кириченко А. А. Сто лучших доктрин и концепций научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии) : научный доклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 54 489 слов – К. : ЕМНЛЮ «Consensus omnium», 2013. – 160 с.
3. Кириченко А. А. Около двухсот лучших доктрин и концепций юриспруденции научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии): научный гипердоклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 57 543 слова // Четвертый Пермский конгресс ученых-юристов. Международн. науч.-практ. конференция, 18.10.2013 г., Пермский национальный исследовательский университет. Российская Федерация [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://permcongress.com/4thcongress/tezis>

Кириченко О.А.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Виноградов А.К.

Одеський національний морський університет

СУНІСТЬ АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ ТА ЦИВІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА І СУДОЧИНСТВА ЗА НОВОЮ ДОКТРИНОЮ КЛАСИФІКАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ НАУК

Анотація

Викладено новітню доктрину класифікації юридических наук на основі їхніх гіпергрупових завдань. Розкрито сутність класифікації юридических наук в контексті виконання завдань правотворчої, правозастосовної та антиделіктної діяльності.

Ключові слова: класифікація юридических наук, теорологічні юридическі науки, регулятивні юридическі науки, антиделіктні юридическі науки, методичні юридическі науки.

Kirichenko A.A.

Chernomorsky State University by name of Petro Mohyla

Vinogradov A.K.

Odessa National Maritime University

THE ESSENCE OF ANTICRIMINAL AND CIVIL BRANCH OF LAW AND OF PROCEEDINGS FOR A NEW DOCTRINE THE CLASSIFICATION OF THE LEGAL SCIENCES

Summary

Introduced a new doctrine of the classification of legal sciences based on their hypergroups tasks. Disclosed the essence of the classification of legal sciences in the context of the law-making, of the law-enforcement and of the antidelictual activities.

Keywords: the classification of legal sciences, the meteorological legal sciences, the regulative legal sciences, the antidelictual legal sciences, the metodical legal sciences.

УДК 340.12 (075.8)

СУЩНОСТЬ АНТИКРИМИНАЛЬНОЙ И ГРАЖДАНСКОЙ ОТРАСЛИ ПРАВА И СУДОПРОИЗВОДСТВА КАК АНТИДЕЛИКТНЫХ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Ланцедова Ю.А., Тунтула А.С., Шаповалова О.И., Шведова А.Л.
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

Обоснована необходимость реформирования уголовного и гражданского права и судопроизводства в антикриминальные и де-факто имущественно-договорные. Раскрыта сущность антикриминальной отрасли права и судопроизводства как моноантиделиктных юридических наук. Изложена сущность де-факто имущественно-договорной отрасли права и судопроизводства как регулятивно-антиделиктных юридических наук.

Ключевые слова: антикриминальная отрасль права и судопроизводство, де-факто имущественно-договорная отрасль права и судопроизводство, антиделиктные юридические науки.

Постановка проблемы. Наименование и общепризнанная сущность уголовного и гражданского права и судопроизводства далеки от совершенства. В первом случае напрашивается не совсем уместное украиноязычное созвучие наименования этих наук с названием криминальных группировок. Во втором же случае вроде бы выходит, что наряду с гражданским правом и судопроизводством должно быть и военное право и судопроизводство, что также далеко от истинного положения дел. Более того, сущность уголовного и гражданского права и судопроизводства традиционно рассматривается в контексте так называемого «материального» и «процессуального» права, что на фоне предложенной А. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедовой и А. С. Тунтулой новой доктрины классификации юридических наук и целого ряда иных новейших доктрин и концепций юриспруденции [1, с. 27-35; 2, с. 27-35 и др.] также выглядит достаточно архаичным.

Анализ последних исследований и публикаций. За последние десять лет указанной научной школой юриспруденции разработана новая доктрина [2, с. 27].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Именно использование достижений данной доктрины классификации позволяет Ю. А. Ланцедовой и А. С. Тунтуле принципиально по-новому взглянуть на сущность традиционного уголовного и гражданского права и процесса именно как на соответственно антикриминальную и де-факто имущественно-договорную отрасль права и судопроизводство, а также на их моноантиделиктную и

регулятивно-антиделиктную сущность и на место этих юридических наук среди иных антиделиктных юридических наук.

Цель статьи. Главной целью этой работы и является раскрытие и дальнейшая научная апробация в международных наукометрических базах указанных новых аспектов этих юридических наук именно как моноантиделиктных и регулятивно-антиделиктных юридических наук в системе иных антиделиктных юридических наук, задача каждой из которых кроется в разработке «своих средств» преодоления правонарушений.

Изложение основного материала. Раскрытие существующих особенностей антиделиктных юридических наук более правильно начать с **сопутствующих антиделиктных юридических наук**, сущность которых указанные авторы поясняют тем, что Конституционная отрасль права и судопроизводство Украины призваны разработать кодифицированное правовое регулирование базиса и процедуры (порядка, формы) антиделиктных правоотношений по установлению факта правомерности или нелегальности деяний, решений и правовых актов субъектов властных полномочий¹, когда в последнем из случаев в зависимости от сущности нарушенных правоотношений должно возбуждаться антикриминальное, административное, трудовое, де-факто имущественно-договорное или де-юре имущественно-договорное судопроизводство для привлечения виновного к соответствующему виду юридической ответственности посредством назначения наказаний, паранаказаний, квазинаказаний и квазипаранаказаний.

Восстановление нарушенного правового статуса частично может осуществляться в рамках:

¹ Этот базис и процедура должны содержаться в таких кодексах, как Конституционный кодекс Украины и Кодекс конституционного судопроизводства Украины.

1. Обновленного Конституционного судопроизводства Украины).

2. Соответствующего вида судопроизводства в зависимости от того, какое именно правонарушение совершено, правоотношения нарушены (например, в виде предъявления иска о возмещении физического, имущественного и/или морального ущерба).

Сущность моноантиделиктных юридических состоит в том, что Антикриминальная и обновленная Административная отрасль права и судопроизводство Украины должны разработать кодифицированное правовое регулирование базиса и процедуры (порядка, формы) привлечения к антикриминальной и административной карательно-воспитательной, восстановительной и/либо сопутствующей ответственности в виде:

1. Наложения наказаний, паранаказаний, квазинаказаний и квазипаранаказаний.

2. Предъявления иска о восстановлении правового статуса² в антикриминальном и административном судопроизводстве посредством:

2.1. Возмещения физического, имущественного или морального вреда.

2.2. Иного восстановления нарушенного правового статуса потерпевшего.

Сущность регулятивно-антиделиктных юридических наук видится, в первую очередь, в том, что Трудовая, Де-юре имущественно-договорная и Де-юре имущественно-договорная отрасль права и судопроизводство Украины, которые регулируют как положительные (регулятивные), так и антиделиктные правоотношения, должны разработать два вида кодифицированного правового регулирования базиса и процедуры (формы, порядка) в виде соответственно Трудового, Де-факто имущественно-договорного и Де-юре имущественно-договорного кодексов Украины и Кодексов трудового, де-факто имущественно-договорного и де-юре имущественно-договорного судопроизводства Украины.

В таком случае названные науки и кодексы обеспечивали бы аналогично:

1. Моноантиделиктным юридическим наукам:

1.1. Привлечение виновного к дисциплинарной, де-факто имущественно-договорной или де-юре имущественно-договорной карательно-воспитательной, восстановительной и/либо сопутствующей ответственности, прежде всего, в виде наложения наказаний, паранаказаний, квазинаказаний и квазипаранаказаний.

1.2. Предъявление иска о восстановлении нарушенного правового статуса через возмещение ущерба или иное восстановление правового статуса.

2. Сопутствующим антиделиктным юридическим наукам

2.1. Признание легитимным или нелегитимным деяний, решений и правовых актов администрации в области трудовых прав, свобод, интересов и обязанностей подчиненных субъектов, когда установление нелегитимности такого рода деяний, решений и правовых актов администрации должно кроме восстановления нарушенного правового статусу подчиненного субъекта влечь дисциплинарную карательно-воспитательную ответственность администрации и, не исключено, и наоборот – дисциплинарную карательно-воспитательную ответственность подчиненного лица.

2.2. Предъявление иска о восстановлении нару-

шенного правового статуса через возмещение ущерба или иное восстановление правового статуса.

3. Регулятивным юридическим наукам – урегулирование позитивных соответственно внутренних государственно-управленческих, де-факто имущественно-договорных и де-юре имущественно-договорных правоотношений должно осуществляться одной юридической наукой и одним кодексом наряду с выполнением иных, в данном случае антиделиктных, указанных выше задач.

В традиционном административном праве и процессе совместное нахождение базиса и процедуры, с одной стороны, антиделиктных правоотношений, а с другой стороны, положительных правоотношений, уже сейчас выглядит достаточно алогичным (тем более, при наличии еще и не присущих им конституционных и трудовых антиделиктных правоотношений) и подлежит надлежащему разрешению.

Сущность дополнительных антиделиктных юридических наук поясняется тем, что Ординское, Исправительно-трудовое и Исполнительное судопроизводство Украины призваны разработать кодифицированное правовое регулирование дополнительных процедур (порядков, форм) преодоления правонарушений, а именно:

1. Кодекс ординского судопроизводства Украины – должен презентовать процедуру применения составных частей негласной методики противодействия каждому из разновидностей правонарушений параллельно соответствующей как моноантиделиктной и регулятивно-антиделиктной процедуре противодействия правонарушениям, т.е. в рамках антикриминального, административного, трудового, де-факто имущественно-договорного и де-юре имущественно-договорного судопроизводства, так сопутствующей процедуры установления факта легальности или нелегальности деяний, решений и правовых актов субъектов властных полномочий, т.е. в рамках конституционного и трудового судопроизводства, последнее в части восстановления трудовых прав, свобод, интересов и обязанностей подчиненного субъекта и, не исключается, и администрации. Этим самым осуществляется так называемое «ординское сопровождение» всех названных видов судопроизводства.

2. Кодекс исправительно-трудового судопроизводства Украины – продолжение процедуры Кодекса антикриминального судопроизводства Украины на стадии исполнения окончательных следственных и судебных решений по антикриминальным делам, прежде всего, в виде лишения свободы.

3. Кодекс исполнительного судопроизводства Украины – продолжения процедур иных процедурных кодексов, т.е. Кодекса конституционного, административного, трудового, де-факто имущественно-договорного и де-юре имущественно-договорного судопроизводства, на стадии исполнения окончательных внесудебных и судебных решений по соответствующим антиделиктным делам.

В связи с изложенным, появляется возможность более детально изложить перспективу развития наук административистской направленности, которые по новой концепции наиболее тесно связаны с антикриминальной отраслью права и судопроизводством. **Обновление Административной отрасли права Украины и Административного судопроизводства Украины** Е. В. Кириленко и А. С. Тунтула видят в том, что задачи этих и других юридических наук административистской направленности уточняются через коренное реформирование традиционного административного права и процесса на основе новой классификации юриди-

² А не гражданского иска, как это имеет место сейчас. Такой иск, истец и ответчик должны быть составной частью каждого из базисных видов судопроизводства, а не быть частью, что алогично имеет место в настоящее время, лишь гражданского судопроизводства.

ческих наук, когда обновленная Административная отрасль права Украины и Административное судопроизводство Украины должны создать лишь соответственно правовой базис и порядок (форму, процедуру) преодоления административных правонарушений: привлечения к административной карательно-воспитательной, восстановительной и сопутствующей ответственности и освобождения от нее, исполнения решений антиделиктных органов по этим делам и пр., что должно быть представлено в Административном кодексе Украины (вместо базисноантиделиктной части КоАП Украины и Таможенного кодекса Украины) и в Кодексе административного судопроизводства Украины (вместо процедурной части КоАП Украины и Таможенного кодекса Украины) [2, с. 33-34].

Перспективное развитие Конституционной отрасли права Украины и Конституционного судопроизводства Украины Ю. А. Ланцедова и А. С. Тунтула усматривают в том, что эти науки призваны создать на основе объединения существующего конституционного и административного судопроизводства в Конституционном кодексе Украины (вместо Конституции Украины и системы конституционных законов) и в Кодексе Конституционного судопроизводства Украины (вместо Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» и, по сути, неправового акта – Регламента Конституционного Суда Украины, принятого не парламентом, а самим КС Украины, что подает деструктивный пример для всех иных судов самим создавать процедуры рассмотрения антикриминальных, административных, трудовых, де-факто имущественно-договорных и де-юре имущественно-договорных дел) политико-правовой базис государственности, а также порядок как признания нелегальными (противоречащими определенному подзаконному акту или текущему

либо Основному закону) или легальными деяний, решений или правовых актов субъектов правотворческой, правоприменительной или антиделиктной ветвей государственной власти, так и восстановления нарушенного правового статуса физического либо юридического лица и/или государства [2, с. 34].

Обновление Трудовой отрасли права Украины и Трудового судопроизводства Украины Е. В. Кириленко в развитие позиции А. А. Кириченко предлагает потому, что названные юридические науки призваны разработать в виде Трудового кодекса Украины (на основе базисноантиделиктной части КЗоТ Украины, уставов о дисциплине, иных правовых актов о труде) и Кодекса трудового судопроизводства Украины (вместо процедурной части КЗоТ Украины, уставов о дисциплине, иных правовых актов о порядке привлечения к дисциплинарной ответственности) правового базиса и порядка регулирования полного объема внутренних по отношению к юридическому лицу государственно-управленческих правоотношений, привлечения к дисциплинарной карательно-воспитательной, восстановительной и сопутствующей ответственности (дисциплинарные наказания, паранаказания, квазипаранаказания, возмещение вреда, иное восстановление прав, свобод, интересов и обязанностей физического или юридического лица, в том числе трудовых, как подчиненных субъектов, так и администрации, освобождения от нее [2, с. 34-35].

Выводы и предложения. Изложенная моноантиделиктная сущность антикриминальной отрасли права и судопроизводства и регулятивно-антиделиктная сущность де-факто имущественно-договорной отрасли права и судопроизводства могут быть положены в основу соответствующей широкой корректной дискуссии по разрешению этих проблем.

Список литературы:

1. Кириченко А. А. Сто десять лучших доктрин и концепций научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии) : научный доклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 54 489 слов – К. : ЕМНЛЮ «Consensus omnium», 2013. – 160 с.
2. Кириченко А. А. Около двухсот лучших доктрин и концепций юриспруденции научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии): научный гипердоклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 57 543 слова // Четвертый Пермский конгресс ученых-юристов. Международн. науч.-практ. конференция, 18.10.2013 г., Пермский национальный исследовательский университет. Российская Федерация [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://permcongress.com/4thcongress/tezis>

Ланцедова Ю.О., Тунтула О.С., Шаповалова О.І., Шведова Г.Л.
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

СУТНІСТЬ АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ І ЦИВІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА ТА СУДОЧИНСТВА ЯК АНТИДЕЛІКТНИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

Анотація

Обґрунтована необхідність реформування кримінального та цивільного права і судочинства в антикримінальні та де-факто майново-договірні. Розкрита сутність антикримінальної галузі права та судочинства як моноантиделиктних юридичних наук. Викладена сутність де-факто майново-договірної галузі права і судочинства як регулятивно-антиделиктних юридичних наук.

Ключові слова: антикримінальна галузь права та судочинства, де-факто майново-договірна галузь права і судочинства, антиделиктні юридичні науки.

Lantsedova Y.A., Tuntula A.S., Shapovalova O.I., Shvedova A.L.
Chernomorsky State University by name of Petro Mohyla

THE ESSENCE OF THE ANTICRIMINAL AND CIVIL LAW AND PROCEDURE AS ANTIDELICTUAL LEGAL SCIENCES

Summary

Substantiated the necessity of reforming the criminal and civil law and procedure in anticriminal and de-facto property-contractual. Disclosed the essence of the anticriminal law and procedure as monoanticriminal legal sciences. Set out the essence of de-facto property-contractual law and procedure as anticriminal-regulatory legal sciences.

Keywords: the anticriminal law and procedure, the de-facto property-contractual of law and procedure, the anticriminal legal sciences.

УДК 340.П+343.98

ДОКТРИНА ПРОЦЕДУРЫ РАБОТЫ С ИСТОЧНИКАМИ АНТИКРИМИНАЛЬНЫХ СВЕДЕНИЙ

Ланцедова Ю.А.

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

Изложена сущность, последовательность и иные закономерности работы с личностными и вещественными источниками антикриминальных сведений. Рассмотрена классификация практических действий в антикриминальном судопроизводстве и некоторые иные концептуальные положения новой доктрины процедуры работы с личностными и вещественными источниками доказательств в этом судопроизводстве.

Ключевые слова: установление личностных источников антикриминальных сведений, собрание вещественных источников антикриминальных сведений.

Постановка проблемы. Сохранение в новом УПК Украины устаревшей и в сущностном отношении необоснованной терминологии «сборание доказательств» и алогичное предоставление ч. 1 ст. 93 данного кодекса права получать доказательства формально любому субъекту антикриминального судопроизводства, в т.ч. малолетнему и невменяемому лицу, вынуждает более широко апробировать разработанную автором и другими представителями научной школы юриспруденции профессора Аланкира новую доктрину процедуры работы с личностными и вещественными источниками антикриминальных сведений [1, с. 41-46, 55-60; 2, с. 48-54, 67-73 и др.].

Анализ последних исследований и публикаций. За последние десять лет указанной научной школой юриспруденции разработана новая доктрина процедуры работы с личностными и вещественными источниками антикриминальных сведений [1, с. 8-9, 55-60 и др.; 2, с. 7-8, 67-71 и др.], которая позволяет представить принципиально новый взгляд на целый ряд взаимосвязанных проблем доктрины теорологии антикриминальных сведений.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В то же время апробация данной доктрины в международных наукометрических базах еще не производилась, что значительно сужает возможности вовлечения в соответствующую корректную научную дискуссию по надлежащему разрешению этих проблем широкого круга заинтересованных ученых.

Цель статьи. Главной целью этой работы и является целостное и достаточно полное изложение новой доктрины процедуры работы с личностными и вещественными источниками доказательств в антикриминальном судопроизводстве и дальнейшая ее научная апробация.

Изложение основного материала. Новая доктрина процедуры работы с личностными и веще-

ственными источниками доказательств в антикриминальном судопроизводстве состоит из нескольких частных доктрин и концепций, сущность отдельных из которых более правильно раскрыть в такой последовательности.

Сущность и разграничение криминалистической (процессуальной, парапроцессуальной) и ордистической деятельности, по одной из последних концепций А. С. Тунтулы, раскрывается через систему соответственно гласных и негласных действий, мероприятий или приемов, а именно:

1. Поисковых, т.е. по установлению среди людей и материальных объектов соответственно личностных и вещественных источников антиделиктных сведений.

2. Розыскных, т.е. по установлению местонахождения известных личностных или вещественных источников.

3. Получающих, т.е. по получению антиделиктных сведений от личностных источников или посредством исследования трассосубстанций либо изучения документов, в т.ч.:

3.1. Разведывательных, т.е. по получению скрываемых заинтересованными лицами такого рода сведений.

3.2. Контрразведывательных, т.е. по созданию препятствий к получению сведений категории «тайна следствия».

4. Соблюдающих, т.е. соблюдение процессуальной процедуры судопроизводства (к примеру, начала антикриминального судопроизводства, досудебного следствия, судебного рассмотрения и пересмотра антикриминального дела и основ исполнения следственных и судебных решений), а также подзаконной процедуры (изложенной в ведомственных антиделиктных приказах, инструкциях, положениях и др.; либо в законах, положения которых не отражены в Кодексе антикриминального судопроизводства).

производства Украины, что может обеспечить получение не доказательств, а лишь ориентирующих или ордиристических сведений).

5. Обеспечивающих, т. е. версирование, планирование, организация, материально-техническое, иное обеспечение.

6. Оценивающих, т. е. по оценке антиделиктных сведений в процессе принятия решения в контексте преодоления конкретного правонарушения.

7. Используемых, т. е. по использованию антиделиктных сведений в антиделиктном доказывании или ином процессе преодоления конкретного правонарушения.

8. Документирующих, т. е. по фиксации указанных действий, мероприятий или приемов в соответствующих документах в целях доведения до сведения субъектов антиделиктного судопроизводства сущности и порядка получения антиделиктных сведений, их оценки и использования в антиделиктном доказывании или в ином процессе противодействия конкретному правонарушению [2, с. 7-8].

Междисциплинарное (криминалистическое: процессуальное, парапроцессуальное) ордиристическое) ступенчатое сущностное видовое деление практических действий в антикриминальном судопроизводстве, согласно новой доктрины А.С. Тунтулы, представляется таким образом:

1. Процессуальные действия:

1.1. **Де-факто процессуальные действия**, т. е. регламентированные Кодексом антикриминального судопроизводства Украины (Кодексом АКС Украины) действия, связанные с получением доказательств (по установлению личностных источников или собиранию вещественных источников и по получению от личностного источника и/либо посредством исследования трассосубстанции или изучения документа): 1.1.1. Де-факто следственные действия. 1.1.2. Де-факто судебные действия. 1.1.3. Де-факто экспертные действия.

1.2. **Де-юре процессуальные действия**, задача которых заключается уже в соблюдении правовой процедуры начала антикриминального судопроизводства, ведения досудебного следствия, судебного рассмотрения и пересмотра антикриминального дела и основ исполнения следственных и судебных решений: 1.2.1. Де-юре следственные действия. 1.2.2. Де-юре судебные действия. 1.2.3. Де-юре экспертные действия. 1.2.4. Де-юре адвокатские действия. 1.2.5. Де-юре прокурорские действия.

2. Внепроцессуальные действия (мероприятия):

2.1. **Де-факто парапроцессуальные действия**, т. е. гласные внепроцессуальные действия, связанные с получением антикриминальных сведений, которые в силу отсутствия у них такого свойства, как законность, не могут приобрести статус доказательства, но используются в контексте принятия процессуального решения в качестве ориентирующих сведений (опрос, получение объяснения, прочесывание местности, засада и пр.): 2.1.1. Де-факто параследственные действия. 2.1.2. Де-факто парасудебные действия. 2.1.3. Де-факто параэкспертные действия. 2.1.4. Де-факто параадвокатские действия. 2.1.5. Де-факто парапрокурорские действия.

2.2. **Де-юре парапроцессуальные действия**, задача которых заключается в соблюдении подзаконной гласной процедуры преодоления макроправонарушений, которая регламентирована ведомственными приказами, положениями, инструкциями и пр., и даже законами, положения которых не отражены в Кодексе АКС Украины и в этом аспекте приравниваемых к подзаконным актам: 2.2.1. Де-юре параследственные действия. 2.2.2. Де-юре парасудебные

действия. 2.2.3. Де-юре параэкспертные действия. 2.2.4. Де-юре параадвокатские действия. 2.2.5. Де-юре парапрокурорские действия.

2.3. Негласные мероприятия:

2.3.1. **Де-факто негласные мероприятия** (по установлению личностных источников или собиранию вещественных источников и по получению от личностного источника и/либо посредством исследования трассосубстанции или изучения документа ордиристических сведений).

2.3.2. **Де-юре негласные мероприятия** (по соблюдению негласной подзаконной процедуры преодоления макроправонарушений, а в перспективе – процедуры Кодекса ордиристического судопроизводства Украины (КОС Украины), нарушение которой и получение порочных сведений являются общественно опасными и должны исключаться [2, с. 67-68].

Сущность, последовательность и иные закономерности междисциплинарной (ордиристической, криминалистической: процессуальной, парапроцессуальной) работы с личностными и вещественными источниками антикриминальных сведений, по одной из последних авторских концепций, состоит в следующем:

1. **Выяснение сущности, последовательности и иных закономерностей работы с личностными и вещественными источниками антикриминальных сведений.**

2. **Взаимосвязанное версирование** [выдвижение (построение), анализ, динамическое развитие и проверка версий], **планирование и организация** этой работы с указанными источниками.

3. **Установление личностных и вещественных источников антикриминальных сведений:**

3.1. **Привлечение личностных источников антикриминальных сведений:** 3.1.1. Поиск (предположительное установление среди лиц, тех из них, которые могут стать личностным источником в контексте преодоления конкретного правонарушения). 3.1.2. Выявление: 3.1.2.1. Констатация аутентичности (установление наличия у предполагаемого личностного источника его трех базисных свойств – антиделиктной значимости, вменяемости и сознательности лица). 3.1.2.2. Индивидуализация (установление анкетных данных личностного источника). 3.1.3. Розыск (установление места нахождения личностного источника с известными анкетными данными). 3.1.4. Встреча (любое практическое действие антиделиктолога или личностного источника, которое может обеспечить в процессе общения или негласного контакта с личностным источником получение от него антикриминальных сведений: добровольная явка личностного источника, его привод, негласный контроль средств связи личностного источника и др.).

3.2. **Собирание вещественных источников антикриминальных сведений:** 3.2.1. Поиск (предположительное установление среди существующего разнообразия материальных объектов, тех из них, которые могут стать вещественным источником в контексте преодоления конкретного правонарушения). 3.2.2. Выявление: 3.2.2.1. Констатация аутентичности (установление признаков материального объекта, по которым можно сделать вывод о наличии субстанции или трассы, в последнем случае – какой именно трассы: отпечатка, диагностического отображения, ситуационного отображения). 3.2.2.2. Индивидуализация (установление тех признаков внешнего строения материального объекта, по которым его можно будет распознать среди иных материальных объектов, когда отсутствие достаточного количества такого рода признаков понуждает прибегнуть к искусственной индивидуализации

объекта через его упаковку в присутствии понятых и других участников де-факто процессуального действия). 3.2.3. Розыск (установление места нахождения вещественного источника с известными индивидуальными признаками). 3.2.4. Принятие (фактический переход вещественного источника через выемку из владения физического или юридического лица к антиделиктологу). 3.2.5. Закрепление (применение таких физических и иных средств, которые должны полностью исключить или хотя бы предельно возможно минимизировать дальнейшую порчу или иное неконтролируемое и нежелательное изменение вещественного источника). 3.2.6. Изъятие (применение таких технических средств и манипуляций с вещественным источником, которые позволяют его перенести на любой иной носитель, в т. ч. в упаковку; о способе изъятия недвижимых и громоздких трассосубстанций). 3.2.7. Упаковка (применение таких технических средств и методов, которые позволяют в присутствии понятых и других участников де-факто процессуального действия искусственно индивидуализировать трассосубстанцию, исключить неконтролируемое проникновение к ней иных лиц, исключить или максимально минимизировать порчу и иное нежелательное и неконтролируемое изменение трассосубстанции). 3.2.8. Хранение (применение таких технических средств и создание таких условий, которые должны исключить или максимально минимизировать порчу и неконтролируемое и нежелательное изменение трассосубстанции). 3.2.9. Транспортировка (применение таких технических средств, которые позволяют безопасно и контролируемо перемещать трассосубстанцию из одного места в иное). 3.2.10. Истребование справок (истребование от юридических и не исключено и физических лиц любых справочных сведений, когда такого рода справка будет иметь статус документа) и/или получение от физических либо юридических лиц иных документов и трассосубстанций. 3.2.11. Получение образцов трассосубстанции для сравнительного исследования.

4. Получение антикриминальных сведений о факте (внешнем или внутреннем проявлении признаков или свойств человека и его деяния или вещественного источника, либо события, в т. ч. явления) в целом либо об его отдельной стороне от личностного источника (непосредственным общением с ним, показаниями иных личностных источников; посредством контроля средств коммуникации личностного источ-

ника; ориентировочно по психофизиологическим реакциям личностного источника в процессе непосредственного общения с ним, наблюдения за ним) либо посредством личного или экспертного исследования трассосубстанции (в т. ч. документа как трассосубстанции) либо изучения собственно документа проведением отдельных де-факто процессуальных или парапроцессуальных действий либо ординативных мероприятий или их комбинации.

5. Оценка антикриминальных сведений (определение через аналитическую деятельность или проведением при необходимости де-факто процессуальных или де-юре процессуальных либо де-факто парапроцессуальных или де-юре парапроцессуальных действий либо де-факто ординативных мероприятий или де-юре ординативных мероприятий значимости, законности, допустимости и доброкачественности этих сведений, их согласованности и достаточности в совокупности с другими сведениями для принятия определенного решения в контексте противодействия конкретному общественно опасному деянию, прежде всего, преступлению или парапоступлению).

6. Использование антикриминальных сведений:
 6.1. Выбор доказательственных фактов, т. е. фактов, подлежащих доказыванию в контексте принятия промежуточного или окончательного процессуального либо иного решения. 6.2. Группирование доказательств и других видов антикриминальных сведений в контексте обоснования определенного промежуточного или окончательного процессуального либо иного решения. 6.3. Оперирование антикриминальными сведениями при обосновании или опровержении обстоятельств базового, специального или частного предмета доказывания и выделенных доказательственных фактов как цепочки тезисов данного доказывания. 6.4. Принятие промежуточного, окончательного процессуального, иного антиделиктного решения.

7. Документирование версирования, планирования, организации и иных обстоятельств установления личностных и вещественных источников, процедуры получения от них антикриминальных сведений, их представления, оценки и использования в антикриминальном доказывании [2, с. 68-71].

Выводы и предложения. Изложенные аспекты новой доктрины процедуры работы с личностными и вещественными источниками антикриминальных сведений могут быть положены в основу соответствующей широкой корректной дискуссии по разрешению этих проблем.

Список литературы:

1. Кириченко А. А. Сто десять лучших доктрин и концепций научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии) : научный доклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 54 489 слов – К. : ЕМНЛЮ «Consensus omnium», 2013. – 160 с.
2. Кириченко А. А. Около двухсот лучших доктрин и концепций юриспруденции научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии): научный гипердоклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 57 543 слова // Четвертый Пермский конгресс ученых-юристов. Международн. науч.-практ. конференция, 18.10.2013 г., Пермский национальный исследовательский университет. Российская Федерация [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://permcongress.com/4thcongress/tezis>

Ланцедова Ю.О.

Черноморський державний університет імені Петра Могили

ДОКТРИНА ПРОЦЕДУРИ РОБОТИ ІЗ ДЖЕРЕЛАМИ АНТИКРИМІНАЛЬНИХ ВІДОМОСТЕЙ

Анотація

Викладено сутність, послідовність та інші закономірності роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей. Розглянуто класифікацію практичних дій в антикримінальному судочинстві та деякі інші концептуальні положення нової доктрини процедури роботи з особистісними і речовими джерелами доказів у даному судочинстві.

Ключові слова: залучення особистісних джерел антикримінальних відомостей, збирання речових джерел антикримінальних відомостей.

Lantsedova Y.A.

Chernomorsky State University by name of Petro Mohyla

A DOCTRINE OF THE PROCEDURE OF WORK WITH SOURCES OF THE ANTICRIMINAL INFORMATION

Summary

Outline the sequence and different patterns of the work with the personal and the real sources of the anticriminal information. The classification of the practical actions in the anticriminal proceedings and a number of other provisions of the new doctrine of conceptual procedures for handling the personal and the real sources of the evidence in such proceedings.

Keywords: attracting the personal sources of the anticriminal information, gathering the material sources of the anticriminal information.

УДК 340.1

ФОРМАЛЬНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПРАВА ЯК ПІДСТАВА ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ЛЮДСЬКОЇ СВОБОДИ

Романюк Є.О.

Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

Досліджено поняття та основні вимоги до чіткості змісту правових приписів, що призведе до ефективного правового регулювання суспільних відносин. Встановлено, що будь-який закон має містити абсолютно чіткі, зрозумілі, точні та однозначні приписи, які повинні виконуватися людьми. Автор доходить висновку, що основними характеристиками формальної визначеності права є: зрозумілість і точність права; прозорість норм права; лаконічність правового тексту; ясність та передбачуваність правових приписів; повнота та конкретність регулювання.

Ключові слова: формальна визначеність права, нормативні дефініції, чіткість змісту права, юридична техніка.

Межі людської свободи окреслюються правом, яке в позитивному розумінні виражено в законі. Відповідно, будь-який закон має містити абсолютно чіткі, зрозумілі, точні та однозначні приписи, які повинні виконуватися людьми. Такі вимоги до законодавства складають зміст категорії «формальна визначеність права».

Зазначене питання було предметом дослідження багатьох вчених, серед яких С. С. Алексєєв, Н. В. Артикуца, І. І. Балаклицький, П. М. Балтаджи, Ю. Є. Зайцев, Л. О. Макаренко, О. Г. Мурашин, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, М. Г. Патей-Братасюк, Т. С. Подорожна, С. П. Погребняк, Н. В. Приймак та ін. Не применшуючи значення наукових ідей, які вже дістали теоретичне обґрунтування, слід зазначити, що проблематика формальної визначеності права, як однієї з основних ідей сучасної правової системи, все ще потребує свого дослідження і є актуальною в умовах існування неефективних нормативно-правових актів. Тому головною метою цієї статті є висвітлення основних вимог чіткості змісту

правових приписів, що призведе до ефективного правового регулювання суспільних відносин.

Сформульоване ще в «Дигестах Юстиніана» юристами Стародавнього Риму положення, відповідно до якого «право може і повинно бути чітким», є актуальним для будь-якої правової системи і нині. Визначеність, точність і однозначність правової норми вважаються гарантією міцного правопорядку, оскільки якщо кожному члену суспільства зрозумілі його права і обов'язки, він має певну свободу дій і рішень у межах правового простору.

С. С. Алексєєв висловив важливу думку про те, що характеристики права дозволяють значно розширити уявлення про соціальне призначення права. Найбільш суттєвою характеристикою, на думку вченого, є властивість права бути таким регулятором, що здатен досягти максимальної, граничної визначеності у поведінці всіх суб'єктів. А звідси – визначеність регулювання суспільних процесів і одночасно міцність, надійність встановлюваних за допомогою права суспільних відносин [1, с. 45].

Якщо право – це визнаний законом рівень соціальної свободи та справедливості, то юридичні тексти повинні бути послідовним вираженням цієї свободи. Якість законодавства оцінюється не тільки і не стільки вирішенням економічних, політичних та інших завдань суспільного розвитку, скільки чіткістю закріплення надійних гарантій прав, свобод та інтересів суб'єктів правових відносин [2, с. 90].

Оскільки будь-який нормативний припис виражається за допомогою юридичної мови, елементарною структурною одиницею якої є слово (термін), важливо, щоб зміст і обсяг таких термінів був зрозумілим для всіх суб'єктів, яким адресується правовий припис. Одним із способів забезпечення ясності нормативного припису та зрозумілості наміру законодавця є застосування законодавчих дефініцій у текстах відповідних нормативно-правових актів.

Сам термін «дефініція» (від латинського «definition») означає «встановлення меж», «визначення». Як прийом юридичної техніки – це коротке визначення конкретного поняття, що відображає суттєві, якісні ознаки права предмета чи явища. Правові дефініції мали місце вже в римському праві та зберігали свою популярність як за часів розквіту права, так і в період середньовічної казуїстичності. На жаль, сьогодні, коли існує проблема чіткого формулювання юридичних дефініцій, у юридичних енциклопедичних виданнях визначення цього поняття відсутнє [3, с. 65].

Юридична термінологія як сукупність термінів та система словесного вираження понять і категорій права є специфічним засобом висловлення змісту нормативно-правового акту. Термінологічна система права є своєрідним ядром, що об'єднує всі структурні елементи та стилістичні зрізи юридичної мови. Із загального юридичного масиву викристалізуються найбільш вдалі й точні терміни, що позначають найважливіші юридичні поняття, які набувають статусу нормативно-правових, а потім використовуються у всіх сферах термінологічної системи права утворюють наукові терміни, які змінюються й розвиваються в міру розвитку юридичної науки.

Системність та внутрішня узгодженість – важливі риси юридичної термінології, яка становить складну органічну систему. Існує низка проблем, які пов'язані з упорядкуванням системи юридичних термінів. Ці проблеми стосуються ієрархічних логічних зв'язків і відношень між юридичними термінами та їх елементами, терміносистемами (галузевими й міжгалузевими, галузевими й загально-правовою терміносистемою), критеріїв та відповідних логічних рівнів класифікаційних основ юридичної термінології.

Значення юридичних термінів, термінології закону та нормативних дефініцій проекту нормативно-правового акту важко переоцінити. Перш ніж виконувати правові приписи, суб'єкт правових відносин повинен розуміти свої права та обов'язки через усвідомлення базових понять нормативно-правового акту [4, с. 244].

Значення нормативних дефініцій у забезпеченні правової визначеності підкреслюється не тільки на рівні правових систем окремих держав, а й на рівні Міжінституційної угоди між Європейським парламентом, Радою Європейського Союзу та Комісією Європейського Союзу щодо загальних настанов, спрямованих на забезпечення якості проектування законодавства. Чітке проектування законодавчих актів співтовариств є необхідним, оскільки такі акти мають бути прозорими та зрозумілими для громадськості та учасників економічних відносин.

Це також є умовою імплементації та однакового застосування актів законодавства співтовариства в державах – членах Європейського Союзу [5, с. 88].

Таким чином, питання юридичних понять і дефініцій останнім часом набувають дедалі більшої актуальності в нашій професійній свідомості. При цьому дискусії ведуться в діапазоні від логіко-методологічних проблем правових понять і категоріального ладу юриспруденції до лінгвістичних і формально-логічних аспектів юридичної техніки. Цільове конструювання юридичних понять – повсякденна практика сучасного законодавця, особливо в нових для нашого суспільства сферах правового регулювання і галузях права, що розвиваються. Існуючий «дефінітивний хаос» значною мірою зумовлений відставанням правової теорії, галузевих доктрин від сучасної дійсності правового регулювання, пов'язаних, зокрема, з домінуванням у нашій науці коментаторських тенденцій. У цьому сенсі найнадійнішим шляхом подолання є інтенсифікація зусиль правознавців з розроблення юридичних класифікацій та відповідної системи дефініцій, чим, власне кажучи, завжди і займалася класична юриспруденція [6, с. 67].

«Теоретичний калейдоскоп» понять, дефініцій та правових конструкцій, так як і їх необґрунтована відсутність, призводять до невизначеності у розумінні правових явищ, що безпосередньо позначається на правовому регулюванні, породжує залежно від ситуації то правовий нігілізм, то правовий ідеалізм, то владний суб'єктивізм, то уяву про безсилля права, що заважає його адекватному розумінню та сприйняттю у нашому суспільстві [2, с. 33].

Як зазначає П. М. Балтаджи, існує комплекс правил-вимог, які є загальними для організації юридичного тексту, що визначає їхню специфіку щодо документів правозастосовчої діяльності. Серед них: точність і визначеність уживаної юридичної форми (формулювань, висловів, окремих термінів). Юридична мова має бути точною, переконливою і однозначною, оскільки неадекватність поняття може ускладнити розуміння та призвести до необхідності додаткового тлумачення документа.

Чітке формулювання змісту правового документа відіграє значну роль у підвищенні відповідальності суб'єктів застосування права та якості професійної діяльності. Точність тексту сприяє контролю за процесом правозастосування як з боку спеціальних органів нагляду, так і з боку безпосередньо адресата. Точність є тією універсальною умовою юридичної мови, яка забезпечує найбільшу відповідність ідеї її втіленню у правовому тексті. Точність та лаконічність правового тексту сприяють правильному і постійному сприйняттю інформації.

Дотримання системи прийомів, засобів і правил, пов'язаних з належним вживанням мовних, стилістичних, логічних, структурних та прагматичних характеристик, – запорука правильності юридичного тексту. Правильне використання всіх засобів і прийомів на основі правил юридичної техніки забезпечить точне відбиття змісту правових актів, їх чіткість і зрозумілість, можливість раціонального використання у практичній діяльності [3, с. 55].

Щоб розкрити зміст формальної визначеності права, слід акцентувати увагу на вимогах, які випливають з неї:

- 1) чітке формулювання правової норми;
- 2) чітке формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення права, інтересу чи свободи [7];
- 3) обов'язковість оприлюднення нормативно-правових актів (non obligat lex nisi promulgata);

4) заборона внесення непередбачуваних змін до законодавства.

С. П. Погребняк до основних процедурних вимог, з дотриманням яких пов'язується формальна визначеність права, відносить також вимогу про обов'язкове оприлюднення актів; вимогу, що забороняє зворотню силу актів; розумну стабільність права; послідовну правотворчість; вимогу надання достатнього часу для змін у системі правовідносин, викликаних прийняттям нового закону [8, с. 50].

Л. О. Макаренко зазначає, що формальна визначеність права розуміється більшістю авторів як «визначеність правових норм за формою», – тобто поняття, яке не торкається логіко-юридичного змісту норми. На основі цієї позиції вчена доходить висновку, що зрозумілість, чіткість (визначеність змісту правових приписів) – це, скоріше, не ознака, а вимога, яка зумовлює ефективність його дії [9, с. 37].

Проте, зазначимо, що складовою фундаменту, на якому базуються більш специфічні й детальні правила та принципи правового регулювання, є верховенство права, важливими складовими, необхідними наслідками й умовами реалізації якого є чіткість змісту права, пропорційність та добросовісність, що дає змогу говорити про існування ще однієї сутнісної властивості права – його формальної визначеності.

Як зазначає С. П. Головатий, норма закону не може розглядатись як «право», якщо її не сформульовано з достатньою мірою чіткості, яка дає громадянину змогу регулювати свою поведінку; тобто громадянин має передбачити наслідки, до яких може призвести та чи інша його дія [10, с. 1184].

Отже, верховенство права поряд із формальною визначеністю охоплює правову ефективність (баланс інтересів), а також пропорційність у праві. Усі ці елементи характеризують основну ознаку поняття верховенства права – передбачуваність правових приписів.

Цікавою є думка В. М. Шаповала, що норма права все ж не обов'язково повинна передбачати абсолютну визначеність: досвід показує, що це неможливо. Більше того, хоча визначеність бажана, вона може набувати ознак надмірної «скам'янілості», тоді як право повинне мати здатність відображати реальний стан суспільного життя, що змінюється. Відповідно, багато законів наповнені «розмитотою», нечіткою термінологією. Тлумачення та застосування таких нормативно-правових актів є завданням практики [11, с. 99].

Існування такої властивості права як його формальна визначеність призводить до утвердження принципу «законні очікування», який широко застосовується в практиці Європейським судом з прав людини та Судом Європейського Співтовариства. Законні очікування – це право особи в своїх діях розраховувати на сталість існуючого законодавства. Цей принцип спрямований на те, щоб у випадках, коли особа переконана, що досягне певного результату, якщо буде діяти відповідно до норм правової системи, забезпечити захист цих очікувань. Однак принцип законних очікувань підлягає певним обмеженням. Перше з них – критерій доцільності (захищаються законні очікування лише розсудливих і

обачних осіб). По-друге, на цей принцип можна посилається лише у випадку, коли очікування мають законний характер.

Виходячи з усього зазначеного можна зазначити таке. Одним із основоположних аспектів захисту прав і свобод людини є формальна визначеність права, яка, в свою чергу, є гарантією міцного правопорядку – стану упорядкованості відносин у суспільстві.

Формальна визначеність права – це точність, однозначність та прозорість правових приписів, покликаних забезпечити реалізацію прав, інтересів та свобод індивіда, а також захист від можливих проявів державного свавілля. Основними характеристиками формальної визначеності права є: зрозумілість і точність права, сформульованого в нормах позитивного законодавства (простота, послідовність, вживання широко вживаних зворотів, замість складних конструкцій, розшифрування значення термінів); прозорість норм права, яка виявляється у їх доступності, безперешкодному отриманні громадянами доступу до інформації щодо їх прийняття та їх обов'язкове оприлюднення; чіткість права: громадянин чи посадовець, які застосовують закон, повинні знати, якої лінії, поведінки вимагає закон) та лаконічність (стилістичне викладу тексту, відсутність повторень) правового тексту; ясність (однозначність змісту і обсягу правових приписів, які адресуються суб'єктам права, відсутність необхідності їх спеціального тлумачення, а також їх передбачуваність; повнота та конкретність регулювання (будь-який закон повинен передбачати механізм дії його норм).

Формальна визначеність права передбачає наявність сукупності точних, однозначних та прозорих правових приписів не лише до процесів правотворчості, а й правозастосування, покликаних забезпечити реалізацію прав, інтересів та свобод індивіда, а також захист від можливих проявів державного свавілля. Останнє, в свою чергу, досягається дотриманням законодавцем правил законодавчої техніки в процесі формування нормативних приписів. Тому нині гостро постає необхідність в адекватному правовому регулюванні нормотворчого процесу. У зв'язку з цим, як засіб забезпечення формальної визначеності права, необхідно сформулювати вимоги до нормотворчого процесу, які полягають у забезпеченні відповідної нормативної регульованості нормотворчої діяльності, питань дотримання юридичної техніки, стандартів і принципів побудови нормативно-правових актів.

Прикладом формальної визначеності права є статті Особливої частини Кримінального кодексу, які передбачають склади конкретних злочинів і види покарань. Вони повинні застосовуватися буквально, у точній відповідності з законом.

В умовах нестабільності правового регулювання, яка виявляється в існуванні значної кількості колізій та непередбачуваності в праві, інтенсивності створення нових законодавчих актів, недодержанні юридичної техніки їх розробки, що призводить до їх неефективності та нестабільності, питання формальної визначеності права є вкрай актуальним для української правової системи.

Список літератури:

1. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / Алексеев С. С. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Изд-во НОРМА, 2002. – 742 с.
2. Балаклицький І. І. Принципи права як дієві чинники його дії / І. І. Балаклицький // Шості юридичні читання. Правова культура, правова свідомість і право : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 22–23 квітня 2010 р.). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 33–35.

3. Балтаджи П. М. Юридична мова правозастосовних актів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Балтаджи П. М. – К., 2008. – 205 с.
4. Шутак І.Д., Онищук І.І. Юридична техніка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів / І.Д. Шутак, І.І. Онищук. – Івано-Франківськ, 2013. – 496 с.
5. Оніщенко Н. М. Проблема ефективності законодавства та сучасний розвиток / Н. М. Оніщенко // Віче. – 2007. – № 12 (спецвипуск). – С. 3–7.
6. Тарасов Н. Н. К вопросу о юридических понятиях и дефинициях / Н. Н. Тарасов // Законодательная дефиниция: логико-гносеологические, политико-юридические, морально-психологические и практические проблемы : материалы Междунар. круглого стола, 21–23 сентября 2006 г., Черновцы / под ред. В. М. Баранова, П. С. Пацуркиевского, Г. О. Матюшкина. – Нижний Новгород : Нижненовгородский исслед. науч.-прикладной центр «Юридическая техника», 2007. – С. 67–71.
7. Погребняк С. П. Роль основоположних принципів права в забезпеченні прав людини [Електронний ресурс] / С. П. Погребняк. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pfp/2008_2009_6_7/124%20Pohrebnyak.pdf.
8. Погребняк С. П. Вимоги до нормативно-правових актів, що впливають з принципу правової визначеності / С. П. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 42–53.
9. Макаренко Л. О. Теоретичні закономірності дії правових приписів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Макаренко Лариса Олександрівна. – К., 2004. – 171 с.
10. Головатий С. П. Верховенство права : [монографія] : у 3-х кн. / С. П. Головатий. – К. : Фенікс, 2006–2006. – Кн. 2 : Верховенство права : від доктрини до принципу. – К. : Видавництво «Фенікс». – 2006. – 653 с.
11. Шаповал В. Свобода та «природні права» людини як основа людського виміру права / В. Шаповал // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : матеріали I Всеукр. круглого столу (м. Львів, 16–17 вересня 2005 р.). – Львів : Край, 2006. – С. 286–295.

Романюк Е.А.

Институт государства и права имени В.М. Корецкого Национальной академии наук Украины

ФОРМАЛЬНАЯ ОПРЕДЕЛЕННОСТЬ ПРАВА КАК ОСНОВАНИЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРЕДЕЛОВ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ СВОБОДЫ

Аннотация

Исследовано понятие и основные требования к четкости содержания правовых предписаний, что приведет к эффективному правовому регулированию общественных отношений. Установлено, что любой закон должен содержать абсолютно четкие, понятные, точные и однозначные предписания, которые должны выполняться людьми. Автор приходит к выводу, что основными характеристиками формальной определенности права являются: понятность и точность права; прозрачность норм права; лаконичность правового текста; ясность и предсказуемость правовых предписаний; полнота и конкретность регулирования.

Ключевые слова: формальная определенность права, нормативные дефиниции, требования четкости содержания права, юридическая техника.

Romaniuk E.A.

Institute of State and Law of the V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine

FORMAL DEFINITENESS OF RIGHT AS A BASIS FOR DETERMINING THE LIMITS OF HUMAN FREEDOM

Summary

Explore the concept and the basic requirements for the content definition of the legal regulations that lead to effective legal regulation of social relations. It is established that any law should contain is clear, understandable, accurate and unambiguous requirements to be carried out by people. The author concludes that the main characteristics of the formal definiteness of law are: clarity and accuracy of law; transparency of the law; conciseness of the legal text; clarity and predictability of the legal regulations; completeness and specificity of regulation.

Keywords: formal definiteness of law, statutory definitions, requirements definition content of the law, the legal machinery.

ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВ'ЯЗОК ЮРИДИЧНОЇ ІСТИНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Скуріхін Д.С.

Інститут філософської освіти та науки
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Стаття характеризує такий сучасний об'єкт дослідження гносеології як юридична істина. Наведена категорія виникла досить нещодавно та є результатом розвитку теорій істини, запропонованими різними філософськими течіями та школами. Стаття розкриває можливості використання зазначеного поняття та його риси у сучасних умовах.

Ключові слова: гносеологія, істина, теорія істини, вирішення спору, судочинство, кримінальне провадження.

Людство завжди займалося пошуком істини, пробуючи всі можливі шляхи та засоби для цього. Кожна із релігій пропонувала своє бачення істини (наприклад іслам та іудаїзм стверджували, що єдина істина це зміст священних книг, християнство ж стверджує, що бог і є істина та ін.), але у будь-якому разі їх концепції істини були безперечними й авторитарними. З появою філософії (та гносеології) з'явилися нові шляхи розв'язання істини, нові спроби її визначення. Майже кожна філософська школа мала своє власне бачення істини із своїми, притаманними тільки їй, шляхами її знаходження. Це говорить перш за все про те, що пошук істини притаманний людині. Це дещо, що закладене в нас самою природою.

Що стосується самого процесу пошуку, перш за все істину шукає наука. Наукова істина має певну кількість притаманних їй ознак серед яких головне місце займає направленість на розкриття сутності. До того ж їй притаманні системність, обґрунтованість та доказовість. Останні дві характеристики також притаманні й істині у правозастосовній діяльності. Ця істина більш відома як правова, юридична чи судова. Пошук цієї істини є головним завданням правосуддя. Окрім цього правова істина направлена на вирішення спорів, конфліктів. Які ж ознаки відокремлюють цей різновид істини від істини, скажімо, побутової? Це перш за все її об'єктивність та конкретність. Саме ці дві ознаки є вирішальними рисами у визначенні юридичної істини. Так, пише Костицький М.Ф.: «Конкретна перевірка істинності норми права неможлива без правозастосування як особливого і в певному розумінні універсального способу реалізації юридичних норм. Безконфліктне, швидке, високоєфективне застосування норми права є важливим свідченням його істинності. Якщо ж процес використання норми пов'язаний з різними труднощами, перешкодами, зупинками, то її зміст або форма (або і те, й те) неадекватно відображає предмет регуляції. Тут ідеться, насамперед, про перевірку істинності юридичних норм у розумінні забезпечення життєдіяльності суспільства.» [6]. Визначенню та опису цієї концепції істини присвятило свої праці багато радянських вчених, серед яких А.Ю. Угреньят, А. Рівлін, М.Л. Якуб, Ю.К. Осіпов, М.С. Строгович, А.А. Кухта, В.С. Тадевосян; закордонних – Віноградова Є.О., Рябініна Т.К., Петрова О.В., Гореєв Е.Д., П.А. Лупінська (представники російської школи правової епістемології), Ф. Елі, Resetter N., Дальке Р., Детлефсен Т., та звичайно українські автори, такі як Сумарокова Л.М., Бандура О., Гришук О. В., Козловський А. А., Костицький М.Ф. та багато інших.

Чинне процесуальне законодавство України не оперує поняттям істини. У той же час, одним із принципів правозастосування у судовому процесі законодавством визначено справедливість. Дослід-

ник Б.Н. Чичерін (1828-1904) трактував справедливість у трьох аспектах: по-перше, як правду, по-друге, як відплату, по-третє, як поняття юридичної справедливості, юридичного закону, морального закону [21]. Незважаючи на те, що «справедливість» і «істина» – не завжди збігаються у дійсності, вони тісно взаємопов'язані. Судове рішення має відповідати вимогам справедливості, остання – породжується змагальністю судового процесу. У свою чергу, змагальність може розглядатись як «спосіб досягнення істини» [17, 34].

Ідеальною представляється та ситуація, коли суд, розглядаючи справу в змагальному процесі, встановить в кримінально-правовому спорі об'єктивну істину і відновить справедливість [3], про що пише А. Тушев: "... Рішення суду таки має базуватися на об'єктивній істині. Інакше ні про яку справедливість не може бути й мови. Змагальність – це спосіб досягнення істини" [17]. Йому вторить Г.В. Софронов: "... Без істини немає правосуддя, істина є єдино непорушна основа справедливості" [13, 14-18]. Однак, навіть в тих умовах, коли об'єктивна істина просто недосяжна, суд зобов'язаний прийняти законне, обґрунтоване і справедливе рішення – отже, між поняттями "істина" і "справедливість" не можна ставити знак рівності.

Філософська природа поняття "справедливість" безперечна. Зокрема, Парменід і Демокрит говорили, що "все відбувається в силу необхідності, необхідність – це те ж, що доля і справедливість, і провидіння, і сила, що творить світ" [62]. В.І. Хайруллин відзначає, що навряд чи слід визнавати тотожність понять справедливості і моральності, оскільки більш широко поширеною є думка, що моральність – загальне поняття, тоді як справедливість – приватне; останнє входить до складу першого [19, 47].

На думку Т.К. Рябініної, О.В. Петрової, Є.Д. Горєвого справедливість це в першу чергу етична, моральна категорія, що об'єднує в єдину морально – правову систему провадження у кримінальних справах. Правосуддя це і є справедливий суд, право на який гарантується Загальною декларацією прав людини (ст. 10). Справедливість завжди відображає співвідношення декількох явищ з погляду розподілу добра і зла між людьми [12, 15-16].

Але, як же через справедливість народжується істина? Всім відомий вислів «в спорі народжується істина», безсумнівно, пов'язаний з правосуддям, адже в істині поєднуються ствердження і заперечення, в ній відповіді на всі сумніви знаходять себе через спір. Але, на жаль, це твердження не завжди вірно: якщо жодній стороні істина не відома, спір безплідний. Тут же істина може виступати і в ролі антиномії: протиріччя між двома положеннями, кожне з яких логічно доказуємо [1]. Звичайно, всім зрозуміло, що ані право, ані правосуддя не можуть існувати без істини. Але зміст «судової істини» (або

юридичної істини) визначається науковцями та правозастосовниками дуже по різному.

Більшість вчених, в т.ч. Е.М. Мурадьян, займають позицію, що судовою істиною – продукт реальних фактів, обставин, стану, відносин, що складають суть справи, адекватного їх тлумачення, і визначення юридичного сенсу, значення з позиції закону, що підлягає застосуванню [10, 171].

Хоча й багатьма авторами (І.М. Резниченко, П.Ф. Пашкевичем, Н.Б. Зейдером) робиться висновок про абсолютність судової істини, на мою думку, абсолютна істина є ідеалом, досягти якого суд не здатен. Тому, звичайно, коли мова йде про пошук судової істини, на увазі мається саме відносна істина. До того ж, встановлена вчора істина, завтра може бути оскаржена, переглянута. Також, доволі часто істина встановлюється поетапно (на стадії досудового, судового провадження, тощо).

З такою точкою зору погоджується багато науковців, так В.С. Тадевосян вважає, що істина, встановлена судом, за своїм характером є відносною, оскільки абсолютна істина – це абсолютно повне, вичерпне знання про матерію, її властивостях і формах, це межа пізнання, чого не можна сказати про судову пізнання, оскільки воно спрямоване на дослідження далеко не всіх факторів, а тільки значущих для вирішення конкретної справи [16, 65-73].

Істина лише почасти є абсолютною, пише А.Ю. Угренят, тобто є відносною, так як суб'єктом її відзеркалення є людина, яка силою своїх можливостей, волі, бажань і т.п. може впливати на істину, змінювати її. Інакше кажучи, те, що людина відчуває і наскільки вона знає, розуміє, те існує і є істиною, і навпаки [18, 44-45].

Певні автори, стоять осторонь від наведених визначень істини (А. Рівлін, Ю.К. Осіпов) обумовлюючи судову істину як окрему категорію, як певний гібрид відносної та абсолютної істини, чи взагалі відкидаючи необхідність визначення судової істини у цілому. Цікавими також є визначення М.С. Строговича, який використовує в працях формулу «матеріальна істина», під якою він розуміє «об'єктивну істину в спеціальній сфері судової діяльності» [14, 52] та А.А. Кухта, який говорить про те, що істина в кримінальному процесі є «правдоподібною», розуміючи судову істину як ймовірне знання про обставини, які стали предметом судового спору [8, 58]. «Істина ... в кримінальному процесі виражається в достовірності (впевненості), що такий-то факт існує чи не існує», – писав класик французького кримінального процесу Фостен Елі [2].

Але, у будь-якому разі, безсуперечним та загальноприйнятним є той факт, що судову істину можна визначити як об'єктивну та процесуальну істину. Перш за все, це обумовлено тим, що суд цікавлять конкретні факти взаємин сторін спору. У цьому сенсі пізнавальну діяльність суду можна вважати фактологічною, що поєднує в собі початки абсолютності і відносності.

Далі зупинимось окремо на двох принципах судової істини: об'єктивності та формальності.

За принципом об'єктивності рішення суду мають ґрунтуватись на об'єктивній дійсності. Так, відповідно до ст. 370 Кримінального процесуального кодексу України судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Обґрунтованим є рішення, ухвалені судом на підставі об'єктивних з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 цього Кодексу [7]. Що ж стосується принципу формальності істини, відповідно до нього за судом закріплюється можливість

вносити рішення тільки на основі тих матеріалів, які сторони знайшли можливість подати до суду. Отже, суд може покласти в основу свого рішення лише вказані стороною факти, використовувати докази, представлені стороною і не досліджувати їх у силу службового обов'язку. Так, відповідно до ст. 11 Цивільного процесуального кодексу України суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі [20]. Як вбачається, пошук істини у різних видах судочинства (та у різних юрисдикціях у цілому) ґрунтується на різних принципах судової істини.

На сьогоднішній день серед науковців існує думка щодо зростання тенденцій втрати принципом об'єктивної істини своєї актуальності останнім часом. Так, з точки зору В.В. Яркова, у відповідності з якою принцип об'єктивної істини поступово витісняється принципом формальної істини, маючи на увазі, що тенденційно суд тепер не прагне з'ясувати справжні взаємовідносини сторін. В.В. Ярков вважає, що в даний час відповідно до принципу юридичної істини, суд вирішує справу на підставі наданих сторонами доказів, суд не втручається в процес доказування, а лише визначає, які факти і яка сторона повинна довести, тобто розподіляє між ними обов'язок по доведенню. Принцип юридичної істини, на думку автора, взаємопов'язаний із принципом змагальності і визначає, що суд тепер може відмовити у задоволенні позову, наприклад, за недоведеністю, а сам не братиме заходів до встановлення обставин справи. В.В. Ярков також зауважує, що судова реформа змінює функції суду в процесі, перетворюючи його більше в арбітра, ніж зацікавленого у встановленні істини учасника [22].

Таким чином, особливо в умовах змагальності судового процесу, все більше значення відіграє пошук саме формальної юридичної істини, тобто істини встановленої судом саме на підставі наданих йому доказів або істини, що безпосередньо витікає зі спору між сторонами процесу.

Однак, на думку автора, тенденція щодо превалювання принципу формальної істини не означає відмову від пошуку об'єктивної істини, а лише через механізм змагальності вводить певною мірою зміну суб'єкта пізнання. Закріплення принципу змагальності – це єдиний шлях до правильного встановлення дійсних обставин справи, і це не означає витіснення одного принципу іншим. На думку багатьох вчених, принцип об'єктивної істини як би знаходиться в деякому діалектичному протиріччі з принципом змагальності та рівноправності, тому всі три принципи слід розглядати у єдності і взаємозв'язку. І дійсно, за допомогою принципу об'єктивної істини змагальність розкривається повною мірою, дозволяє зацікавленій особі захистити свої права та інтереси, а також вимагати від суду об'єктивного вирішення справи. У рамках об'єктивної істини, змагальність діє як принцип встановлення фактичних обставин справи, що передбачає покладання обов'язку по їх доказуванню на сторону, при тому, що остаточний висновок про істинність досліджуваних фактів і їх юридичній оцінці робить суд [1]. Процесуаліст М.М. Полянський зазначав: «Змагальність – це метод відшукання істини, який полягає в змаганні сторін, контрольованою активною участю суду в розгляді справи» [11]. Як зазначено С.Л. Кисленко, «...мета судового слідства – спільно з усіма учасниками судового процесу відновити справжню (або близьку

до неї) картину вчиненого діяння, перевірити всю сукупність запропонованих суду доказів, ретельно дослідити і оцінити їх не тільки з позиції допустимості, але також з позиції достовірності та достатності» [4, 58-59]. Саме доведення являє собою ні що інше, як процес встановлення істини. Сторони в процесі зобов'язані вжити заходів до визначення таких меж дослідження доказів у суді, які дали б можливість суду повністю розібратися у всіх обставинах справи і прийти до ясних і вичерпних висновків про наявність або відсутність події злочину, винність або невинність підсудного у його скоєнні.

Як зауважує Є.М. Мурадьян, істина – це насамперед проблема судових доказів і правил доведення [10, 171]. Перш ніж прийти до висновку про існування суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу, суд повинен точно встановити факти, на яких це право ґрунтується. І тільки правильний розгляд і вирішення справи приведе до досягнення вірного знання про фактичні обставини. Як правило, юридично значимі факти виникають і існують до процесу, і отримати знання про них можливо шляхом доведення.

На думку А.Ф.Клейнмана, доказування в цивільному процесі є процесуальна діяльність тільки сторін, заснована на сукупності відповідних процесуальних прав і складається у твердженні про фактичні обставини справи, подання доказів, спростування доказів противника, заяві клопотань про дослідження доказів, участь у дослідженні доказів, дачі пояснень з приводу досліджених доказів [5, 119]. Так, відповідно до ст. 22 КПК України, сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом. Іншими авторами до сторін доказування також відноситься безпосередньо суд. Доказами, відповідно до ст. 84 КПК України, є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Згідно зі ст. 57 ЦПК України, доказами в цивільному процесі є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Окремо слід звернути на дві необхідні характеристики доказів, передбачених зокрема процесуальним законодавством України, це належність (зв'язок із предметом доказування) та допустимість (отримані відповідно до вимог чинного законодавства). Як вважає Є.М. Мурадьян, істина доводиться. По-перше, у статусі версії недоведена істина залишається істиною, але юридично вона не існує. По-друге, зв'язок істини з доказами може бути втрачений до часу судового слідства. По-третє, сторона може використовувати наявні докази не в інтересах істини або сторони можуть не володіти істиною, але вважати інакше. Відзначимо, що процес – це змагання двох версій, з яких помилкова або одна, або обидві. Акт правосуддя, завершальний процес, повинен містити встановлену істину, що, як правило, не можливо зробити без доказів. Також важливим аспектом проблеми юридичної істини є те, що сторона може повідомляти суду істину, не пред'являючи доказів на підтвердження того, що це дійсно правда. Виникає колізія правди – істини з доказовим правом. На відміну від кримінального

процесу, де колізія вирішується на користь обвинуваченої сторони, в цивільній судочинстві ситуація дозволяється шляхом розподілу тягара доведення [10].

Заключною і дуже істотною, а можна сказати і головною, стадією доказового процесу є оцінка доказів, оскільки результати оцінки утворюють основу прийнятого судом рішення у справі. Під оцінкою доказів розуміється розумовий процес суду, що протікає на основі логічних законів, та спрямований на визначення їх належності, допустимості, достовірності, достатності, взаємного зв'язку і досягнення на цій основі вірних висновків. Так, відповідно до ст. 212 ЦПК України суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. В силу ст. 94 КПК України у кримінальному провадженні слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. З наведеного вбачається в цілому тотожній підхід для дослідження та оцінки доказів як у цивільному, так і в кримінальному процесах.

Цікавим, наразі, є акцент законотворця на внутрішньому переконанні суддів. Внутрішнє переконання суддів складається на основі вивчення об'єктивних обставин цивільної справи. Під внутрішнім переконанням розуміється впевненість або почуття впевненості судді в істинності чи хибності шуканих фактів. Оцінка доказів за внутрішнім переконанням суду полягає в тому, що тільки самі судді вирішують питання достовірності доказів, їх істинності або хибності, їх достатності для правильного висновку. Внутрішнє переконання суддів відображає їх власне ставлення до своїх знань, рішень, дій. Об'єктивну основу внутрішнього переконання становить сукупність фактів, встановлених по справі [15].

Окремо, на мою думку, також слід звернути увагу на роль судової практики у встановленні істини за конкретною судовою справою. «Практика, як критерій істини в кримінальному судочинстві, – зазначає П.А. Лупінська, – застосовується найчастіше в опосередкованій формі, коли результати доказування порівнюються з даними, які вже були перевірені практикою і їх істинність не викликає сумнівів. При цьому критерієм істини є не тільки практична діяльність по даній кримінальній справі. Практика в широкому сенсі охоплює і особистий професійний досвід суддів, колективний досвід розслідування і судового розгляду кримінальних справ, відбитий в кримінально-процесуальних нормах, криміналістичних рекомендаціях, узагальненнях судової практики, в керівних постановках Пленуму Верховного Суду та ін.» [9, 75-77].

Враховуючи вищевикладене, на мій погляд неможливо однозначно стверджувати про втрачання значимості принципу об'єктивності у пошуку юридичної істини. На мою думку, реалізація наведеного принципу саме підкреслюється та відбувається через принцип змагальності сторін. Зазначений шлях, як бачиться, більше відповідає сьогоденним реаліям життя та, певною мірою, є більш демократичним.

Список літератури:

1. Бех К.А., Гривас О.Я. Принцип судової істини у цивільному процесі та способи його познать. Матеріали V Міжнародної студентської електронної наукової конференції "Студентський науковий форум 2013" <http://www.scienceforum.ru/2013/>
2. Елли Ф. Helie. Traite de l'instruction criminelle, ou Theorie du Code d'instruction criminelle. En 3 vol. V. I. Bruxelles, 1863. P. 5/ наводиться за: Смирнов А. В., Калиновський К. Б. Кримінальний процес: Підручник для вузів. СПб. – 2004. – 697 с.
3. Карякін Є.А. Реалізація принципу змагальності в кримінальному судочинстві (питання теорії і практики): монографія. – Оренбург: ГОУ ОДУ, 2005. – 98 с. <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/karjakin/2-2.htm>
4. Кісленко С.Л., Кісленко І.Л. Криміналістичні основи підтримання державного обвинувачення: монографія. М., 2013. Видавництво: Юрлітінформ, 328 с.
5. Клейнман А.Ф. Новітні течії у радянській науці процесуального права. М., 1967. – 119 с.
6. Костицький М.Ф. Правова практика як критерій правової істини. <http://lection.com.ua/pravo/philprv/pravova-praktika-yak-kriteriy-pravovoyi-istini>
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1383591017182181>
8. Кухта А.А. Доведення істини в кримінальному процесі: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Н.Н., 2010. – 58 с.
9. Лупінська П.А. Судова практика – критерій надійності судового доказування // Проблеми доказів у радянському кримінальному праві. М., 1984.
10. Мурадян Е.М. Істина як проблема судового права. – М.: Юрист, 2004. – С.171
11. Полянський М.М. Питання теорії радянського кримінального процесу. М., 1956. – С. 100.
12. Рябініна Т.К., Петрова О.В., та ін. Внутрішнє переконання в механізмі доказування по кримінальній справі// Російський суддя. 2003. № 5. – С. 15-16.
13. Софронов Г.В. Проблеми істини в кримінальному судочинстві. – Єкатеринбург. 1998 р.
14. Строгович М.С. Матеріальна істина й судові докази в радянському кримінальному процесі. М., 1955.
15. Сичова О.А. Істина як мета судового правозастосування. Істина як мета судового суспільства. http://www.iuaj.net/node/1426#_ftn4
16. Тадевосян В.С. До питання про встановлення матеріальної істини в радянському процесі // Радянська держава і право. 1948. № 6. – С.65-73.
17. Тушев А. Роль прокурора у реалізації принципу змагальності в кримінальному процесі // Відомості Верховної Ради. 2003. № 4. – С. 34.
18. Угреньт А.Ю. Що є істина і чи можливо її встановлення допомогою цивільного, арбітражного та адміністративного процесу в даний час// Арбітражний і цивільний процес. 2009. № 9.
19. Хайруллин В.І. Теорія справедливості у працях російських правознавців XIX століття // Актуальні проблеми права Росії і країн СНД – 2003 р. – Челябінськ, 2003, Ч.1.
20. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print1383591017182181>
21. Чичерін Б.М. Філософія права. М., 2011. – 344 с.
22. Ярков В.В. Арбітражний процес: Підручник – А79 М.: Юрист, 1998. – 480 с.

Скурихин Д.С.

Институт философского образования и науки

Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ И РАСКРЫТИЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ ИСТИНЫ
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ****Аннотация**

Статья характеризует такой современный объект исследования гносеологии как юридическая истина. Приведенная категория возникла довольно недавно и является результатом развития теорий истины, предложенными различными философскими течениями и школами. Статья раскрывает возможности использования этого понятия и его черты в современных условиях.

Ключевые слова: гносеология, истина, теория истины, решения спора, судопроизводство, уголовное производство.

Skurikhin D.S.

Philosophical Institute of Education

National Pedagogical University M. Drahomanova

LEGAL DEFINITION AND SOLUTION OF TRUTH IN MODERN CONDITIONS**Summary**

This article describes a contemporary object of research of epistemology like legal truth. Are the categories emerged fairly recently and is the result of theories of truth offered by various philosophical streams and schools. The article reveals the possibility of concept's using and its sides in modern conditions.

Keywords: epistemology, truth, theory of truth, dispute resolution, litigation, criminal proceedings.

НОВАЯ ДОКТРИНА СУЩНОСТИ И ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ ЛИЧНОСТНЫХ ИСТОЧНИКОВ АНТИКРИМИНАЛЬНЫХ СВЕДЕНИЙ

Тунтула А.С.

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

Рассмотрены базисные свойства личностных источников в антикриминальном судопроизводстве. Изложено ступенчатое сущностное видовое деление личностных источников антикриминальных сведений и их место среди других субъектов данного судопроизводства.

Ключевые слова: личностные источники антикриминальных сведений, причастный, квазипричастный, парачастичный, преследуемый.

Постановка проблемы. Существующее в УПК Украины видовое деление личностных источников антикриминальных сведений с учетом разработанной представителем научной школы юриспруденции профессора Аланкира новой доктрины теорологии антикриминальных сведений [1, с. 52-54 и др.; 2, с. 54-60 и др.] выглядит достаточно архаичным, необоснованным и весьма неполным.

Анализ последних исследований и публикаций. В последнее десятилетие представителями этой научной школы разработано целый ряд новых частных доктрин и концепций, в первую очередь, классификация субъектов антикриминального судопроизводства, базисные свойства и ступенчатое сущностное видовое деление личностных источников и целый ряд других положений, которые в совокупности и составляют доктрину теорологии антикриминальных сведений.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Целостное же изложение в наукометрических базах доктрины теорологии антикриминальных сведений и ее составных частных доктрин и концепций, в том числе и базисных свойств и ступенчатого сущностного видового деления личностных источников антикриминальных сведений, не осуществлялось.

Цель статьи. Главной целью этой работы и является целостное изложение новой доктрины сущности и ступенчатого видового деления личностных источников антикриминальных сведений.

Изложение основного материала. Новая доктрина сущности и ступенчатого видового деления личностных источников в антикриминальном судопроизводстве состоит из нескольких частных доктрин и концепций, сущность отдельных из которых состоит в следующем.

Классификация субъектов антикриминального судопроизводства автор в развитие позиции С. А. Кириченко представляет таким образом:

1. **Главные субъекты антикриминального судопроизводства** – лица, ответственные за непосредственное, объективное, всестороннее и полное выяснение всех обстоятельств антикриминального дела (руководитель органа досудебного расследования, руководитель следственной или следственно-ордистической группы, следователь, в т.ч. прокурор, выполняющий функции следователя, судья или коллегия судей, в части исключительных функций по получению доказательств – эксперт и руководитель экспертного учреждения) и ордист. Народные заседатели и присяжные должны быть исключены с числа главных субъектов антикриминального судопроизводства, исходя из новой доктрины профессиональности данного и любого иного судопроизводства.

2. **Вспомогательные субъекты антикриминального судопроизводства** – лица, которые должны способствовать выполнению этих задач (государственный обвинитель; защитник; понятые (от которых следует отказаться при условии обеспечения надежного непрерывного наглядного технического документиро-

вания порядка и результатов проведения де-факто процессуальных действий); переводчик; специалист; особые участники процессуальных действий (владелец помещения, где проводится обыск или иное де-факто следственное действие; лица, охраняющие место деяния, и пр.); представитель пенитенциарного учреждения; представитель службы по делам несовершеннолетних; хранитель описанного имущества или вещественных источников доказательств; реализатор вещественных источников доказательств; поручитель; залогодатель; секретарь судебного заседания; судебный распорядитель и др.).

3. **Личностные источники доказательств**, которые, в свою очередь, подразделяются на тех, которые: 3.1. Получают доказательства (эксперт). 3.2. Отстаивают свои права (потерпевший, преследуемый и др.). 3.3. Являются собственно источником (свидетель). 3.4. Временно имеют неопределенный процессуальный статус (заявитель) [2, с. 54-55].

Авторское развитие позиции С. А. Кириченко в отношении **базисных юридических свойств личностных источников антиделиктных сведений** предлагается представить в такой редакции:

1. **Антиделиктная значимость**, т. е. когда у антиделиктолога возникает предположение, что в памяти определенного физического лица могут храниться те сведения, которые могут иметь значение для правильного разрешения конкретного антиделиктного (конституционного, антикриминального, административного, дисциплинарного, де-факто имущественно-договорного, де-юре имущественно-договорного) дела.

2. **Вменяемость.** Сведения, получаемые от невменяемых или ограниченно вменяемых лиц, имеют частное антиделиктное значение, т. е. до надлежащего установления такого процедурного статуса лица (в антикриминальном судопроизводстве – на основе лишь стационарной судебно-психиатрической экспертизы) и только в целях установления данного статуса и факта наличия такого рода дефектов психики, соответствующих результатам восприятия определенных обстоятельств и деяний таким психически больным лицом.

В этой связи следует иметь в виду, что неадекватные сведения как сведения, которые не отвечают в силу тех или иных причин фактическим обстоятельствам анализируемых деяний или событий, подразделяются на заведомо ложные сведения (когда в процессе их получения личностный источник знает, что передает антиделиктологу ложные сведения) и незаведомо ложные сведения (когда в процессе их получения личностный источник думает, что передает антиделиктологу правдивые сведения, которые же в силу особенностей органов и условий восприятия: расстояние, недостаточное освещение, плохие метеорологические условия, заболевания или особенности органов восприятия и пр., фактически не соответствуют обстоятельствам того, деяния или события, в отношении которого и получают сведения).

В качестве доказательств могут использоваться как заведомо правдивые сведения, так и не заведомо ложные сведения, а заведомо ложные сведения – лишь по антикриминальному делу о привлечении лица к ответственности за дачу заведомо ложных показаний, заключений.

3. **Сознательность.** От физического лица, находящегося в бессознательном состоянии, получить антиделиктные сведения практически невозможно.

4. **Возрастная характеристика.** Не имеется нижнего возрастного ограничения получения от личностного источника антиделиктных сведений. Главное, чтобы те, сведения, которые можно получить от малолетнего личностного источника, имели антиделиктное значение, а в антикриминальном и, не исключено, в административном судопроизводстве – еще, чтобы эти сведения нельзя было получить от иного источника, нежели малолетний личностный источник. В антикриминальном судопроизводстве важно также исключить повторное получение от малолетнего личностного источника антикриминальных сведений, поскольку такая процедура в любом случае негативно влияет на развитие личностного источника, порой, не меньше, нежели собственно общественно опасное деяние, в отношении обстоятельств которого и получают сведения [2, с. 55-56].

Ступенчатое видовое деление личностных источников доказательств в развитие позиции А. А. Кириченко и С. А. Кириченко видится таким:

1. **Заявитель** – лицо, обратившееся к антиделиктному орган с заявлением или сообщением о готовящемся, дьящемся или совершенном реальном либо вероятном макроправонарушении.

2. **Свидетель** – лицо, в отношении которого главный субъект не имеет обоснованных сведений об его участии в макроправонарушении, которое не потерпело от этого деяния и сохраняет в памяти любые сведения, имеющие значение для правильного разрешения антикриминального дела, когда по способу восприятия и содержанию этих сведений такого рода лица делятся на: 2.1. **Очевидца** – лицо, которое непосредственно наблюдало обстоятельства приготовления или совершения макроправонарушения или сокрытия его следов, не несет ответственности за недонесение или которое сообщило антиделиктные органы об обстоятельствах данного деяния. 2.2. **Параочевидца** – аналогичное лицо, которое знает об указанных обстоятельствах из других источников. 2.3. **Парасвидетеля** – лицо, которое может дать показания по любым другим значимым для решения антикриминального дела юридическим фактам (обстоятельствам).

3. **Потерпевший** – физическое лицо, которому макроправонарушением причинен физический, имущественный или моральный вред, или юридическое лицо, которому при этих же обстоятельствах причинен имущественный или моральный вред, когда по отношению к деянию этого макроправонарушения и к восприятию процесса причинения вреда такого рода лица делятся на: 3.1. **Де-факто потерпевшего** – лицо, которому макроправонарушением такой вред причинен непосредственно, и которое сознательно наблюдало данное деяние. 3.2. **Де-факто парapotерпевшего** – лицо, которому макроправонарушением такой вред причинен непосредственно, но которое в силу бессознательного состояния или невменяемости, ограниченной вменяемости, отсутствия на месте или по другим причинам не могло сознательно наблюдать данное деяние. 3.3. **Де-юре потерпевшего** – лицо, которому макроправонарушением такой ущерб причинен косвенно, признано потерпевшим в силу закона и которое непосредственно наблюдало данное деяние. 3.4. **Де-юре парapotерпевшего** – лицо, которому макроправонарушением такой ущерб причинен косвенно, признано потерпевшим в

силу закона и которое в силу изложенных причин не могло наблюдать данное деяние.

4. **Представитель потерпевшего** – лицо, которое представляет интересы потерпевшего от макроправонарушения юридического лица или умершего вследствие такого же деяния физического лица либо малолетнего, несовершеннолетнего, ограниченно недееспособного или недееспособного физического лица, потерпевшего от этого деяния.

5. **Истец** – физическое или юридическое лицо, которому макроправонарушением причинен имущественный или моральный вред, в связи с чем оно как потерпевший подало иск о возмещении вреда либо об ином восстановлении своих прав, свобод, интересов или обязанностей, или другое лицо, в т. ч. и прокурор, предъявивший такой иск в интересах государства или умершего потерпевшего, малолетнего, несовершеннолетнего или лиц, признанных в установленном порядке недееспособными или ограниченно недееспособными, а также других лиц, которые по состоянию здоровья или по другим уважительным причинам самостоятельно не могут через иск восстановить нарушенные свои права, свободы, интересы или обязанности.

6. **Представитель истца** – лицо, которое представляет интересы юридического лица или умершего, малолетнего, несовершеннолетнего, ограниченно недееспособного или недееспособного физического лица, которые, в том числе и прокурор в интересах государства, подали иск о возмещении причиненного макроправонарушением вреда или об ином восстановлении нарушенных таким деянием их правового статуса.

7. **Преследуемый** – лицо, в отношении которого у главного субъекта имеются обоснованные сведения о подготовке или совершении им определенного макроправонарушения, с началом и степенью доказанности чего в предусмотренном УПК Украины порядке процессуальный статус указанного лица меняется на: 7.1. **Подозреваемого** – с началом доказывания такого рода обстоятельств по базисному, специальному или частному предмету доказывания путем проведения любого де-факто процессуального или де-юре процессуального действия, в т. ч. направление данному лицу уведомления о подозрении и внесение в Единый реестр досудебных расследований заявления или сообщения о подготовке или совершении им макроправонарушения, которое еще длится или уже завершилось, допроса преследуемого по поводу указанных обстоятельств или проведение с ним по этому поводу любого иного де-факто или де-юре процессуального действия, задержание этого лица по подозрению в подготовке или совершении определенного макроправонарушения либо избрание ему определенной меры пресечения. 7.2. **Обвиняемого** – с доведением вины преследуемого в совершении состава деяния конкретного макроправонарушения, в силу чего безотлагательно должно быть вынесено постановление о предъявлении ему обвинения и данное лицо должно быть допрошено. 7.3. **Подсудимого** – с завершением процедуры доказывания всех обстоятельств и судебной подготовки, необходимых для правильного судебного разбирательства антикриминального дела, что обуславливает безотлагательное назначение дела для такого рассмотрения. 7.4. **Осужденного** – с вынесением обвинительного приговора либо окончательного решения следователя о закрытии антикриминального дела производством по реабилитирующим обстоятельствам, предусмотренным определенной нормой УК Украины, за исключением ситуации признания деяния паранесчастным случаем. 7.5. **Оправданного** – с вынесением оправдательного приговора или окончательного решения следователя о закрытии антикриминального дела производством по реабилитирующим обстоятельствам, предусмотренным определенной нормой УК Украины. 7.6. **Причастного** – с вынесением нейтрально-

го приговора или окончательного решения следователя о закрытии антикриминального дела производством за недоказанностью вины преследуемого, то есть когда все возможности для формирования внутреннего (без влияния внешних факторов) убеждению главного субъекта о виновности или невиновности данного лица уже исчерпаны. 7.7. **Парапричастного** – с вынесением окончательного судебного решения о привлечении несовершеннолетнего, не достигшего возраста назначения наказания, к карательно-воспитательной (принудительных мер воспитательного характера) и к восстановительной и сопутствующей антикриминальной ответственности, которую за малолетнего несет опекун либо лицо или учреждение, его заменяющие. 7.8. **Квазипричастного** – с вынесением окончательного судебного решения о привлечении невменяемого или ограниченно вменяемого лица к карательно-воспитательной (применение принудительных мер медицинского характера), а опекуна или попечители либо лица или учреждения, его заменяющих – к восстановительной и к сопутствующей антикриминальной ответственности. 7.9. **Квазипарапричастного** – с вынесением окончательного судебного решения о привлечении к восстановительной и сопутствующей антикриминальной ответственности лица, совершившего общественно опасное деяние, которое не предусмотрено Особенной частью УК Украины.

8. **Представитель или законный представитель преследуемого** – лицо, представляющее интересы совершеннолетнего и несовершеннолетнего преследуемого.

9. **Ответчик** – физическое или юридическое лицо или государство, которое совершением макроправонарушения причинило физический, имущественный или моральный вред либо нарушило иные права, свободы, интересы или обязанности потерпевшего, а также иное физическое или юридическое лицо, которое в силу

закона несет имущественную и иную юридическую ответственность за вред, причиненный общественно опасными действиями малолетнего, несовершеннолетнего, ограниченно вменяемого, невменяемого.

10. **Представитель ответчика** – лицо, представляющее физическое или юридическое лицо или государство как гражданского ответчика.

11. **Третье лицо с самостоятельными требованиями** – лицо, выступающее на стороне истца или ответчика и заявляет в контексте обстоятельств иска самостоятельные требования, то есть имеет определенный интерес к правам, свободам, интересам или обязанностям истца или ответчика.

12. **Третье лицо без самостоятельных требований** – лицо, выступающее на стороне истца или ответчика и не заявляет в контексте обстоятельств иска самостоятельные требования, но все же имеет определенный интерес к правам, свободам, интересам или обязанностям истца или ответчика, которые может удовлетворить в данном или другом судопроизводстве.

13. **Представитель третьего лица** – лицо, представляющее физическое или юридическое лицо или государство как третье лицо с самостоятельными требованиями или без таковых требований на стороне истца или ответчика.

14. **Эксперт** – лицо, проведшее экспертное исследование, и в силу этого у главного субъекта антикриминального судопроизводства и иных участников судебного заседания возникает необходимость получить от нее дополнительные объяснения [2, с. 56-60].

Выводы и предложения. Изложенные аспекты новой доктрины ступенчатого сущностного видового деления личностных источников антикриминальных сведений могут быть положены в основу соответствующей широкой корректной дискуссии по разрешению этих проблем.

Список литературы:

1. Кириченко А. А. Сто десять лучших доктрин и концепций научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии) : научный доклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 54 489 слов – К. : ЕМНЛЮ «Consensus omnium», 2013. – 160 с.
2. Кириченко А. А. Около двухсот лучших доктрин и концепций юриспруденции научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии): научный гипердоклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 57 543 слова // Четвертый Пермский конгресс ученых-юристов. Международн. науч.-практ. конференция, 18.10.2013 г., Пермский национальный исследовательский университет. Российская Федерация [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://permcongress.com/4thcongress/tezis>

Тунтула О.С.

Черноморський державний університет імені Петра Могили

НОВА ДОКТРИНА СУТНОСТІ ТА ВИДОВОГО ПОДІЛУ ОСОБИСТІСНИХ ДЖЕРЕЛ АНТИКРИМІНАЛЬНИХ ВІДОМОСТЕЙ

Анотація

Розглянуто базисні властивості особистісних джерел в антикримінальному судочинстві. Викладено ступеневий сутнісний видовий поділ особистісних джерел антикримінальних відомостей та їх місце поміж інших суб'єктів даного судочинства.
Ключові слова: особистісні джерела антикримінальних відомостей, причетний, квазіпричетний, парапричетний, переслідуваний.

Tuntula A.S.

Chernomorsky State University by name of Petro Mohyla

A NEW DOCTRINE OF THE SPECIES AND DIVISION OF THE PERSONAL SOURCES OF THE ANTICRIMINAL INFORMATION

Summary

Considered the basic properties of the personal sources in anticriminal proceedings. Described the essential step specific division of the personal sources of the anticriminal information and its place among the other subjects of this proceedings.
Keywords: the personal sources of the anticriminal information, participial, kvaziparticipial, paraparticipial, pursued.

ОРУЖИЕДЕЛИКТИКА КАК БАЗИСНОЕ ЧАСТНОЕ УЧЕНИЕ КРИМИНАЛИСТИКИ И ОРДИСТИКИ

Шаповалова В.С.

Следственный отдел прокуратуры Николаевской области

Определено понятие криминалистической и ордистической оружейделиктики как базисного частного учения криминалистики и ордистики. Предложено место оружия среди иных средств совершения правонарушений. Рассмотрены базисные признаки огнестрельного, взрывного и механического оружия.

Ключевые слова: оружейделиктика, криминальное огнестрельное, взрывное и механическое оружие, де-факто криминальное оружие, де-юре криминальное оружие, легальное оружие, легальное параоружие, вероятное параоружие.

Постановка проблемы. Традиционное понимание и видовое деление криминального оружия строится, как правило, на разрозненном разрешении проблем различных видов криминального оружия, на нечетком разграничении такого рода средств совершения правонарушений от иных средств, а также от предметов и устройств, которые конструктивно схожи или технически пригодны для использования в качестве криминального оружия и др. Архаичным представляется именование одного из видов криминального оружия холодным, а другого вида лишь взрывными устройствами.

Анализ последних исследований и публикаций. В связи с изложенным, автор предпринял целенаправленное исследование этих проблем, что привело к созданию принципиально новой доктрины оружейделиктики как базисного частного учения криминалистики и ордистики (теории ОРД). Основные положения данной доктрины широко опубликованы в специальной литературе и в Интернет-ресурсах [1, с. 98-106; 2, с. 97-105 и др.].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Целостное же изложение в наукометрических базах данной доктрины оружейделиктики, в том числе и базисных свойств, понятия и классификации каждого из видов криминального оружия, не осуществлялось.

Цель статьи. Главной целью этой работы и является целостное изложение доктрины оружейделиктики как базисного частного учения криминалистики и ордистики, ее системно-структурного статуса, а также базисных признаков и понятия каждого из видов криминального оружия, их места среди иных средств совершения правонарушений.

Изложение основного материала. В развитие позиции А. А. Кириченко криминалистическую оружейделиктику следует определить как базисное частное учение криминалистики, которое на основе познания сущности, признаков, классификации и иных характеристик криминального огнестрельного, механического и взрывного оружия, устройств и веществ, средств подрыва, боеприпасов, а также сущности, последовательности и иных закономерностей работы с вещественными и личностными источниками антикриминальных сведений об указанных объектах и об антиделиктных следах противоправного обращения с ними, разрабатывает соответствующие гласные технические средства и общие правила обращения с ними, тактические приемы проведения отдельных де-факто и де-юре процессуальных и парапроцессуальных действий или их комбинации, гласные методические рекомендации по осуществлению каждой из стадий противодействия макроправонарушениям, связанным с таким оружием.

Ордистическая оружейделиктика как базисное частное учение ордистики определяется почти также, но с отражением необходимости разработки уже не-

гласных технических средств и общих правил обращения с ними, тактических приемов проведения отдельных де-факто и де-юре негласных мероприятий или их комбинации, а также негласных методических рекомендаций по осуществлению каждой из стадий противодействия макроправонарушениям, которые связаны с криминальным оружием.

Систему оружейделиктики как базисного частного учения криминалистики должны составить следующие специальные частные учения данной науки: 1. Баллистооружейделиктика. 2. Механооружейделиктика. 3. Взрывооружейделиктика.

Предложенные специальные частные учения представляют систему и ордистической оружейделиктики, изложение положений которых в рамках базисного специального курса ордистики должно быть таким, чтобы не повторять положений криминалистической оружейделиктики, а отражать их особенности в контексте осуществления составных частей негласной методики противодействия правонарушениям.

Отраженные в предложенных определениях понятия криминалистической и ордистической оружейделиктики деяния противоправного обращения с оружием призваны охватить все существующие противоправные деяния с ним, боеприпасами, взрывчатыми веществами и устройствами и со средствами подрыва, а также со средствами и материалами их изготовления, переработки, приспособления и ремонта, если при этом отсутствуют обстоятельства, которые исключают общественную опасность или вредность этих деяний, а именно: изготовление, переработка, приспособление, применение, хищение, хранение, ремонт, сбыт, приобретение и транспортировка, в т.ч. ношение, контрабанда и пр. деяния с этим оружием и со средствами осуществления этих деяний.

Классификацию средств совершения правонарушений с учетом соответствующих новаций М. В. Салтевского о видовом делении такого рода средств [3, с. 104] более правильно представить таким образом.

1. **Оружие правонарушения** – предмет или устройство, которые технически пригодны и конструктивно способны причинить человеку смертельные телесные повреждения, либо используемые человеком с этой же целью силы природы, в том числе животные, включая микроорганизмы (вирусы, микробы и пр.).

2. **Орудия правонарушения** – иные предметы и устройства и силы природы, используемые для совершения правонарушений.

3. **Деяния сил природы**, в том числе животных, включая вирусы, микробы и другие микроорганизмы, не направляемые человеком на совершение правонарушений.

Классификация оружия совершения правонарушений в зависимости от обстоятельств его появления и применения может иметь такую редакцию:

1. **Легальное оружие** – предмет (устройство), изготовленный правомерно и конструктивно и функци-

онально предназначенный для причинения человеку смертельных телесных повреждений (что фактически относится лишь к военному и антиделиктному оружию; правомерным является использование этого и иного оружия для причинения человеку смертельных телесных повреждений при обстоятельствах, исключаящих общественную опасность и вредность данного деяния: в состоянии крайней необходимости, при задержании преступника, в состоянии необходимой обороны, в качестве которой должна рассматриваться и охрана имущества от хищений смертельно или иным образом существенно поражающими приспособлениями, исключаящими неосторожное или случайное их срабатывание).

2. **Легальное параоружие** – конструктивно сходный с оружием предмет (устройство), изготовленный правомерно и технически и конструктивно пригодный для причинения человеку смертельных телесных повреждений, но функционально предназначенный для иных целей: охотничье, спортивное, иное оружие, монтажно-строительные пистолеты, топор, бытовые ножи и пр.

3. **Вероятное параоружие** – конструктивно не сходный с оружием предмет (устройство), изготовленный правомерно либо имеющий природное происхождение и технически и конструктивно пригодный для причинения человеку смертельных телесных повреждений, но функционально либо по природе предназначенный для иных целей: лом, «хомка», камень, палка и пр.

4. **Криминальное оружие.**

В этой связи классификацию криминального оружия в зависимости от обстоятельств его появления и применения более правильно представить таким образом:

1. **Де-факто криминальное оружие** – предметы и устройства, которые противоправно изготовлены, переработаны либо приспособлены преследуемым лицом из названных видов оружия в целях причинения человеку смертельных телесных повреждений и применены этим лицом с указанной целью либо не применены по независящим от него обстоятельствам и/или лишь находятся в его владении с иной противоправной целью.

2. **Де-юре криминальное оружие** – перечисленные виды оружия, примененные преследуемым лицом без их изначального изготовления, переработки или приспособления этим лицом для применения человеку смертельных телесных повреждений и/или находятся во владении указанного лица с иной противоправной целью.

Классификация криминального оружия в зависимости принципа его действия представляется в такой редакции:

1. **Криминальное огнестрельное оружие** – устройство, специально изготовленное, переработанное или приспособленное и/либо использованное, в т. ч. легального оружия и легального либо вероятного параоружия, технически пригодное и конструктивно предназначенное для дистанционного причинения человеку смертельных телесных повреждений целостным снарядом (пулей, дробью, картечью, в огнеметах – огнестрельной смесью, и пр.), который приводится благодаря стволу в целенаправленное движение давлением газов, образующихся при сгорании взрывчатого вещества (чаще всего пороха).

2. **Криминальное механическое оружие** – предмет или устройство, специально изготовленное, переработанное или приспособленное и/либо использованное, в т. ч. легального оружия и легального либо вероятного параоружия, технически пригодное и конструктивно предназначенное для контактного или дистанционного причинения человеку смертельных телесных повреждений мышечным либо иным механическим усилием.

3. **Криминальное взрывное оружие** – устройство, специально изготовленное, переработанное или приспособленное и/либо использованное, в т. ч. легального оружия и легального либо вероятного параоружия, технически пригодное и конструктивно предназначенное для причинения человеку смертельных телесных повреждений путем целенаправленного осуществления взрыва и образования действующей во все стороны взрывной волной убойных первичных (осколки оболочки, «начинка» устройства, собственно взрывная волна и др.) и вторичных (преграды, их части, повреждающие иные преграды) факторов поражения.

Ключевое значение в выяснении сущности и в разграничении различных видов криминального оружия имеет правильное определение базисных признаков каждого из видов оружия, когда **базисными признаками криминального огнестрельного оружия** наиболее обоснованно считать такие:

1. Характеристика оружия как материального объекта – устройство.

2. Цель появления, применения объекта – причинение смертельных телесных повреждений человеку.

3. Способ появления объекта с указанной целью:

3.1. Технический критерий:

3.1.1. Первоначальное изготовление преследуемым лицом из подручных материалов или устройств.

3.1.2. Переработка этим лицом (существенное изменение конструкции, обрезка приклада, ствола и пр.) легального огнестрельного оружия либо огнестрельного легального или вероятного параоружия.

3.1.3. Приспособление преследуемым лицом (несущественное изменение конструкции) названных видов оружия.

3.2. Юридический критерий:

3.2.1. Применение указанным лицом названных видов оружия, в т. ч. без изначального их изготовления, переработки либо приспособления этим лицом.

4. Техническая пригодность и конструктивная функциональность для достижения указанной цели наличием:

4.1. Ствола для обеспечения сгорания взрывчатого вещества и целенаправленного движения снаряда, когда ствол должен:

4.1.1. Иметь достаточную степень прочности, чтобы не разорваться при выстреле.

4.1.2. Со стороны стреляющего так герметично закрываться, чтобы взрывные газы и снаряд двигались в противоположном направлении.

4.2. Устройства для воспламенения взрывчатого вещества.

4.3. Целостного снаряда (пули, дроби, картечи, в огнеметах – огнестрельной смеси, и пр.), способного двигаться в стволе под давлением газов сгорающего взрывчатого вещества и иметь, в следствие этого, давление и движения убойную силу кинетическую энергию.

Тогда **базисными признаками криминального взрывного оружия** должны быть следующие:

1. Характеристика оружия как материального объекта – устройство.

2. Цель появления, применения объекта – причинение смертельных телесных повреждений человеку.

3. Способ появления объекта с указанной целью:

3.1. Технический критерий:

3.1.1. Первоначальное изготовление преследуемым лицом из подручных материалов или устройств.

3.1.2. Переработка этим лицом (существенное изменение конструкции) легального взрывного оружия либо взрывного легального или вероятного параоружия.

3.1.3. Приспособление преследуемым лицом (несущественное изменение конструкции) названных видов оружия.

3.2. Юридический критерий:

3.2.1. Применение указанным лицом названных видов оружия, в т.ч. без изначального их изготовления, переработки либо приспособления этим лицом.

4. Техническая пригодность и конструктивная функциональность для достижения указанной цели наличием:

4.1. Оболочки, обеспечивающей безопасную транспортировку взрывного оружия.

4.2. Устройства для инициирования взрыва.

4.3. Взрывчатого вещества, образующего при мгновенном сгорании взрывную волну, распространяющуюся во все стороны и создающей убийные первичные (осколки оболочки, «начинка» устройства, собственно взрывная волна и др.) и вторичные (преграды, их части, повреждающие иные преграды) факторы поражения.

В этой связи **базисные признаки криминального механического оружия** должны выглядеть таким образом:

1. Характеристика оружия как материального объекта – предмет или устройство.

3.2. Цель появления, применения объекта – причинение смертельных телесных повреждений человеку.

3.3. Способ появления объекта с указанной целью:

3.3.1. Технический критерий:

3.3.1.1. Первоначальное изготовление преследуемым лицом из подручных материалов, предметов или устройств.

3.1.2. Переработка этим лицом (существенное изме-

нение конструкции) легального механического оружия либо механического легального или вероятного парано-оружия.

3.1.3. Приспособление преследуемым лицом (несущественное изменение конструкции) названных видов оружия.

3.2. Юридический критерий:

3.2.1. Применение указанным лицом названных видов оружия, в т.ч. без изначального их изготовления, переработки либо приспособления этим лицом.

3.4. Техническая пригодность и конструктивная функциональность для достижения указанной цели, параметры чего различаются в разных гипергруппах и группах механического оружия (клинковое: режущее, колющее, колюще-режущее, рубящее, колюще-рубящее; ударно-раздробляющее; комбинированное).

5. Способ контактного, дистанционного применения предмета, устройства:

5.1. Мышечное усилие человека.

5.2. Иное убийное механическое усилие.

Основы оружейной криминалистики как базисного частного учения криминалистики и ордиистики содержат и ряд других принципиально новых положений, полное освещение которых не представляется возможным в рамках настоящей научной статьи.

Выводы и предложения. Изложенная доктрина оружейной криминалистики как базисного частного учения криминалистики и ордиистики может быть положена в основу широкой корректной дискуссии по разрешению этих проблем.

Список литературы:

1. Кириченко А. А. Около двухсот лучших доктрин и концепций юриспруденции научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии): научный гипердоклад [кол. авт. под науч. ред. А. А. Кириченко] / 57 543 слова // Четвертый Пермский конгресс ученых-юристов. Международн. науч.-практ. конференция, 18.10.2013 г., Пермский национальный исследовательский университет. Российская Федерация [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://permcongress.com/4thcongress/tezis>
2. Около двухсот лучших доктрин и концепций юриспруденции научной школы профессора Аланкира. – Страница 1/21. – Дата публикации 18.12.2013. – Размер 2.96 Mb. [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.akt-zakon.ru/pravo/28378/index.html?
3. Специализированный курс криминалистики для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального образования / [под ред. М. В. Салтевского]. – К. : КВШ МВД СССР, 1987. – 384 с.

Шаповалова В.С.

Слідчий відділ прокуратури Миколаївської області

ЗБРОЄДЕЛІКТИКА ЯК БАЗИСНЕ ЧАСТКОВЕ ВЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОРДИСТИКИ

Анотація

Визначене поняття криміналістичної та ордистичної зброєделіктики як базисного часткового вчення криміналістики та ордистики. Запропоновано місце зброї поміж інших засобів вчинення правопорушень. Розглянуто базисні ознаки вогнепальної, вибухової та механічної зброї.

Ключові слова: зброєделіктика, кримінальна вогнепальна, вибухова та механічна зброя, де-факто кримінальна зброя, де-юре кримінальна зброя, легальна зброя, легальна паразброя, ймовірна паразброя.

Shapovalova V.S.

Investigative Department of the Prosecutors of Mykolaiv region

WEAPONDELICTICS AS DISTINCT TEACHING OF THE CRIMINALISTICS AND OF THE ORDISTICS

Summary

The notion of the criminalistical and of the ordistical weapondeliktics as basic distinct teaching of the criminalistics and of the ordistics. Proposed the place of the weapons among other means of committing offenses. Considered the basic of the features of the firearm, of the explosive and of the mechanical arms.

Keywords: weapondeliktics, criminal firearms, explosive and mechanical arms, de-facto criminal weapons, de-jure criminal weapon, legal weapon, legal paraweapon, probable paraweapon.

**ПЕДАГОГІЧНІ
ТА ПСИХОЛОГІЧНІ
НАУКИ**



СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Азаркина Е.В.

Одесский национальный политехнический университет

В статье рассматриваются социально-психологические причины суицидального поведения. Выделяются категории суицидентов, рассматриваются типы суицидального поведения у подростков. Обозначается необходимость изучения форм суицида.

Ключевые слова: суицидальная личность, суицидент, суицидальное поведение, самоубийство, суицидальное действие.

При изучении психологических аспектов поведения личности актуально исследование личности в различных конфликтных ситуациях, в которых своеобразно проявляются ее интересы и мотивы этого поведения. Одной из важных проблем является проблема изучения противоречий между социальными требованиями и реальным поведением.

Анализ исследований и публикаций **позволяет предположить, что конфликт**, переживаемый личностью, образуется из двух или нескольких разнонаправленных тенденций, одну из которых составляет основная, актуальная в данный момент потребность человека, а другую – тенденция, препятствующая ее удовлетворению. А.Г.Амбрумова [2 с, 56] выделила возрастные особенности суицидального поведения – особенности суицидального поведения (суицидальной мотивации, форм суицидогенеза, суицидальных проявлений), характерные для определенных возрастных групп, разделенных согласно возрастным пикам суицидальной активности: детский: до 12 лет, подростковый: 12-17 лет, молодежный: 17-29 лет, зрелый: 30-55 лет, пожилой: 55-70 лет, преклонный: старше 70 лет. Уровень самоубийств выше всего среди пожилых людей. Однако возрастает и количество самоубийств среди молодежи. Самоубийства являются второй по частоте причиной смерти молодых людей в возрасте от 15 до 24 лет. За последние 10 лет количество самоубийств среди молодежи этого возраста более чем на 150 процентов.

В контексте нашего исследования главной целью этой работы является анализ особенностей суицидального поведения студентов. Молодежь нередко тщательно планируют суицидные действия, основой которых является экзистенциальный кризис. А.Г. Амбрумова, [2 с, 87] Е. Г. Трайнина, [6, с 74] Н. А. Ратинова [5, с 109] выявили, что среди молодежи наиболее часто встречаются суицидальные попытки (100:1 по отношению к самоубийствам), значительно чаще их совершают девушки (10:1 по отношению к юношам). Однако, в различных исследованиях варибельность таких статистических данных существенно колеблется. В подавляющем большинстве случаев суицидальные действия носят импульсивный характер и обусловлены разрывом отношений или ссорой с партнером.

Существуют люди, являющиеся суицидальными личностями, но этого не признает их семья, друзья, или сталкивающиеся с ними профессионалы. Отчаявшиеся субъекты могут счесть жизнь невыносимой из-за непреодолимых препятствий, и их поведение может быть устремлено к смерти: курение, алкоголизм, наркотики, любовь к риску, трудоголизм, переедание, азартные игры, игнорирование болезней. В 1897 г. французский философ Эмиль Дюркгейм назвал такое поведение «символическим суицидом». [1, с 86]

Люди часто медленно убивают себя, не осознавая своих летальных намерений. Лица, к которым

относится это утверждение, отрицают бы то, что их действия направлены на саморазрушение либо причинение вреда самим себе. Еще одним местом, где стоит искать замаскированные самоубийства, является проезжая часть дороги – автоцид. Машина является идеальным инструментом самоуничтожения.

Среди суицидентов различаются две категории. Первую из них составляют лица с низким уровнем социализации. Для них характерна не только социально-психологическая дезадаптация, т.е. нарушения в сфере межличностных отношений, но и социальная неприспособленность к требованиям общества, которая проявляется в неумении или нежелании строить свое поведение в соответствии с социальными нормами. Иногда социальная несправедливость приводит к невозможности самореализации личности, в результате чего возникает социальное напряжение. Социальный статус их, как правило, невысок, суицид часто является последним шансом в ряду других форм девиантного поведения, свойственного лицам этой группы. Психологический кризис, предшествующий суициду, характеризуется ситуационными реакциями оппозиции и дезорганизации. Человек нередко кончается с собой на высоте злобной агрессивной реакции. Суициденты этой категории и составляют основной контингент лиц, совершающих самоубийства, которые должны быть отнесены к социальным отклонениям агрессивной ориентации.

Вторую группу составляют лица с достаточно высоким уровнем социализации. Многие из них достигли высокого социального статуса, поведение их в анамнезе не выходило за рамки соблюдения конвенциональных норм. Лишь с момента совершения суицидального поступка такие лица попадают в разряд «девиантов». В генезе совершаемого ими суицида лежит прежде всего социально-психологическая дезадаптация. Эти лица психологически декомпенсированы и астенизированы, что связано с переживанием ими сложных конфликтов, для решения которых оказалось недостаточно их жизненного опыта. Психологический кризис в предсуицидальном периоде протекает в форме пессимистических ситуационных реакций, а также реакций эмоционального дисбаланса, реакций отрицательного баланса и реакций демобилизации. Указанная категория совершает суициды, характеризуемые как отклонения социально-пассивного типа.

Причины суицидального поведения очень сложны и многочисленны. Важнейшим условием формирования личности «трудного подростка» в большинстве случаев является неблагоприятная ситуация в семье. Например, частые ссоры, скандалы родителей, физические наказания подростков, естественно, приводят к разрушению тормозных процессов, к воспитанию вспыльчивости, повышенной возбудимости, несдержанности. Чаще всего встречаются следующие семь отрицательных психиче-

ских состояний: озлобление, неудовлетворенность, враждебность, страх, недоверие, одиночество, равнодушие. Каждое из этих психических состояний соединяясь с неблагоприятными внутренними предпосылками, создает ту внутреннюю среду, которая способствует проникновению в духовный мир подростка неблагоприятных внешних влияний. Как отмечают исследователи, в ряде случаев антисоциальные формы поведения подростков связаны с органическим поражением нервной системы, явлением интеллектуальной неполноценности и психопатическими чертами личности. Эти подростки отличаются большой степенью внушаемости, не критичностью поступков, а их влечения принимают е извращенный характер. Кроме того, причины можно искать в биологических, генетических, психологических и социальных сферах человека. Несмотря на то, что люди обычно совершают суицид в экстремальных ситуациях, таких, как развод, потеря работы или учебы, большинство экспертов предполагает, что это скорее повод для совершения суицида, чем его причина. Большинство людей, убивающих себя, страдают от депрессии, которая часто не диагностируется и не лечится. Так как депрессия часто лежит в основе суицида, изучение причин депрессии может помочь ученым понять причины суицида. Другие психические болезни, такие как биполярное расстройство, шизофрения и тревожные расстройства могут также способствовать суицидальному поведению. Исследователи, указывая, что уровень суицидального поведения выше в определенных семьях, предполагают, что генетические и социальные факторы играют определенную роль в повышенном риске суицида. Если один из близнецов совершил попытку суицида, то у второго риск самоубийства резко повышается. Этот факт также указывает на генетическое влияние при повышенном риске суицида. Некоторые могут наследовать генетическую предрасположенность к психическим болезням, таким как шизофрения и алкоголизм, которые, в свою очередь, увеличивают риск суицида. Исследования выявили пониженный уровень серотонина в головном мозге людей, у которых отмечаются приступы неконтролируемой агрессии. Ученые обнаружили, что лица, склонные к суициду, по-видимому, не испытывают больших стрессов в своей жизни, чем другие; они, скорее, имеют некоторую патологию личности, которая не позволяет им полноценно справиться с жизненными проблемами. Кроме этого, лица, склонные к суициду, изначально имеют проблемы в жизни, такие как потеря семьи, или плохие отношения между родственниками, отдельное проживание родителей и несовершеннолетних детей, плохое обращение с детьми или плохое воспитание. Обследуемые, которые пытались совершить суицид, имеют более высокий уровень психических расстройств в популяции, а также часто злоупотребляют психоактивными веществами. Однако, суицид происходит во всех семьях, включая и те, которые внешне выглядят благополучными.

Итак, суицидальное поведение, как результат многофакторного процесса дезадаптации обусловлен социально-психологическими факторами. Многие исследователи выделяют следующие основные причины суицидального поведения: депрессивное расстройство; алкоголизм и другие формы злоупотребления наркотическими веществами; религиозные идеи; изоляция, жизнь в одиночестве, потеря поддержки; когнитивная ригидность; моделирование, самоубийство в семье; экономические проблемы, проблемы в ВУЗе или на работе; проблемы с

противоположным полом; стресс и стрессовые факторы; агрессия и раздражительность; физическая болезнь.

А.Е. Личко [4 с, 49] выделяет 3 основных типа суицидального поведения у подростков: демонстративное без намерения покончить с собой, аффективное – суицидальные попытки, совершенные на высоте аффекта, истинное – обдуманное и постепенное выполнение намерения покончить с собой. Исследователь указывает на основные причины суицидального поведения: лично – семейные конфликты (развод, болезнь или смерть близких, одиночество, неудачная любовь, оскорбление); состояние здоровья (психические и соматические заболевания, инвалидность); конфликты, связанные с антисоциальным поведением суицидента (опасения уголовной ответственности, позор, боязнь наказания); конфликт, связанный с работой или учебой; материально – бытовые трудности. Результаты опроса свидетельствуют о том, что предстательные типы суицидального поведения свойственны и для студентов. А. Е. Личко [4, с 51] акцентирует наше внимание на причинах самоубийства среди молодежи:

- конфликты с окружающими – 94%, в первую очередь с родителями – 66%;
- переживание обиды – 32%;
- чувство одиночества, стыда, недовольства собой, боязнь наказания – 38%;
- состояние здоровья – 15%.

О.В. Бойко [2, с 27] отмечает, что мотивы суицидального поведения часто не соответствуют причинам, для каждого суицидента самоубийство имеет личностный смысл. Попытки суицида среди студентов бывают продиктованы мотивами манипулирования, контроля над другими и желанием вызвать интерес к своей личности. Исследуя морфологию суицида, О. В. Бойко [2, с 33] выделяет следующие его формы:

1. «Протест – непримиримость, желание наказать обидчиков, причинить им вред хотя бы фактом собственной смерти.
2. Призыв – желание привлечь к себе внимание, вызвать сочувствие: «Посмотрите, как мне больно!»
3. Избежание – устранение себя от наказаний, непереносимой угрозы или физических страданий, например, в случае тяжелого заболевания.
4. Самонаказание – протест во внутреннем плане, когда разрушительной силой выступает чувство стыда или вины.
5. Отказ – полная капитуляция, сближение цели суицида с мотивом, нарастает серьезность».

Серьезность проблем, с одной стороны, и длительное ее замалчивание официальными кругами, с другой стороны, породили в обществе различные «мифы», предубеждения. Так, у неспециалистов существует упрощенное отношение к фактам самоубийств, стремление объяснить их исключительно влиянием психических расстройств. Между тем, изучение обстоятельств суицидальных случаев показывает, что подавляющая часть людей из числа лишивших себя жизни – это практически здоровые лица, попавшие в острые психотравмирующие ситуации. Это и подобные ему предубеждения относительно причин суицидального поведения представлены в таблице.

Для психолога – практика проблема профилактики суицидального поведения является одной из наиболее значимых сфер профессиональной деятельности. Феномен суицида (самоубийства или попытка самоубийства) чаще всего связывает с предстательством о психологическом кризисе личности,

под которым пониманием острое эмоциональное состояние, вызванное какими-то особыми, личностно значимыми психотравмирующими событиями. Причем, это кризис такого масштаба, такой интенсивности, что весь предыдущий жизненный опыт чело-

века, решившегося на суицид, не может подсказать ему иного выхода из ситуации, которую он считает невыносимой. Предубеждения относительно причин суицидальных действий и аргументы, основанные на реальности против них

Мифы и предубеждения реальность

1.	Самоубийство совершается в основном психически ненормальными людьми	Это самый распространённый миф. Однако исследования показывают, что 80-85% людей из числа лишивших себя жизни были практически здоровыми лицами
2.	Самоубийство невозможно предотвратить. Если человек решил покончить с собой, то никто и ничто не сможет его остановить	Кризисный период имеет определенную продолжительность, и «потребность в самоубийстве» у подавляющего числа людей является лишь временной. В этом периоде человек нуждается в душевной теплоте, помощи и поддержке
3.	Существует некий тип людей, «склонных» к самоубийству	Самоубийство совершают люди различных психологических типов. Все зависит от силы психотравмирующей ситуации и ее личностной оценки как непереносимой
4.	Не существует никаких признаков, которые указывали бы на то, что человек решился на самоубийство	Самоубийству, как правило, предшествует необычное для данного человека поведение. Об этом свидетельствуют определенные «знаки беды», которые необходимо знать людям из ближайшего социального окружения человека
5.	Человек, который говорит о самоубийстве, никогда его не совершает	Большинство людей, совершивших самоубийство, накануне общались о своих намерениях товарищам, коллегам, родственникам, но их либо не понимали, либо не придавали значения соответствующим высказываниям
6.	Решение о самоубийстве приходит внезапно, без предварительной подготовки	Анализ суицидальных действий показал, что они являются результатом достаточно длительной психотравматизации. Суицидальный кризис может длиться несколько недель и даже месяцев.
7.	Если человек совершил попытку самоубийства, он никогда этого не повторит снова	Если человек совершил неудачную попытку самоубийства, то риск повторной попытки очень высок. Причем наибольшая ее вероятность – в первые 1-2 месяца
8.	Влечение к самоубийству передается по наследству	Это утверждение никем не доказано. Если в семье были случаи самоубийства или их попыток, то вероятность их совершения другими членами семьи действительно возрастает. Хотя фатальной зависимости здесь нет.
9.	Снижению уровня самоубийств способствует активная просветительская деятельность, пропаганда в СМИ, рассказы о том. Почему и как люди совершают самоубийства	Исследования показывают, что существует непосредственная зависимость между сообщениями о самоубийствах и возрастанием суицидальной активности. В печати и других СМИ необходимо обсуждать не сам факт суицида, а каким способом можно разрешать сложные жизненные проблемы и конфликты
10.	Прием алкоголя помогает снять суицидальные переживания	Употребление алкоголя с целью избавиться от тягостных переживаний зачастую вызывает противоположный эффект – обостряет тревогу, повышает значимость переживаемого конфликта и тем самым способствует самоубийству

Таким образом, исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод о том, что психологический кризис может возникнуть внезапно (под влиянием аффекта). Чаще всего внутренняя душевная напряженность накапливается постепенно, сочетая в себе разнородные негативные эмоции. Они накладываются одна на другую, озабоченность переходит в тревогу, тревога сменяется безнадежностью. Человек теряет веру в себя, в способность преодолеть неблагоприятные обстоятельства, возникает внутренний конфликт «неприятия самого себя», «самоотрицание», появляется ощущение «потери смысла

жизни». Любую угрозу совершить самоубийство надо воспринимать серьезно. Обычно за этим скрывается призыв о помощи. Первое, что следует сделать, – отвести такого человека к психологу, психотерапевту, психиатру. Если он отказывается идти к специалисту, следует постараться помочь ему выразить свои чувства, проявит к нему искреннее сочувствие. Можно предложить ему рассмотреть другие варианты решения его проблемы. Человеку, покушающемуся на самоубийство, необходимо внушить уверенность в его личных достоинствах и в том, что он нужен окружающим.

Список литературы:

1. Антонян Ю.М. Бородин С.В. Преступность и психические аномалии.
2. Амбрумова А.Г. Правовое поведение: норма и патология.
3. Иванов Н.Г. Аномальный субъект преступления.
4. Личко А.Е. Психология подростковой преступности.
5. Ратинова Н.А. Причины суицида.
6. Трайнин Е.Г. Преступность и социальная психология.

Азаркіна Є.В.

Одеський національний політехнічний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Анотація

У статті розглядаються соціально-психологічні причини суїцидальної поведінки. Виділяються категорії суїцидентів, розглядаються типи суїцидальної поведінки у підлітків. Позначається необхідність вивчення форм суїциду.

Ключові слова: суїцидальна особистість, суїцидент, суїцидальна поведінка, самогубство, суїцидальну дію.

Azarkina E.V.

Odessa National Polytechnic University

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CAUSES OF SUICIDAL BEHAVIOR

Summary

The article examines the socio-psychological causes of suicidal behavior. Distinguished category suicides are considered types of suicidal behavior in adolescents. Represented by the need to study the forms of suicide.

Keywords: suicidal person, suicides, suicidal behavior, suicide, suicidal action.

УДК 373.5.091.21:331.548(477)

ДОСВІД ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Атрошенко Т.Ю.

Навчально-науковий інститут соціально-педагогічної та мистецької освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

У статті розглядається досвід допрофільної підготовки учнів у загальноосвітній школі. Уточнюється зміст понять “диференціація навчання”, “профільне навчання”, “допрофільна підготовка”. Розглянуто погляди науковців щодо структурних елементів допрофільної підготовки учнів у загальноосвітній школі та напрямків професійної орієнтації.

Ключові слова: допрофільна підготовка, профільне навчання, диференціація навчання, загальноосвітня школа.

Постановка проблеми. Нинішній час освічений поколінням уваги суспільства до підростаючого покоління. Проблема вибору підлітками своєї життєвої позиції, яка постає перед вчителями та науковцями, отримує відображення у інноваційних методологічних розробках системи допрофільної підготовки. Проте **відкритими залишаються питання** формування теоретичних засад і технології її практичної реалізації у вітчизняній школі. Теорія і практика допрофільної підготовки характеризується невідповідністю соціальному замовленню на формування в особистості готовності до оволодіння майбутньою професією.

Аналіз досліджень і публікацій. Деякими аспектами проблеми допрофільної підготовки займалися Л. Бобровська, Н. Ладнушкіна, А. Жафяров, О. Саприкіна; зміст її аналізували Е. Мороз, Л. Москальова, І. Артюхова, О. Петунін, Л. Серебренніков та інші дослідники.

Мета статті. Формулювання мети полягає в осмисленні значення досвіду допрофільної підготовки учнів у загальноосвітній школі. Об’єкт дослідження – соціально-виховний процес у закладах освіти, предмет – досвід допрофільної підготовки учнів у загальноосвітній школі. Методологія дослідження полягає у аналізі та узагальненні психолого-педагогічних джерел з проблеми допрофільної підготовки учнів, який надасть можливість глибше зрозуміти зміст та завдання підготовки до вибору майбутньої професії в межах детального розгляду навчального процесу.

Виклад основного матеріалу. Досвід допрофільної підготовки в Україні простежується ще з 1987

року з уведенням навчального предмета “Основи виробництва. Вибір професії” для учнів 7-8 класів. Метою цього курсу стала допомога учням у виборі профілю професійної підготовки [1, с. 57]. Проте перш ніж визначити роль допрофільної підготовки у виборі життєвого шляху, слід розглянути більш загальні поняття – “диференціація навчання”, “профільне навчання”. Диференціація є системою навчання, при якій кожен учень оволодіває певним мінімумом загальноосвітньої підготовки та отримує можливість приділяти більше уваги тим напрямкам, які найбільшою мірою відповідають його здібностям [2, с. 17]. В основній школі переважає рівнева диференціація, у старших класах – профільна. “Профіль навчання” звужує межі вибору учнем майбутньої професії, скеровуючи його на певну галузь праці. Проте в підлітковому віці ще не сформоване вміння співвідносити свої схильності й можливості з вимогами професії. Ефективне розв’язання цих проблем здійснюється за допомогою введення у навчальний процес системи допрофільної підготовки.

Допрофільна підготовка – це система психологічної, педагогічної, інформаційної й організаційної діяльності, яка сприяє самовизначенню учнів відносно профілів подальшого навчання і сфери майбутньої професійної діяльності [3, с. 120]. Метою такої підготовки є орієнтація учнів на вибір профілю навчання, а реалізація її відбувається у 8-9 класах.

Основним об’єктом педагогічної роботи на етапі допрофільної підготовки повинні стати інтереси, схильності та здібності учнів основної школи, а результатом – фіксація інтересу у відношенні продо-

вження навчання (вибір профілю) та попереднього професійного інтересу (визначення умовного сегмента ринку праці, на якому передбачається себе реалізувати).

Практичний психолог О. Костенко зазначає, що професійне самовизначення поділяється на декілька етапів, тривалість яких може змінюватися [4, с. 3]. Перший етап – дитяча гра, у якій дитина “приміряє” на себе різноманітні професійні ролі та “програє” окремі елементи пов’язаної з ними поведінки. Другий етап – підліткова фантазія, коли підліток бачить себе у мріях представником тієї чи іншої привабливої для нього професії. Третій етап – попередній вибір професії – характеризується виокремленням і оцінкою різних видів діяльності. Четвертий етап – власне вибір професії, що полягає у практичному ухваленні рішення і включає два головні компоненти: визначення рівня кваліфікації майбутньої праці, обсягу і тривалості необхідної підготовки до цього; вибір конкретної спеціальності.

На основі потреб, пов’язаних із характером суспільних відносин, у особистості виникають мотиви вибору професії. Значна кількість випускників обирає для вступу навчальний заклад і майбутню професію або за престижністю, або за “компанією” з друзями, або за спроможністю чи рішенням батьків, які спираються на свої власні невтілені в житті мрії чи орієнтуються на своє особисте бачення успішності представника певної професії [5, с. 67]. При цьому в більшості своїй випускники не керуються знаннями про власні характерологічні, інтелектуальні, творчі здібності і задатки та психологічні особливості й не замислюються над їх відповідністю обраному виду діяльності.

Наразі випускники не враховують вимоги професії до особистості, не беруть до уваги інформацію про збалансованість вакансій і потреб на ринку праці та перспективу працевлаштування в майбутньому. Тому роль зваженого, осмисленого, побудованого на знаннях про себе, майбутню професію та вимоги ринку праці первинного професійного самовизначення випускника в наш час значно зросла. І чим більш виваженим, обґрунтованим, а не “стихийним” буде самовизначення, тим більша ймовірність того, що у випускників не буде гірких розчарувань, даремно витраченого часу, невинуватих сподівань у професійній самореалізації, а держава отримає спеціаліста – справжнього професіонала.

Важливість запровадження допрофільної підготовки учнів обумовила необхідність створення “Методичних рекомендацій упровадження допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів” [6], які спрямовані саме на допомогу вчителям, соціальним педагогам, психологам та керівним органам управління освітою України в організації та налагодженні функціонування системи допрофільної підготовки у школі.

Відповідно до них допрофільна підготовка у 8-9 кл. здійснюється за тими ж напрямками та профілями, що й профільне навчання в 10-11 кл., а саме: природничо-математичний (фізико-математичний, математичний, фізико-хімічний, фізичний, агро-хімічний, біолого-фізичний, біолого-хімічний, біолого-географічний, біотехнологічний, хіміко-технологічний, екологічний); суспільно-гуманітарний (історичний, філософський, правовий, економічний); філологічний (української та іноземної філології, історико-філологічний); технологічний (технологічний, інформаційно-технологічний); художньо-естетичний (художньо-естетичний); спортивний (спортивний).

Крім цих профілів, загальноосвітні навчальні заклади на власний розсуд можуть вводити навчальні

плани з іншими профілями. Зміст та кількість годин допрофільної підготовки визначається навчальним закладом згідно з потребами учнів та в межах допустимого навантаження на учня.

У “Методичних рекомендаціях” виділено принципи допрофільної підготовки учнів 8-9 класів, основними з яких ми вважаємо такі: варіативність і свобода вибору учнями курсів за вибором; поглиблення і розширення змісту освіти; забезпечення умов для самореалізації і усвідомлення старшими підлітками своєї індивідуальності; активність школярів (самовизначення щодо майбутнього профілю навчання відбуватиметься через конкретні проби евристичного характеру); відкритість системи допрофільної підготовки (проведення атестації і комплектування профільних класів незалежними експертами). Дані принципи знаходять свою реалізацію у складових допрофільної підготовки, а саме курсах за вибором, інформаційній роботі, профільній орієнтації.

На етапі допрофільної підготовки спостерігається велика розбіжність уподобань і гнучкість інтересів учнів щодо навчальних предметів. Щоб запобігти стихійній диференціації навчання на цьому етапі, як зауважує Л. Липова, треба допомогти учням визначитися хоча б за галузями знань, встановити їхні домінуючі інтереси. З цією метою й організують курси за вибором, попередньо проводять діагностичне опитування, експертний аналіз навчальної і позаурочної діяльності школярів, індивідуальні бесіди з учнями щодо їхніх профільних і професійних планів [7, с. 59].

Отже, основною метою курсів за вибором є сприяння самовизначенню школяра щодо профілю навчання. На нашу думку, головною вимогою до таких курсів є оригінальність змісту (він не повинен повторювати зміст основних предметів, має містити цікавий пізнавальний і розвивальний матеріал та матеріал, що виходить за рамки навчальної програми).

Курси за вибором поділяються на предметні та міжпредметні. Предметні курси спрямовані на поглиблене вивчення предметних тем. Міжпредметні – допомагають зорієнтуватися у різноманітті професій та знайомлять зі специфікою різних видів діяльності.

Засвоєння навчальної інформації відбувається більш ефективно у випадку використання неординарних форм навчання (різні типи сучасних уроків: “урок – брей-ринг”, “урок-аукціон”, “урок-суд”), застосування інтерактивних методів, які стимулюють до активної діяльності [8].

Ефективною може бути ігрова діяльність. У системі допрофільної підготовки педагогічна цінність ігрових технологій зумовлена тим, що у процесі ігрової діяльності учні непомітно для себе, часто мимовільно, навчаються різних видів діяльності. До інтерактивних методів навчальної діяльності також відносяться і змістовні дискусії, диспути, експертно-навчальна діяльність. Такі методи сприяють розвиткові уяви учнів, легшому і швидшому усвідомленню ними нового змісту, вияву ініціативи в розв’язанні поставлених завдань. Учителю їх застосування дає змогу виявити типологічні групи учнів щодо рівнів засвоєння змісту навчання та з’ясувати їх інтереси.

Важливим елементом інформування батьків та школярів щодо можливостей освітньої мережі є інформаційна робота, що передбачає розроблення “освітньої карти” та інформаційних носіїв (сайти, буклети, листівки, газети тощо) [9]. “Освітня карта” – це інформаційний продукт, який створюється з метою більш повного інформування школярів осно-

вної школи про освітні можливості району, міста, області. Це може бути карта міста, куди занесені всі заклади, які здійснюють допрофільну підготовку, та стисла інформація про них. Карта може бути оформлена у вигляді буклета, плаката, виконана на електронних носіях тощо.

Також важливо звернути увагу на таку складову допрофільної підготовки, як профільна орієнтація. Вона полягає у наданні психолого-педагогічної допомоги школярам у здійсненні вибору профілю навчання та створенні умов для готовності підлітків до професійного, соціального і культурного самовизначення в цілому. Як зазначено в Методичних рекомендаціях [6], підготовка учнів до вибору профілю навчання здійснюється в три етапи: пропедевтичний (7 клас) – з'ясування освітніх запитів учнів (діагностика освітнього запиту учнів, мотивів подальшого вибору, інтересів і схильностей); основний (8 клас) – навчання способів вибору профілю, виявлення основних проблем у виборі, психолого-педагогічна діагностика щодо нахилу до того чи іншого напрямку освітньої діяльності в умовах профільного навчання; завершальний (9 клас) – виявлення відповідності між можливостями школяра і вимогами обраного профілю навчання, оцінка готовності школяра до здійснення вибору профілю навчання у старшій школі, самооцінка учнем зробленого вибору.

П. Замаскіною було розроблено концептуально-дидактичну модель допрофільної підготовки школярів, шляхи й умови профільного самовизначення учнів основної школи [10]. Дослідник також розглядає стадії підготовки учнів до вибору профілю навчання, проте визначає більш ранній її початок. Зокрема, виділено три стадії: ознайомчо-розвивальну (початкова школа), аналітично-діагностичну (5-6 кл.), орієнтаційно-прогностичну (7 кл.).

Основне завдання, яке стоїть перед навчальним закладом, – виховати людину, конкурентоспроможну на світовому ринку, яка зможе самостійно приймати рішення й матиме високорозвинене почуття відповідальності перед суспільством. Тут важливим компонентом діяльності соціального педагога постає профорієнтаційна робота. Як зауважує В. Ткаченко, загальна мета профорієнтації – сформулювати в учнів усвідомлене фахове самовизначення на основі узго-

дженості особистих і суспільних інтересів у підготовці кадрів, тобто досягнення певного оптимального професійного самовизначення й потреби суспільства в кадрах [11, с. 92]. Т. Водолазська продовжує, що якщо почати проводити системну профорієнтаційну роботу в основній школі, то до моменту переходу в старшу школу і вибору профілю для продовження освіти в учня вже будуть сформовані стійкі професійні вподобання [12, с. 10].

Т. Ремех визначає напрямки професійної орієнтації. Професійна орієнтація здійснюється у таких напрямках: професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація [13, с. 18]. В. Ткаченко доповнює цей перелік професійною просвітою, розвитком інтересів і схильностей учнів, предметно-практичною діяльністю, навчальною діяльністю, діяльністю, спрямованою на засвоєння норм людських стосунків у виробничому колективі [11, с. 93-94], а Н. Побірченко – професійним добром [14, с. 110]. Т. Водолазська наголошує на професійній діагностиці [12, с. 11].

Проте наголошуємо на тому, що допрофільне навчання не обов'язково вплине на остаточний вибір учнями роду занять у дорослому житті. Для дітей характерно змінювати свої плани, тому після закінчення допрофільної підготовки, на переконання О. Шумейко, доцільно проводити повторне анкетування та профконсультації для дев'ятикласників з метою надати їм більше можливостей для самоаналізу. Результатом може бути те, що учні виберуть “універсальний” рівень, який не дає переваги окремим предметам. Це обумовлено і невизначеністю, які професії будуть потрібні [15].

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, зміст навчання повинен бути зорієнтованим на розвиток розуму, самостійності, творчих здібностей, на забезпечення профільного, а далі професійного самовизначення особистості, створення умов для її самореалізації. Досвід допрофільної підготовки вказує на те, що саме вона через набуття життєво важливих знань та вмій допоможе дитині орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти. Перспективою дослідження є аналіз сучасних технологій допрофільної підготовки в основній школі.

Список літератури:

1. Концепція профільного навчання у старшій школі (Нова редакція) // Інформ. збірник МОН України. – 2009. – № 28-29. – С. 57-64.
2. Фирсов В.В. Состояние и перспективы факультативных занятий по математике : пособие для учителей / под ред. М.П. Кашина / В.В. Фирсов, О.А. Боковнев, С.И. Шварцбург – М. : Просвещение, 1977. – 178 с.
3. Новожилова Н. Курсы по выбору / Н. Новожилова, М. Фирсова // Народное образование. – 2004. – № 2. – С. 120-129.
4. Костенко О. Супровід допрофільної підготовки та профільного навчання / Ольга Костенко // Психолог. – 2010. – № 14. – С. 3-6.
5. Глушко О. Психологічний супровід допрофільної підготовки і профільного навчання учнів гімназії / О. Глушко // Рідна школа. – 2011. – № 1-2. – С. 80.
6. Методичні рекомендації упровадження допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів : [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coolschool1.at.ua/news/2008-08-18-93>
7. Липова Л. Диференціація як провідний принцип допрофільної підготовки учнів основної школи / Л. Липова, М. Войцехівський, П. Замаскіна // Рідна школа. – 2011. – № 1-2. – С. 56-60.
8. Терещенко М.Е. Психолого-педагогічний супровід допрофільної підготовки : [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipro.org.ua/files/методична_робота_Порадник_методиста/100809
9. Завдання щодо профільного навчання у 2008-2010 роках : [електронний ресурс]. – Режим доступу : oipopp.ed-sp.net/metod/564/564_1.doc
10. Замаскіна П.І. Концептуально-дидактична модель профільного самовизначення учнів : [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/4606/1/vip_53_22.pdf
11. Ткаченко В. Концептуальна модель профорієнтаційної роботи в школі / В. Ткаченко // Завуч. Профільне навчання. – 2004. – № 16. – С. 92–96.
12. Водолазська Т.В. Підготовка учня до обґрунтованого вибору професії / Т.В. Водолазська // Психолого-педагогічний супровід профілізації освіти: теорія і практика / за ред. В.Ф. Моргуна. – Полтава : ПОІППО ім. М.В. Остроградського, 2008. – С. 9-11.

13. Ремех Т. Професійне самовизначення підлітків / Т. Ремех, Л. Ляхоцька, І. Цушко // Психолог. – 2005. – № 12. – С. 17-22.
14. Побірченко Н.А. Профорієнтація в школі: нові освітні позиції і програми / Н.А. Побірченко // Позакласний час. – 2010. – № 8. – С. 110-112.
15. Шумейко О. Допрофільна підготовка учнів : [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-255BB229AE936>

Атрошенко Т.Ю.

Учебно-научный институт социально-педагогического и художественного образования
Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого

ОПЫТ ПРЕДПРОФИЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧЕНИКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация

В статье рассматривается опыт предпрофильной подготовки учащихся в общеобразовательной школе. Уточняется содержание понятий “дифференциация обучения”, “профильное обучение”, “предпрофильная подготовка”. Рассмотрены взгляды ученых о структурных элементах предпрофильной подготовки учащихся в общеобразовательной школе и направлениях профессиональной ориентации.

Ключевые слова: предпрофильная подготовка, профильное обучение, дифференциация обучения, общеобразовательная школа.

Atroshenko T.Y.

Institute of Social Pedagogical and Art Education
Melitopol Bogdan Khmelnytsky State Pedagogical University

EXPERIENCE OF PRESSPROFILE PREPARATION OF PUPILS IN SECONDARY SCHOOL

Summary

The article reviews the experience of pressprofil preparation of pupils in secondary school. The meaning of concepts such as “differentiation education”, “profile education”, “pressprofile preparation” is clarified. The views of scholars is considered to the structural elements of pressprofile preparation and directions of professional career guidance of pupils in secondary school.

Keywords: pressprofile preparation, profile education, differentiation education, secondary school.

УДК 374.7-21.68: 373.5

СТРУКТУРА, ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ РЕГІОНАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Бирка М.Ф.

Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області

У статті проаналізовано структуру та вивчено управління регіональною складовою системою післядипломної педагогічної освіти. Визначено основні напрями та завдання для кожного рівня її організації з проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін.

Ключові слова: післядипломна освіта, регіональна складова, структура та управління, професійний розвиток, вчителі природничо-математичних дисциплін, методична робота.

Постановка проблеми. Інноваційний характер сучасного розвитку післядипломної освіти України з одного боку, визначає важливість та необхідність підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників, модернізацію форм науково-методичної роботи, забезпечення варіативності у змісті, формах, методах та технологіях професійного розвитку вчителів. З іншого боку, актуалізується потреба у впровадженні наукових ідей у педагогічну практику, тобто у забезпеченні взаємозв'язку між сучасною теорією та практикою. Означені завдання системи післядипломної педаго-

гічної освіти практично реалізуються її регіональною складовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи функціонування системи післядипломної педагогічної освіти аналізуються у працях Н.Абашкіної, Н. Бібік, А. Зубка, І. Зязюна, В. Кременя, С. Крисюка, А. Кузьмінського, Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Маслової, Н. Нічкало, В. Олійника, О. Пометун, Н. Протасової, В. Пуцова, Т. Суценко, О. Савченко, В. Семиченко, С. Сисоевої, Т. Сорочан. Зокрема науковцями обґрунтовано теоретичні засади професійного та особистісного розвитку педа-

гогів у процесі підвищення кваліфікації у системі післядипломної педагогічної освіти.

Проте проблема діяльності регіональної складової системи післядипломної педагогічної освіти висвітлена недостатньо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана у рамках докторського дисертаційного дослідження «Система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті».

Мета статті – проаналізувати структуру та управління регіональною складовою системи післядипломної педагогічної освіти; визначити основні напрями та завдання діяльності на кожному рівні її організації з проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Нині для регіональної системи післядипломної педагогічної освіти характерний напрям як адаптивних так і якісних змін.

Загалом, регіональна складова системи післядипломної педагогічної освіти як освітнє та соціальне утворення являє собою складну систему, невід'ємними елементами якої є: організаційні структури (організації, установи) та *групи людей і представники різних категорій наукових і науково-педагогічних працівників* (окремі особистості), що визначають характер зв'язків і відносин окремих підсистем [1].

Так, система післядипломної педагогічної освіти на рівні регіону організована на трьох рівнях: 1) рівень області (управління освіти і науки обласної державної адміністрації, обласний інститут післядипломної педагогічної освіти); 2) рівень району (відділ освіти районної державної адміністрації, районний методичний кабінет (центр)); 3) рівень загальноосвітнього навчального закладу (шкільні методичні об'єднання вчителів-предметників). Означені компоненти відображають особливості реалізації кожного з рівнів регіональної складової системи післядипломної педагогічної освіти, що взаємопов'язані як прямими, так і зворотними зв'язками.

Доцільно відмітити, що між рівнями структури регіональної складової ППО простежується ієрархічність, розподіл функцій та підлеглість [1, с. 4]. Так, шкільний рівень підпорядкований районному, а районний рівень – регіональному. Це вказує на єдність цілей, завдань та принципів кожного рівня регіональної складової ППО.

Розглянемо детальніше структуру й управління регіональною складовою системи ППО та окреслимо основні напрями діяльності для кожного рівня її реалізації у контексті проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін (ПМД).

Державне управління системою освіти на рівні регіону здійснює *головне управління освіти і науки* (ГУОН) *обласної державної адміністрації*, діяльність якого визначається положенням про головне управління освіти і науки. ГУОН є структурним підрозділом обласної державної адміністрації (ОДА) і підпорядковується голові відповідної обласної адміністрації, Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України [2].

ГУОН ОДА у межах своїх повноважень на основі та на виконання наказів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, розпоряджень облдержадміністрації видає накази, організовує та контролює їх виконання. Рішення ГУОН ОДА, прийняті в межах його повноважень, є обов'язковими до виконання районними, міськими, районними в містах відділами освіти. Очолює ГУОН начальник, якого

призначає на посаду та звільняє з посади голова облдержадміністрації за погодженням з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України [3].

Основними завданнями ГУОН ОДА є:

- участь у забезпеченні реалізації державної політики у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності;
- забезпечення розвитку освітнього, наукового та науково-технічного потенціалу з урахуванням національно-культурних, соціально-економічних, екологічних, демографічних та інших особливостей області;

- здійснення контролю за дотриманням актів законодавства з питань освіти і науки, виконання навчальними закладами всіх форм власності державних вимог щодо змісту, рівня та обсягу дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти;

- формування регіональної наукової та науково-технічної політики, впровадження інноваційних заходів, спрямованих на соціально-економічний розвиток області, держави.

У галузі післядипломної педагогічної освіти регіону ГУОН ОДА:

- здійснює керівництво і контроль діяльності міського та районних відділів освіти;

- організовує і контролює роботу закладу післядипломної педагогічної освіти, що перебуває у його підпорядкуванні;

- керує в установленому порядку роботою з організації підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних працівників;

- впроваджує у практику рекомендовані Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України нові освітні програми та інші педагогічні розробки та ін. [4].

Загалом, державне управління системою післядипломної педагогічної освіти на рівні регіону здійснюється в умовах реалізації таких завдань [5, с. 55-56]:

- ініціативи й активності всіх учасників навчального процесу в системі післядипломної педагогічної освіти;

- максимальної інтеграції, диференціації змісту підвищення кваліфікації та професійної діяльності слухачів відповідно до освітньо-професійних програм і вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик до посад;

- поглиблення змісту навчальної інформації, раціонального її ущільнення;

- педагогічного моніторингу, діагностики, корекції та індивідуалізації навчання;

- неперервності навчання, що супроводжується підтримкою навчальної роботи слухачів науково-педагогічними працівниками кафедр інститутів підвищення кваліфікації педагогічних працівників;

- поєднання традиційних і новітніх методів підвищення кваліфікації та застосування інноваційних технологій навчання;

- забезпечення базового рівня інформаційної культури науково-методичних працівників інститутів та слухачів курсів підвищення кваліфікації, необхідного для роботи в очно-дистанційному режимі;

- забезпечення необхідних науково-методичних, організаційних, кадрових, інформаційних та інших умов для розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників;

- створення умов для опанування нового змісту, нових педагогічних технологій;

- підготовки педагогічних працівників до реалізації ідеї освітньої реформи, формування нового педагогічного мислення;

- прогнозування розвитку освіти в регіонах;
- науково-методичного супроводу реформування освіти на регіональному рівні;
- гнучкості та оперативності освіти дорослих, швидкого реагування на динамічну соціально-економічну і освітню ситуацію;
- упровадження інтерактивних методів навчання дорослих;
- забезпечення професійного розвитку вчителя;
- актуалізації творчого потенціалу педагогічних працівників;
- технологічного оновлення підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зокрема, адаптації, розробки та впровадження перспективних інформаційних технологій, створення та актуалізації відповідних банків та баз даних;
- проведення навчального процесу на основі сучасних освітніх технологій та впровадження активних методів і технічних засобів навчання, контролю рівня задоволення потреб педагогічних працівників у підвищенні власної педагогічної майстерності;
- створення належних умов для навчання й відпочинку педагогічних працівників.

Державне управління післядипломною педагогічною освітою на рівні регіону також визначає основні напрями діяльності регіональних (обласних) інститутів післядипломної педагогічної освіти (ІППО), які включають:

- освітню діяльність з метою забезпечення підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- запровадження гнучкої системи неперервної освіти працівників галузі, яка має на меті їх адаптацію до професійної діяльності в умовах швидкої зміни соціально-економічних відносин;
- забезпечення оптимальної періодичності та термінів навчання з урахуванням встановленого порядку атестації фахівців;
- упровадження інноваційних педагогічних технологій, передового вітчизняного й зарубіжного досвіду з питань управління освітою та безперервної освіти в усіх її ланках;
- розробку базових вимог до освітнього і професійного рівня керівників установ і закладів освіти, методичних працівників, здійснення науково-методичного забезпечення перевірки їх професійної підготовки (тестування, атестація);
- розробку та впровадження різноманітних форм курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- підготовку наукових, методичних, експертних рекомендацій щодо формування резерву управлінських кадрів освіти та його навчання;
- проведення фундаментальних, пошукових та прикладних наукових досліджень з проблем розвитку освіти, участь у виконанні державних, галузевих та регіональних цільових наукових програм, у тому числі за державним замовленням та госпрозрахунковими договорами з установами, навчальними закладами, організаціями;
- виконання умов державного контракту та інших угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів для системи післядипломної освіти;
- надання методичної, інформаційної, консультативної допомоги вищим навчальним закладам I-IV рівнів акредитації, інститутам післядипломної освіти з питань підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів;
- надання платних освітніх, експертних, видавничих, інформаційних та інших послуг [6].

Доцільно відмітити, що ефективність професій-

ного розвитку вчителів ПМД у процесі підвищення кваліфікації значною мірою залежить від потенціалу науково-педагогічного складу ІППО, запровадження ефективної системи організації навчального процесу, систематичної діагностики результатів навчальної діяльності педагогів, індивідуалізації та диференціації процесу навчання [1; 7].

З огляду на це, у напрямі професійного розвитку вчителів ПМД на курсах підвищення кваліфікації перед ІППО постають такі завдання:

- приведення обсягів і змісту підвищення кваліфікації фахівців відповідно до поточних та перспективних потреб;
- організація курсів підвищення кваліфікації на основі андрагогічних принципів навчання;
- формування нового змісту та використання активних та інтерактивних методів у навчальному процесі курсів підвищення кваліфікації;
- запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій навчання;
- формування змісту навчання виходячи з індивідуальних інтересів і потреб слухачів та ін.

У сучасних умовах важливе значення для системи ППО приймає створення 23 грудня 2009 р. науково-методичного комплексу «Консорціум закладів післядипломної педагогічної освіти» – добровільного об'єднання 26 закладів післядипломної освіти, яке забезпечує:

- координацію діяльності з реалізації законодавства про освіту, впровадження системи освіти дорослих за наскрізними навчальними планами та програмами;
- ефективне використання науково-педагогічних кадрів, соціальної інфраструктури;
- організацію підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів післядипломної освіти;
- спільне проведення науково-дослідних робіт;
- апробацію та використання результатів наукових досліджень;
- розроблення навчально-методичного забезпечення;
- створення сучасного змісту підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів [4].

Винятково важливе значення для забезпечення належного професійного розвитку вчителів ПМД у міжкурсовий період приймає науково-методична робота, координацію якої на рівні області забезпечують управління освіти облдержадміністрації та обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. На районному рівні управління науково-методичної роботи здійснюється РМК (ММК). У навчальному закладі науково-методичною роботою керують педагогічна рада та методичний кабінет.

При цьому слід відмітити, що методичні кабінети і центри з усіх питань діяльності підпорядковуються безпосередньо районному (міському) відділу освіти, а у частині науково-методичного забезпечення – регіональному інституту післядипломної педагогічної освіти. Отже, нині посилюється вплив інститутів на діяльність методичних кабінетів (центрів), а координація їх діяльності набуває нормативно-правової основи.

У цьому контексті актуальності набувають Нові Положення спрямовані на розмежування повноважень між районними (міськими) методичними кабінетами та відділами (управліннями) освіти. Так, у Типовому положенні про відділ (управління) освіти [8] зазначено, що відділ (управління): проводить ліцензування та атестацію загальноосвітніх навчальних закладів, конкурс, олімпіади та інші змагання серед учнів, формує замовлення на видання під-

ручників, навчально-методичних посібників та іншої навчально-методичної літератури, навчальних програм. Відповідно до нового *Положення про районний (міський) методичний кабінет (центр)* методисти беруть «участь у роботі атестаційних комісій» (п.3.2.7), «участь у проведенні олімпіад з базових дисциплін, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, турнірів тощо» (п. 3.2.11) [9].

Загалом, як відмічає Н. Любченко, система науково-методичної роботи в післядипломній педагогічній освіті має бути спрямована на науково-методичне забезпечення ефективності процесів підвищення кваліфікації і професійної перепідготовки педагогічних кадрів; науково-методичний супровід процесів ефективного функціонування й розвитку закладів ППО на основі партнерства між усіма структурами і підрозділами системи освіти; науково-методичний супровід процесів розвитку дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, професійної педагогічної освіти; розроблення сучасних моделей супроводу професіоналізації педагогічних і управлінських кадрів в умовах інноваційного розвитку національної освіти і науки, інформатизації суспільства [10, с. 33].

Висновки. Таким чином, регіональна складова

системи післядипломної педагогічної освіти організована на трьох рівнях: 1) рівень області (управління освіти і науки обласної державної адміністрації, обласний інститут післядипломної педагогічної освіти); 2) рівень району (відділ освіти районної державної адміністрації, районний методичний кабінет (центр)); 3) рівень загальноосвітнього навчального закладу (шкільні методичні об'єднання вчителів-предметників). Між рівнями структури регіональної складової ППО простежується ієрархічність, розподіл функцій та підлеглість.

Управління регіональною складовою системи ППО здійснюють головне управління освіти і науки обласної державної адміністрації та регіональний інститут післядипломної педагогічної освіти.

На рівні регіону професійний розвиток вчителів природничо-математичних дисциплін реалізований у двох основних напрямках: курсах підвищення кваліфікації та науково-методичній роботі у міжкурсовий період.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні науково-методичної роботи на різних рівнях системи освіти регіону як засобу професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у міжкурсовий період.

Список літератури:

1. Віднічук М. Інноваційна модель професійного розвитку педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти – регіональний аспект освіти / М. Віднічук, Н. Мельник // *Нова педагогічна думка*. – 2010. – № 1. – С. 3-8.
2. Типове положення про Головне управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2000 р. № 1326 // *Офіційний вісник України*. – 2000. – № 35. – Ст. 1489.
3. Положення про управління освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uazakon.com/document/spart27/inx27225.htm.
4. Швидун В. Особливості державного управління у сфері післядипломної педагогічної освіти в Україні / Віктор Швидун // *Державне управління та місцеве самоврядування*. – Збірник наукових праць. – Вип. 2 (13). – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12svmprou.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12svmprou.pdf).
5. Коваленко В. П. Удосконалення механізму державного управління післядипломною освітою в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Валентина Павлівна Коваленко. – Донецьк, 2006. – 221 с.
6. Загальні відомості про післядипломну освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/education/higher/topic/pdosv/zgv.
7. Даниленко Л.І. Модернізація системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах її інноваційного розвитку / Л.І.Даниленко. // *Післядипломна освіта в Україні*. – 2009. – № 2. – С. 22-25.
8. Типове положення про відділ освіти районної, районної у м. Києві та Севастополі державної адміністрації, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 1999 р. № 347 // *Офіційний вісник України*. – 1999. – № 10. – Ст. 394.
9. Про затвердження «Положення про районний (міський) методичний кабінет (центр)». Наказ МОН України № 1119 від 08.12.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=%201150.1326.0>
10. Любченко Н. В. Координація як функція управлінської діяльності науково-методичного центру Університету менеджменту освіти НАПН України / Н. В. Любченко // *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. / Ун-т менедж. освіти НАПН України, редкол. : О. Л. Ануфрієва [та ін.]. – К., 2005. – Вип. 2(15) / голов. ред. В. В. Олійник. – 2011. – 256 с.*

Бьрка М.Ф.

Інститут последипломного педагогического образования Черновицкой области

СТРУКТУРА, ОСНОВНЫЕ ЗАДАЧИ И УПРАВЛЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ РЕГИОНАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ СИСТЕМЫ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье проанализирована структура и изучено управление региональной составляющей системы последипломного педагогического образования. Определены основные направления и задачи для каждого уровня ее организации по проблеме профессионального развития учителей естественно-математических дисциплин.

Ключевые слова: последипломное образование, региональная составляющая, структура и управление, профессиональное развитие, учителя естественно-математических дисциплин, методическая работа.

Byrka M.F.

In-Service Teachers Training Institute of Chernivtsy Region

THE STRUCTURE, MAIN TASKS AND THE MANAGEMENT OF THE REGIONAL COMPONENT OF POSTGRADUATE EDUCATION

Summary

The article analyzes the structure and management of the regional component of postgraduate education. The main trends and challenges for each level of its organization on the issue of professional development of teachers of natural sciences are defined.

Keywords: postgraduate education, the regional component, structure and management, professional development, teacher of natural sciences, methodical work.

УДК 37(09)477

ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ДИТЯЧОГО РУХУ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ УКРАЇНИ (20-ті – ПОЧАТОК 30-х РОКІВ ХХ ст.)

Карпич І.О.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті висвітлено проблеми педагогіки дитячого руху у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. Автором проаналізовано питання, як відбувалася змістова перебудова провідними методами діяльності піонерської організації. Здійснено аналіз основних публікацій періодичної преси України щодо пошуку «системи» роботи дитячого руху. Встановлено, що проблема методики – одна з головніших проблем в роботі піонерської організації у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст.

Ключові слова: педагогіка, педагогіка дитячого руху, дитячий рух, періодична преса, преса.

Постановка проблеми. Сучасні суспільні процеси призвели до серйозних змін в суспільних інститутах виховання. Атмосфера змін вплинула і на суспільний рух дітей. Поряд з падінням традиційних структур виникають безліч різноманітних дитячих організацій. Збільшується кількість релігійних, екологічних, патріотичних, спортивних та інших асоціацій дітей. Відбувається організаційне їх самовизначення та сомоусвідомлення.

Але процес розвитку дитячого руху відбувається складно: для його динамічного розвитку не вистачає досвіду, знань, літератури, кадрів. При створенні нових дитячих організацій їх ініціатори нерідко йдуть на шляху механічного запозичення зарубіжного досвіду, без врахування історичних традицій своєї країни. В такій ситуації неможливо обійтися без детального і зваженого аналізу минулого досвіду дитячого руху з тим, щоб забезпечити наступність зі всім позитивним, що накопичено в ньому у минулому [1, с. 3]. В цьому контексті заслуговує на увагу проблема педагогіки дитячого руху, зокрема, висвітлення змісту, системи, методики роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні дитячий рух є предметом дослідження таких наукових галузей, як історія, соціологія, психологія, педагогіка. Так, у працях Л. Алієвої, М. Басова, М. Богуславського, А. Волохова, А. Кирпичника, Е. Мальцевої, І. Руденко, О. Титової, Т. Трухачової та ін. висвітлено історію розвитку науки про дитячий рух. Дослідження О. Бондар, С. Диби, Ю. Жданович, Я. Луцького, П. Мартин, В. Окаринського, Н. Онищенко, Р. Охрімчук, Ю. Поліщук, Б. Савчук, М. Сидоренко, О. Сич, С. Харченка, М. Чепіль, Л. Ярової та ін. присвячені різним аспектам діяльності сучасних дитячих та молодіжних організацій в Україні.

Аналітичні огляди дитячої періодики представлені у публікаціях дослідників періодичної преси (в тому числі дитячої) періоду 20–30-х років ХХ

ст., серед яких М. Биковець, Л. Гострий, А. Журавський, С. Кільколик, В. Лір, М. Миронов, І. Петровський, О. Попов, В. Таран, Я. Чепіга [2, с. 1].

Наступні періоди представлені науковими працями С. Гармаш (1976), І. Зайченка (2002), В. Зябіна (1987), Е. Панасенко (2001), К. Присяжнюка (1965), А. Пугач (2008), Н. Коляди (2010), які висвітлювали теоретичні аспекти проблеми дитячого руху.

Як свідчить аналіз історико-педагогічних джерел, на сьогодні відсутнє цілісне дослідження з даної проблеми. Тому **метою статті** є висвітлення проблеми педагогіки дитячого руху на сторінках періодичної преси України у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Становлення організаційних форм дитячого руху супроводжувалося пошуком «системи» діяльності дитячої комуністичної організації – упорядкованої побудови піонерської роботи, що відповідає соціально-політичним завданням піонерської організації даного етапу. Як свідчить аналіз тогочасної практики, у педагогіці дитячого руху піонерського періоду першій належала «система розрядів» (1922 р. – середина 1923 р.), що передбачала організацію роботи дитячої організації (груп, осередків, тощо) відповідно до реорганізованої скаутської системи, основою якої був «метод тривалої гри» [3, с. 134].

Про застосування у дитячому русі реорганізованої системи «скаутинг» йшлося у резолюції II Всеросійської конференції РКСМ «Дитячий рух» (19 травня 1922 р.) [4] та у листі організації РКСМ (1922) «Про дитячий рух» [4].

У червні 1923 року III конференція РКСМ висловила думку про те, що надмірне копіювання форм і методів роботи дорослих (Україна) і надмірне захоплення зовнішністю скаутизму (РСФРР) відволікають дітей від трудової діяльності й глибокої виховної роботи. Тому, конференція відкинула «систему розрядів» й замінила її на «систему

етанів» або «комплекси справ» (починаючи з другої половини 1923 р.) [5, с. 25].

Одним із джерел, яке знайомило організаторів дитячого руху про зміст, форми і методи роботи у дитячому русі були періодичні видання. Зокрема, такі методичні журнали, як «Дитячий рух» (1925–1934) – щомісячний орган Центрального бюро Комуністичного дитячого руху при ЦК ЛКСМУ, згодом – органу ЦК ЛКСМУ та Харківського обкому ЛКСМУ, «Вожатый» (1924–1988) – суспільно-політичний та методичний журнал ЦК ВЛКСМ та Центральної ради Всесоюзної піонерської організації імені В. І. Леніна, на сторінках яких відбувалося жваве обговорення системи виховання в дитячих групах. Наприклад, зі сторінок журналу «Вожатый» із змістом піонерської роботи на новому етапі знайомила стаття «Содержания работы юных пионеров» (1924, № 1) [6], в якій автор статті М. Зак наголошував, що піонерська організація тільки тоді буде комуністичною дитячою організацією, коли зміст роботи буде відповідати цьому призначенню [6, с. 14].

У статті зазначалося, що 5-й Всеросійський з'їзд РКСМ не міг ясно і точно визначити зміст піонерської роботи. «Основні елементи програми», які вироблені ними, говорили про те, що тоді цієї чіткості і ясності ще не було, оскільки, на той час не достатньо був оформлений самий дитячий рух. Коли організація значно виросла, було відкинуто «систему розрядів», «тривалу гру», як основний метод піонерського виховання і перейшли до більш чіткого визначення змісту і форм роботи піонерської організації [6, с. 14].

На особливу увагу заслуговують праці відомого теоретика дитячого руху в Україні І. Соколянського (1988–1960), який приділяв значну увагу щодо питань змісту та методики праці в комдитгрупах. Обгрунтовуючи методику роботи в дитячих групах, основну увагу педагог зосереджував на комуністичних дитячих групах (піонерських), оскільки вважав: «методика праці в комдитгрупах – основа утворення соціалістичної праці» [3, с. 385]. Міркування І. Соколянського щодо змісту та методики роботи дитячого руху широко відбивалися на шпальтах періодичних видань, зокрема, у журналі «Дитячий рух» (1925–1934) («До питання про методику праці в комдитгрупах і установах соціального виховання» (1925, № 2) [7], «Про зміст роботи комдиторганізації» (З доповіді т. Соколянського на пленумі методкому ЦБ КДР) (1926, № 5) [8] та ін.); у журналі «Радянська освіта» («Про методику праці в комдитгрупах і установах соціального виховання» (1925, № 12) [9], «Дитячий рух – соціальне виховання» (1925, № 1) [10] та ін.) та ін.

Так, у статті «До питання про методику праці в комдитгрупах і установах соціального виховання», І. Соколянський розмірковував над питаннями: яка має бути методика?, як треба керувати?, якими прийомами можна охопити всі ті галузі, які характеризували комуністичний дитячий рух? [7, с. 9].

Педагог наголошував на тому, що шляхи нової методики праці в дитустановах, як і в школі (соцвих), так поза нею (дитрух) мав прокладати дитячий рух, а не школа. Методику праці в комуністичному дитячому русі потрібно було утворювати на основі того досвіду, який був у багатій практиці комдитруху. І. Соколянський зазначав, що проблеми соціального виховання, проблема наукової педагогіки, проблема наукової методики педагогічної праці і проблема комуністичного дитячого руху органічно зв'язані між собою. Комдитрух являвся спрямовуючим, керуючим чинником у виробленні

науково-педагогічної системи соціального виховання. А це примушувало педагогів соціалістичних і комсомольців, які були безпосередніми керівниками комдитруху спільними силами взятися за вироблення методики праці в комдитгрупах, і цим самим вирішити справу методики соцвиху [7, с. 11].

Піонерська організація продовжувала планувати свою роботу за «системою етанів» до 1926 року, але згодом поступово почався процес змістової перебудови, що було викликано цілим рядом обставин. У вересні 1926 р. на розширеному пленумі ЦБ ДКО було прийнято новий метод організації роботи в піонерській загоні – «метод завдань» (1926–1927 рр.) («конкретних завдань», «трудова завдань») [3, с. 177–178].

Про застосування у дитячому русі «методу завдань» постійно інформували періодичні видання. Зокрема, у журналі «Дитячий рух» (1925–1934) теоретиками та практиками дитячого руху друкувалися статті (А. Гузарій, «Система завдань у роботі піонерської організації» [11]; Р. Барун, «Про досвід роботи за методом завдань» [12], Г. Бабенко, «Щодо методи завдань у піонерорганізації» [13] та ін.), які висвітлювали перший досвід «методу завдань» у піонерській організації.

Про систему завдань піонерської організації було присвячено статтю «Система завдань у роботі піонерської організації» [11], де автор статті А. Гузарій проаналізував стан піонерської організації, висвітлив минулі недоліки, які спричинили «заминку» в роботі, а також накреслив подальші шляхи піонерської організації.

Так, А. Гузарій констатував, що піонерська організація, в більшості випадків брала невірну установку. Основну увагу було скеровано на допомогу дорослим, але вона не створила того живої зв'язку, який потрібний був організації. Вихід із цього стану був знайдений в пошуків політичного життя в диткоморганізації, звернено увагу на біжучі політичні події, на роботу в дитячому оточенні й на місце кампанії, що мала в своїй основі революційне свято. Відповідно до цього ЦК ЛКСМУ та ЦК ВЛКСМ висунули низку завдань перед організацією на найближчий період. А саме: посилення роботи в школі, боротьба з хуліганством у дитячому оточенні, допомога закордонній дитячій пресі, допомога дітям гірників, українізація [11, с. 4–5].

А. Гузарій вважав, що ці завдання повинні зайняти центральне місце в роботі піонерської організації. Тому що, саме в «системі завдань» повинна була розгорнутися максимально самодіяльність дітей. Маючи зрозумілу мету, діти легко могли знайти низку форм для її досягнення. За радою лишалося вироблення плану, за зборами – обговорення плану, мету завдань, спроможність форм виконання; за ланками – виконання низки практичних завдань [11, с. 7].

VI Всеукраїнська нарада з питань комдитруху (грудень 1928 р.) спрямувала всю роботу піонерорганізації республіки відповідно до «системи роботи піонерської організації» і намітила конкретні шляхи її здійснення, а піонерія перейшла на «метод проектно-трудова завдань» (1928–1931 рр.), що полягав у здійсненні заходів суспільно-політичного характеру, навколо яких будувалася вся робота загону (участь в кампанії виборів до Рад; розгортання підготовчої роботи до активної участі в майбутній посівній кампанії; перевірка виконання завдань, узятих на себе під час культпоходу) [3, с. 214].

Ці зміни у методах роботи піонерської організації знайшли своє відображення на сторінках періодики, зокрема, у журналі «Дитячий рух» (І.

Соколянський, «Основні принципи системи роботи піонерської організації» [14]; М. Ліхтеров, «Про систему роботи піонерорганізації» [15] і т. ін.). В названих статтях обговорювалося питання системи роботи піонерської організації по-новому. І. Соколянський зазначав, що найважливішим недоліком в роботі комдитруху було те, що звали «системою», це було чітко визначено VIII з'їздом ВЛКСМ. ЦБ не було запропоновано на нараді закінченої, чітко визначеної системи, а було подано лише схему системи. Але, І. Соколянський вважав, що і цієї системи було досить для того, щоб вивести практику піонерської роботи на правильний шлях [14, с. 4].

На думку І. Соколянського, недоліком в роботі піонерської організації було у ваганні виключно між вузько-практичними завданнями в роботі, тобто говорили лише про деякі конкретні навички, вміння, знання, і часто думали, що цього досить, щоб виховати в дітях класову спрямованість. Автор статті наголошував, що основну роль у формуванні класової спрямованості має відігравати саме піонерська організація. Саме комдитрух і характеризувався тим, що його змістом було остаточне класове зафарбування соціальних навичок, остаточне оформлення класової спрямованості особистості [14, с. 4–6].

Але з часом і «система роботи піонерської організації», і «метод проектно-трудова завдань» не витримали випробовувань практикою. До того ж у контексті переходу дитячого руху на «базу» школи (1931–1936) зазнало змін і спрямування основного завдання піонерської організації – соціалістичне змагання за розбудову країни було скероване на соціалістичне змагання за якість знань та свідому дисципліну [3, с. 278].

Питання переходу піонерської організації на базу школу широко обговорювалося на шпальтах періодичної преси (С. Кільколик, «Загін і школа» [16]; Р. Барун, «Комдитрух і школа» [17]; М. Миرون «Комдитрух і педагогічна наука» [18]; «Постанова ЦК ВКП (б) про початкову й середню школу» [19] та ін.).

Так, у статті «Загін і школа» було висвітлено шлях, який пройшов комдитрух до остаточної перебудови дитячого руху за шкільним принципом. С. Кільколик зазначив, що одна з важливих проблем у комдитрусі було питання про роль піонерів у школі та організаційні форми ЮП в школах соцвиху. Він говорив, що за запровадження загального навчання, за політехнізацію шкіл, проблема роботи піонерів у школі ще більше загострилася. Комольська організація від початків комдитруху виразно поставила питання про вплив комдитруху на дитячі установи і зокрема, на школи. Влітку 1923 року Всеросійська конференція РКСМ записала так у своїх ухвалях: «Через дитячі групи ми маємо можливість впливати на школи й дитячі установи, а подекуди ми вже тепер можемо стати до реорганізації їх» [16, с. 19].

Після довгого обговорення VI Всеукраїнарада гостро поставила питання про запровадження територіально-виробничого принципу комплектування шкіл та про те, щоб роботу в школі проводили загони ЮП, піонери які вчилися в даній школі, утворюючи для контактування роботи так звані міжзагонові шкільні комісії. Водночас комсомол України проводив гостру боротьбу проти теорії перенесення загонів до шкіл, бо вважав, що здійснення їх задушкє політичну роль піонерського руху, зробіть його додатком до школи, зашкодить і впливові ЮП на школу, відірвавши загони ЮП від виробництва.

Пленум ЦК ЛКСМУ влітку 1927 року спеціально фіксує в своїй ухвалі на доповідь про комдитрух: «Пленум ЦК відкидає думку про зміну організаційної структури піонерруху через перенесення піонерзагонів до шкіл і вважає, що залишаючи, як і раніше, піонерзагони при виробництві, треба більше зробити в справі ув'язки роботи піонерзагону та школи [16, с. 21].

С. Кільколик зауважив ще й те, що поряд з формою міжзагонових комісій залишилася і форма форпосту. Адже за ухвалою всеукраїнаради та ЦК ЛКСМУ комісії організувалися замість форпостів лише по школах, де вчилася піонерів не більше як із трьох загонів, та по школах містечкових, залізничних і школах водяного транспорту. По решті шкіл, де навчалися піонерів більше як із трьох загонів, лишалася форма форпостів. Таку позицію посів комсомол України 1926 і зачав 1926–1927 навчального року відповідну реорганізацію [16, с. 21].

Остаточний удар форпостові завдав 1930 рік, коли на всю широчінь стала проблема політехнізації. Школа мусила стати часткою підприємства – заводу, фабрики, мусила якнайщільніше зв'язатися з усім виробничим, громадським і культурним життям фабрики. Це змусило змінити й взаємини між школою та піонерзагоном, що існували при комсомольському осередку тої фабрики, до якої прикріплено школу. Стали цілком не потрібні й форпост і міжзагонова шкільна комісія. Роботу в школі мав проводити піонерський загін чи піонерська база (коли загонів кілька), що існували при комсомольській організації даного підприємства і що в основі цілої його діяльності – участь у виробничому, громадському та культурному житті підприємства. Такий сенс ухвал VII Всеукраїнаради в справах КДР, що відбулася у квітні 1930 року [16, с. 22].

Так С. Кільколик охарактеризував як розв'язували проблему організаційних форм роботи ЮП в школі на Україні протягом 5–6 років. Змістом усіх цих шукань було винайти якнайдосконаліші форми роботи ЮП в школі, водночас борючись із спробами замкнути дитрух у школі, зробити його додатком до школи [16, с. 22].

Висновки і пропозиції. Таким чином, здійснивши аналіз статей періодичних видань, можна констатувати, що у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття на шпальтах періодики, зокрема, таких методичних видань, як «Вожатый» (1924–1988), «Дитячий рух» (1925–1934), проходило жваве обговорення найбільш важливих питань щодо пошуку «систем» роботи дитячого руху. Відповідно до того, як відбувалася змістова перебудова провідними системами (методами) діяльності піонерської організації, названа проблема систематично знаходила своє відображення на шпальтах періодичних видань. Шукаючи шляхи плідних методів роботи в дитячій організації, теоретики та практики дитячого руху в своїх працях розмірковували над питаннями: яка має бути методика, щоб відповідала соціально-політичним завданням піонерської організації даного етапу. До того ж, слід відзначити, що висвітлюючи дане питання, тогочасні науковці були майже одностайні в тому, що проблема методики була одна з головніших проблем в роботі піонерської організації.

Подальших досліджень потребують інші аспекти проблеми, а саме, висвітлення основних напрямів розвитку дитячого руху у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст.

Список літератури:

1. Басов Н. Ф. Наукoвoдчeские аспекти исследования истории детского движения в России: Методология, историография, источниковедение (нач. XX в. – 90-е гг.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Басов Николай Федорович. – М., 1997. – 348 с.
2. Пугач А. В. Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті – початок 30-тих років XX століття) : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13. 00. 01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. В. Пугач. – К., 2008. – 20 с.
3. Коляда Н. М. Розвиток дитячого руху в Україні (початок XX ст. – середина 30-х років XX ст.) : монографія / Н. М. Коляда. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – 407 с.
4. Розвиток дитячого руху в Україні: документи та матеріали (початок XX ст. – середина 30-тих років XX ст.). Збірник / уклад. Н. М. Коляда. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – 228 с.
5. Найважливіші дати з історії розвитку комдитруху України за 10 років // Дитячий рух. – 1932. – № 9–10. – С 24–27
6. Зак М. Содержания работы юных пионеров / М. Зак // Вожатый. 1924. – № 1. – С. 14–16
7. Соколянський І. До питання про методику праці в комдитгрупах і установах соціального виховання / І. Соколянський // Дитячий рух. – 1925. – № 2. – С. 9–19
8. Про зміст роботи комдиторганізації (З доповіді т. Соколянського на пленумі метод кому ЦБ КДР) // Дитячий рух. – 1926. – № 5. – С. 29–32
9. Соколянський І. Про методику праці в комдитгрупах й установах соціального виховання / І. Соколянський // Радянська освіта. – 1925. – № 12. – С. 23–35
10. Соколянський І. Дитячий рух – соціальне виховання / І. Соколянський // Радянська освіта. – 1925. – № 1. – С. 15–19
11. Гузарій А. Система завдань у роботі піонерської організації / А. Гузарій // Дитячий рух. – 1927. – № 1. – С. 4–8
12. Барун Р. Про досвід роботи за методою завдань / Р. Барун // Дитячий рух. – 1927. – № 3. – С. 34–37
13. Бабенко Г. Щодо методи завдань у піонер організації / Г. Бабенко // Дитячий рух. – 1927. – № 7–8. – С. 3–4
14. Соколянський І. Основні принципи системи роботи піонерської організації / І. Соколянський // Дитячий рух. – 1929. – № 1. – С. 4–7
15. Ліхтеров М. Про систему роботи піонерорганізації / М. Ліхтеров // Дитячий рух. – 1929. – № 1. – С. 7–11
16. Кільколіх С. Загін і школа / С. Кільколіх // Дитячий рух. – 1931. – № 1. – С. 19–23
17. Барун Р. Комдитрух і школа (до десятиліття комдитруху) / Р. Барун // Дитячий рух. – 1932. – № 9–10. – С. 9–13
18. Миронов М. Комдитрух і педагогічна наука / М. Миронов // Дитячий рух. – 1931. – № 1. – С. 24
19. Постанова ЦК ВКП (б) про початкову й середню школу // Дитячий рух. – 1931. – № 18. – С. 2

Карпич И.А.

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины

ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ ДЕТСКОГО ДВИЖЕНИЯ НА СТРАНИЦАХ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ УКРАИНЫ (20-е – НАЧАЛО 30-х ГОДОВ XX в.)**Аннотация**

В статье освещены проблемы педагогики детского движения в 20-х – начале 30-х годов XX в. Автором проанализирован вопрос, как происходила содержательная перестройка ведущими методами деятельности пионерской организации. Осуществлен анализ основных публикаций периодической печати Украины по поиску «системы» работы детского движения. Установлено, что проблема методики – одна из главнейших проблем в работе пионерской организации в 20-х – начале 30-х годов XX в.

Ключевые слова: педагогика, педагогика детского движения, детское движение, периодическая печать, печать.

Karpych I.A.

Uman State Pedagogical University named Pavlo Tichina

PROBLEM CHILDREN'S MOTION TO PEDAGOGY PAGE PERIODICALLY MEDIA UKRAINE (20-th – EARLY 30-ies OF XX CENTURY)**Summary**

The article deals with the problem of child pedagogy movement in the 20's – early 30-ies of XX century. The author analyzes the question of how semantic alteration occurred leading methods of the Pioneer organization. The analysis of the major publications of Press of Ukraine regarding search "system" of the children's movement. Found that the problem was one of the techniques more important problems in the pioneer organization in the 20's – early 30-ies of XX century.

Keywords: education, teaching children's movement, children's movement, periodicals, newspapers.

ДІАГНОСТУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ОПРАЦЮВАННЯ МЕДИКО-БІОЛОГІЧНИХ ДАНИХ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАТИКИ

Кривенко І.П.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Стаття присвячена розробці методики діагностування у майбутніх лікарів компетентності з опрацювання медико-біологічних даних у процесі вивчення дисципліни «Медична інформатика». Представлено визначення компетентності з опрацювання медико-біологічних даних, розподіл балів з дисципліни «Медична інформатика», інструкція щодо конвертації традиційної оцінки за практичне заняття у бали. Відповідно до диференціації сформованості компетентності з опрацювання медико-біологічних даних, введено рівні сформованості цієї компетентності залежно від 200-бальної шкали.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність з опрацювання медико-біологічних даних, компетентнісні завдання, медична інформатика, критеріальне оцінювання, діагностування рівнів компетентності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перехід до компетентнісно-орієнтованого змісту освіти потребує нової системи оцінювання кінцевого результату навчання, визначення рівня сформованості компетентності. Нині не розроблено чіткої, єдиної методології для діагностування компетентності. Переважно оцінювання компетентності зводиться до рівня навченості студента. Традиційні способи контролю знань і вмінь не дозволяють у повній мірі діагностувати рівні сформованості компетентності, у зв'язку з чим виникає потреба у комплексному підході до вирішення цього завдання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Компетентнісний підхід в освіті досліджується у роботах: В. І. Байденко, Н. М. Бібік, Н. Б. Голуб, Е. Ф. Зеєр, І. А. Зимня, О. Є. Лебедев, О. І. Локшина, М. І. Лук'янова, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, Ю. Г. Татур, А. В. Хуторський та ін. Фундаментальні питання фахової підготовки, оцінювання професійної компетентності майбутніх лікарів висвітлюються у працях І. Є. Булах, Я. Я. Болубаша, О. П. Волосовця, Ю. В. Вороненка, В. Ф. Москаленка, М. М. Мруги та ін. Питання, що стосуються інформатичної підготовки майбутнього лікаря розглядаються у роботах І. Є. Булах, Ю. Є. Ляха, В. П. Марценюка, І. І. Хаїмзона та ін. Вивченню медичної інформатики на додипломному етапі навчання майбутніх лікарів, присвячені англомовні праці J. Michaelis, E. Shortliffe, J. Cimino, C. Hsinchun, R. Engelbrecht та ін.

На основі аналізу останніх досліджень можемо констатувати, що значну увагу вчені приділяють дослідженню фахової підготовки лікарів, оцінюванню їхньої професійної компетентності. Достатньо поширені спроби визначити ключові вміння з медичної інформатики. Однак, фундаментальні дослідження, що стосуються формування у майбутніх лікарів компетентності з опрацювання медико-біологічних даних та діагностування її сформованості у науково-педагогічній науці практично відсутні.

Метою статті є розробка методики діагностування у майбутніх лікарів компетентності з опрацювання медико-біологічних даних у процесі вивчення дисципліни «Медична інформатика».

Виклад основного матеріалу. Під компетентністю з опрацювання медико-біологічних даних розуміємо здатність майбутнього лікаря ефективно застосовувати знання, вміння та навички при опрацюванні медико-біологічних даних за допомогою ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології) [1, с. 478]. Сутність розробленої нами методики формування компетентності з опрацювання медико-біологічних даних висвітлена нами у наукових статтях [2, 3, 4].

Проблема діагностування компетентності пов'язана з визначенням критеріїв, показників та рівнів її сформованості. Критеріальне оцінювання є дієвим для діагностування сформованості компетентності, оскільки знижує суб'єктивність, забезпечує викладача та студента механізмами однаково ефективними як при оцінюванні, так і при самооцінюванні. За критерії сформованості компетентності з опрацювання медико-біологічних даних було обрано її структурні компоненти: когнітивний; діяльнісний; логіко-аналітичний; особистісний [5, с. 98]. За таких обставин структурні компоненти компетентності є цілісною ієрархічною системою, яка відображає сформованість досліджуваної компетентності в цілому.

Відповідно до диференціації сформованості компетентності з опрацювання медико-біологічних даних, ми ввели наступні рівні: *низький; середній; достатній; високий* [5, с. 100].

У методику діагностування рівнів сформованості компетентності з опрацювання медико-біологічних даних ми вкладаємо ширший і глибший зміст, ніж у традиційну перевірку знань та умінь, яка переважно констатує результати, не з'ясовуючи причин їх виникнення. Методика діагностування досліджуваної компетентності передбачає розгляд результатів у зв'язку із шляхом і засобами їх досягнення, виявлення тенденцій, динаміки формування цього феномену, тому включає контроль, перевірку, оцінювання, накопичення статистичних даних, їх аналіз, виявлення динаміки тенденцій та прогнозування подальшого розвитку подій.

Таким чином, контроль та оцінювання знань, умінь, навичок включаються в діагностування компетентності як необхідні складові компоненти. Контроль включає в себе також оцінювання (як процес) і оцінку (як результат перевірки). Оцінювання є об'єктивним вимірюванням результатів діяльності студентів, з'ясовуючи, наскільки успішно студент оволодів навчальним матеріалом, яка якість результатів навчально-пізнавальної діяльності.

Для компетентності характерна ситуативність її прояву, тому при діагностуванні рівня сформованості компетентності необхідно створити відповідні умови, де б її присутність або відсутність проявилась. Відповідні умови повинні спонукати студента актуалізувати досвід діяльності, застосовувати наявні знання, вміння при виконанні завдань. Вирішення вказаної проблеми можливе при розробці і впровадженні методики комплексної діагностики компетентності, яка враховуватиме навчальні і особистісні показники студентів.

Проведене нами дослідження засвідчило, що діагностування компетентності з опрацювання ме-

дико-біологічних даних буде об'єктивним, комплексним лише тоді, коли оцінюються всі складові цієї компетентності. Системний підхід, як теоретико-методичне підґрунтя для діагностування рівнів сформованості компетентності, пояснюється тим, що послідовність виникнення когнітивних, афективних і психомоторних змін в особистості є відносно чіткою та може бути спроектованою на кількісну або умовно кількісну шкалу.

На основі проведеного дослідження нами доведено, що в процесі вивчення дисципліни «Медична інформатика» у студентів формується певний рівень компетентності з опрацювання медико-біологічних даних, який можна оцінити як кінцевий результат навчальної успішності з дисципліни.

Видами навчальних занять з медичної інформатики є лекції, практичні заняття і самостійна робота. Теми лекційного курсу розкривають проблемні питання відповідних розділів медичної інформатики. Практичні заняття за методикою їх організації є практично-орієнтовані. Самостійна робота студентів передбачає опрацювання окремих тем дисципліни та виконання розрахунково-графічної роботи (РГР).

Оцінка успішності студента з дисципліни «Медична інформатика» виставляється за багатобальною шкалою як середня арифметична оцінка засвоєння відповідних модулів. Оцінка за модуль визначається як сума оцінок поточного та підсумкового модульного контролю. Максимальна кількість балів, що присвоюється студентам при засвоєнні модуля (залікового кредиту ECTS) – 200; у тому числі за поточну навчальну діяльність – 120 балів, за результатами підсумкового модульного контролю – 80 балів. Таким чином, обирається співвідношення між результатами оцінювання поточної навчальної діяльності і підсумкового модульного контролю 60% до 40%.

Вага теми в балах визначається діленням 120 балів (поточний контроль) на кількість тем навчальних занять у модулі; остання тема (підсумковий модульний контроль) не враховується. Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну діяльність при вивченні модуля, вираховується шляхом множення кількості балів, що відповідають оцінці «5», на кількість тем у модулі з додаванням балів за індивідуальне завдання студента. Мінімальна кількість балів, яку повинен набрати студент при вивченні модуля, для допуску до підсумкового модульного контролю вираховується шляхом множення кількості балів, що відповідають оцінці «3», на кількість тем у модулі.

Поточний контроль з дисципліни «Медична інформатика» повинен здійснюватися на кожному

практичному занятті відповідно конкретним цілям теми та передбачати використання стандартизованих засобів педагогічної діагностики: комп'ютерні тести, виконання практичних завдань, включаючи компетентнісні. На основі проведеного дослідження, нами розроблено тестові завдання та система практичних завдань для здійснення поточного контролю, що представлені у практикумі [6]. Оцінка за кожне практичне заняття з дисципліни «Медична інформатика» повинна бути комплексною, включаючи контроль теоретичної та практичної підготовки студента, і виставлятися викладачем за традиційною чотирибальною шкалою, а також конвертуватися у відповідні бали. У табл. 1 та табл. 2 представлено інструкцію щодо конвертації традиційної оцінки за практичне заняття у бали та розподіл балів з дисципліни «Медична інформатика».

Таблиця 1

Конвертація традиційної чотирибальної шкали у бали з дисципліни «Медична інформатика»

Оцінка за 4-ри бальною шкалою	Бали за модуль 1; кількість тем – 6	Бали за модуль 2; кількість тем – 9
5	18	11
4	15	8
3	10	6
2	2	2

Підсумковий контроль засвоєння модулю відбувається при завершенні вивчення відповідних змістових модулів шляхом тестування та контролю практичних навичок. Нами були розроблені дидактичні матеріали для здійснення підсумкового контролю з метою діагностування компетентності з опрацювання медико-біологічних даних. Підсумковий модульний контроль здійснюється по завершенню вивчення всіх тем модуля на останньому контрольному занятті з модуля та вважається зарахованим, якщо студент набрав не менше 50 балів. До підсумкового модульного контролю допускаються студенти, які відвідали усі передбачені навчальною програмою з дисципліни аудиторні навчальні заняття, та при вивченні модуля набрали кількість балів, не меншу за мінімальну.

Самостійна робота студента з дисципліни «Медична інформатика» здійснюється у вільний від аудиторних навчальних занять час, оцінюється під час поточного контролю теми на відповідному занятті. Самостійна робота спрямована на оволодіння студентом навчальним матеріалом, практичними навичками, передбачає його активну пізнавальну

Таблиця 2

Розподіл балів дисципліни «Медична інформатика»

№ з/п	Змістовий модуль, тема	Максимальний бал	Мінімальний бал	МОДУЛЬ 1
1	Змістовий модуль 1			
	Тема 1	18	10	
	Тема 2	18	10	
	Тема 3	18	10	
2	Змістовий модуль 2			
	Тема 4	18	10	
	Тема 5	18	10	
	Тема 6	18	10	
Поточний контроль за модуль 1		108	60	
Індивідуальні завдання студентів за модуль 1		12	2	
Підсумковий модульний контроль 1		80	50	
РАЗОМ сума балів за модуль 1		200	112	

3	Змістовий модуль 3		МОДУЛЬ 2	
	Тема 8	11		6
Тема 9	11	6		
Тема 10	11	6		
Тема 11	11	6		
Тема 12	11	6		
4	Змістовий модуль 4			
	Тема 13	11		6
	Тема 14	11		6
	Тема 15	11		6
	Тема 16	11	6	
Поточний контроль за модуль 2		99	54	
Індивідуальні завдання студентів за модуль 2		21	2	
Підсумковий модульний контроль 2		80	50	
РАЗОМ сума балів за модуль 2		200	106	

діяльність, -отримання нових знань із підручників, посібників тощо, самостійне вирішення завдань, набуття навичок самоконтролю.

Самостійна робота з дисципліни «Медична інформатика» передбачає виконання РГР на основі методу проектів, що включає компетентнісні завдання. Робота над РГР триває протягом вивчення дисципліни і виконується в два етапи, відповідно до кількості модулів.

При виконанні РГР студенту доводиться виконувати різноманітні дії, які вимагають від нього використання не тільки знань, умінь та навичок, але і набутого під час вивчення дисципліни «Медична інформатика» досвіду, вміння працювати самостійно, знаходити необхідні дані, демонструвати нестандартні шляхи вирішення цих задач. Виконання РГР вимагає від студента прояву особистісної складової компетентності. Якщо студент володіє певним рівнем компетентності, а саме особистісною її складовою, то виконане ним РГР повинна привести до появи оригінальних ідей при опрацюванні медико-біологічних даних за допомогою ІКТ.

Бали з дисципліни «Медична інформатика» для студентів, які успішно виконали програму з дисципліни, конвертуються у традиційну (національну) чотирибальну шкалу – «відмінно», «добре», «задовільно», «не задовільно» за абсолютними критеріями, наведеними в табл. 3.

Таким чином, на основі проведеного досліджен-

ня ми встановили, що для студента, який набрав з дисципліни кількість балів в межах:

Таблиця 3

Конвертація балів з дисципліни «Медична інформатика» у традиційну шкалу

Бали з дисципліни	Оцінка за чотирибальною шкалою
200-170	5
169-140	4
139-106	3
105-0	2

– [200-170], характерний високий рівень досліджуваної компетентності;

– (170-140), характерний достатній рівень досліджуваної компетентності;

– (140-106), характерний середній рівень досліджуваної компетентності;

– (106-0), характерний низький рівень досліджуваної компетентності.

Висновки. На основі проведеного нами дослідження доведено, що студент у процесі вивчення медичної інформатики набув певного рівня сформованості компетентності, який можливо оцінити як кінцевий результат навчальної успішності з дисципліни за кредитно-модульною системою організації навчального процесу відповідно до запропонованої методики.

Список літератури:

- Кривенко І.П. Сутність та структура компетентності з опрацювання медико-біологічних даних у процесі навчання медичної інформатики майбутніх лікарів // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 27, Том VII (40): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гнозис, 2012. – С. 474-483
- Кривенко І.П. Психолого-педагогічні особливості формування компетентності з опрацювання медико-біологічних даних у процесі навчання медичної інформатики // Перспективні напрями української науки: Збірник статей учасників дев'ятнадцятої всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал української науки – XXI сторіччя» (26 лютого – 6 березня 2013 р.). – Том 1. Науки гуманітарного циклу. – Видавництво ПГА. – Запоріжжя, 2013. – С. 72-74
- Кривенко І.П. Теоретичні основи добору методів навчання при формуванні компетентності з опрацювання медико-біологічних даних у процесі вивчення медичної інформатики // Перспективні напрями української науки: Збірник статей учасників двадцятої всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал української науки – XXI сторіччя» (20-28 квітня 2013 р.). – Том 1. Науки гуманітарного циклу. – Видавництво ПГА. – Запоріжжя, 2013. – С. 73-75
- Кривенко І.П. Компетентнісні завдання як засіб формування у майбутніх лікарів компетентності з опрацювання медико-біологічних даних у процесі навчання медичної інформатики // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 29, Том I: Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К.: Гнозис, 2013. – С. 378-384.
- Кривенко І.П. Критерії, показники та рівні сформованості у майбутніх лікарів компетентності з опрацювання медико-біологічних даних у процесі навчання медичної інформатики // Наукові записки: Збірник наукових ста-

- тей / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Укл. Л. Л. Макаренко. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – Випуск 111. – С. 94-102.
6. Медична інформатика в модулях: практикум / І.Є.Булах, Л.П.Войтенко, М.Р.Мруга та ін.; за ред. І.Є.Булах. –К.: Медицина, 2009. – 208 с.

Кривенко І.П.

Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца

ДИАГНОСТИРОВАНИЯ У БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПО ОБРАБОТКЕ МЕДИКО-БИОЛОГИЧЕСКИХ ДАННЫХ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ «МЕДИЦИНСКАЯ ИНФОРМАТИКА»

Аннотация

Статья посвящена разработке методики диагностирования в будущих врачей компетентности по обработке медико-биологических данных в процессе изучения дисциплины «Медицинская информатика». Представлено определение компетентности по обработке медико-биологических данных, распределение баллов по дисциплине «Медицинская информатика», инструкция по конвертации традиционной оценки за практическое занятие в баллы. Согласно дифференциации сформированности компетентности по обработке медико-биологических данных, введено уровни сформированности этой компетентности в зависимости от 200- балльной шкалы.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность по обработке медико-биологических данных, компетентностные задания, медицинская информатика, критериальное оценивание, диагностика уровней компетентности.

Kryvenko I.P.

Bogomolets O.O. National Medical University

DIAGNOSIS IN FUTURE PHYSICIANS OF COMPETENCE IN PROCESSING OF BIOMEDICAL DATA DURING THE STUDY OF MEDICAL INFORMATICS

Summary

Article is devoted to developing a methodology of diagnosing in future physicians of competence in processing biomedical data in the study of the discipline «Medical Informatics». Submitted determining of competency in processing of biomedical data, the distribution of points on the discipline «Medical Informatics» instructions for converting a traditional score for practical training in points. Entered levels of this competence based on a 200-point scale according to the differentiation of formation competence in processing biomedical data.

Keywords: competence approach, competence in processing of biomedical data, competency tasks, medical informatics, criterion assessment, diagnosis levels of competence.

УДК 159.9

АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ТА ПРОЯВІВ ЕМОЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Лазуренко О.О.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

У статті зроблено спробу розкриття та аналізу такого актуального питання професійної підготовки студента як формування його емоційної сфери. Розглянуто психологічні особливості емоційної сфери студентів у зв'язку з навчальною діяльністю та професійною спрямованістю. Проаналізовано емоційний потенціал особистості студента. Запропоновано передумови формування емоційної сфери та розкриття емоційного потенціалу особистості студента в процесі професійної підготовки.

Ключові слова: емоційна сфера, емоційна компетентність, професійна підготовка, студентський вік.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині емоційна сфера глибоко і всебічно досліджена і представлена в працях багатьох психологів (В. Вілюнас, Б. Додонов, К. Изард, О. Леонт'єв, Я. Рейковський, С. Рубінштейн, П. Якобсон, А. Ольшаннікова та ін.). Існує багато психологічних теорій, що пояснюють природу даного феномену (Ч. Дарвін, У. Джемс, К. Ланге, П. Симонов, С. Шех-

тер та ін.), досліджено зв'язок компонентів емоційної сфери з пізнавальними процесами (Л. Виготський, О. Леонт'єв та ін.), мотивами, потребами (К. Изард, С. Рубінштейн, С. Шехтер та ін.), вольовими процесами (Л. Божович, З. Фрейд, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, Я. Рейковський та ін.). Визначені психологічні особливості компонентів емоційної сфери студентів (Б. Анан'єв, О. Бондаренко, В. Ко-

лесніков, В. Лісовський та ін.), розроблено загальні методичні стратегії формування емоційної сфери (В. Горохова, О. Гребенюк, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський та ін.).

Виділення невирішених раніше питань загальної проблеми. Огляд літератури свідчить про малу вивченість сутності емоційної сфери в межах педагогіки вищої школи, не зважаючи на те, що в науковій літературі накопичено чималий матеріал щодо підходів формування емоційної сфери. Автори сучасних психолого-педагогічних видань відзначають актуальність проблеми формування емоційної сфери студента – майбутнього фахівця, але не зупиняються на детальному розгляді даного питання. Крім того, неоднозначність розуміння поняття «емоційна сфера» в психології ускладнює виокремлення професійно важливих властивостей лікаря, зокрема лікаря-психолога, які характеризують даний феномен, що, в свою чергу, є серйозним недоліком в психології праці майбутнього фахівця, стримуючим розробку заходів щодо підвищення його професійної майстерності, психічного здоров'я, працездатності.

Ми вважаємо доречним дослідити проблему формування емоційної сфери та розкриття емоційного потенціалу особистості студента в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Актуальність проблематики, неповнота і суперечливість існуючих даних обумовили необхідність проведення цього дослідження і зумовили вибір теми.

Метою роботи було вивчення психологічних особливостей емоційної сфери студентів у зв'язку з навчальною діяльністю і професійною спрямованістю, а також розробка моделі формування емоційної сфери майбутнього фахівця лікаря-психолога.

Нами були висунуті наступні **гіпотези** дослідження: модель процесу формування емоційної сфери студента – майбутнього лікаря-психолога можна побудувати, якщо будуть з'ясовані: особливості розвитку емоційної сфери студентів; сутність професійно значущих компонентів емоційної сфери майбутнього фахівця; можливості професійної підготовки у розвитку емоційної сфери.

Для досягнення поставленої мети ми розв'язували такі **завдання**: дослідження стану проблеми емоційної сфери, вивчення особливостей емоційної сфери, зокрема емоційності студентів та її структурних компонентів; визначення специфіки емоційності у зв'язку з професійною підготовкою студентів; з'ясувати можливості розвитку емоційної сфери студентів в процесі професійної підготовки; розробити модель формування емоційної сфери майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Як специфічна соціальна група студентство характеризується «особливими умовами життя, праці та побуту, соціальною поведінкою і психологією, системою соціальних цінностей» [2, с. 29]. Студентський вік пов'язаний зі становленням характеру, формуванням соціальної зрілості, початком процесів індивідуалізації й самореалізації, формуванням індивідуального стилю діяльності. Специфічними чинниками розвитку особистості студентів в цей період є набуття вищої освіти, а також професійне становлення особистості. Основною діяльністю студентів є пізнавальна чи навчальна діяльність, однак, як свідчать деякі дослідження, на певних етапах навчання переважним видом діяльності може виступати спілкування [3]. На думку Б. Г. Ананьєва, студентський вік є сенситивним періодом для розвитку соціогенних потен-

цій людини [1]. Психологічні характеристики цього віку відрізняються складністю й суперечливістю, що визначає його кризовий характер.

Емоційні особливості є однією з важливих характеристик особистості студентів. Найбільш досліджені з них – окремі прояви негативної емоційності студентів, переважно у зв'язку з типовими для вузівської психології проблемами. І все ж таки, емоційність студентів може бути віднесена до маловивченої галузі знань. Причини цього не тільки у наявності загальнометодологічних проблем. Тісний зв'язок емоцій з процесом психічного розвитку обумовлює те, що особливості емоційної сфери розглядаються як показники формування особистості. Структура емоційних переживань студентів, що впливають на формування їх особистості, перебуваю поглядів і ставлення до дійсності, надзвичайно складна, динамічна і залежить від зовнішніх явищ, діяльності людини та її індивідуально-типологічних властивостей.

До визначальних особливостей емоційних процесів студентів насамперед відносяться: велика інтенсивність переживань (особливо інтелектуальних почуттів), їх розмаїття, достатня емоційна стійкість тощо. Так, за даними Р. Кеттела, віковий пік тривожності припадає на період двадцяти років, в цей же час спостерігається і підвищена емоційна напруженість студентів [6]. В дослідженнях Б. І. Додонова отримані дані, що стосуються типологічних особливостей емоційності студентів [7]. У дівчат переважають альтруїстичний, практичний, естетичний і гностичний типи, а у юнаків – практичний, пугнічний, альтруїстичний і гностичний типи.

На наш погляд, для динаміки емоційності в юнацький період характерно зниження емоційної чутливості в предметній сфері й підвищення в соціальній. Спостерігається особлива важливість юнацького періоду розвитку емоцій для всього процесу розвитку. Цю думку висловив і П. М. Якобсон. Почуття, пережиті в юнацькому віці, згідно з його твердженням, створюють особливий «фонд» емоційних переживань, які мають значення для подальшого розвитку й росту [8]. Накопичені у вітчизняній психології дані дають змогу розглядати розвиток емоційної сфери в контексті процесу формування особистості. Так, у деяких працях (Л. І. Божович, Л. С. Виготського, І. С. Кона, Г. В. Бреслава та ін.) простежуються певні взаємозв'язки між проявами особистісних новоутворень й особливостями емоційної сфери. Джерела емоційного розвитку вбачаються в «розумінні діяльності суб'єкта, у якій він реалізує свої відносини зі світом і під впливом якої він починає не тільки розуміти, а й емоційно реагувати на події та явища, що відбуваються» [4, с. 13]. За І. С. Коном, коло чинників, здатних викликати емоції, з віком розширюється, зростає тривалість емоційних реакцій, що викликаються короткочасними подразниками. Існує загальна закономірність, за якою разом з рівнем організації та саморегуляції організму підвищується рівень його емотивності (емоційної чутливості) й водночас рівень вибірковості [5].

Все це дає привід стверджувати, що в педагогічних цілях вкрай важливо приділяти певну увагу формуванню і вдосконаленню емоційної сфери студентів. Крім того, як свідчить досвід, починаючи процес формування емоційної сфери необхідно ще в період професійної підготовки у ВНЗ.

Питання формування емоційної сфери майбутнього фахівця є достатньо важливим у педагогіці і психології вищої школи. Це обумовлено тим, що формування емоційної сфери взагалі поєднане з розвитком інших сфер особистості. А відтак, одним

з напрямків розвитку професіоналізму, тобто сукупності професійних особливостей і особистісних властивостей з системою професійних навичок, є формування емоційної сфери, зокрема лікаря-психолога.

Професія лікаря висуває високі вимоги до тих, хто вирішив присвятити їй своє життя. Саме тому за час навчання у вищому медичному закладі студенти повинні не тільки набути необхідні знання з фахових медичних дисциплін, а й розвинути відповідні психологічні якості, сформувати позитивне ставлення до майбутньої професії, від чого в повній мірі буде залежати успішність їхньої практичної діяльності.

Серед властивостей, що мають професійну значимість і характеризують емоційну сферу фахівця, зокрема лікаря, найбільш часто виділяють наступні: пластичність поведінки, здатність розуміти інших, емоційність, емпатія, соціальна зрілість особистості, емоційна стійкість, саморегуляція тощо. Зауважимо, що характер емоційних хвилювань особистості змінюється в зв'язку із формуванням в неї соціальних мотивів діяльності (прагнення зробити дещо необхідне, корисне не тільки для себе, а й для інших). Під впливом подібної діяльності у людини формуються нові мотиви поведінки, а відтак виникають нові емоційні переживання [9].

В будь-якій діяльності важлива гармонія раціонального і емоціонального. А відтак, соціологи, психологи, педагоги і лікарі – всі ті, чия професія пов'язана в тому чи іншому плані з роботою з людьми, повинні враховувати роль емоційного фактору в їх діяльності, формувати свою емоційну сферу і розвивати професійну компетентність.

Крім того, дуже важливим є й той факт, що в процесі професійної психологічної підготовки медичних кадрів вивчення суттєвих емоційних властивостей, формування емоційної культури майбутніх медичних психологів є одним з провідних завдань, а засвоєння найсуттєвіших експресивних якостей людини призводить до сприятливих умов спілкування лікаря з пацієнтом.

Аналіз державного стандарту підготовки фахівців за спеціальністю 19.00.04: медична психологія показує, що найбільший потенціал з формування теоретичних знань студентів у таких дисциплінах, як загальна психологія, вікова та педагогічна психологія, патопсихологія, медична психологія, психологія особистості, етика і деонтологія в професійній діяльності лікаря. Незначні можливості закладені у змісті таких навчальних предметів, як вступ до спеціальності, спеціальна психологія, основи психотренінгу, психологія професійної діяльності. Вищезазначені дисципліни мають можливості формування емоційної сфери студента за рахунок розгляду наступних проблем: професійно-особистісне становлення і розвиток фахівця; формування емоційного досвіду; створення доброзичливої атмосфери як фактора поведінки, спілкування і результативності навчання; порушення в емоційній організації особистості.

Вивчення сучасного стану професійної медико-психологічної підготовки свідчить, що вирішенню зазначеного завдання вищими навчальними закладами приділяється недостатня увага. Результати аналізу навчальних планів та програм підготовки медичних фахівців свідчать, що психологія емоцій не виділяється в окремий об'єкт педагогічного впливу, а тому існує об'єктивна суперечність між реальною потребою майбутнього фахівця в оволодінні знань з психології емоцій та можливістю отримати їх у процесі навчання у ВМНЗ. Розв'язати цю суперечність можна шляхом формування емоційної

компетентності майбутнього фахівця, оскільки акумулює в собі як професійну компетентність, так і індивідуальні властивості особистості.

На наш погляд, досягнення високого рівня ефективності у формування емоційної компетентності майбутніх лікарів неможливе без систематичної, цілеспрямованої підготовки у межах відповідного курсу. Тому, враховуючи ці міркування, нами розроблено курси «Психологія емоцій» та «Психологічні особливості професійної діяльності», спрямовані на підготовку студентів, формування їх емоційної сфери та професійної компетентності.

Вказані вище дисципліни дозволяють студентам отримати інформацію про психологічний аспект професійної діяльності фахівця-лікаря, його емоційної сфери, емоційної організації особистості, про вікові особливості даного феномену, а також про основи управління емоційними станами тощо. Очевидно, що аналіз змісту вищої освіти буде неповним без вивчення можливостей практичної підготовки студентів до професійної діяльності. Саме тому одним з завдань нашого дослідження було створення моделі формування емоційної сфери майбутнього лікаря-психолога в процесі професійної підготовки.

Спираючись на матеріали попередніх досліджень, ми спробували скласти наукову характеристику процесу формування емоційної сфери: яким чином організувати процес навчання, щоб він сприяв розвитку емоційної сфери; які умови, методи і форми роботи зі студентами, що сприятимуть формуванню даного феномену.

При побудові нашої моделі ми виходили з наступних положень: формування емоційної сфери студента – майбутнього лікаря-психолога мусить бути одним із завдань професійної підготовки; формування емоційної сфери відбувається більш успішно за умов розвитку цілісної індивідуальності студента, в поєднанні з іншими сферами психіки, з особистісними властивостями; в процесі розвитку емоційної сфери студента – майбутнього лікаря-психолога особливу увагу слід приділити формуванню професійно значущих компонентів цієї сфери; процес формування емоційної сфери студента – тривалий процес; формування і розвиток емоційної сфери – двосторонній процес, під час якого здійснюється діяльність викладача по формуванню компонентів емоційної сфери і діяльність студента по саморозвитку своєї емоційної сфери; процес формування емоційної сфери студента є тривалим процесом, що здійснюється на певних етапах, на кожному з яких він підпорядкований конкретним цілям і відповідним завданням.

В нашому дослідженні, в першу чергу, ми спираємось на концепцію індивідуальності, оскільки саме вона передбачає розвиток сфер індивідуальності особистості, в тому числі її емоційної сфери. В зв'язку з цим в нашому дослідженні стає можливим розгляд певних ситуацій у професійній підготовці майбутніх фахівців як складових педагогічного процесу, що забезпечують психологічну основу професійної підготовки і спрямовані на реалізацію закономірностей розвитку індивідуальності в цілому.

Очевидно, що формування емоційної сфери це цілеспрямований процес. Система цілей включає наступне: формування навичок оцінювання результатів власної діяльності; формування навичок аналізу емоційних станів; опанування прийомами емоційної регуляції; визначення сприятливих та негативних факторів власного емоційного розвитку. Система цілей, що відображає формування професійно значущих компонентів емоційної сфери студентів включає: формування навичок аналізу

професійної діяльності; формування навичок передбачення можливих емоційних станів у пацієнтів; формування адекватного розуміння власних особливостей емоційної сфери в готовності здійснення професійної діяльності; самовдосконалення власного спостереження, емпатії, емоційної лабільності, рефлексії, інших професійно значущих компонентів емоційної сфери; формування навичок в розробці тактики емоційного самовдосконалення тощо.

В процесі навчання у ВМНЗ студенту – майбутньому лікарю необхідно засвоїти певні знання, що забезпечать формування в його свідомості чіткої картини емоційної організації людини, а також озброять його методологічними підходами до формування власної емоційної сфери. На нашу думку, до них належать знання про емоційну організацію особистості; вікові особливості емоційної сфери; відхилення в емоційному розвитку людини; зв'язок емоцій з пізнанням; професійно важливі властивості лікаря (емоційний аспект); способи регуляції емоційних станів; способи емоційної саморегуляції і т.і.

В процесі формування емоційної сфери студента одне з важливих місць посідає система відповідних вмінь та навичок. До них належать: емоційні вміння; навички емоційної саморегуляції; вміння передбачати можливі емоційні реакції в певних ситуаціях; вміння керувати емоційними станами; вміння швидкого реагування в емоціогенних ситуаціях; навички спостереження, емпатії, перцепції тощо.

Відповідно до побудованої нами моделі, формування вищезазначених вмінь та навичок відбувається за рахунок включення до процесу навчання. З цією метою нами розроблена система завдань, яка охоплює наступне: завдання на пізнання емоційних станів, експресивних засобів, прийомів регуляції емоцій; завдання на самопізнання особливостей власних емоційних станів, засобів експресії, прийомів емоційної регуляції на основі самоаналізу; завдання на розвиток навичок емоційної регуляції; завдання на розвиток професійної спостережливості (перцептивний, емпатійний компоненти); завдання на психологічний аналіз ситуацій в процесі професійної діяльності.

В цілому система завдань побудована на основі принципів професійної спрямованості, концепції ін-

дивідуальності, а також етапів формування емоційної сфери студентів в процесі підготовки у ВМНЗ.

Не слід забувати, що знання, вміння і навички, які формуються в процесі професійної підготовки, вирізняються не лише змістовно й функціонально, а й характером діяльності, необхідної для їх засвоєння. На наш погляд, виховання емоційного ставлення реалізується при виникненні певного почуття, емоційно забарвленої потреби, співпереживання. В зв'язку з цим, розвиток емоційної сфери пов'язаний з розвитком психічним і соціальним під впливом певних умов – обставин, які сприяють успішній організації і здійсненню процесу її формування у студентів. Пов'язані вони і з викладачами, і зі студентами, і, звичайно с процесом професійного навчання.

В представленій нами моделі формування емоційної сфери студента знайшли відображення різноманітні форми навчання: лекції, семінарські, практичні заняття, виробнича практика, консультація, самостійна робота.

Ми спирались на той факт, що модель формування емоційної сфери студента можна побудувати, якщо відомі вікові особливості розвитку емоційної сфери студентів; сутність професійно важливих компонентів емоційної сфери майбутнього лікаря; можливості професійної підготовки в розвитку емоційної сфери (методичний аспект). Відтак, основними етапами формування емоційної сфери студентів – майбутніх лікарів-психологів в процесі професійної підготовки мають стати: загальний розвиток емоційної сфери; її саморозвиток; формування професійно значущих компонентів емоційної сфери та їх саморозвиток.

Висновки. Таким чином, в даній роботі здійснено спробу проаналізувати таке актуальне питання професійної підготовки студента як формування його емоційної сфери. І саме дослідження проблеми нашого пошуку дозволило дати наукове уявлення про модель формування емоційної сфери студента – майбутнього лікаря-психолога в процесі професійної підготовки і з'ясувати, що її формування му- сить бути одним з завдань професійної підготовки, адже сприятиме розкриттю емоційного потенціалу особистості фахівця.

Список літератури:

1. Ананьев Б. Г. Некоторые проблемы психофизиологии студенческого возраста. – М.: Знание, 1972. – 32 с.
2. Лисовский В. Т., Дмитриев А. В. Личность студента. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 184 с.
3. Лушин П. В., Шуранова И. Ю. Психологическая служба педагогического института // Вопросы психологии. 1993. № 3. – С. 122-125.
4. Запорожец А. В., Неверович Я. З., Кошелева А. Д. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. – М., 1986. – 173 с.
5. Кон И. С. Психология юношеского возраста: Проблемы формирования личности. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.
6. Смирнов С. Л. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие для слушателей факультетов и институтов повышения квалификации преподавателей вузов и аспирантов. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 271 с.
7. Додонов Б. И. В мире эмоций. – К.: Политиздат, 1987. – 140 с.
8. Якобсон П. М. Психология чувств. – М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1956. – 238 с.
9. Шеховцова Л. Ф. Психофизиологические аспекты профессионального отбора. Часть II. – Петрозаводск, 1991. – 108 с.
10. Додонов Б. И. Эмоция как ценность. – М., 1978. – 272 с.
11. Реан А. А. К проблеме социальной адаптации // Вестник СПбГУ. Серия 6. Вып. 3. № 20. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1995. – С. 74-99.
12. Обозов Н. Н. Динамика межличностных отношений студентов и ее связь с экстраверсией и нейротизмом // Человек и общество. Проблемы интеллектуального и культурного развития студенчества. Сборник статей / Под общ. ред. Б. Г. Ананьева. Вып. 13. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1973. – С. 149-154.

Лазуренко Е.А.

Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца

АНАЛИЗ ПРЕДПОСЫЛОК ФОРМИРОВАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СФЕРЫ И ПРОЯВЛЕНИЙ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация

В статье сделана попытка раскрытия и анализа такой актуальной задачи профессиональной подготовки студента как формирование его эмоциональной сферы. Рассмотрены психологические особенности эмоциональной сферы студентов в связи с учебной деятельностью и профессиональной направленностью. Проанализирован эмоциональный потенциал личности студента. Предложены предпосылки формирования эмоциональной сферы и раскрытия эмоционального потенциала личности студента в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: эмоциональная сфера, эмоциональная компетентность, профессиональная подготовка, студенческий возраст.

Olena O.L.

O.O. Bogomolets National Medical University

ANALYSIS PREREQUISITE FOR THE FORMATION EMOTIONAL SPHERE AND MANIFESTATION OF THE EMOTIONAL POTENTIAL OF THE INDIVIDUAL STUDENT DURING PROFESSIONAL TRAINING

Summary

This article attempts to disclose and analyse such contemporary issues as training students to form its emotional sphere. Considered the psychological characteristics of students in the emotional sphere due to training activities and professional orientation. Analysed the emotional potential of the individual student. A prerequisite of forming emotional sphere of emotional disclosure and potential of the individual student during training.

Keywords: emotional field, emotional competence, training, student age.

УДК37.015.3

ПРОГРАМА АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ДО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Максим О.В.

Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України

Стаття розкриває питання про проблему психологічної адаптації дітей з порушеннями розвитку саморегуляції до соціокультурного середовища. Автор наводить результати теоретичного дослідження психологічних механізмів адаптації та розглядає основні аспекти розвивально-корекційної роботи по сприянню соціально – психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: дезадаптація, довільна регуляція, психологічна корекція, саморегуляція, рефлексія, тренінг, цілепокладання.

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства, перехід до ринкових відносин, інтенсивні зміни навколишнього середовища та геополітичних процесів, зростання темпів життя, соціально-економічна криза вимагають посилення уваги до проблеми соціальної адаптації людини до соціального середовища. В цих умовах відбувається тотальна руйнація традиційних соціально-регулятивних механізмів, порушення узгодженості соціальної взаємодії індивіда чи групи з соціальним середовищем. Соціальна адаптація належить до одного з ключових дослідницьких напрямів, актуальних для всього комплексу наук про людину та її діяльність. Особливе місце їй відводиться у соціології, що зумовлюється важливістю цього процесу для гармонійного розвитку людини і суспільства.

Психологічна адаптація до соціокультурного середовища, як і будь-який новий, ще не засвоєний вид діяльності вимагає мобілізації всіх психічних і психофізіологічних сил дитини задля того, щоб опанувати необхідні вміння, навички, знайти своє місце серед групи нових товаришів, установити сприятливі взаємини зі вчителями. Зміни, що відбуваються у психіці дитини в початковий період засвоєння навчальної діяльності відображають процес її психологічної адаптації. Створення належних психологічних умов для адаптації дитини до навчальної діяльності допомагає запобігти негативним явищам у її психіці, таким як порушення психічної рівноваги, виникнення емоційної нестійкості, втрати інтересу до навчання та продуктивної взаємодії з однокласниками і педагогами – тобто соціальної дезадаптації.

Вирішення цієї проблеми потребує визначення як теоретико-методологічних засад адаптації, так і створення відповідних програм і технологій соціальної реабілітації соціально дезадаптованих. Саме тому, очевидно є необхідність розробки нових технологій на основі визначення особистісних новоутворень, що спричиняють девіації у поведінці дітей. Відповідно до розробленої концепції адаптивності та випрацюваної моделі психологічних механізмів адаптації соціально дезадаптованих школярів, можливо здійснювати ресоціалізацію неповнолітніх.

Мета роботи полягає в розробці програми корекції саморегуляції поведінки соціально дезадаптованих молодших школярів.

Аналіз проблеми та обговорення результатів. Розуміння природи саморегуляції поведінки особистості збагатили українські вчені, широкий спектр досліджень яких більшою або меншою мірою стосується проблем регуляції та саморегуляції. Так, питання активності людини як суб'єкта регуляції власної діяльності та поведінки знаходять різнобічне висвітлення у працях Г.С. Костюка, М.Й. Боришевського, Л.Ф. Бурлачука, Л.В. В.К. Котирло, С.Д. Максименка, Ю.І. В.О. Татенка, Т.М. Титаренко та ін. Велику роль у розумінні таких проблем, як психологічна структура саморегуляції, фактори дестабілізації її умови та форми опанованої поведінки і продуктивної діяльності знаходимо в працях М.І. Алексеевої, О.Ф. Бондаренка, В.О. Моляко, М.Л. Смульсон, С.П. Тищенко, Н.В. Чепелевої, Т.С. Яценко та ін.

Аналіз теоретичних та експериментальних досліджень (В.І. Ігнатенко, В.Д. Єрмаков, В.О. Максим, Г.О. Пономаренко, та ін.) дозволив визначити, що низький рівень розвитку психологічних детермінант саморегуляції поведінки може слугувати критерієм соціальної дезадаптації школярів. Експериментально визначено зв'язки між рівнем розвитку психологічних детермінант саморегуляції та рівнем адаптивності учнів молодших класів. Отже реабілітація соціально дезадаптованих школярів повинна містити як невід'ємну складову психологічну корекцію саморегуляції, для чого необхідним є розроблення відповідних теоретико – методологічних засад.

Аналіз сучасного стану розроблення зазначеної проблеми свідчить, що питання психологічної корекції саморегуляції соціально дезадаптованих школярів вивчено недостатньо. Знайдені тільки принципові напрямки вирішення цієї проблеми.

Корекційна робота з дезадаптованими дітьми, вважається одним з найважливіших напрямків у роботі шкільного психолога (А.Г. Антонова, Т.С. Гурлева, С.І. Драніщева, І.В. Дубровіна Н.Ю. Максимова та ін.). Соціальні засоби корекції дезадаптованих школярів які розглядаються в роботах Л.С. Алексеевої, С.М. Белічевої, О.Т. Соколовою вирішують проблему корекції дезадаптованих школярів лише частково. Часто психологічні засоби корекції працюють лише з дезадаптованими дітьми, випускаючи з уваги його оточення. Таким чином, дезадаптований школяр, який пройшов курс психологічної корекції, повинен повертатися в клас, який не готов до змін, що знижує ефективність проведеної корекції.

Психокорекційна робота покликана допомогти учням змінити їхнє життя. Тому важливим є не тільки зміст і форма самих занять, а й діяльність дитини поза ними. Для роботи між заняттями по-слуговуються домашніми завданнями, призначеними для того щоб: закріпити навички, набуті на заняттях, і навчити їх у реальному житті; навчи-

ти контролювати свою поведінку і позитивно ставитися до роботи над собою; набути впевненості у власних силах; навчити ставити перед собою власні цілі та приймати самостійні рішення; прогнозувати результати своїх дій та відповідати за їх наслідки.

В роботі з молодшими школярами найчастіше застосовується групова психокорекція, теоретичні засади якої розробляли багато вчених психологів, зокрема, Д. Смід, Д. Карвасарський, С. Ледер, Н. Рудестам, та ін. Групова психокорекція не становить самостійного напрямку психокорекції, а є лише її специфічною формою. Основним інструментом впливу тут виступає група (що відображено у назві: соціально – психологічна), на відміну від індивідуальної психокорекції де таким інструментом є тільки психолог. Специфіка групової психокорекції полягає в цілеспрямованому використанні в корекційних цілях групової динаміки, тобто всієї сукупності стосунків і взаємодій. Що виникають між учасниками групи з психологом включно.

Корекція саморегуляції дезадаптованих учнів припускає організацію шкільного середовища як цілісної системи. Такий підхід передбачає в вертикальній площині: розгляд проблеми інтеграції дитини в напрямку особистість – клас – школа – суспільство; в горизонтальній площині: взаємну підтримку між усіма учасниками навчально-виховного процесу, встановлення конструктивних стосунків; обмін соціальними досвідами, збагачення змісту, форм спілкування і іншої сумісної діяльності на основі використання традицій, норм і правил життя середовища.

Досягнення подібних параметрів може бути здійснено в рамках продуктивного розвивального середовища. У працях вітчизняних і зарубіжних авторів визначення «продуктивне розвивальне середовище» розглядалося в контексті педагогічної взаємодії (В.А. Кан – Калік, Я.Л. Коломінський, Є.М. Шиянов), особистісно розвивальної взаємодії (Г.М. Андреева, П.Г. Бельський, В.Л. Васильєв, А. Маслоу), освітнього простору (Л.П. Буєва, Е.Р. Майорова, В.А. Ясвін).

У контексті досліджуваної проблематики цікавим є визначення середовища в рамках педагогічної взаємодії. Згідно думки Д.Ж. Маркович, середовище розуміється як «зона безпосередньої активності індивіда, його найближчого розвитку і дії».

Таким чином, у річці педагогічної взаємодії середовище розглядається як спеціально організоване освітнє середовище, в якому школяр використовує його можливості для активнішого і успішного саморозвитку. Ми будемо розглядати середовище як частину освітнього простору, в якому за умов створення атмосфери взаємної доброзичливості і взаємодопомоги; організації спільної діяльності. Результуючим параметром якої є загальне емоційне переживання; побудова і регулювання педагогом системи ділових стосунків у класі; утвердження демократичного стилю спілкування, який ґрунтується на принципах безумовного прийняття, конгруентності, емпатії в рамках індивідуальної та групової роботи з дітьми результатом чого є формування позитивних стосунків і гармонійний розвиток дітей.

Реалізація зазначених напрямків відбувається в сумісній ігровій діяльності учнів, педагогів та батьків, яка є для дитини природною, забезпечує їй безпечне середовище, виступає основою для культурного розвитку дитини, сприяє покращенню стосунків з оточенням. З цієї метою по школі створено ігрове середовище. В ігрову діяльність включені усі учні школи взагалі, а також батьки і педагоги. Ігрове середовище передбачає перетворення класів

на ігрові групи, задовольняє потреби усіх верств шкільного колективу в спілкуванні, створює безпечне середовище для розвитку особистості кожного учасника, яке спирається на властивість ігрових груп створювати локальні території; здатність до самозбереження і само тиражування, що базується на об'єднуючому партнерів почутті того, що вони разом роблять щось важливе, перебувають у якомусь винятковому становищі. Спираючись на гуманістичну парадигму і враховуючи прагнення самих дітей до реалізації почуття дорослості через самостійну роботу, до створення сприятливого клімату в класі, школі, їхній інтерес до власних психологічних особливостей, сприяння розвитку психологічної науки в рамках власної школи, бажання допомогти іншим школярам справитися з особистісними проблемами.

У контексті корекції соціально дезадаптованої поведінки є необхідність обговорити значення самої шкільної системи в корекційній роботі з дезадаптованими учнями. У роботах Г.С. Костюка відзначається вплив педагогічного стилю на поведінку дитини і прояв соціально дезадаптованості у відповідь на неправильний педагогічний вплив. Аналогічні проблеми висвітлювалися в працях Н.Ю. Максимовою. Згідно з концепцією Л. Виготського, урочна і позаурочна робота припускають не просту передачу знань, а актуалізацію наявного життєвого досвіду, включення в індивідуальну і командну роботу, стимулювання творчого потенціалу учнів, нестандартності рішень. Аналіз психолого-педагогічної літератури за проблемою довів, що попередження дезадаптації школярів можна представити з двох позицій: класичної й інноваційної [2;3].

Традиційна форма організації навчальної діяльності не припускає взаємодії школярів, утрудняє прояв особистісних якостей, що призводить до неправомірної підвищення ролі успішності в оцінці однокласників. Разом з тим існує позитивний досвід педагогів-новаторів.

По – перше, звернемося до педагогічних знахідок В.А. Сухомлинського, Ш.А. Амонашвілі. Основною ідеєю їх методу стало врахування особистісних особливостей самої дитини і вікових новоутворень у роботі з дитиною. Треба відзначити, що в цьому напрямку найбільша увага приділялася роботі з особистістю, і хоч в досвіді педагогів-новаторів фігурує оточення дитини, але це більш нагадує взаємовідносини фігури і фону.

Практика роботи показала, що досягти високих результатів у сфері навчання і виховання підростаючого покоління можна тільки в тому випадку, якщо максимально враховувати інтереси дітей, надавати їм право вільного вибору, любити їх і приймати їх такими, які вони є.

Представниками другої групи стали: С.Н. Лисенкова, В.Ф. Шаталов, Н.А. Зайцев. Основною концепцією даного напрямку можна назвати вплив на когнітивну сферу дитини без врахування її особистісних особливостей і її оточення. Основний принцип методу – аналіз і синтез повинні проводитися паралельно.

Всі зазначені новаторські підходи до організації шкільної системи є суто педагогічними, вони зменшують кількість дезадаптованих, але не враховують психологічних особливостей учнів та базуються тільки на майстерності педагогів.

Таким чином, шкільна система з урахуванням таких психологічних механізмів, як: встановлення позитивних емоційних стосунків між усіма учасниками навчально-виховного процесу; вміння знайти актуальні проблеми особистості та групи, в якій

вона знаходиться; емоційна підтримка позитивних змін, які відбуваються з учнями; включення в командостворюючу роботу є соціально-психологічним чинником корекції особистості. Аналіз ряду закордонних і вітчизняних джерел, присвячених проблемам керування персоналом організацій (М. Армстронг, А. Клейнер, Ш. Робертс, П. Сенге, Р. Хол, Р. Хоней і ін.), дозволив затверджувати, що корпоративна підготовка забезпечує повний і замкнений цикл, що включає в себе наступні етапи: цілепокладання, діагностика, аналіз потреб у навчанні, ухвалення рішення, командстворення, планування і розробка освітніх маршрутів команд.

Дослідники відзначають, що на відхилення в поведінці дитини впливають наступні особливості взаємин: положення ізгоя в класі, відкидання з боку вчителів, ярлик дезадаптанта в школі. Можливо, що відчуження учня від школи відбувається внаслідок нетактовності, дратівливості стосовно дитини з боку педагогів, байдужості вчителів, у яких відсутні елементарні знання про причини і форми прояву педагогічної занедбаності, підкреслює, що низький статус школяра в класі, неможливість індивідуалізуватися, а потім інтегруватися в класі, незадоволена потреба самоутвердитися в рамках школи ведуть до того, що учень починає активний пошук інших співтовариств, де він міг би компенсувати особистісні невдачі. Для нас ці дослідження становлять величезний інтерес, так ми вважаємо, що не можна успішно займатися психологічною корекцією особистості учня без роботи з його оточенням. Засновником колективістського підходу до навчання і виховання особистості був А.С. Макаренко. Для нас становить величезний інтерес його положення про те, що сама система виховання закладена в колективі. Таким чином, А.С. Макаренко вказує, що весь вплив на особистість, уся корекційна робота може здійснюватися тільки через колектив. Ключове поняття новаторської педагогічної системи А.С. Макаренко – «паралельна дія». На його основі вирішується фундаментальна проблема – зв'язок виховання з життям. Феномен паралельності не допускає ні розбіжності виховання і життя, ні їх злиття, ототожнення. Сутність виховання виявляється схованої за різноманітними життєво-практичними явищами. Це найважливіша умова вільного розвитку особистості, що дозволяє вихованцеві «більш просто і радісно переживати своє дитинство». Являє інтерес те, що соціально дезадаптовані учні виховувалися в колективі, з ними не проводилася окрема корекційна робота. Однак, потрібно враховувати, що педагогічна система А.С. Макаренко була ефективною в умовах сумісної трудової діяльності дітей в закладах інтернатного типу. У дезадаптованих дітей сильно розвинутий «рефлекс наслідування», що спонукує їх до некритичної поведінки. На нашу думку, залежність учня від думки колективу, його прагнення до колективності можна прямо використовувати в процесі психокорекційної роботи не стільки із самою дитиною, скільки з групою в якій він знаходиться.

Корегувати у молодшого школяра повноцінну структуру акту саморегуляції – означає сприяти розвитку кожного її структурного компонента. Але їхній розвиток відбувається поступово і нерівномірно. Ускладненість в реалізації завдань реабілітаційного етапу обумовлена тим, що на окремі структурні компоненти акту саморегуляції не можна впливати безпосередньо, їх не можна натренувати певними вправами. Формування самосвідомості та «Я-концепції» особистості є тривалим, кожному віковому етапі. Особливо значущим в розвитку са-

мосвідомості та «Я-концепції» є період молодшого шкільного віку, оскільки за період навчання в початковій школі в дитини накопичуються психологічні резерви, що підведуть самосвідомість до найважливішої її генетичної форми в період підліткового віку. Зміст корекційної роботи, на нашу думку, полягає в забезпеченні системи впливів на окремих школярів через вплив на шкільне середовище. Для здійснення зазначених впливів необхідна така організація шкільного середовища, яка включає: 1) оптимізацію стосунків в шкільному соціальному середовищі на всіх рівнях; 2) включення дорослих і дітей в єдиний процес, який дозволяє обмін досвідом і створює безпечне середовище для усіх учасників; 3) сприяння задоволенню основних соціальних потреб кожного учня; 4) стимулювання власної соціально спрямованої активності кожної групи.

Психолого-педагогічна корекція саморегуляції дезадаптованих школярів може здійснюватися при поєднанні зусиль шкільного психолога, вчителя та батьків при провідній функції шкільного психолога. Діяльність шкільного психолога з корекції саморегуляції у молодших школярів має будуватися відповідно до структури та чинників її виникнення. Програма діяльності шкільного психолога має носити комплексний характер і поєднувати корекцію саморегуляції діяльності дитини, сімейно-батьківських виховних настанов та педагогічної діяльності вчителів.

Виходячи із змісту вище названої моделі та спираючись на практичний досвід роботи з учнями, які мають проблеми розвитку саморегуляції, та аналізуючи індивідуально-психологічні особливості цих дітей, ми також виділили ключові блоки – ключові напрямки, у рамках яких шкільному психологу необхідно будувати корекційно – розвивальну роботу.

Таким чином, програма передбачає необхідність роботи шкільного психолога у трьох основних напрямках: 1) психокорекційна робота психолога з молодшими школярами з порушеннями розвитку саморегуляції; 2) робота з вчителями по вдосконаленню прийомів й технік роботи з дезадаптованими учнями; 3) корекція родинних стосунків у напрямі утворення сімейної ситуації, сприятливої для розвитку адаптивних можливостей. Кожний напрям є окремою підпрограмою даної загальної програми, який включає свої певні принципи роботи психолога.

Діяльність шкільного психолога по корекції саморегуляції поведінки соціально дезадаптованих учнів.

На підставі проведеного нами дослідження саморегуляції поведінки молодших школярів ми розробили фактори корекції саморегуляції молодших школярів:

- 1) формування потреби та розвиток цілепокладання: постановка мети, визначення засобів досягнення мети;
- 2) розвиток вольової регуляції поведінки в умовах партнерських відносин з однолітками
- 3) стимулювання потреби аналізу своїх дій, вчинків, мотивів та співвідношення з нормами;
- 4) розвиток потреби до виробітки оцінки результатів діяльності;
- 5) навчання адекватному емпатійному розумінню емоційного стану іншого;

На основі цих факторів корекції були розроблені цілі та принципи роботи з учнями.

Мета напрямку роботи полягає у розвитку психологічних детермінант саморегуляції поведінки шляхом корекції відхилень у розвитку цілепо-

кладання, вольової сфери, та рефлексії молодших школярів.

Реалізація напрямку роботи передбачає дотримання наступних вихідних принципів:

- добровільності, який передбачає приймання участі у роботі за власним бажанням;
- принцип єдності діагностики і корекції відображає цілісність процесу надання психологічної допомоги;
- активності, який передбачає підбір завдань, вправ та форм їх проведення таким чином, щоб вони забезпечували необхідний рівень мотивації у дитини, підтримували бажання відвідувати заняття й активно в них брати участь;
- принцип зростання складності полягає в тому, що кожне завдання повинно проходити ряд етапів від простого до складного;
- принцип опори на різні рівні організації психічних процесів визначає необхідність опори на більш розвинені психічні процеси і використання активізуючих методів корекції особистісного розвитку;
- принцип саморозкриття полягає в тому, що кожному учневі забезпечується можливість виявити його справжні почуття, переживання, думки, а не засвоєні зразки поведінки;
- принцип коректної оцінки. Психолог оцінює тільки дії і позитивну динаміку засвоєння тих або інших елементів поведінки (але не особистість), оцінка повинна мати спонукальний характер;
- переважання групових форм роботи та ігрових засобів психокорекції.
- створення атмосфери успіху та вияву здорових емоцій.

Методи корекції: Психодіагностика, релаксаційні вправи, рухомі ігри, конкурсні ігри, бесіди, обговорення, вправи на розвиток сконцентрованості, самоконтролю, волі, довільності, ігротерапія, казкотерапія, психогімнастичні вправи (знімають емоційну напругу, втому), нейропсихологічні (розтяжки, дихальні, тілесні вправи, вправи по візуалізації, самомасаж).

Цикл роботи за цим напрямом має здійснюватися за такими етапами:

- 1) *діагностичний етап*, спрямований на виявлення дітей з низьким рівнем розвитку саморегуляції, пов'язаною з відхиленнями у розвитку вольової сфери, особистісної рефлексії та самооцінного ставлення;
- 2) *організаційний етап*, спрямований на утворення корекційних груп дітей;
- 3) *програмний етап*, спрямований на постановку конкретних завдань корекційної роботи в групі і підбір методів і засобів роботи;
- 4) *корекційний етап*, спрямований на практичну реалізацію завдань розвитку;
- 5) *моніторинговий етап*, спрямований на відслідковування ефективності роботи з кожною дитиною.

Висновки. Психолого-педагогічна корекція саморегуляції поведінки може здійснюватися при поєднанні зусиль шкільного психолога, вчителя та батьків при провідній функції шкільного психолога. Діяльність шкільного психолога з корекції саморегуляції у молодших школярів має будуватися відповідно до чинників її виникнення. Програма діяльності шкільного психолога має носити комплексний характер і поєднувати корекцію саморегуляції поведінки дитини, сімейно-батьківських виховних настанов та педагогічної діяльності вчителів. Корекційно – розвивальна робота з дитиною має бути спрямована на подолання відставання та недоліків у розвитку саморегуляції. Провідними формами та-

кої роботи є: тренінги, групові дискусії, консультації, бесіди, міні-лекції, рольові та комунікативні ігри.

Отримані дані не вичерпують усіх аспектів до-

сліджуваної проблеми. Перспективними надалі можуть вважатись дослідження удосконалення діяльності психологічної служби в системі освіти щодо попередження та подолання шкільної дезадаптації.

Список літератури:

1. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості. / М. Й. Боришевський – Суми: Видавничий будинок «Еллада», 2012. – 608 с.
2. Максимова Н. Ю. Диагностика и коррекция поведения трудных подростков. / Н. Ю. Максимова // Вопросы психологии. – 1988. – № 3. – С. 93-99.
3. Максимова Н. Ю. Психология девиантной поведінки / Н.Ю. Максимова – Київ.: Либідь, 2011. – 520 с. – (навчальний посібник).
4. Матвійчук О.С. Психокорекційний тренінг як засіб профілактики девиантної поведінки підлітків. / О.С. Матвійчук // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 1. – С. 20.
5. Налчаджян А.А. Социально-психическая адаптация личности./ А.А. Налчаджян. – Ереван.: Изд-во АН. Армян. ССР, 1988. – 262 с.

Максим О.В.

Институт психологии имени Г.С. Костюка
Национальной академии педагогических наук Украины

ПРОГРАММА АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ САМОРЕГУЛЯЦИИ К СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

Статья раскрывает вопрос о проблеме психологической адаптации детей с нарушениями развития саморегуляции к социокультурной среде. Автор приводит результаты теоретического исследования психологических механизмов адаптации и рассматривает основные аспекты развивающей – коррекционной работы по содействию социально – психологической адаптации детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: дезадаптация, произвольная регуляция, психологическая коррекция, саморегуляция, рефлексия, тренинг, целеполагание.

Maxim O.V.

Institute of Psychology named after G .S Kostyuk of the
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

PROGRAM ADAPTATION OF CHILDREN WITH SELF-REGULATION TO THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT

Summary

The article exposes a question about the problem of psychological adaptation of children with violations of development of self-regulation to the sociocultural environment. An author brings results over of theoretical research of psychological mechanisms of adaptation and examines basic aspects developing – correction work on an assistance socially – psychological adaptation of children of midchildhood.

Keywords: dezadaptatsiya, arbitrary adjusting, psychological correction, self – regulation, reflection, training, goal – setting.

РОЛЬ ЛЕКЦІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ АНАТОМІЇ ЛЮДИНИ СТУДЕНТАМ-ІНОЗЕМЦЯМ У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ

Міський В.А.

Івано-Франківський національний медичний університет

Предмет «анатомія людини» займає одне з провідних і важливих місць як традиційна фундаментально-теоретична та навчальна дисципліна, а як навчальний предмет посідає одне з чільних місць серед навчальних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах. Успішне засвоєння програмового матеріалу залежить не тільки від професійної майстерності викладачів, але й від старанності та раціональної праці студентів. Певні особливості має і методика викладання анатомії людини студентам-іноземцям. Тому дана стаття присвячена особливій ролі лекції при викладанні даної дисципліни студентам факультету підготовки іноземних громадян у вищих медичних закладах. В ній представлені основні характеристики лекційної системи у вищих навчальних закладах, особливості читання лекцій для студентів-іноземців, зазначені основні підходи для створення свідомої мотивації по вивченню анатомії, оптимізації навчального процесу та кращого засвоєння знань студентами. Це дає можливість викладачам-лекторам ефективно прищепити інтерес до анатомії людини і медицини в цілому.

Ключові слова: анатомія людини, лекція, студенти-іноземці.

Навчання в вузі слід відносити до напруженої розумової праці, особливо важким є початок навчання у вузі, що пов'язано з недостатньою соціально-психологічною готовністю до змін соціального середовища, та різним рівнем підготовки до навчання [4]. Предмет «анатомія людини» займає одне з провідних і важливих місць як традиційна фундаментально-теоретична та навчальна дисципліна, а як навчальний предмет посідає одне з чільних місць серед навчальних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах. Успішне засвоєння програмового матеріалу залежить не тільки від професійної майстерності викладачів, але й від старанності та раціональної праці студентів [5, 6]. Певні особливості має і методика викладання анатомії людини студентам-іноземцям.

Провідними формами навчання та контролю знань студентів є лекції, практичні заняття та іспити, які органічно пов'язані між собою та взаємно доповнюють одне одну. Важливим засобом розвитку пізнавальної активності студентів є лекція, якій належить провідна роль серед всіх форм навчально-виховної роботи як основній ланці педагогічного навчання, адже в ній узагальнюються досвід вітчизняних та світових морфологічних шкіл, але одночасно є найскладнішим видом роботи і тому доручається самим кваліфікованим і досвідченим викладачам (як правило, професорам та доцентам) [6].

Лекція – головна ланка дидактичного циклу навчання. Її мета – формування орієнтовної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу. У житті сучасної вищої школи лекцію часто називають «гарячою точкою».

Слово «лекція» походить від латинського «*lectio*» – читання. Лекція з'явилася в Стародавній Греції, отримала свій подальший розвиток у Стародавньому Римі і в середні століття. Яскраві сторінки в історію розвитку лекційної форми навчання вписав засновник першого вітчизняного університету М. В. Ломоносов, гідно цінував живе слово викладачів. Він вважав за необхідне систематично і наполегливо вчитися красномовству, під яким розумів «мистецтво про всяку даної матерії червоно говорити і тим схилити інших до свого про неї думку». І тому він радив лекторам «розум свій жартувати через невпинну вправу в творі і вимові слів, а не покладатися на одні правила і читання авторів» [2, 6].

Серед основних переваг лекції з анатомії людини вважають такі:

– лекція дає можливість реалізувати одну зі стрижневих ідей гуманної педагогіки (творча спів-

раця педагога зі студентами, спільна емоційна взаємодія);

– лекція активізує розумову діяльність студентів (звісно, якщо вона кваліфіковано прочитана, уважно вислухана і зрозуміла).

– у лекції акумульовано великий обсяг наукової інформації з урахуванням новітніх досягнень тієї чи тієї науки;

– участь студентів у лекції, є корисною школою для тих, хто у майбутньому буде займатися науково-педагогічною діяльністю;

– зміст лекції, процес читання містять у собі значні виховні можливості з погляду розвитку інтелекту студентів, формування морально-духовних якостей, культури спілкування, становлення професійної культури майбутніх фахівців.

– у процесі читання лекції можна врахувати специфіку професійної підготовки студентів, їхні інтереси;

– лекція слугує своєрідним дороговказом для студентів у неосяжному морі наукової інформації;

– лекція вирізняється своєю економічністю. Студент має можливість за порівняно короткий час отримати значний обсяг наукової інформації, до того ж насиченої найновішим матеріалом;

– оскільки існує дефіцит літератури з предмету анатомії людини тому матеріал лекції є корисним при підготовці до занять.

Серед певних *типових недоліків* лекції є такі:

– інформація, що подається викладачем, спрямована, в основному, на слухову пам'ять студента. Цей вид пам'яті досить недосконалий. Сприйнята інформація утримується в короткотерміновій пам'яті невеликий проміжок часу. І коли немає підкріплення, інформація «вивітрюється». Дослідження показують, що під кінець лекції з усього обсягу поданої інформації студент може відтворити лише 10–15 % [4];

– студенти молодших курсів слабо володіють методикою і технікою сприймання змісту лекції та конспектування;

– великі потоки слухачів (понад 60) позбавляють викладача можливості ефективно управляти розумовою діяльністю студентів;

– лекція певною мірою привчає студента до пасивного привласнення чужих думок, не стимулює тягу до самостійного навчання, не забезпечує індивідуального, диференційованого підходу до навчання [3, 5].

Система Вищої освіти України активно виходить на міжнародний рівень і повинна модернізуватись

в контексті міжнародних вимог. Болонська декларація регламентує підвищення конкурентноспроможності національної освіти у світі. Інтеграція вітчизняної освіти в європейський і світовий простір передбачає підготовку та модернізацію викладання дисциплін для іноземних громадян. Тому все більшої ваги починають набувати і проблеми, пов'язані з навчанням іноземних студентів [7].

Лекції належить пріоритетна роль у передачі інформації, особливо для студентів-іноземців. Читати лекції для іноземних студентів досить складно.

По-перше, іноземні студенти сприймають лекцію як спосіб дискусії між ними та лектором, тому треба адаптовувати їх до написання основного матеріалу лекції і не забувати в проміжках між поданням тексту проводити короткі дискусії (задавати запитання, наводити приклади, питати їх думку). Крім того, дослідження показали, що перші 20 хвилин студент уважно слухає лекцію, а пізніше вже не може так зосередитись, тому коротенькі перерви слід робити кожні 20-25 хвилин.

По-друге, у зв'язку із мовними проблемами лекційний матеріал краще мінімізувати в розумних межах, адаптувати до читання та розуміння,

концентрувати матеріал у вигляді схем, таблиць, малюнків, фотографій і, звичайно, презентувати на мультимедійному проекторі. Такі лекції імпонують студентам і вони їх охоче та легко сприймають.

По-третє, на лекції слід максимально ілюструвати викладений матеріал з застосуванням аудіо та відео презентацій, адже розмаїття демонстраційного матеріалу закладають підвалини знань. Вивчення теоретичного матеріалу на основі малюнків та якісного кісткового матеріалу істотно полегшує роботу викладача та сприяє засвоєнню матеріалу. Головна мета застосування наочних засобів – полегшити та зробити доступнішим сприйняття матеріалу.

Висновки. Таким чином, оптимізація навчального процесу по вивченню анатомії людини для студентів-іноземців має передбачати раціональне використання лекційного матеріалу в поєднанні з різними формами інтеграції. За допомогою лекції потрібно впроваджувати підходи до організаційно-методичного забезпечення навчального процесу, кінцевою метою якого є сформулювати свідому мотивацію на вивчення не тільки програмного матеріалу, але й додаткового, що ефективно прищеплює інтерес до анатомії людини і медицини в цілому.

Список літератури:

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник / Кузьмінський А.І. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
2. Кокарева А.М. Методика застосування інформаційних технологій у вивченні природничих дисциплін на підготовчих відділеннях технічних університетів // Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи: Тези доп. VІВсеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: НАУ. – 2005. – С. 79-80
3. Коваленко А.Б. Особливості застосування методів активного навчання у вузі / А.Б.Коваленко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: [зб. Наук.праць]. – Вип.17(41). – К.: вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова 2007. – Ч.1. – 375 с. – С. 310-315.
4. Жара Г.І. Пропедевтика валеологічних знань студентів факультету фізичного виховання в курсі «Анатомія людини з основами спортивної морфології» / Г.І.Жара // Педагогічні науки, теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал.-Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. – № 1(13) – 475 с. – С. 394-400.
5. Морзе Н.В. Моделі ефективного використання інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Н.В.Морзе, О.Г.Глазунова// Інформаційні технології і засоби навчання. – 2008. – № 2(6)
6. Рожко М.М. Роль лекції у сучасному навчальному процесі / М.М. Рожко, Г.М. Ерстенюк, І.В. Ємельяненко // Досвід впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації: мат. наук.-метод. конф., 28 березня 2012 р.: тези доп. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 16-18
7. Сніжко С.С., Шевчук І.М. Психологічні фактори підвищення якості підготовки студентів іноземців у медичному вузі / С.С. Сніжко, І.М.Шевчук // Досвід впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації: мат. наук.-метод. конф., 28 березня 2012 р.: тези доп. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 45-46.

Миськів В.А.

Івано-Франківський національний медичний університет

РОЛЬ ЛЕКЦИИ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ АНАТОМИИ ЧЕЛОВЕКА СТУДЕНТАМ-ИНОСТРАНЦАМ В ВЫСШИХ МЕДИЦИНСКИХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Анотация

Предмет «анатомия человека» занимает одно из ведущих и важных мест как традиционная фундаментально – теоретическая и учебная дисциплина, а как учебный предмет занимает одно из ведущих мест среди учебных дисциплин в высших медицинских учебных заведениях. Успешное усвоение программного материала зависит не только от профессионального мастерства преподавателей, но и от усердия и рациональной работы студентов. Определенные особенности имеет и методика преподавания анатомии человека студентам-иностранцам. Поэтому данная статья посвящена особой роли лекции при преподавании данной дисциплины студентам факультета подготовки иностранных граждан в высших медицинских заведениях. В ней представлены основные характеристики лекционной системы в высших учебных заведениях, особенности чтения лекций для студентов-иностранцев, указаны основные подходы для создания сознательной мотивации по изучению анатомии, оптимизации учебного процесса и лучшего усвоения знаний студентами. Это дает возможность преподавателям – лекторам эффективно привить интерес к анатомии человека и медицины в целом.

Ключевые слова: анатомия человека, лекция, студенты-иностранцы.

Miskiv V.A.

Ivano-Frankivsk National Medical University

THE ROLE OF LECTURES IN TEACHING HUMAN ANATOMY FOREIGN STUDENTS IN HIGHER MEDICAL ESTABLISHMENTS

Summary

The subject of «Human Anatomy» is one of the leading and important places of the traditional fundamental theoretical and academic discipline and as a subject is one of the leading places among disciplines in medical schools. Successful mastering program material depends not only on the professional skills of teachers, but the diligence and efficient work students. Certain features of a teaching methodology and human anatomy foreign students. Therefore, this article focuses on the special role of the lecture in the teaching of subjects to students of the faculty of foreign nationals in higher medical institutions. It presents the main characteristics of a lecture in higher education, especially lectures for foreign students have listed the main approaches to create a conscious motivation for the study of anatomy, optimize the learning process and better assimilation of knowledge by students. This enables teachers, lecturers effectively instill an interest in human anatomy and medicine in general.

Keywords: human anatomy lecture, students are foreigners.

УДК 159.316.6

КОМПОНЕНТИ, КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ АТРАКЦІЇ ДО ОДНОЛІТКІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Сердюк Н.І.

Бердянський державний педагогічний університет

В статті розкрито компоненти, критерії та рівні сформованості атракції до однолітків у підлітковому віці.

Ключові слова: атракція, компоненти, критерії, рівні сформованості атракції.

Постановка проблеми. Підлітковий вік являє собою важливий проміжок між дитинством та зрілістю, і життєві позиції й пріоритети майбутньої дорослої людини закладаються саме під впливом соціального оточення, насамперед однолітків, у якому перебуває підліток. Весь свій вільний час вони проводять у колі друзів однолітків, хлопці та дівчата прагнуть знайти собі друга, який би завжди підтримував та зберігав їхні таємниці. Окрім цього, треба зазначити, що сучасний підліток відчуває велику потребу в емоційній підтримці однолітків, бо саме ровесник краще від усіх зрозуміє проблеми підлітка, також, основною характерною рисою підліткового віку є потреба в спілкуванні та афіліації. Усі ці потреби знаходять свій прояв у вигляді симпатії, дружби та кохання, які є головними рівнями атракції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою для дослідження атракції в підлітковому віці стали праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених: Г. Андреевої, Д. Бірна, Л. Божович, І. Булах, Л. Гозмана, А. Грецова, Н. Казаринової, З. Кіреєвої, І. Кона, В. Кротенко, Т. Малихіної, В. Семиченко, П. Якобсона та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Психолого-педагогічна література, присвячена проблемі підліткових стосунків, здебільшого розглядає поведінку підлітка у процесі спілкування з однолітками: як він себе поводить в тій чи іншій групі дітей, кому він віддає перевагу тощо. При цьому залишаються недостатньо вивченими питання мотивації поведінки підлітка у процесі вибору друга, процес виникнення симпатій та дружніх стосунків між підлітками та психологічні прийоми формування міжособистісних стосунків у підлітків.

Отже, на даний момент проблема атракції у підлітковому віці є актуальною і потребує нагаль-

ного психолого-педагогічного дослідження для визначення компонентів, критеріїв та рівнів прояву цього феномена. Для подальшої розробки відповідних програм соціального тренінгу, які допомогли б підліткам впоратися з питаннями побудови міжособистісних стосунків з однолітками, розпізнання емоційних станів, що виникають при спілкуванні з ними, розвитку комунікативних умінь тощо.

Головною метою цієї статті є розкриття компонентів, критеріїв та рівнів сформованості атракції до однолітків у підлітковому віці

Виклад основного матеріалу. Атракція відіграє важливу роль у підлітковому віці. Саме в цьому віці підлітки вперше починають відчувати нові для них емоційні переживання, спричинені симпатією, що відчувають один до одного. З часом ця симпатія переходить до більш теплих почуттів та емоцій, а саме до виникнення дружби та першого романтичного кохання, які є дуже важливими для підліткового віку. Адже саме у дружбі, а потім у коханні підлітки знаходять емоційну підтримку, відчуття захищеності, а найголовніше – вони розкривають своє «Я», свій внутрішній світ. Також слід зазначити, що симпатію підлітки відчувають до тих однолітків, які мають риси характеру, що відповідають їхньому уявленню про справжнього друга. Підлітки намагаються знайти свого найкращого друга, щоб ділитися з ним найпотаємнішим, і ця потреба є однією з найважливіших потреб юної особистості, але разом з тим вони полюбляють самотність, прагнуть бути незалежними та неприступними. Ось чому підлітковий вік є одним із найважливіших та водночас найтяжчих періодів життя, саме в цьому віці поєднуються, на перший погляд, несподівані риси характеру й типи поведінки.

У свій час Л. Виготський підкреслював, що атракція є рушійною силою та своєрідним ключем

до розуміння розвитку психіки підлітків [1]. Саме в цьому віці підлітки стають особливо вразливими, чутливими, хоча і намагаються це всіляко приховати. Разом із прагненням до незалежності і свободи підліток зіштовхується з невідомістю і незнанням. Також у цьому віці приходить перше, хвилююче, почуття симпатії, дружби та романтичного кохання, яке обумовлюється появою потреби в емоційному зв'язку.

Проаналізувавши думки різних вчених щодо особливостей прояву атракції до однолітків у підлітковому віці, ми зробили спробу сформулювати власне її визначення. На нашу думку, *атракція до однолітків у підлітковому віці* – це особистісне утворення, яке пов'язане з розумінням і прийняттям підлітками один одного, в результаті чого виникають відносно стійкі позитивні емоції, почуття, мотиви, які на основі знань та умінь проявляються в готовності будувати дружні взаємини з однолітками та позитивних вчинках.

Виходячи з результатів теоретичного дослідження та запропонованого нами визначення були виокремлено загальні структурні компоненти, які необхідні для визначення особливостей прояву атракції до однолітків у підлітковому віці. До таких загальних структурних компонентів атракції ми відносимо:

Когнітивний компонент характеризується знаннями про норми людських стосунків в контексті загальнолюдських ідеалів, про позитивну міжособистісну взаємодію з однолітками.

Емоційно-мотиваційний компонент включає позитивні емоції, почуття, мотиви, які лежать в основі свідомого прагнення до позитивних міжособистісних стосунків з однолітками.

Поведінковий компонент визначається позитивними вчинками в більшості життєвих ситуаціях, готовністю будувати позитивні взаємини з однолітками.

Саме за допомогою них можливо повноцінно проаналізувати та оцінити позитивні міжособистісні стосунки між підлітками, прогнозувати їх реакцію один на одного, зрозуміти, хто більш популярний серед однолітків, а кого вони уникають. Адже, для кожного підлітка його стосунки з однолітками є дуже важливим фактором особистісного розвитку. Для повноцінного прогнозування характеру позитивних міжособистісних стосунків підлітків та особливостей їхнього емоційного стану є необхідним обґрунтування єдиних критеріїв, які допоможуть, на наш погляд, класним керівникам та практичним психологам більш професійно планувати заходи, щодо формування атракції до однолітків у підлітковому віці.

Фундаментом визначення цих критеріїв є особливості побудови стосунків у підлітковому віці та обумовлені провідною діяльністю цього віку. До цих особливостей ми віднесли:

- уявлення про друга, як про людину, яка завжди допоможе, вислухає та дасть пораду, саме такого друга намагаються знайти підлітки;
- уявлення про позитивні стосунки, в яких присутня рівноправність, справедливість та відкритість, що є дуже важливим у формуванні атракції до однолітків у підлітковому віці.
- спільне проведення часу з однолітками забезпечує побудову позитивних емоційних стосунків;
- зацікавленість однаковими інтересами та вподобаннями робить підлітків більш близькими один до одного;
- спорідненість проблем при спілкуванні з

дорослими дозволяє усвідомлювати підліткам, що вони не самотні у своїх невдоволеннях;

- намагання передати власні емоційні переживання шляхом відповідної поведінки.

Разом з тим у психолого-педагогічній літературі виокремлюють різноманітні критерії стосовно розвитку особистості та її поведінки. Одним із основоположних є особистісний підхід (Л. Рубінштейн, Л. Божович, К. Абульханова), в межах якого досліджуються основні механізми психічної діяльності особистості. Вихідні положення цього підходу дають можливість розкрити особливості становлення, розвитку та формування когнітивної, емоційної, мотиваційної та поведінкової сфери особистості.

У відповідності з цим підходом критеріями, які дозволили б відслідкувати прояву атракції до однолітків у підлітковому віці, в нашому дослідженні виступили:

- *узагальнені уявлення про позитивні міжособистісні стосунки з однолітками* (І. Кон, Л. Гозман, З. Кіреєва, А. Грецов та ін.);

- *ціннісне ставлення до себе та оточуючих* (Г. Андреева, Л. Божович, Д. Бірн, В. Столін та ін.);

- *позитивна мотивація в міжособистісних стосунках з об'єктами симпатії* (В. Вілюнас, А. Мехрабян, Х. Хекхаузен, П. Якобсон та ін.);

- *безумовна взаємодія підлітків* (Н. Казарінова, Т. Лірі, М. Обозов, В. Семиченко та ін.).

Відносно висунутих нами критеріїв прояву атракції до однолітків у підлітковому віці, було виокремлено етапи дослідження, які сприятимуть суттєвому вивченню особливостей прояву структурних компонентів атракції, а саме: дослідити ступені розуміння феноменів симпатії та дружби, які мають цінний вплив на прояв атракції серед підлітків; визначити мотиви, які відображають потребу в спілкуванні та виявляють прояв позитивної чи негативної мотивації у побудові позитивних міжособистісних стосунків підлітків; виявити ставлення до самого себе та до оточуючих, співставлення цих двох оцінок дасть можливість визначити можливі фактори розвитку чи руйнування атракції між підлітками; з'ясувати тип поведінки у дружніх стосунках, саме через поведінку підлітки проявляють свої емоції та переживання.

Проведений кількісний та якісний аналіз показників прояву атракції до однолітків у підлітковому віці дав можливість констатувати той факт, що ступінь розуміння підлітками феномену дружби має переважно середній та низький ступені. Так серед підлітків 8 класів високий ступінь мають 17,4%, середній – 45,2% та низький – 37,4%. Підлітки 9 класів отримали наступні результати: високий – 25,9%, середній – 56,8% та низький – 17,3%.

Відбувається активне становлення поведінкового компоненту атракції у підлітковому віці: більш чітко проявляються мотиви афіліації, тобто бажання бути включеним до групи однолітків. Однак показники мотивів афіліації в досліджуваних класах майже однакові та мають середні показники прояву. Як у восьмих, так і в дев'ятих класах показник мотиву прагнення до людей вищий, аніж мотив остраху бути відкинутим. Так мотив прагнення до людей у восьмому класі становить 124,3, а у дев'ятому класі – 127,7. Тоді, як показники мотиву остраху бути відкинутим у восьмому класі відповідає показнику – 113,8, а у дев'ятому класі – 124,4. Такі показники вказують на те, що підліткам ще важко об'єктивно оцінити та усвідомити мотиви, якими вони керуються у власних міжособистісних стосунках.

У поведінці підлітків з однолітками переважають наступні типи поведінки у міжособистісній

взаємодії: впевнено-вольовий тип у восьмому класі отримав показники 7,0, у дев'ятому класі – 7,2, показники дружельюбного типу склали у восьмому класі – 7,1, в дев'ятому класі – 7,4 та альтруїстичний тип отримав у восьмому класі показник 6,9, у дев'ятому класі – 7,1. Це проявляється та закріплюється відповідною стратегією поведінки особистості, її діями та вчинками стосовно вдосконалення міжособистісних стосунків з однолітками.

Згідно з визначеними критеріями сформованості атракції у підлітковому віці (узагальнені уявлення про позитивні міжособистісні стосунки з однолітками; ціннісне ставлення до себе та оточуючих; позитивна мотивація в міжособистісних стосунках з об'єктами симпатії; безумовна взаємодія підлітків) та показниками досліджуваного феномена було визначено наступні рівні атракції.

Високий рівень сформованості атракції до однолітків у підлітковому віці спостерігається у підлітків, які мають власні узагальнені уявлення про позитивні міжособистісні стосунки з однолітками, що ґрунтуються на взаємодовірі та взаєморозумінні; диференціюють власні емоційні переживання та розуміють причини їх виникнення, усвідомлюють ціннісне ставлення до себе та оточуючих; виявляють потребу в афіліації та стійку позитивну мотивацію в міжособистісних стосунках з об'єктами симпатії; проявляють безумовне прагнення взаємодіяти з однолітками та готовність здійснювати позитивні вчинки.

Підлітки з **середнім рівнем** сформованості атракції мають як власні, так і запозичені у референтного оточення уявлення про позитивні міжособистісні стосунки з однолітками, що виявляються у частковому розумінні їх сутності, при побудові стосунків спираються на доброзичливість; не повною мірою диференціюють емоційні переживання, проявляють вибірково ціннісне ставлення до оточуючих, їх самоповага залежить від значущості ситуації; інколи

відсторонюються від позитивних міжособистісних стосунків через недостатньо сформовану потребу в афіліації, а проявляючи симпатію до однолітків, часто вмотивовуються думкою значущих осіб; проявляють вибірково прагнення взаємодії з однолітками та ситуативну готовність здійснювати позитивні вчинки.

Низький рівень характерний підліткам із запозиченими у референтного оточення уявленнями про позитивні міжособистісні стосунки, реалізація яких ґрунтується на основі окремих внутрішніх переконань; емоційні переживання глибоко не диференціюються, часто виявляють байдужість у ставленні як до себе, так і до оточуючих; демонструють часткову потребу в афіліації та нестійку позитивну мотивацію в міжособистісних стосунках з однолітками; проявляють посереднє прагнення до взаємодії з однолітками та мінливу готовність здійснювати позитивні вчинки.

Окрім того, рівень сформованості атракції до однолітків у підлітковому віці значною мірою залежить від ступеня впливу соціальних та психологічних умов на процес формування цього феномена.

Висновки та пропозиції. Таким чином, узагальнюючи результати дослідження позитивних міжособистісних стосунків підлітків було виокремлено такі компоненти атракції, як когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий та критерії (узагальнені уявлення про позитивні міжособистісні стосунки з однолітками; ціннісне ставлення до себе та оточуючих; позитивна мотивація в міжособистісних стосунках з об'єктами симпатії; безумовна взаємодія підлітків) цього феномена, що дозволили визначити відповідні рівні (високий, середній, низький) сформованості атракції у підлітковому віці.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на обґрунтування та експериментальну перевірку психологічних умов формування атракції до однолітків у підлітковому віці.

Список літератури:

1. Выготский Л. С. Педология подростка / Лев Семенович Выготский // Собрание сочинений. – М.: Педагогика, 1984. – Т.4. – 416 с.

Сердюк Н.И.

Бердянский государственный педагогический университет

КОМПОНЕНТЫ, КРИТЕРИИ, УРОВНИ СФОРМИРОВАННОСТИ АТТРАКЦИИ К СВЕРСТНИКАМ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация

В статье раскрыты компоненты, критерии и уровни сформированности аттракции к сверстникам в подростковом возрасте.

Ключевые слова: аттракция, компоненты, критерии, уровни сформированности аттракции.

Serdyuk N.I.

Berdyansk State Pedagogical University

COMPONENTS, CRITERIA AND LEVELS OF FORMATION ATTRACTION TO COEVALS IN ADOLESCENCE

Summary

The article is components, criteria and levels of formation attraction to coevals in adolescence.

Keywords: attraction, components, criteria, levels of formation attraction.

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Хацаюк Н.С.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

У статті уточнено межу застосування поняття «ефективність» для педагогічних процесів, а також розкрито поняття «ефективність науково-методичної роботи», здійснено їх порівняльну характеристику. На основі досліджень провідних науковців проаналізовано критерії ефективності науково-методичного забезпечення в загальноосвітніх навчальних закладах. Обґрунтовано критерії ефективності науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах Автономної Республіки Крим.

Ключові слова: ефективність науково-методичної роботи, критерії ефективності, експериментальний навчальний заклад.

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань розвитку середньої освіти, визнаних у Законах України „Про освіту” (1991 р.), „Про загальну середню освіту” (1999 р.), „Про інноваційну діяльність” (2002 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012 р.), Положеннях „Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності” (2000 р.) і „Про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад” (2009 р.), Концепції Державної цільової соціальної програми „Школа майбутнього” на 2007–2010 роки (2007 р.) є участь загальноосвітніх навчальних закладів в інноваційній діяльності, що виявляється в проведенні на їх базі педагогічних експериментів. Ефективне вирішення цього завдання передбачає створення системи науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу в експериментальних навчальних закладах, зокрема в Автономній Республіці Крим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз педагогічної літератури, нормативних документів, досвіду роботи з обраної проблеми свідчить про те, що організація науково-методичної роботи в навчальних закладах належить до надзвичайно важливих завдань модернізації системи загальної середньої освіти. Так, питання ефективності науково-методичного забезпечення в загальноосвітніх навчальних закладах знайшли своє відображення в дослідженнях провідних учених: Ю. Бабанського, Б. Гадзецького, А. Єрмоли, І. Жерносека, В. Крижко, Н. Островерхової, В. Павленка, С. Павлютенкова, В. Пікельної, О. Половенко, М. Поташника, В. Пуцова, О. Сидоренка, К. Старченка, Б. Тевліна. Таким чином, вивчення науково-педагогічної літератури й досвіду роботи середніх закладів освіти показало, що сучасні науковці визначають і певною мірою розкривають критерії ефективності науково-методичної роботи в загальноосвітніх школах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте проблема залишається в тому, що відсутнє дослідження, яке виокремлювало б та обґрунтовувало критерії ефективності науково-методичного забезпечення в експериментальних навчальних закладах. Розглядалися лише окремі аспекти проблеми. Таким чином, має місце протиріччя між соціальним замовленням освітньої галузі на створення ефективної системи науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах і недостатньою розробленістю та практичною необхідністю щодо визначення критеріїв ефективності цієї діяльності з урахуванням особливостей регіону.

Мета статті. На підставі вищевикладеного, метою даної статті є визначення критеріїв ефективності науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах Автономної Республіки Крим.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування загальної середньої освіти передбачає реалізацію принципу гуманізації освіти, методологічну переорієнтацію процесу навчання з інформативної форми на розвиток особистості людини. Основою якісного розвитку й вдосконалення особистісних, професійних та ділових якостей педагогічних працівників, підвищенню їх педагогічної майстерності сприяє ефективне функціонування науково-методичної роботи. Звертаючись до вирішення питання ефективності науково-методичної роботи в закладах освіти, уточнимо межу застосування поняття „ефективність” для педагогічних процесів.

У загальній формі поняття „ефективність” означає „ступінь наближення до максимального або оптимального результату при мінімумі негативних наслідків або витрат” [2, с. 29]. Поняття ефективності відбиває дух сучасності, сьогодні воно набрало статусу загальнонаукового поняття й активно використовується в повсякденній практиці. Ефективними називають дії чи способи дій, які приводять до результату, що задуманий як мета.

Педагогічна наука досліджує різноманітні аспекти ефективності, а саме: відносно процесу учіння І. Зязюн виділяє два основні напрями підвищення його ефективності: розробку комплексу засобів, які сприяють збільшенню питомого об’єму засвоєної інформації за одиницю навчального часу та збільшення якості отримання знань [11]; ефективність навчання В. Блінов характеризує як похідну якості, один із основних наслідків оптимізації навчання [2]; ефективність навчальної діяльності вчителя В. Симонов визначає досягненням освітніх та виховних цілей в оптимальний термін та тісним зв’язком із якістю навчання [16]; ефективність діяльності керівника Л. Даниленко розкриває як залежність стилю управління від середовища, в якому він працює [3].

Таким чином, використовуючи поняття „ефективність”, визначаємо якісно й обов’язково кількісно як реалізована певна теоретична можливість досягнення мети. Відтак, варто достатньо точно провести порівняння цієї можливості з самою метою, але спочатку необхідно виконати вимірювання, а потім за визначеним критерієм здійснити порівняння [2].

Ефективність науково-методичної роботи в педагогічній науці розглядається з різних точок зору. Так Ю. Бабанський [1], М. Поташник [14] доводять, що показником ефективності науково-методичної роботи є співвіднесення зростання професійної майстерності педагогічних працівників з прикінцевою метою науково-методичної роботи – підвищенням якості й ефективності навчально-виховного процесу.

На думку І. Жерносека [5] ефективність науково-методичної роботи – це співвідношення між досягнутими результатами та цілями з урахуванням інтелектуальних та фізичних зусиль, часу, матеріальних і фінансових ресурсів, витрачених на їх досягнення.

З точки зору О. Половенко [13] ефективність науково-методичної роботи визначається, насамперед, рівнем науково-методичного супроводу навчально-виховного процесу та залежить від чітко побудованого управління методичною роботою.

Н. Острроверхова [8] пропонує оцінювати ефективність науково-методичної роботи вчителя за показниками відсутніх зрушень у підвищенні рівня його професійно-фахової компетентності, творчості й майстерності, рівня навчальних досягнень учнів, їхньої вихованості й розвитку.

Згідно висновкам О. Сидоренко [15], ефективність науково-методичної роботи залежить від цілісності структурних формувальних науково-методичної роботи, яка забезпечує наступність, перспективність і оптимальність у процесі визначення мети, змісту, форм та методів цієї роботи; здійснення диференціації у підході до вибору її форм і змісту; забезпечення науково-обґрунтованого професійного рівня управління науково-методичною роботою.

Б. Тевлін [18] зазначає, що ефективністю науково-методичної роботи є співвідношення основної мети науково-методичної роботи (підвищення рівня педагогічної майстерності вчителя) з прикінцевою метою (підвищення якості й ефективності навчально-виховного процесу) та з перспективною метою (розвитком особистості вчителя та учня).

В. Пікельна [12] в своєму дослідженні доводить, що ефективність науково-методичної роботи – це залежність між змістом методичної роботи (в будь-якій формі) і прикінцевим результатом у навчальній чи виховній діяльності педагогів.

Розділяємо точку зору І. Жерносека та Б. Тевліна, що ефективність науково-методичної роботи – це співвідношення між метою науково-методичної роботи, прикінцевим результатом та розвитком педагогічної майстерності вчителя.

У теорії управління персоналом ефективність управління, зазначає Ф. Хміль, оцінюється „ступенем досягнення керованим об'єктом очікуваного стану внаслідок використання певних обсягів ресурсів” [19, с. 395]. Оцінювання ефективності функціонування окремих підсистем управління, на думку науковця, дають змогу визначити їх внесок у загальні результати діяльності організації. Тому оцінювання ефективності організації науково-методичної роботи в експериментальному навчальному закладі є необхідною умовою для досягнення її мети.

Отже, аналізуючи зазначені підходи до розкриття сутності „ефективності” робимо висновок, що це поняття використовується як при оцінці процесів, які спрямовані на створення, трансформацію чогонебудь без оцінки результатів, так і при оцінці досягнутих результатів.

Встановити пряму залежність між метою науково-методичної роботи в експериментальному навчальному закладі та її результатом досить важко, адже на прикінцеві результати значною мірою впливають зовнішні фактори, зокрема якість підготовки вчителів у вищих навчальних закладах; спільна діяльність педагогічних колективів шкіл, методичних кабінетів і відділів (управлінь) освіти; засоби масової інформації; громадські організації.

Розглянемо підходи сучасних науковців до вивчення оцінювання ефективності науково-методич-

ної роботи в навчальних закладах. Так І. Жерносек пропонує оцінювати ефективність науково-методичної роботи на основі критеріїв її оптимального якісного функціонування та критеріїв ефективності науково-методичної роботи [5]. Таким чином, на думку І. Жерносека ефективність будь-якої системи визначається ступенем задоволення висунутих до неї вимог і ступенем впливу всіх її форм на зміст і якість навчально-виховного процесу.

Вивченню проблеми ефективності науково-методичної роботи приділено увагу й О. Сидоренко. Важливим критерієм її ефективності в школах нового типу дослідник визначає високий рівень освітньо-виховного процесу, відповідний рівень інтелектуального розвитку його учасників [15].

Проте А. Ермола пропонує оцінювати ефективність науково-методичної роботи на основі кількісних показників, які характеризують якість освітнього процесу, зростання рівня освіченості учнів та педагогічної майстерності вчителів [4]. Вважаємо, що такий підхід до оцінювання ефективності науково-методичної роботи є формальним і гальмує подальший розвиток навчального закладу.

Із-поміж критеріїв оцінювання результативності системи методичної роботи Б. Гадзецький, В. Пуцов і М. Старченко виділяють позитивні тенденції у стані навчально-виховного процесу, результатів навчальної діяльності учнів і динаміку позитивних змін у рівні професійної компетентності педагогічних працівників [17]. Погоджуємось із зазначеним, оскільки вважаємо, що результативність науково-методичної роботи треба аналізувати відповідно до змін, які відбуваються в закладі, прослідковуючи динаміку основних результатів.

До критеріїв прикінцевих результатів методичної роботи у школі Є. Павлютенков та В. Крижко відносять критерії результативності, раціональних витрат часу, економічності, задоволеності учителів своєю працею, дієвості методичної роботи, її реальної стимулювальної ролі [10].

В. Павленко виокремлює дві групи критеріїв науково-методичної роботи: ефективності та результативності її організації. До першої групи науковцем віднесено: цілеспрямованість (відображає процес регулювання науково-методичної діяльності відповідно до вимог цілей); діагностичність (виявлення основних труднощів і недоліків у роботі вчителя або передових досягнень у практиці); умовованість педагогічного колективу; демократичність та психологічний супровід здійснення науково-методичної діяльності; системність та впорядкованість організації діяльності. Друга група критеріїв характеризує рівень професійно-педагогічної компетентності вчителів та рівень навчальних досягнень учнів [9].

Отже, більшість сучасних науковців, визначаючи критерії ефективності науково-методичної роботи, спираються на прикінцеві результати її діяльності й лише В. Павленко пропонує вимірювати власне її ефективність.

З метою визначення критеріїв ефективності організації науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах, проаналізовано Закони України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, Положення „Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності” та „Про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад”, Концепцію Державної цільової соціальної програми „Школа майбутнього” на 2007–2010 роки, Рекомендації щодо організації і проведення методичної роботи з педагогічними кадрами в системі післядипломної педагогічної освіти, а також наукові

праці Ю. Бабанського, Б. Гадзецького, А. Єрмоли, І. Жерносека, В. Крижка, В. Лізинського, В. Павленка, С. Павлютенкова, В. Пуцова, М. Поташника, О. Сидоренка, К. Старченка, Б. Тевліна.

Головною концептуальною ідеєю організації системи науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах є, з одного боку, забезпечення підвищення ефективності цього процесу, приведення його у відповідність до вимог сучасного експериментального навчального закладу, а з іншого – спрямованість на формування готовності вчителів закладу до експериментально-дослідницької діяльності. Тому з метою вивчення ефективності організації науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах було визначено систему показників і розроблено критерії, що забезпечують отримання оцінки ефективності науково-методичної роботи в двох напрямках: управлінсько-організаційному та професійно-компетентнісному. При їх визначенні дотримувались такого трактування цих дефініцій. Критерії оцінювання – „еталони, керуючись якими можна судити про досягнення оптимальних результатів” [5, с. 118]. Показники – дані про результати роботи, діяльності; доказ, ознака, свідчення чогось [6].

Отже, визначено такі критерії ефективності організації науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах: системно-когнітивний, змістовно-технологічний, оптимально-інформаційний, мотиваційно-рефлексивний та інноваційно-творчий, кожен з яких характеризує ефективність науково-методичної роботи в двох напрямках: управлінсько-організаційному та професійно-компетентнісному.

При визначенні системно-когнітивного критерію, виходили з того, що важливою умовою функціонування науково-методичної роботи, в управлінсько-організаційному напрямку є системність її організації, а професійно-компетентнісному – професійно-педагогічна компетентність вчителів щодо теорії та практики експериментально-дослідницької діяльності.

Згідно з основними положеннями теорії систем, науково-методична робота в початковому закладі являє складне, відносно цілісне утворення, що складається з підсистем пов'язаних між собою. Її ефективність залежить від того, наскільки якісно функціонують всі структурні елементи системи, діяльність яких повинно бути підпорядковано її головній меті та відповідати ознакам всієї системи науково-методичної роботи. Тобто, всі елементи організаційної структури науково-методичної роботи, методичні заходи, що організовуються в експериментальному навчальному закладі зобов'язані бути спрямовані на досягнення її прикінцевої мети.

Вивчення психолого-педагогічної літератури уможливило висновок про те, що професійна компетентність педагогічних кадрів була предметом детального наукового дослідження, зокрема в різних аспектах розглядалась у працях Є. Барбіної, Н. Глузман, Н. Кузьміної, А. Маркової.

Сучасні вітчизняні науковці називають професійну компетентність „підвалиною професійної майстерності”, а під її змістом розуміють „спрямованість і професійні знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології” [11, с. 32].

Погоджуємося з А. Марковою, яка професіоналом вважає такого вчителя, який успішно вирішує завдання навчання й виховання, готує для суспільства випускника з бажаними якостями; особисто тягне до професії, мотивований до праці в ній, задоволений нею [8].

Отже, вважаємо, що професійна компетентність педагога експериментального навчального закладу формується на таких рівнях: методологічному (нормативно-правові знання у галузі освіти, науково-педагогічні знання основ і категорій педагогіки, закономірностей розвитку і соціалізації особистості); теоретичному (знання особливостей анатомо-фізіологічного і психічного розвитку школярів, законів, принципів педагогіки й психології); методичному (володіння сучасними освітніми методиками та широким спектром навчання й виховання); технологічному (впровадження форм і методів навчання й виховання в освітній процес); науково-дослідницькому (знання основ педагогічної інноватики, вміння реалізовувати експериментально-дослідницьку діяльність).

Наступний критерій – змістовно-технологічний, з позиції управлінсько-організаційного напрямку визначає глибину змістового аспекту науково-методичної роботи, оскільки забезпечити особистісний розвиток й вдосконалення професійної майстерності вчителя, високий рівень готовності педагога до творчості можливо за умови систематичного відображення у змісті науково-методичної роботи сутності експериментально-дослідницької діяльності, ознайомлення вчителів із новітніми досягненнями психолого-педагогічної вітчизняної та зарубіжної науки та перспективного педагогічного досвіду. До параметрів, що визначають змістовий аспект, відносимо орієнтацію змісту науково-методичної роботи на підготовку вчителів до експериментально-дослідницької діяльності, забезпечення цілеспрямованого навчання педагогів, практичну наповненість змісту (проведення науково-методичних заходів, спрямованих на розвиток творчих можливостей педагогічних працівників). Проте досягти високого рівня ефективності організації науково-методичної роботи можливо також за умови володіння вчителем уміннями обирати й аргументувати тему дослідження, визначати та обґрунтувати об'єкт, предмет, гіпотезу, мету, завдання, методи та етапи дослідження. Тому з позиції професійно-компетентнісного напрямку визначено критерій технологічності, тобто володіння вчителем технікою організації та проведення дослідної, пошукової та дослідницької роботи.

Оптимально-інформаційний критерій, з позиції управлінсько-організаційного напрямку, відображує оптимальну організацію науково-методичної роботи, що спрямована на досягнення цілей, завдань при мінімальних затратах сил, засобів, часу та енергії; чітке визначення прогнозованих та прикінцевих результатів; розвиток інноваційного потенціалу вчителя; урахування якісного складу педагогів та їх професійної компетентності при організації науково-методичної роботи. З позиції професійно-компетентнісного напрямку цей критерій характеризує володіння вчителем новою інформацією та використання її в умовах експерименту. З одного боку, керівник науково-методичною роботою повинен володіти інформацією відносно професійних потреб і запитів учителів, їх професійних труднощів у здійсненні експериментально-дослідницької діяльності, ефективності методичних заходів; з другого – кожен педагог повинен турбуватися про підвищення своєї інформованості, зокрема відвідувати науково-практичні конференції, психолого-педагогічні семінари, дискусії, презентації, використовувати засоби масової інформації, займатися самоосвітою, навчатися у Школі експериментально-дослідницької діяльності, на курсах підвищення кваліфікації.

Мотиваційно-рефлексивний критерій характеризує мотиваційну спрямованість педагогічного ко-

лективу щодо проведення експериментальної роботи та вміння вчителя осмислити результати своєї експериментально-дослідницької діяльності. Параметрами мотиваційної спрямованості виступають ініціатива, ентузіазм педагогів, бажання займатися експериментальною роботою, зацікавленість у високому рівні професійних вимог, потреби в пошуку, дослідженні, новизні, оновленні, бажання перевірити на практиці результати експерименту. Вважаємо, що високий рівень осмислення педагогом своєї експериментально-дослідницької діяльності, зокрема, самоаналіз, самооцінка власних результатів, здатність до осмислення власного досвіду, реальна оцінка себе і своїх можливостей є передумовою педагогічної рефлексії.

При визначенні інноваційно-творчого критерію, з управлінсько-організаційної позиції, виходили з того, що, використання альтернативних форм та інтерактивних методів організації науково-методичної роботи сприяє удосконаленню знань педагогів, допомагає їм у розвитку інноваційного потенціалу, дозволяє сформувати індивідуальний творчий почерк вчителя, розвинути його комунікативні навички та організаторські здібності. З метою визначення інноваційного характеру управління й організації, виокремлено такі параметри: забезпечення за допомогою альтернативних форм та інтерактивних методів підготовки вчителів до експериментально-дослідницької діяльності, доцільність їх використання, цілеспрямованість на позитивні зміни, якість використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій, врахування інтересів вчителів, рівня їх професійної підготовленості та диференціація на цій основі науково-методичних заходів. Вважаємо, що ефективність організації на-

уково-методичної роботи прямо пропорційно залежить від творчості педагогів, тому, з позиції професійно-компетентнісного напрямку, виокремлюємо такі параметри, як збільшення кількості педагогічних працівників, що зацікавлені впровадженням перспективного педагогічного досвіду та участю в експериментально-дослідницькій діяльності; наявність робіт вчителів, надрукованих у фахових журналах, науково-методичних виданнях; збільшенням кількості педагогів, які беруть участь у науково-практичних конференціях, конкурсах міста (району), республіки, країни; проявою зацікавленості до сучасних освітніх проблем навчання і виховання.

Висновки та пропозиції. Отже, для оцінювання ефективності науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах визначено системно-когнітивний, змістовно-технологічний, оптимально-інформаційний, мотиваційно-рефлексивний та інноваційно-творчий критерії. Запропоновані критерії варто використовувати лише у комплексі, враховуючи при цьому, що окремо взятий елемент системи не може забезпечити об'єктивність та глибину оцінювання науково-методичної роботи. Проте будь-якому з сформульованих критеріїв притаманні своєрідна характеристика та певна особливість. Ступінь прояву виокремлених критеріїв дозволяє визначити рівень організації науково-методичної роботи в експериментальному навчальному закладі.

Результати проведеного дослідження не вичерпують усіх аспектів означеної проблеми. Перспективи дослідження бачимо в об'єднанні рівнів організації науково-методичної роботи та розробці методів вимірювання ефективності організації науково-методичної роботи в експериментальних навчальних закладах.

Список літератури:

1. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
2. Блинов В. М. Эффективность обучения: Метод анализ определения этой категории в дидактике / В. М. Блинов. – М.: Педагогика, 1976. – 192 с.
3. Даниленко Л. Освітній менеджмент / Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К.: Шкільний світ, 2003. – 400 с.
4. Єрмола А. Експертиза освітньої діяльності шкіл / А. Єрмола // Освіта і управління. – 1999. – № 1. – С. 67–78.
5. Жерносек І. П. Організація науково-методичної роботи в школі / І. П. Жерносек. – Х.: Основа, 2006. – 128 с.
6. Касьянова О. М. Моніторинг в управлінні навчальним закладом / О. М. Касьянова // Управлінський супровід моніторингу якості освіти. – Х.: Основа, 2004. – 96 с.
7. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
8. Островерхова Н. Технологія контрольно-аналітичної діяльності завуча / Н. Островерхова. – К.: Шкільний світ, 2007. – 120 с.
9. Павленко В. І. Організація науково-методичної роботи в школах сільської місцевості: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. І. Павленко. – Харків, 2007. – 231 с.
10. Павлютенков Є. М. Організація методичної роботи / Є. М. Павлютенков, В. В. Крижко. – Х.: Основа, 2005. – 80 с.
11. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос [та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
12. Пікельна В. С. Управління школою: у 2 ч. / Валерія Семенівна Пікельна – Х.: Основа, 2004. – Ч. 1. – 112 с.
13. Половенко О. Аналітична діяльність методиста / О. Половенко, А. Постельняк // Методист. – 2012. – № 1. – С. 17–29.
14. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: пособие для учителя / М. М. Поташник. – К.: Рад. шк., 1988. – 187 с.
15. Сидоренко О. Л. Організація науково-методичної роботи з учителями загальноосвітніх шкіл / О. Л. Сидоренко. – Х.: ХДПУ імені Г. С. Сковороди; Майдан, 1997. – 136 с.
16. Симонов В. П. Оценка эффективности учебно-воспитательной деятельности учителя руководителем школы / В. П. Симонов. – М., 1985. – 92 с.
17. Старченко К. М. Технологія управлінської діяльності завідувачого районним (міським) методичним кабінетом / К. М. Старченко, В. І. Пуцов, Б. В. Гадзецький. – К., 2002. – 195 с.
18. Тевлін Б. Л. Контрольно-аналітична діяльність керівника школи / Б. Л. Тевлін. – Х.: Основа, 2006. – 192 с.
19. Хміль Ф. І. Управління персоналом / Ф. І. Хміль. – К.: Академвидав, 2006. – 488 с.

Хацаюк Н.С.

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского

КРИТЕРИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ КРЫМ

Аннотация

В статье уточнены границы применения понятия «эффективность» для педагогических процессов, а также раскрыто понятие «эффективность научно-методической работы», осуществлена их сравнительная характеристика. На основе исследований ведущих ученых проанализированы критерии эффективности научно-методического обеспечения в общеобразовательных учебных заведениях. Обоснованы критерии эффективности научно-методической работы в экспериментальных учебных заведениях Автономной Республики Крым.

Ключевые слова: эффективность научно-методической работы, критерии эффективности, экспериментальное учебное заведение.

Khasayuk N.S.

Taurida V.I. Vernadsky National University

CRITERIA OF EFFECTIVENESS SCIENTIFIC-METHODICAL WORK IN EXPERIMENTAL SCHOOLS AUTONOMOUS REPUBLIC OF CRIMEA

Summary

In this article applying borders of a concept «effectiveness» for pedagogical processes are specified, and concept «scientific-methodical work effectiveness» is also opened, comparative characteristics of these two concepts is made. Criteria of scientific-methodic support effectiveness in the secondary schools were analyzed on the basis of leading scientists' researches. Criteria of scientific-methodical work effectiveness in the experimental schools are examined.

Keywords: scientific-methodical work effectiveness, criteria of effectiveness, experimental schools.

УДК 372

НЕСТАНДАРТНИЙ УРОК ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИВЧЕННЯ МОВИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Шило Л.В.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Досліджено ефективність використання вчителем початкових класів на уроках вивчення мови нестандартних форм організації навчання. Коротко розкрито історію виникнення нетрадиційних уроків. Вказано на їх характерні ознаки, особливості проведення та значення для розвитку пізнавальної діяльності учнів, їх активної соціалізації.

Ключові слова: молодші школярі, українська мова, форма організації, нестандартний урок, соціалізація особистості, комунікативна компетентність.

Постановка проблеми. Сьогодні в освітньому просторі України відбуваються кардинальні зміни, зумовлені процесом реформування школи, який відбувається відповідно до закону України «Про загальну середню освіту», Концепції загальної середньої освіти, нового Державного стандарту загальної початкової освіти. Такі зміни потребують системного оновлення змісту та перехід на нову структуру навчання. В учителів з'являється можливість застосовувати нові активні технології навчання, що сприяють формуванню життєво важливих компетентностей кожного учня.

Завдання сучасної початкової школи – навчити дітей не формально заучувати поняття, закони, а глибоко осмислювати внутрішню сутність знань і вмінь з метою творчого застосування цих знань на практиці для розв'язування проблем, які постійно ставлять перед людиною життя. Учитель повинен дбати про те, щоб підвищувати рівень знань учнів, удосконалювати навчально-виховний процес. Для

виконання цих завдань, потрібно розв'язати ряд теоретичних і практичних проблем навчання та виховання учнів і, зокрема, проблему удосконалення типології, структури і методики проведення уроку як основної форми організації навчання у початкових класах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початкова школа як перший освітній рівень, що закладає фундамент загальноосвітньої підготовки школярів, повинна вирішувати пріоритетні завдання навчання в умовах упровадження нового Державного стандарту загальної початкової освіти. Це не лише формування в учнів певної кількості знань, загальнонавчальних умінь і навичок, а й забезпечення подальшого становлення особистості дитини, розвиток її розумових здібностей, загальний всебічний розвиток. Від результативності та ефективності початкової освіти значною мірою залежить якість функціонування середньої та старшої школи. Сучасний учитель школи I ступеня повинен «озброї-

ти» дитину високим рівнем грамотності, навичками критичного мислення, сприяти розвитку її здоров'я та благополуччя, створити умови для розкриття потенціалу кожної дитини [3].

Аналіз робіт дослідників (Т. Байбара, С. Бойченко, Т. Гусак, Е. Печерська, О. Савченко, М. Вашуленко та інші), методистів (Л. Лухтай, В. Чекіна), ознайомлення з досвідом роботи педагогів практиків (Д. Вельдбрехт, В. Бурім, Н. Гордуз, Л. Губенко, Н. Десятниченко, І. Мушак та інші), дають змогу зробити висновок, що в сучасній початковій школі використовуються різноманітні форми нестандартних уроків, проте ця проблема ще до кінця не розв'язана.

Метою даної статті є спроба довести ефективність використання вчителем 3-4 класів на уроках вивчення мови нестандартних форм організації навчання.

Виклад основного матеріалу. Форма організації навчального процесу – спеціально організована діяльність учителя і учнів, яка здійснюється в установленому порядку і в певному режимі. За визначенням О. Савченко, «форма організації навчання» означає певну взаємодію вчителя та учнів, що регулюється встановленим режимом та умовами роботи [5].

У різні періоди розвитку суспільства перевага надавалася тим чи іншим організаційним системам навчання. Вітчизняна історія розвитку форм організації навчання має яскраві зразки серйозного підходу до її вдосконалення.

Уже в середині 50-х років ХХ століття, що позначилися певним послабленням тенденцій авторитаризму, почали з'являтися паростки демократії. Ці процеси позитивно впливали на розвиток творчих прагнень і намірів як рядових учителів, так і педагогів-учених у всіх сферах діяльності й, зокрема, в підходах до моделювання уроку. Свідченням цього стало виокремлення науково обґрунтованих напрямів удосконалення уроку, що дало потужний поштовх творчим пошукам учителів. У результаті масового розкріпачення розуму й духу вчительства в цей період вирізилися певні напрями новаторства в царині організації навчально-виховного процесу на уроці. Вкажемо лише на окремі з них: липецький досвід, казанський досвід, кіровоградський досвід, ростовський досвід, шаталівський досвід. Вагомим внеском у розробку організаційних форм навчання в 60-ті роки була практична діяльність і педагогічні праці В. Сухомлинського.

Починаючи з 70-х років ХХ ст. в країні з'явилась ціла плеяда вчителів-новаторів, які своєю творчою працею сприяли розвитку класно-урочної системи навчання: Ш. Амонашвілі, О. Захаренко, І. Волков, М. Гузик, Є.Льїн, С. Лисенкова, Т. Гончарова, С. Шевченко та інші. Альтернативою звичним формам проведення навчання стали «нетрадиційні» чи «нестандартні» уроки, специфіку яких розглядали провідні дослідники як в Україні, так і на теренах СНД (Н. Волкова, М. Фіцула, В. Лозова, Г. Троцько, О. Савченко, І. Підласий, С. Кульневич, Т. Лакоценина, Н. Бордовська, А. Реан, І. Харламов та інші). Дослідники цього питання визначили, що у процесі використання нетрадиційних уроків можна досягнути значних позитивних результатів у формуванні загальнонавчальних умінь, стимулюванні пізнавальних інтересів тих, хто навчається, створити передумови для взаємодії суб'єктів навчання, підвищити успішність невстигаючих, бо такі форми навчання дозволяють враховувати індивідуальні можливості особи, їх реальний навчальний потенціал, створюють атмосферу «комфорту» під час навчального процесу [1].

Сьогодні дидакти продовжують досліджувати проблему використання різних форм організації навчання з огляду на потреби суспільства і школи, сучасний рівень психології і педагогіки. Їх пошук та пошуки творчих учителів покликали до життя нові види уроків, відмінні від планових, для яких характерні: максимальна щільність, насиченість різними видами пізнавальної діяльності, запровадження самостійної діяльності учнів, використання програмованого і проблемного навчання, здійснення міжпредметних зв'язків, усунення перевантаженості учнів.

Поняття «нестандартний урок» уведено в методику майже усіх навчальних предметів педагогами-новаторами наприкінці 80-х років ХХ століття. Воно означає імпровізаційне навчальне заняття, яке має нетрадиційну (невстановлену) структуру і специфічну цільову установку [2].

Нестандартні уроки руйнують штампи в організації навчального процесу, сприяють його оптимізації. Вони дозволяють урізноманітнювати форми й методи роботи, позбавлятися шаблонів, створюють умови для розвитку творчих здібностей школяра, розширюють функції вчителя, дають змогу враховувати специфіку певного матеріалу та індивідуальні особливості кожної дитини. Використання нестандартних форм уроків сприяє формуванню пізнавальних інтересів школярів, діти безпосередньо беруть участь у процесі навчання. Пізнавальна діяльність учнів переважно має колективний характер, що створює передумови для взаємодії суб'єктів навчання, дає можливість для обміну інтелектуальними цінностями, порівняння й узгодження різних точок зору про об'єкти, які вивчаються на уроці [1].

Побудова сучасного мовно-мовленнєвого шкільного курсу, на відміну від того, коли мовленнєві відомості і мовленнєві навчальні завдання тільки принагідно вкраплювалися в мовну теорію, сприяє активному, динамічному формуванню комунікативної особистості, її активному інтегруванню в суспільне середовище. Ті види навчальної діяльності на уроках рідної мови, що згідно з Державним стандартом загальної початкової освіти і освітньої галузі «Мова і література» здійснюються в руслі мовної, мовленнєвої і соціокультурної змістових ліній початкового мовного курсу, значною мірою сприяють соціалізації молодших школярів. Учитель має прагнути побудувати урок так, щоб на ньому учні були не тільки в ролі слухачів і виконавців письмових завдань з підручника, а й активних співрозмовників з учителем і однокласниками, доповідачів, коментаторів, учасників діалогу і полілогу. Саме в таких формах активної навчальної діяльності виявляються адаптивні можливості сучасної мовної освіти, відбувається активна соціалізація школярів, які в процесі навчання беруть участь у таких видах і формах діяльності, з якими їм доведеться зіткнутися в щоденному сучасному й майбутньому житті [2].

Сьогодні в початкових класах дедалі більше утверджується практична спрямованість курсу української мови. А це вимагає активної мовленнєвої діяльності школярів у навчальному процесі, оскільки виховання соціально активної, духовно багатой особистості неможливе без опанування нею рідною мовою і мовленням в усіх її функціях – пізнавальній, комунікативній, стимулювальній, регулятивній.

Нестандартні уроки з мови дозволяють у процесі спілкування з однолітками молодшим школярам вчитися самовиражатися, вступати в різноманітні стосунки. Тому одним із завдань учителя початкових класів є створення таких соціально-психологічних

умов та вибір форм організації навчальної діяльності учнів на уроці, що забезпечили б оптимізацію процесу соціалізації особистості молодшого школяра під час навчання та спілкування. Як зазначає М. Вашуленко, на уроках рідної мови у молодших школярів не тільки поповнюється запас спеціальних знань з різних розділів мовознавчої науки, збагачується їх словниковий запас, виробляються навички усного й писемного мовлення, а й значною мірою реалізуються виховні завдання шкільної освіти. «Саме за допомогою засобів мови, початкових знань про діалектичні закономірності її побудови у молодших школярів закладаються основи усвідомлення слова не тільки як духовної, але й матеріальної одиниці, формується любов до рідної мови, історії, культури і літератури свого народу» [4].

Проаналізована нами психолого-педагогічна та методична література дозволяє констатувати, що процес навчання на нестандартному уроці повинен бути так організований, щоб учням була надана можливість удосконалити весь комплекс прийомів розумової діяльності, щоб, прагнучи до знань, дитина не перетворювалась у пасивний об'єкт впливу. Певні потенційні можливості для розв'язання цієї проблеми має групова форма організації навчальної діяльності школярів на уроці в поєднанні з парною, диференційовано-груповою, фронтальною та індивідуальною.

Систему своїх уроків ми намагалися побудувати так, щоб учні працювали з повною віддачею сил, з інтересом. Практика показала, що школярам подобаються завдання творчого характеру, які розвивають у них пізнавальний інтерес: складання казок, кросвордів, ігор; виконання творчих робіт; участь у математичних змаганнях тощо. Готуючись до уроків, дотримувалися таких правил:

- урок має бути продуманим до дрібниць, щоб його етапи логічно випливали один з одного, а учні розуміли, чому, що і за чим вони роблять на занятті;
- корисно діяти за принципом «Краще один раз побачити, ніж сто разів почути»;
- усе, що вчитель говорить, бажано втілювати в зримі образи;

- наочність має бути динамічною, щоб показати невидиме: хід міркувань, зв'язок між поняттями;
- учнів потрібно ретельно готувати до усвідомлення теми уроку, а не записувати її наперед;
- на уроці повинно бути цікаво. Адже без емоцій, без переживань розум не напружується. Зацікавленість виникає там, де вчителю вдається захопити дітей своєю емоційністю.

Висновки. Беручи до уваги вищезазначене, можна сказати, що вид нестандартного уроку залежить від дидактичних цілей уроку, способу його проведення, особливостей процесу навчання, його складових частин. А значить, що на сучасному етапі роботи школи в основу педагогічної практики кожного вчителя слід покласти, насамперед, творчий підхід. Слід пам'ятати, що новації – це не самоціль: вони мусять бути педагогічно виправданими та відповідати основним вимогам навчання і виховання; на уроці слід досягти органічного поєднання ігрової і навчальної форм діяльності; нетрадиційні заняття дозволяють урізноманітнювати форми і методи роботи на уроці, позбавлятися шаблонів, виховувати творчу особистість учня, розширюють функції вчителя, дають можливість враховувати специфіку певного матеріалу та індивідуальність кожного учня; використання нетрадиційних форм навчання сприяє формуванню пізнавальних інтересів учнів, діти безпосередньо беруть участь у педагогічному процесі, результатом якого є оволодіння знаннями, вміннями та навичками; уміле поєднання традиційних і нетрадиційних форм роботи, використання учителем таких занять у певній системі та досконале володіння методикою їх проведення забезпечують високу ефективність сучасних уроків.

Методично обґрунтоване використання системи нестандартних уроків підвищує рівень активності та засвоєння знань, умінь і навичок учнів, надає у 3-4 класах мовно-мовленнєвої підготовці чіткої орієнтації на формування комунікативної компетентності молодших школярів, що має посідати чільне місце в навчальному процесі, носити системний характер і охоплювати всі етапи навчання.

Список літератури:

1. Антипова О., Паламарчук В. У пошуках нестандартного уроку / О. Антипова, В. Паламарчук // Рад. школа. – 1991. – № 1. – С. 65-69.
2. Біляев О. М. Лінгводидактика рідної мови: навчально-методичний посібник / О. М. Біляев. – К.: Генеза, 2005. – 180 с. – С. 27.
3. Вашуленко М. С. Методика викладання української мови в початковій школі / М. С. Вашуленко. – К., 2008 р. – 318 с.
4. М. Вашуленко. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2009. – № 1. – С. 16-20.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник [для студентів педагогічних факультетів] / О. Я. Савченко. – К.: Абрис, 1997. – 416 с.

Шило Л.В.

Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

НЕСТАНДАРТНЫЙ УРОК КАК ЭФФЕКТИВНАЯ ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ

Аннотация

Исследовано эффективность использования учителем начальных классов на уроках изучения языка нестандартных форм организации обучения. Кратко раскрыто историю возникновения нетрадиционных уроков. Указаны их характерные признаки, особенности проведения и значение для развития познавательной деятельности учеников, их активной социализации.

Ключевые слова: младшие школьники, украинский язык, форма организации, нестандартный урок, социализация личности, коммуникативная компетентность.

Shilo L.V.

Glukhovsky National University named after O. Dovzhenko

NON-STANDARD LESSON, AS AN EFFECTIVE FORM OF ORGANIZATION OF LANGUAGE LEARNING IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Summary

Investigated the effectiveness of using the teacher of primary classes on the lessons of language learning in non-standard form of education organization. There also pointed and relieved the history of unconventional lessons their characteristic features, characteristics and importance for the development of cognitive activity of pupils and their active socialization.

Keywords: younger students (pupils), Ukrainian language, a form of organization, non-standard lesson, socialization, communicative competence.

**МЕДИЧНІ,
ФАРМАЦЕВТИЧНІ
ТА ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ**



ВПЛИВ ТОВЩИНИ РОГІВКИ НА РЕЗУЛЬТАТИ РІЗНИХ ВИДІВ ТОНОМЕТРІЇ

Безкоровайна І.М., Наконечний Д.О.

Українська медична стоматологічна академія

Дослідження проведено на 134 очах 67 студентів-добровольців медичного ВУЗу, без офтальмологічної патології. Виявлено, що 60% обстежених очей мають центральну товщину рогівки, здатну істотно впливати на результати вимірювання внутрішньоочного тиску. Похибка між показниками тонометрії по Маклакову та транспальпебральної тонометрії в середньому склала в першій групі – 0,5 mmHg, в другій групі – 1,0 mmHg, в третій групі – 3,0 mmHg, в четвертій групі – 3,8 mmHg. Виявлено, що зростання частоти похибки між показниками, отриманими за допомогою різних видів тонометрії, прямо пропорційне підвищенню рогівково-компенсаторного тиску, внаслідок збільшення товщини рогівки. Надійшли показники внутрішньоочного тиску при тонометрії по Маклакову, проте цей метод найбільш залежний від центральної товщини рогівки. Найменш достовірні показники внутрішньоочного тиску при транспальпебральній тонометрії за допомогою індикатора внутрішньоочного тиску ІГД-02 ПРА, натомість цей метод не залежить від центральної товщини рогівки.

Ключові слова: товщина рогівки, тонометрія, внутрішньоочний тиск.

Постановка проблеми. Внутрішньоочний тиск – найбільш контрольований фактор ризику розвитку глаукоми, зниження якого достовірно зменшує небезпеку її розвитку та прогресування. Вимірювання внутрішньоочного тиску проводиться шляхом реєстрації деформації очного яблука у відповідь на механічний вплив на рогівку. Більшість методів, які застосовуються для вимірювання внутрішньоочного тиску засновані на принципі аппланації (тонометр Маклакова, Гольдмана, пневмотонометрія) або імпресії тонометр (Шютца). Транспальпебральне вимірювання відбувається за рахунок реєстрації вільного падіння штока, що здійснює компресію ока в ділянці склери через повіку. Враховуючи існування різних видів його вимірювання та увагу до параметрів рогівки, які впливають на внутрішньоочний тиск є необхідність у вивченні взаємного впливу параметрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На результати тонометрії впливають товщина, кривизна рогівки, її в'язко-еластичні властивості [2,3,4]. Велика кількість робіт присвячена впливу центральної товщини рогівки на значення внутрішньоочного тиску, вимірюяного різними видами очних тонометрів [5,6]. Вважається, що чим товща рогівка, тим вище показники внутрішньоочного тиску. Водночас більшість робіт оцінюють вплив параметрів рогівки на результати тонометрії по Гольдману або пневмотонометрії [1], тоді як у Україні більше практичне значення має тонометрія по Маклакову.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день, згідно з даними літератури, недостатньо вивчений порівняльний аналіз чутливості (похибки) методів вимірювання внутрішньоочного тиску, найбільш значущих в практиці українських офтальмологів, залежно від значень центральної товщини рогівки.

Мета роботи – вивчити вплив центральної товщини рогівки на показники внутрішньоочного тиску, що визначені за допомогою різних видів тонометрії.

Завдання дослідження:

1. Вивчити вплив центральної товщини рогівки на зростання частоти похибки між показниками, отриманими за допомогою різних видів тонометрії.
2. Вивчити достовірність показників внутрішньоочного тиску та їх залежність від центральної товщини рогівки при різних видах тонометрії.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження проведено на 134 очах 67 студентів-добровольців медичного ВУЗу, без офтальмологічної патології. Всі обстежені знаходилися в одному віковому діа-

пазоні (від 19 до 24 років, у середньому $22 \pm 1,4$), з них 43 жінок і 24 чоловіків. У дослідженні не брали участь пацієнти, що носять контактні лінзи, із захворюваннями рогівки, глаукомою, катарактою, а також особи, які перенесли очні травми, лазерні або хірургічні очні операції. Залежно від центральної товщини рогівки студенти були розподілені на чотири групи. Першу групу склали 16 чол. (23,9%) з центральною товщиною рогівки від 501 до 550 μm . Другу групу склали 29 чол. (43,3%) з центральною товщиною рогівки від 551 до 600 μm . У третю групу увійшли 13 чол. (19,4%) з центральною товщиною рогівки від 601 до 650 μm , а в четверту 9 чол. (13,4%) з центральною товщиною рогівки $> 651 \mu\text{m}$. Методи дослідження включали в себе візометрію, рефрактометрію, тонометрію (тонометрія по Маклакову, безконтактна тонометрія, транспальпебральна тонометрія за допомогою індикатора внутрішньоочного тиску), кератопахіметрію.

Для визначення показників внутрішньоочного тиску були використані: тонометр Маклакова вагою 10 грамів, пневмотонометр FT-1000 (Tomey, Німеччина), індикатор внутрішньоочного тиску ІГД-02 ПРА (Росія). При тонометрії по Маклакову вимірювали тонометричний внутрішньоочний тиск (Pt10). При пневмотонометрії вимірювали істинний внутрішньоочний тиск (P0). При транспальпебральній тонометрії за допомогою індикатора внутрішньоочного тиску вимірювали тонометричний внутрішньоочний тиск (Pt) через верхню повіку в ділянці склери.

Для визначення центральної товщини рогівки була використана ультразвукова кератопахіметрія за допомогою прилада 10 Pac advanced (Reichert, США). Прилад виконував пахіметрію в центральній зоні рогівки десятикратно, враховувалося середнє значення, що відображало центральну товщину рогівки. При оцінці товщини рогівки використовувалася її градація на п'ять груп (Балашевич Л.І., Качанов А.Б., 2004): «ультратонка» ($< 480 \mu\text{m}$), «тонка» (від 481 до 520 μm), «нормальна» (від 521 до 560 μm), «товста» (від 561 до 600 μm) і «ультратовста» ($> 600 \mu\text{m}$).

Результати та їх обговорення. У першій групі обстежуваних при середньому значенні центральної товщини рогівки $523,06 \pm 22,73 \mu\text{m}$, середня величина внутрішньоочного тиску при тонометрії по Маклакову склала $17,0 \pm 1,0 \text{ mmHg}$; при пневмотонометрії – $13,5 \pm 1,2 \text{ mmHg}$; при транспальпебральній тонометрії за допомогою індикатора внутрішньоочного тиску – $16,5 \pm 0,5 \text{ mmHg}$.

У другій групі обстежуваних при середньому значенні центральної товщини рогівки $568,06 \pm 17,01$

µm., середня величина внутрішньоочного тиску при тонометрії по Маклакову склала $18,0 \pm 1,0$ mmHg; при пневмотонометрії – $14,0 \pm 1,6$ mmHg; при транспальпебральній тонометрії за допомогою індикатора внутрішньоочного тиску – $17,0 \pm 1,4$ mmHg.

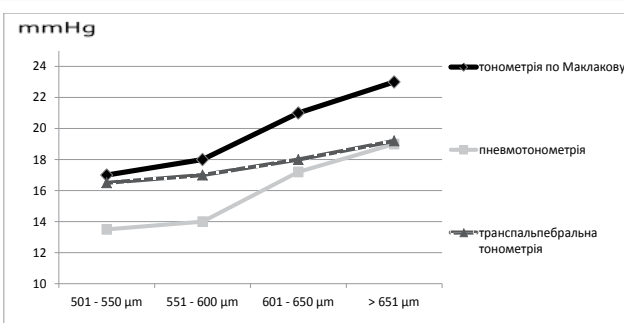
У третій групі обстежуваних при середньому значенні центральної товщини рогівки $620,75 \pm 15,08$ µm., середня величина внутрішньоочного тиску при тонометрії по Маклакову склала $21,0 \pm 2,0$ mmHg; при пневмотонометрії – $17,2 \pm 1,8$ mmHg; при транспальпебральній тонометрії за допомогою індикатора внутрішньоочного тиску – $18,0 \pm 0,5$ mmHg.

У четвертій групі обстежуваних при середньому значенні центральної товщини рогівки $667,37 \pm 17,23$ µm., середня величина внутрішньоочного тиску при тонометрії по Маклакову склала $23,0 \pm 2,0$ mmHg; при пневмотонометрії – $19,0 \pm 0,7$ mmHg; при транспальпебральній тонометрії за допомогою індикатора внутрішньоочного тиску – $19,2 \pm 1,1$ mmHg.

Співвідношення середньостатистичних показників внутрішньоочного тиску вимірюваного різними видами тонометрії до центральної товщини рогівки (см. рис.).

Похибка між показниками тонометрії по Маклакову та транспальпебральній тонометрії в середньому склала в першій групі – $0,5$ mmHg, в другій групі – $1,0$ mmHg, в третій групі – $3,0$ mmHg, в четвертій групі – $3,8$ mmHg.

У результаті проведених досліджень в 40,0% зустрічалися «нормальні» рогівки товщиною від 521 до 560 µm, які за даними літератури практично не впливають на результати вимірювання внутрішньоочного тиску [2]. У 12,7% спостерігалися «тонкі» ро-



гівки, а в 47,3% – «товсті» рогівки (14,5% – «товсті»; 32,8% – «ультратовсті»). Ці результати свідчать проте, що 60% обстежених очей мають центральну товщину рогівки, здатну істотно впливати на результати вимірювання внутрішньоочного тиску.

Висновки.

1. Виявлено, що зростання частоти похибки між показниками, отриманими за допомогою різних видів тонометрії, прямо пропорційне підвищенню рогівково-компенсаторного тиску, внаслідок збільшення товщини рогівки.

2.Найдостовірніші показники внутрішньоочного тиску при тонометрії по Маклакову, проте цей метод найбільш залежний від центральної товщини рогівки.

3.Найменш достовірні показники внутрішньоочного тиску при транспальпебральній тонометрії за допомогою індикатора внутрішньоочного тиску ІГД-02 ПРА, натомість цей метод не залежить від центральної товщини рогівки.

Список літератури:

1. Балашевич Л. И., Качанов А. Б., Головатенко С. П. и др. // Офтальмохирургия. – 2005. – № 1. – С. 31-33.
2. Аветисов С.Э., Петров С.Ю., Бубнова И.А., Аветисов К.С. // Современные методы диагностики и лечения заболеваний роговицы и склеры. – М., 2007. – С. 240-242.
3. Dave H., Kutschan A., Pauer A., Wiegand W. // Ophthalmology – 2004. – Vol. 101 – No. 9 – P. 919-924.
4. Kass M. A., Heuer D. K., Higginbotham E. J., et al. // Arch. Ophthalmology – 2002. – Vol. 120. – P. 701-713.
5. Luce D.A. // J. Cataract Refract. Surg – 2005 – Vol. 31. – No. 1.- P. 156-162.
6. Morgan A. J., Harper J., Haining S. L., Gilmartin B. // Curr. Eye Res – 2002. -Vol. 25. – P. 107 – 112.

Безкорвайная И.Н., Наконечный Д.А.

Украинская медицинская стоматологическая академия

ВЛИЯНИЕ ТОЛЩИНЫ РОГОВИЦЫ НА РЕЗУЛЬТАТЫ РАЗЛИЧНЫХ ВИДОВ ТОНОМЕТРИИ

Аннотация

Исследование проведено на 134 глазах 67 студентов-добровольцев медицинского ВУЗа, без офтальмологической патологии. Выявлено, что 60% обследованных глаз имеют центральную толщину роговицы, способную существенно влиять на результаты измерения внутриглазного давления. Погрешность между показателями тонометрии по Маклакову и транспальпебральной тонометрии в среднем составила в первой группе – $0,5$ mmHg, во второй группе – $1,0$ mmHg, в третьей группе – $3,0$ mmHg, в четвертой группе – $3,8$ mmHg. Выявлено, что рост частоты погрешности между показателями, полученными с помощью различных видов тонометрии, прямо пропорционально повышению роговично-компенсаторного давления, вследствие увеличения толщины роговицы. Наиболее достоверные показатели внутриглазного давления при тонометрии по Маклакову, однако этот метод наиболее зависим от центральной толщины роговицы. Наименее достоверные показатели внутриглазного давления при транспальпебральной тонометрии с помощью индикатора внутриглазного давления ИГД-02 ПРА, но этот метод не зависит от центральной толщины роговицы.

Ключевые слова: толщина роговицы, тонометрия, внутриглазное давление.

Bezkorovaynaya I.M., Nakonechnyi D.O.
Ukrainian Medical Stomatological Academy

INFLUENCE OF CORNEAL THICKNESS ON THE RESULTS OF DIFFERENT TYPES OF TONOMETRY

Summary

134 eyes were examined, 67 students –volunteers of the medical higher educational establishment without any ophthalmological pathology. It was revealed that 60% of the examined eyes have the central corneal thickness which can essentially affect the results of intraocular pressure measurement. The measurement error between the data of Maklakov's tonometry and data of transpalpebral tonometry on the average is 0,5 mmHg in the first group, (1,0 mmHg) in the second group, (3,0 mmHg) in the third group, (3,8 mmHg) in the fourth group. It was found that an increase of frequency of error between the index obtained using different types of tonometry is directly proportional to the increase of corneal compensated ocular pressure due to increased thickness of the cornea. The most authentic at intraocular pressure are at Maklakov's tonometry, but this method is dependent on central thickness of a cornea. The last authentic of intraocular pressure are those obtained using the indicator IHD-02 PRA of transpalpebral tonometry, so this method does not depend on central thickness of a cornea.

Keywords: corneal thickness, tonometry, intraocular pressure.

УДК 60.613

ЕЛЕКТРОМАГНІТНІ ВИПРОМІНЮВАННЯ – ПРОБЛЕМА ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Вітрищак С.В., Разумний Р.В., Савіна О.Л., Татаренко Д.П.
Луганський державний медичний університет

За останні роки потужність радіолокаційних станцій збільшується у 10-30 разів за десятиріччя. Серед проблемних питань щодо захисту населення від впливу електромагнітного випромінювання на сьогоднішній день залишаються питання організації відомчого лабораторного контролю за електромагнітною ситуацією, як це передбачено Законом України «Про охорону атмосферного повітря».

Ключові слова: радіоелектронні зв'язку, випромінювання, навколишнє середовище, проблема, населення.

Вступ. В останні роки в населених пунктах спостерігається збільшення кількості радіоелектронних засобів зв'язку, які випромінюють у навколишнє середовище електромагнітну енергію, що за певних умов може негативно впливати на здоров'я людини.

Розвиток радіолокації, радіорелейного і космічного зв'язку, телебачення, промислової і побутової електроніки, радіоастрономії нерозривно пов'язаний з широким використанням надзвичайно високих частот (НВЧ) (0,3-3000 ГГц).

За останні роки потужність радіолокаційних станцій збільшується у 10-30 разів за десятиріччя.

У зв'язку з широким використанням електромагнітних випромінювань (ЕМВ) в інших галузях техніки цей приріст став ще більш вираженим [1, с. 509-510; 2; 4, с. 28; 5, с. 59-61].

Аналіз попередніх літературних даних. Мовчан Л.М. (2000) відзначає негативний вплив електромагнітного випромінювання на показники рівня захворюваності населення за рахунок збільшення числа новоутворень, психічних розладів, ендокринних захворювань, захворювань крові та кровотворних органів. При реєстрації психічних розладів відмічається значна їх кількість серед підлітків 15-19 років.

Недооцінка біологічних ефектів ЕМВ може вже найближчим часом стати проблемою для здоров'я людей [3, с. 64; 6, с. 21-25].

Метою даної роботи є оцінка актуальності проблеми електромагнітного випромінювання для населення України.

Під наглядом держсанепідемслужби Луганської області, станом на 01.01.2010р., знаходиться 1531

радіотехнічний об'єкт (РТО) джерел електромагнітних випромінювань із яких:

- 2 (0,13% від загальної кількості РТО) становлять оглядові радіолокаційні станції (РЛС) цивільної авіації;
- 16 (1,05%) телетранслятори;
- 97 (6,3%) телерадіопередатчики;
- 177 (11,6%) передатчики радіомовлення з частотної модуляцією;
- 1239 (80,9%) базові станції стільникового зв'язку.

Крім того, на території області, в районі населених пунктів проходить 89 повітряних ліній електропередач змінного струму промислової частоти (50 Гц) напругою 220 кВ-500 кВ, що є джерелами електричного поля, яке в залежності від його рівня в навколишньому середовищі, може здійснювати шкідливий вплив на людину. В межах населених пунктів (мм. Луганськ, Северодонецьк, Первомайськ, Золоте, Гірське, Щастя) проходить 27 повітряних ліній електропередач напругою 220 кВ. Загальна протяжність повітряних ліній електропередач напругою 220 кВ-500 кВ, що знаходиться на території області, складає 1457,9 км, при цьому протяжність ліній напругою 220 кВ складає – 1054,6 км (72,3% від загальної протяжності), ліній 330 кВ – 20,1 км (1,4%), 400 кВ – 98,5 км (6,8%) і 500 кВ – 284,7 км (19,5%). Повітряні лінії електропередач напругою 330 кВ проходить в Попаснянському районі, 400 кВ – в Слов'янському, Попаснянському, Станично-Луганському і Новоайдарському районах і напругою 500 кВ в Попаснянському районі (проходить 2 лінії) та Лутугинському, Антрацитівському і Краснодонському районах.

Встановлена на повітряних лініях електропередач висота опор забезпечує розрахункову величину граничнодопустимих рівнів (ГДР) напруженості електричного поля на висоті до 2,0 м над рівнем землі при найбільшому провисанні повітряних ліній. На всій протяжності ліній електропередач 200-300 кВ встановлена санітарно-захисна зона (СЗЗ) на відстані 20 м по обидві сторони від проекції крайніх проводів на лінії напругою 500 кВ – встановлена СЗЗ розміром 30 м. Станом на 01.01.2010р. не паспортизовані у відповідності з вимогами «Державних санітарних норм і правил захисту населення від впливу електромагнітних випромінювань» від 01.08.96р. № 239 – 60 об'єктів джерел електромагнітного випромінювання із 1531, що складає 3,9% в тому числі:

- 2 (100%) оглядові радіолокаційні станції Луганської служби обслуговування повітряного руху України», що розташовані на території аеропорту м. Луганська:

- 3 (18,8%) – телетрансляторів;
- 5 (5,2%) – телерадіопередатчиків;
- 50 (3,5%) – передатчики радіомовлення з частотною модуляцією.

У порівнянні з 2008 роком, кількість об'єктів, що являються джерелами електромагнітного випромінювання збільшилась на 173 або 11,3% (із 1358 до 1531), за рахунок вводу до експлуатації базових станцій стільникового зв'язку.

Основну потенційну небезпеку для навколишнього середовища та здоров'я населення становлять такі джерела електромагнітних випромінювань, як радіолокаційні станції, телерадіопередатчі, телетранслятори та інші РТО, що в кожному випадку обумовлюється умовами їх розміщення та ситуацією, що склалася особливо коли вони безпосередньо розташовані в житловій забудові населених пунктів, а передавальні антени РТО мають значну висоту

у порівнянні з існуючою забудовою та відносно великі кути нахилу в вертикальній площині.

Серед проблемних питань щодо захисту населення від впливу електромагнітного випромінювання на сьогоднішній день залишаються питання організації відомчого лабораторного контролю за електромагнітною ситуацією, як це передбачено Законом України «Про охорону атмосферного повітря».

Керівниками окремих підприємств (ВАТ «Луганськгаз», ОКП міжнародний аеропорт «Луганськ», «Укртелеком» та іншими), незадовільно виконуються вимоги «Державних санітарних правил по захисту населення від електромагнітних випромінювань» від 01.08.96р. № 239, щодо паспортизації радіотехнічних об'єктів та надання управлінням архітектури та інше.

Висновки. Для поліпшення контролю за електромагнітною ситуацією та захисту населення від впливу електромагнітного випромінювання, виконання санітарного законодавства та постанови КМУ від 13 березня 2002 р. № 300 необхідно:

- провести інвентаризацію стаціонарних джерел електромагнітного випромінювання в навколишнє середовище і ці матеріали надати до установ державної санітарно-епідеміологічної служби, управління архітектури та будівництва місцевих органів виконавчої влади, Луганської філії Держчастотнагляду України;

- згідно плану здійснювати відомчий інструментальний контроль по оцінці рівнів ЕМП в житловій забудові в зоні розміщення РТО;

- заборонити введення в експлуатацію РТО та експлуатацію діючих РТО на які відсутні санітарні паспорти у відповідності з вимогами «Державними санітарними правилами по захисту населення від електромагнітних випромінювань» від 01.08.96р. № 239.

Список літератури:

1. Григорьев Ю.Т., Григорьев О.А., Никонова К.В. и др. Рекомендация ЭМП от систем мобильной радиосвязи. Состояние и обоснование // В кн.: «Электромагнитные поля. Биологическое и гигиеническое нормирование», Москва. 18-22 мая 1998г. – Изд-во ВОЗ, Женева. – С. 509-510.
2. Державні санітарні норми та правила захисту населення від впливу електромагнітних випромінювань. 239-96.
3. Людвиг Д., Князев В., Яковенко В. Проблемы электромагнитной безопасности человека. Фунд. и приклад исследованя. Тез. докл. 1-й Российской конф., 28-29 ноября 1996г. Москва. – М., 1996. – С. 64.
4. Левин Р. Вреден ли для здоровья радиотелефон // Электросвязь. – 1997. – № 10. – С. 28.
5. Мовчан Л.М. Клінічна реакція організму людини на вплив електромагнітного випромінювання сантиметрового діапазону // Ж. Довкілля та здоров'я. – 2000. – № 1(12). – С. 59-61.
6. Сердюк А.М. Взаимодействие организма с электромагнитными полями как с фактором окружающей среды. К., Наукова думка. 1977. – С. 21-25.

Витрищак С.В., Разумный Р.В., Савина Е.Л., Татаренко Д.П.
Луганский государственный медицинский университет

ЕЛЕКТРОМАГНИТНЫЕ ИЗЛУЧЕНИЯ – ПРОБЛЕМА ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация

За последние годы мощность радиолокационных станций увеличивается в 10-30 раз за десятилетие. Среди проблемных вопросов относительно защиты населения от влияния электромагнитного излучения на сегодняшний день остаются вопросы организации ведомственного лабораторного контроля за электромагнитной обстановкой, как это предусмотрено Законом Украины «Об охране атмосферного воздуха».

Ключевые слова: радиоэлектронные связи, излучение, окружающая среда, проблема, население.

Vitrishchak S.V., Razumnyy R.V., Savina E.L., Tatarenko D.P.
Lugansk State Medical University

ELECTROMAGNETIC RADIATION IS A PROBLEM FOR THE HEALTH OF THE POPULATION

Summary

In recent years, the power of the radar stations increases in 10-30 times for a decade. Among the problematic issues concerning the protection of the population from the influence of electromagnetic radiation are still the issues of organization of departmental laboratory control of electromagnetic environment, as provided by the Law of Ukraine «On atmospheric air protection».

Keywords: radio-electronic communication, the radiation environment, the problem of population.

УДК 611.814.1 + 591.481.2+591.3

ВІКОВІ МОРФОЛОГІЧНІ ЗМІНИ ВЕНТРОМЕДІАЛЬНОГО ЯДРА ГІПОТАЛАМУСА

Жураківська О.Я.

Івано-Франківський національний медичний університет

У статевозрілих тварин вентромедіальне ядро гіпоталамуса містять темні (молоді) – більш функціонально активні і світлі – менш функціонально активні нейроендокринні клітини, які відрізняються одні від одних за цілим рядом ультраструктурних ознак. У 24-місячних тварин відбувається перебудова цитоархітекτονіки вентромедіального ядра в бік зменшення нейронів і капілярів на фоні зростання гліального індексу та виражених процесів сателітозу. Перебудова гематоенцефалічного бар'єру призводить до гіпоксії нейроендокринних клітин та дистрофічно-деструктивних змін у них. В окремих нейронах ці процеси носять незворотній характер, що призводить до утворення «клітин-тіней».

Ключові слова: вентромедіальне ядро, онтогенез, нейроендокринні клітини.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У статті використано матеріал дисертаційного дослідження, яке виконується відповідно до плану Івано-Франківського національного медичного університету і є частиною науково-дослідної роботи кафедри анатомії людини «Морфофункціональна характеристика деяких органів та функціональних систем при цукровому діабеті в постнатальному періоді онтогенезу» (номер держреєстрації 0109U001106), яка отримувала фінансування МОЗ України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема становлення і функціонування ендокринних залоз на етапах постнатального періоду онтогенезу складає один із найбільш цікавих розділів теорії індивідуального розвитку організмів. Особливої уваги заслуговують знання мофологічних особливостей будови гіпоталамо-гіпофізарної системи, яка є вищим вегетативним центром та забезпечує гуморальну регуляцію різних ендокринних залоз [3, 6, 9]. В даний час доведено, що вікові зміни гіпоталамуса є однією з головних причин старіння всього організму [2], а сам гіпоталамус являє собою своєрідний пейсмейкер, або годинник старіння. З віком змінюється чутливість окремих гіпоталамічних структур до нервової імпульсації, гормонів, медіаторів, що викликає «помилки» інформації як про стан внутрішнього середовища організму, так і про регуляцію гомеостазу [8]. При цьому неузгодженість у надходженні «нервової» і «гуморальної» інформації призводить до порушень процесів адаптації в організмі та є головною причиною виникнення тривалих метаболічних і функціональних реакцій у старості [8, 10].

Мета статті. Враховуючи вищесказане метою нашого дослідження є встановлення вікових змін структури вентромедіального ядра гіпоталамуса.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом для дослідження послужив гіпоталамус 15 щурів-самців лінії Вістар 6-, 12- та 24-місячного віку. Для гістологічного дослідження використали забарвлення за Нісслем та альдегід-фуксином за Гоморі з дозabarвленням азаном за Гейденгайном. Для електронномікроскопічного дослідження шматочки матеріалу фіксували у 2% розчині чотириокису осмію, проводили та контрастували за загальноприйнятим методом. Виготовляли ультратонкі зрізи, які вивчали під електронним мікроскопом ПЕМ-125 К, при прискорюючій напрузі 75 кВ, з наступним фотографуванням при збільшеннях від 1200 до 20000 разів. Напівтонкі зрізи, товщиною 1 мкм, фарбували 1% розчином метиленової синьки. Гістологічні препарати і напівтонкі зрізи вивчали під світловим мікроскопом МС 300 (ТХР) та фотографували за допомогою Digital camera for microscope DCM 900.

Морфометрію здійснювали на вказаних препаратах за допомогою програмного забезпечення NIH USA «Image J» в ручному режимі із урахуванням збільшень. Структурні зміни на певному етапі дослідження аналізували в 50 полях зору і визначали чисельну щільність нейронів (ЧЩН), глії (ЧЩГ), капілярів (ЧЩК) і гліальний індекс (ГІ) на площі 0,01 мм² ВМЯ. Визначались площа профільного поля нейронів, їх ядер і коефіцієнт форми (к/ф) останніх та ядерно-цитоплазматичний індекс (ЯЦІ). Нейросекреторний процес оцінювали за показниками об'ємної щільності нейросекреторних гранул у нейронах ($V_i = P_i / P_t$ [1]). Комп'ютерне опрацювання даних проводилося за допомогою статистичного пакету StatSoft.Inc; Tulsa, OK, USA; Statistica 6.

Результати дослідження та їх обговорення. У 6- і 12-міс. щурів вентромедіальне ядро (ВМЯ) за-

ймає значну частину туберальної ділянки гіпоталамуса і межує знизу та присередньо з дугоподібним ядром (ДЯ), присередньо – з навколошлуночковим, зверху – з дорзоприсереднім ядрами та латерально – із латеральною гіпоталамічною ділянкою. ВМЯ містить у центрі більш крупні нейроендокринні клітини (НК), а по периферії – дрібні. Вони є округлої форми і часто контактують між собою. Ядра нейронів великі, округлі, світлі містять темне ядрце, яке розташовується переважно ексцентрично. Хроматин у ядрі утворює радіальні складки, які у вигляді «спиць» ніби з'єднують ядрце з периферією ядра. Цитоплазма містить яскраво забарвлені грудки тигроїда, що накопичуються в основі аксона або розподілені рівномірно, та поодинокі вакуолі. Порівняно з 6-міс. тваринами у 12-міс. достовірно зростає площа профільного поля нейронів, а показники площі профільного поля ядер не змінюються, що призводить до зменшення ЯЦІ (табл. 1).

Морфометричний аналіз цитоміелоархітектоніки досліджуваних ядер показав, що у 12-міс. тварин, порівняно з 6-міс., достовірно зменшується кількість нейронів за рахунок світлих НК (табл. 1) і зростає ПІ до $0,74 \pm 0,01$ (6-міс. – $0,69 \pm 0,01$, $p < 0,01$). ЧЩГ і ЧЩК не відрізняється у 6- і 12-міс. тварин.

При електронно-мікроскопічному дослідженні у центрі НК ВМЯ знаходиться ядро з дифузно розсіяними гранулами хроматину та ексцентрично розміщеним електроннощільним ядрцем. Каріолема має пори та утворює незначні інвагінації. У світлих клітинах біля ядра розташований добре розвинений комплекс Гольджі (КГ), до складу якого ходять диктіосоми та пухирці. Саме тут спостерігається утворення НГ, які мають діаметр ($65,42 \pm 2,24$) нм і складаються з помірної електронно-оптичної щільності матриксу мембрани та світлого вузького підмембранного обідка, останній прослідковується не завжди. Окремі НГ зустрічаються поблизу нейролеми, аксонного горбика, а значна кількість спостерігається у аксоплазмі. Цистерни гранулярної ендоплазматичної сітки (ГЕС) поодинокі. На їх зовнішній поверхні знаходиться невелика кількість рибосом, більшість їх розміщена в міжцистерновій гіалоплазмі у вигляді полісом. Мітохондрії в НК мають овальну або паличкоподібну форму і помірної електронно-оптичної щільності паралельно орієнтовані кристи. Дендрити НК містять світлу цитоплазму, поодинокі мітохондрії, невелику кількість трубочок. На їх верхівці розрізняють шпиги. Аксоплазма НК містить невелику кількість нейрофібрил і нейротубул, мітохондрії, цистерни ГЕС, НГ, синаптичні пухирці.

Нейроплазма темних НК високої електронно-оптичної щільності. Значну частину її периферійної зони займає ГЕС, яка представлена овальними та видовженими цистернами, на поверхні яких прикріплена велика кількість рибосом. У нейроплазмі є НГ. Аксони НК у досліджуваних ядрах утворюють аксо-соматичні та аксо-дендритичні синапси, які мають типову будову.

Об'ємна щільність НГ у 6- і 12-міс. щурів у світлих НК достовірно не відрізняється між собою і становить відповідно $(0,24 \pm 0,02)\%$, $(0,22 \pm 0,02)\%$, натомість у темних НК вона є вищою і становить відповідно $(0,87 \pm 0,03)\%$, $p < 0,01$, $(0,86 \pm 0,04)\%$, $p < 0,01$.

НК оточені клітинами глії, серед яких переважають протоплазматичні та волокнисті астроцити. Перші містять світлу цитоплазму, крупні довгі відростки, які, галузячись, глибоко проникають між структурами нейропіля. Волокнисті астроцити містять полігональної форми ядро з маргінально розміщеним гетерохроматином. У їх цитоплазмі високої електронно-оптичної щільності, містяться гранули глікогену, цистерни ГЕС, невеликі овальні мітохондрії та нейрофіламенти. Олігодендроцити є поодинокими і містять цитоплазму помірної електронно-оптичної щільності, темні округлі ядра і мітохондрії неправильної конфігурації. Від клітин відходять 1-2 відростки, інколи можна спостерігати перехід цитолемі в перший виток мієлінової оболонки. Мікрогліальні клітини у ВМЯ спостерігаються досить рідко. Цитоплазма їх високої електронно-оптичної щільності, ядра темні, клітинні органели малочисленні.

У досліджуваних ядрах добре виражений гематоенцефалічний бар'єр, до складу якого входять ендотеліоцити, базальна мембрана та відростки протоплазматичних астроцитів. Капіляри соматичного типу мають звичайну будову.

У 24-міс. тварин у більшості світлих НК спостерігається периферійний хроматоліз та вакуолізація периферійних відділів цитоплазми, за рахунок чого краї клітин часто нечіткі, рвані. Зустрічаються слабо забарвлені нейрони, що пояснюється каріопікнозом, значною вакуолізацією і тигролізом нейроплазми. Такі клітини мають ледь-помітні обриси і утворюють, так звані, «клітини-тіні». Спостерігаються явища сателітозу, які характеризуються скупченнями гліоцитів навколо змінених нейронів і капілярів та явища нейронофагії. Морфометричний аналіз НК досліджуваних ядер показав що у 24-міс. тварин, порівняно з 12-міс. зменшується площа профільного поля ядер та зростає їх к/ф (див. табл.

Таблиця 1

Зміни морфометричних показників НК ВМЯ у постнатальному періоді онтогенезу ($M \pm m$, $n=10$)

Вік тварин	Площа ядра(мкм ²)	К/ф ядра	Площа клітини (мкм ²)	ЯЦІ
6-місячні	$79,48 \pm 1,46$	$0,74 \pm 0,01$	$165,88 \pm 4,44$	$0,94 \pm 0,06$
12-місячні	$79,53 \pm 2,08$	$0,74 \pm 0,02$	$190,79 \pm 6,36$ *	$0,75 \pm 0,06$ *
24-місячні	$64,13 \pm 1,72$ *	$0,81 \pm 0,01$ *	$154,91 \pm 4,61$ *	$0,69 \pm 0,03$

Примітка: * - різниця між показниками ВМЯ порівняно з показниками попередніх термінів спостереження, $p < 0,05$.

Таблиця 2

Кількісна характеристика цитоміелоархітектоніки ВМЯ в постнатальному періоді онтогенезу ($M \pm m$, $n=10$)

Вік тварин	ЧЩН	ЧЩН				
		світлі	темні	вакуолізовані	ЧЩГ	ЧЩК
6-місячні	$16,9 \pm 0,31$	$16,6 \pm 0,41$	$0,6 \pm 0,22$	$2,1 \pm 0,33$	$11,7 \pm 0,26$	$1,9 \pm 0,11$
12-місячні	$15,8 \pm 0,33$ *	$14,7 \pm 0,36$ *	$1,1 \pm 0,21$	$2,6 \pm 0,16$	$11,4 \pm 0,34$	$1,4 \pm 0,27$
24-місячні	$15,2 \pm 0,22$	$14,1 \pm 0,37$	$1,1 \pm 0,18$	$3,7 \pm 0,33$ *	$12,5 \pm 0,28$ *	$1,1 \pm 0,29$ *

Примітка * - різниця між показниками ВМЯ порівняно з попереднім терміном спостереження, $p < 0,05$.

1). ЧЩН залишається незмінною, а кількість їх вакуолізованих форм і гліальних клітин зростає (див. табл. 2). ПІ, порівняно з 12-міс тваринами, збільшується до $0,81 \pm 0,01$ ($p < 0,05$). Такі морфологічні критерії старіння гіпоталамуса отримані нами, а саме, вікова втрата нейронів та вираженість процесів сателітозу, підтверджується і даними інших дослідників [4, 5].

Ультраструктура нейронів досліджуваної вікової групи тварин свідчить про збереження високої функціональної активності їх у цьому віці. У той же час відзначаються початкові дистрофічні процеси. У світлих НК вони проявляються просвітленням матриксу та руйнуванням крист мітохондрій, розширенням цистерн ГЕС та зменшенням кількості на їх поверхні рибосом, зменшенням структурних компонентів КГ, появою невеликих вакуоль, лізосом та гранул ліпофусцину в їх нейроплазмі. Останній є кінцевим продуктом перекисного окислення ліпідів та вважається постійною і універсальною ознакою старіння [7]. Така перебудова внутрішньоклітинних органел призводить до зменшення об'ємної щільності НГ, порівняно з 12-міс. тваринами до $(0,18 \pm 0,03)\%$ ($p < 0,05$). У темних НК відбувається зморщення та конденсація ядерного хроматину. У нейроплазмі виявляються аутофагосоми, гранули ліпофусцину, мультівезикулярні тільця. Об'ємна щільність НГ, порівняно з 12-міс. тваринами, зменшується до $(0,56 \pm 0,05)\%$ ($p < 0,01$).

Перинейрональні відростки астроцитів нерідко набрякли. Олігодендроцити-сателіти випадково вигляду, з тонким обідком цитоплазми навколо оvoidного ядра, розміщені попарно. У капілярах ядра

ендотеліоцитів мають відростчасту форму, нерідко спостерігаються двоядерні ендотеліоцити. У цитоплазмі виявляються вакуолі та поліморфні мітохондрії, базальна мембрана дещо потовщена, в перикапілярних просторах спостерігаються подвійне і потрійне розташування клітин-сателітів та набряк перикапілярних відростків астроцитів.

Висновки.

1. У статевозрілих тварин ВМЯ гіпоталамуса містять темні (молоді) – більш функціонально активні і світлі – менш функціонально активні НК, які відрізняються одні від одних за цілим рядом ультраструктурних ознак. Ці клітини оточені нейроглією, але подекуди безпосередньо контактують між собою. Кровопостачання ВМЯ здійснюється за допомогою капілярів соматичного типу, стінки яких разом з відростками астроцитів формують гематоенцефалічний бар'єр.

2. У 24-міс. тварин відбувається перебудова цитоархітектоники ВМЯ в бік зменшення НК і капілярів на фоні зростання ПІ та виражених процесів сателітозу. Перебудова гематоенцефалічного бар'єру призводить до гіпоксії НК та дистрофічно-деструктивних змін у них. В окремих нейронах ці процеси носять незворотній характер, що призводить до утворення «клітин-тіней».

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку.

Перспективними є подальші дослідження структури ВМЯ при різних захворюваннях, що допоможе розкрити основні патогенетичні механізми порушення вікової нейрогуморальної регуляції внутрішніх органів при них.

Список літератури:

1. Автандилов Г. Г. Медицинская морфометрия: руководство / Автандилов Г. Г. – М. : Медицина, 1990. – 384 с.
2. Анисимов В. Н. Эпифиз, биоритмы и старение организма / В. Н. Анисимов // Успехи физиологических наук. – 2008. – Т. 39, № 4. – С. 40–65.
3. Валов С.Д. Влияние гуморальных факторов нонапептидергических центров гипоталамуса на гисто- и органотипические потенции пищеварительных желез различного генеза в условиях культивирования по Ф.М. Лазаренко / С.Д. Валов, А.А. Стадников // Морфология. -2005. –Т. 128. –N 6. – С. 50-54.
4. Масловский С. Ю. Особенности клеточных соотношений в энторинальной области головного мозга человека / С. Ю. Масловский, Н. Е. Пирятинская // Медицина сегодня і завтра. – 2008. – № 2. – С. 97–100.
5. Михальский С. А. Изменение количества нейронов и глиальных клеток в вентромедиальном ядре и латеральной области гипоталамуса крыс при старении / С. А. Михальский, Т. Ю. Квитницкая-Рыжова // Биологические механизмы старения : III Междунар. симпоз., май 1998 г. : тезисы докл.– Харьков, 1998. – С. 53.
6. Becquet D. Ultrastructural plasticity in the rat suprachiasmatic nucleus. Possible involvement in clock entrainment / D. Becquet, C. Girardet, F. Guillaumond // Glia. – 2008. – V. 56, № 3. – P. 294-305.
7. Effects of calorie restricted diet on structural characteristics of adult and old rats / Kvitnitskaya-Ryzhova T.Yu., Sturina A.S., Mikhalsky S.A. [et al.] // Успехи геронтологии. – 2000. – Т. 5. – С. 63.
8. Everitt A.V. Neuroendocrine function and aging / A.V. Everitt // Adv. Exp. Med. Biol.– 1980.– V.129.– P. 233-242.
9. Hypothalamic control of mitogen-induced proliferative responses and luteinizing hormone-releasing hormone levels in thymus and peripheral blood of rat fetuses / L.A. Zakharova, I.Y. Ermilova, V.I. Melnikova et al. // Neuroimmunomodulation. – 2005. – № 12(2). – P.85-91.
10. Hypothalamic neural projections are permanently disrupted in diet-induced obese rats / S. G. Bouret, J. N. Gorski, C. M. Patterson [et al.] // Cell Metab. 2008. – Vol. 7, № 2. – P. 179–185.

Журакивская О.Я.

Ивано-Франковский национальный медицинский университет

ВОЗРАСТНЫЕ МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ ВЕНТРОМЕДИАЛЬНОГО ЯДРА ГИПОТАЛАМУСА

Аннотация

У половозрелых животных вентромедиальное ядро гипоталамуса содержит темные (молодые) – более функционально активные и светлые – менее функционально активные нейроэндокринные клетки, которые отличаются друг от друга по целому ряду ультраструктурных признаков. В 24-месячных животных происходит перестройка цитоархитектоники вентромедиального ядра в сторону уменьшения нейронов и капилляров на фоне роста глияльного индекса и выраженных процессов сателитозу. Перестройка гематоэнцефалического барьера приводит к

гипоксии нейроэндокринных клеток и дистрофически – деструктивных изменений в них. В отдельных нейронах эти процессы носят необратимый характер, что ведет к образованию «клеток – теней».

Ключевые слова: вентромедиальное ядро, онтогенез, нейроэндокринные клетки.

Zhurakivska O.Y.

Ivano-Frankivsk National Medical University

AGE-RELATED MORPHOLOGICAL CHANGES OF THE HYPOTHALAMUS VENTROMEDIAL NUCLEUS

Summary

In sexually mature animals ventromedial nucleus of the hypothalamus contains dark (young) – more functionally active and light – less functionally active neuroendocrine cells, which differ from each other by a number of ultrastructural features. In the 24-month-old animals takes place a reorganization of ventromedial nucleus cyto architectonics towards reduction of neurons and capillaries on the background of increasing of glial index and expressed processes of satellitosis. Restructuring of the blood-brain barrier leads to hypoxia of neuroendocrine cells and dystrophic-destructive changes in them. In separate neurons, these processes are irreversible, leading to the formation of «shadow cells».

Keywords: ventromedial nucleus, ontogenesis, neuroendocrine cells.

УДК 159.944:654.1

РІВЕНЬ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ЛІКАРІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Карвацька Н.С., Пашковський В.М., Обезюк В.С., Стацишена О.В.

Буковинський державний медичний університет

Досліджено прояви синдрому професійного «вигорання» лікарів різних спеціальностей – офтальмологів, фтизіатрів, пульмонологів, отоларингологів, травматологів, нейрохірургів, анестезіологів, хірургів, стоматологів, урологів. Визначали переважаючі емоційні стани у лікарів. Встановлено мотиваційну спрямованість особистості, а також розроблено підходи до профілактики емоційного вигорання у досліджуваних.

Ключові слова: синдром професійного «вигорання», емоційні стани, психологічна та душевна перевтома, психологічний тренінг.

Постановка проблеми. Синдром емоційного вигорання (СЕВ) – реакція організму, що виникає внаслідок тривалого впливу професійних стресів середньої інтенсивності. СЕВ – вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на певні психотравматичні чинники. «Вигорання» – функціональний стереотип, що дозволяє дозувати і економно витрачати енергетичні ресурси. Актуальність проблеми СЕВ обумовлена тим, що СЕВ може супроводжуватись погіршенням виконання професійної діяльності, порушенням продуктивності в роботі і втому, безсонням, розвитком негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи, втратою розуміння і співчуття по відношенню до колег та пацієнтів. Зростає ризик виникнення соматичних захворювань, а також вживання алкоголю або інших психоактивних речовин [1, с. 64].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американський психіатр Н. Freudenberger в 1974р. описав феномен і дав йому назву «burnout» для характеристик психологічного стану здорових людей, що знаходяться в інтенсивному тісному спілкуванні з пацієнтами в емоційно навантаженій атмосфері при наданні професійної допомоги. Пізніше соціальний психолог К. Maslach (1976) визначила цей стан як синдром фізичного та емоційного виснаження, включаючи розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи, втрату розуміння і співчуття по відношенню до колег та пацієнтів [2, с. 3]. Дослідники все більше пов'язували синдром з психосоматичним самопочуттям, відносячи його

до станів передхвороби [4, с. 60]. У Міжнародній класифікації хвороб (МКХ-10) СЕВ віднесений до рубрики Z73 «Стрес, пов'язаний з труднощами підтримки нормального способу життя». Головною причиною СЕВ вважається психологічна перевтома. Установлено зв'язок виявлених змін з характером професійної діяльності, що пов'язана з відповідальністю за долю, здоров'я та життя людей. Ці зміни розцінені як результат впливу тривалого професійного стресу. Невідповідність між особистістю і пред'явленими до неї вимогами – є ключовим компонентом СЕВ. Відомо, що до основних організаційних факторів, що сприяють вигоранню, відносяться: висока робоче навантаження, відсутність або брак соціальної підтримки з боку колег і керівництва, недостатня винагорода за роботу, високий ступінь невизначеності в оцінці виконаної роботи, неможливість впливати на прийняття рішень, одноманітна, монотонна і безперспективна діяльність, відсутність вихідних, відпусток та інтересів поза роботою [3, с. 8; 5, с. 65]. Розвитку СЕВ сприяють індивідуальні особливості: високий рівень емоційної лабільності, самоконтроль, особливо при вольовому пригніченні негативних емоцій, раціоналізація мотивів своєї поведінки, схильність до підвищеної тривоги і депресивних реакцій, що пов'язані з нерухомістю «внутрішнього стандарту» і блокуванням в собі негативних переживань, ригідна особистісна структура [6, с. 46]. Наслідки вигорання можуть проявлятися як у психосоматичних порушеннях, так і в суто психологічних змінах особистості [7, с. 35, 8, 9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Синдром професійного вигорання є одним із наслідків професійного стресу. Проте цілісного уявлення про причини виникнення, особливості прояву, ознаки професійного вигорання та шляхи його подолання у лікарів не достатньо відображено. У науковій літературі цей феномен висвітлюється дещо спрощено і потребує ґрунтовного підходу до вивчення впливу на фахівців та підбору методів його подолання.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення феномена СЕВ, а саме дослідження особливостей синдрому вигорання у фахівців різних медичних спеціальностей з метою розробки рекомендацій по профілактиці розвитку та психокорекції СЕВ.

Завдання дослідження полягали у визначенні переважаючих емоційних станів у лікарів (офтальмологів, фтизіатрів, пульмонологів, отоларингологів, травматологів, нейрохірургів, анестезіологів, хірургів, стоматологів, урологів); установленні мотиваційної спрямованості особистості, а також розробці підходів до профілактики емоційного вигорання у досліджуваних.

Виклад основного матеріалу. Дослідження феномена «вигорання» проведено у 74 лікарів, середнім віком 47,3+8,4 років, які працюють у м. Чернівці. Для виявлення особливостей комунікативної сфери респондентів користувалися методикою «Діагностики рівня емоційного вигорання» В.В. Бойка. Для встановлення мотиваційної спрямованості особистості «Відношення до діяльності» застосовували методику В.Каппоні, Т. Новака. Статистична обробка проводилась методом зіставлення ряду позитивних відповідей з використанням оцінки ступеня відмінностей внутрішньої варіабельності позитивних відповідей по питаннях тестів.

За даними анкетування опитувані лікарі групи А задоволені професією не менше, ніж на початку кар'єри. Даний показник дещо менший у групі Б. У групі А переважає друга фаза СЕВ – резистентності, що проявляється симптомом «неадекватного вибіркового емоційного реагування», у якій перебувають обидві групи опитуваних, але з перевагою групи Б. Безперечною «ознакою вигорання» є стан, коли професіонал перестає уловлювати різницю між двома явищами, що принципово відрізняються: економічний прояв емоцій і неадекватне

вибіркове емоційне реагування. Переважна кількість опитуваних стверджують, що їх надихають успіхи в роботі, що свідчить про залежність їх психоемоційного стану від результату. Відсутність «очікуваного результату» є пусковим фактором розвитком СЕВ. Додатково дослідивши залежність проявів симптому СЕВ за спеціальностями визначили, що на першому місці перебувають офтальмологи, а останньому – урологи.

Лікарі групи Б перебувають у стадії напруження й виснаження. Це супроводжується симптомами «переживання психотравматичних обставин», «незадоволеності собою». Проявляється усвідомленням психотравматичних чинників професійної діяльності, безвихіддю, що з часом усе більше посилюється. Якщо людина не є ригідною, то роздратування ними поступово зростає, накопичується відчай і обурення. Нерозв'язаність ситуації призводить до розвитку інших явищ вигорання. У цій схемі особливе значення мають внутрішні чинники, що сприяють появі емоційного вигорання: інтенсивна інтеріоризація обов'язків, ролі, обставини діяльності, підвищена сумлінність і відчуття відповідальності. На початкових етапах «вигорання» вони нагнітають напруження, а на подальших – провокують психологічний захист. Професіонал відчуває, що емоційно він уже не може допомагати суб'єктам своєї діяльності, не в змозі увійти в їх становище, брати участь у спільній діяльності та співпереживати. Поступово симптом посилюється і набуває більш ускладненої форми: все рідше виявляють позитивні емоції та все частіше – негативні. Різкість, грубість, дратівливість, образливість, капризи доповнюють симптом «емоційного дефіциту».

За даними результату тесту Бойка ми дійшли висновку, що чинниками виникнення емоційного вигорання є не тільки стаж роботи лікарів, спеціальність, а й ставлення до діяльності, відношення в колективі. Тому цілком доцільно провести дослідження за тестом «Відношення до діяльності» В. Каппоні, Т. Новака та використати класифікації симптомів СЕВ за С. Maslach та М. Burisch.

Між групами А і Б (Таблиця 2) відзначена тенденція до зміни у підходах до професії. При їх порівнянні по відношенню до виконуваної роботи, пошуку шляхів реалізації своїх можливостей, зрос-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика різних вікових груп лікарів при «Діагностиці рівня емоційного вигорання» (за В.В. Бойком)

№№	Питання	Група А (віком до 35 років)	Група Б (віком більше 35 років)
		Відсоток позитивних відповідей	
1.	Організаційні помилки на роботі постійно змушують нервувати, напружуватися, хвилюватися	32%	43%
2.	Сьогодні я задоволений своєю професією не менше, ніж на початку кар'єри	58%	43%
3.	Теплота у взаємодії з колегами дуже залежить від мого настрою	42%	43%
4.	Коли я приходжу з роботи додому, то деякий час (години 2-3) мені хочеться побути на самоті, щоб зі мною ніхто не спілкувався	37%	50%
5.	Якщо партнер мені неприємний, то я намагаюсь обмежити час спілкування з ним, менше приділяти йому уваги	53%	71%
6.	Я з радістю розповідаю домашнім про свого роботу	37%	50%
7.	На роботі я постійно відчуваю психічне та фізичне перевантаження	37%	57%
8.	Успіхи в роботі надихають мене	47%	50%
9.	Я засуджую партнерів, що розраховують на особливу поблажливість та увагу	42%	36%
10.	Зазвичай після робочого дня у мене не вистачає сил займатися домашніми справами	37%	43%

Таблиця 2

Тест А «Відношення до діяльності» В. Каппоні, Т. Новак

№ з/п	Питання	група А (віком до 35 років)	група Б (віком більше 35 років)
		Відсоток позитивних відповідей	
1.	Коли в неділю я згадую про те, що завтра знову йти на роботу, то залишок дня вже зіпсований	21%	19%
2.	Якби у мене була можливість піти на пенсію, то я зробив це без зволікань	0%	13%
3.	Колеги по роботі дратують мене. Неможливо терпіти одні і ті ж їх розмови	5%	38%
4.	Те, наскільки мене дратують колеги, ще дрібниці в порівнянні з тим, як мене виводять з рівноваги пацієнти	0%	13%
5.	Останнім часом я відмовлявся від курсів підвищення кваліфікації, від участі в конференціях тощо	0%	13%
6.	Немає нічого такого, що могло б здивувати мене своєю новизною	21%	25%
7.	Про мою роботу мені навряд чи хто скаже що-небудь нове	16%	13%
8.	За останній три місяці мені не потрапила до рук жодна спеціальна книга, з якої я черпнув би що-небудь нове	5%	19%

танню професіоналізму, лікарі віком до 35 років достовірно перевершують своїх колег у прагненнях самовдосконалення і росту професіоналізму. 20% позитивних відповідей вказують на наявність поведінкових симптомів (за С. Maslach). Незалежно від об'єктивної необхідності, виникає відчуття, що все марно, зневіра, зниження ентузіазму. У групі Б яскраво виражені соціально-психологічні симптоми: підвищена дратівливість на незначні, дрібні події. До того ж поведінкові симптоми витісняються на другий план. Слід зауважити, що соціально-психологічні симптоми практично не спостерігаються у лікарів до 35 років.

21% позитивних відповідей вказують на те, що група А перебуває в стані першої «Попереджувальної фази» розвитку СЕВ, що супроводжується витісненням зі свідомості проблем та питань,

пов'язаних з професійною діяльністю і розчарувань, обмеження соціальних контактів.

Група Б перебуває у другій та четвертій фазі СЕВ з переважанням симптомів «зниження рівня особистої цікавості» по відношенню до колег та пацієнтів, виконання завдань суворо за інструкцією (Таблиця 2), прояв негуманного підходу до людей та симптоми мотиваційної сфери, зниження ефективності діяльності (Таблиця 1).

Згідно отриманих результатів можна дійти висновку, що з віком у лікарів достовірно збільшується кількість ознак втоми. Паралельно йде зміна взаємовідносин у колективі, зміна самооцінки. Тобто, лікарі перебувають у фазі особистісної відстороненості. Відчуття втрати власної ефективності або падіння самооцінки – це прямий шлях до емоційного вигорання лікарів.

Таблиця 3

Тест Б «Відношення до діяльності» В. Каппоні, Т. Новак

№ з/п	Питання	Варіант відповіді	Група А (віком до 35 років)	Група Б (віком більше 35 років)	
			Відсоток позитивних відповідей		
1	Займатися своїми справами у присутності пацієнтів (клієнтів)	а	Принципово ніколи собі не дозволяю	63%	44%
		б	Всі ми люди – швидше улагоджу свої справи і займаюся роботою	14%	31%
		в	Не думав про це, але за ті гроші, які одержую, надриватися теж не стану	3%	19%
2	Під час розмови з пацієнтом телефонує чоловік (дружина)	а	Недоречно, і я не стану перемикатися на особисті розмови	14%	25%
		б	Вибачуся перед клієнтом і коротко з'ясу, в чому справа	40%	75%
		в	Пацієнт може і почекати, поки я не з'ясу, в чому справа	0%	0%
3	Приміщення, в якому ви приймаєте відвідувачів	а	Завжди прибрано	31%	25%
		б	Відрізняється деяким робочим безладом	23%	44%
		в	Прибирання не входить у обов'язки	3%	38%
4	На роботу ви одягаєтесь	а	Нормально, це не важливо	29%	56%
		б	Це мене хвилює	20%	19%
		в	На вашій роботі це не має значення, все одно	6%	19%
5	Чайна кімнатка на вашій роботі	а	Знаходиться в особливому приміщенні	34%	56%
		б	Це закут в коридорі або кабінеті	11%	31%
6	Під час прийому	а	Ви сидите за своїм робочим столом, а той, що увійшов, стоїть	9%	6%
		б	Біля вашого робочого столу є стілець, і перше, що ви робите після вітання, це пропонуєте щоб той, хто увійшов, сідав	0%	0%
		в	У вашому робочому приміщенні є куточок з кріслами і столом	0%	0%

Отримані дані яскраво демонструють поетапність розвитку СЕВ з віком і мають чіткий характер фазовості. Ці дані допоможуть запобігти виникненню СЕВ у лікарів з залученням відповідних заходів. Таким чином, аналіз факторів і симптомів синдрому емоційного вигорання дозволяє стверджувати, що емоційне вигорання негативно позначається на виконанні людиною своєї діяльності та відносинах з партнерами, оскільки призводить до емоційної і особистісної відстороненості, незадоволеності собою, слідом за якими йде тривога, депресія, психосоматичні порушення, неадекватне емоційне реагування. Дослідження факторів, які впливають на емоційне вигорання не показали, що ж являється основною причиною у виникненні цього явища: особистісні риси або характеристика діяльності, особливості взаємодії з пацієнтами. Розвитку СЕВ передують період підвищеної активності, коли людина поглинена роботою, відмовляється від потреб, з нею не пов'язаних, забуває про власні потреби. Це закінчується першою ознакою – виснаженням. Воно визначається як почуття перенапруги та виснаження емоційних і фізичних ресурсів, втоми, що не проходить після нічного сну. Після відпочинку ці явища зменшуються, однак поновлюються після повернення в колишню робочу ситуацію. Друга ознака – особистісна. У крайніх випадках людину ніщо не хвилює з професійної діяльності, майже ніщо не викликає емоційного відгуку. Третьою ознакою є відчуття втрати власної ефективності або падіння самооцінки в рамках вигорання. На розвиток емоційного виго-

рання можуть впливати групи особистісних, організаційних, рольових факторів, які діють в складній взаємодії і взаємозалежності, що в кожному окремому випадку передбачити стовідсоткове виникнення вигорання практично не можливо.

Таким чином, головною причиною синдрому емоційного вигорання вважається психологічна та душевна перевтома, що проявляється втому, відсутністю емоцій, безініціативністю, негативним відношенням до всього навколишнього, постійним відчуттям невдачі та провини. Коли вимоги (внутрішні та зовнішні) тривалий час переважають над ресурсами (внутрішніми та зовнішніми), у людини порушується стан рівноваги, який неминуче призводить до синдрому емоційного вигорання.

Висновки і пропозиції. Ознаки синдрому професійного «вигорання» різного рівня виявлені у 88% лікарів різних спеціальностей м. Чернівці, що свідчить про масовий характер вигорання серед обстежених лікарів. Для покращення надання лікарями медичної допомоги населенню і зменшення руйнівного впливу СЕВ на психічне і соматичне здоров'я лікарів необхідне проведення психологічних тренінгів по навчання прийомом і способам саморегуляції емоційно-вольової, комунікативної і мотиваційної сфери особистості.

Перспективами подальших досліджень є вивчення специфіки роботи медичного психолога з проблеми подолання синдрому емоційного вигорання та подальших напрацювань у даному напрямку при проведенні тренінгів і психотерапевтичних груп із лікарями.

Список літератури:

1. Юрьева Л.Н. Профессиональное выгорание у медицинских работников / Л.Н. Юрьева // К., 2004. – 263 с.
2. Лэнгле А. Эмоциональное выгорание с позиции экзистенциального анализа / А. Лэнгле // Вопросы психологии. – 2008. – № 2. – С. 3-16.
3. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций / Леонтьев Д.А. // М.: Смысл, 2006. – С. 3-15.
4. Дудяк В.В. Эмоційне вигорання – К.: Главник, 2007. – 125 с.
5. Доценко О.Н. Эмоциональная направленность как фактор «выгорания» у представителей социномических профессий / О.Н.Доценко // Психологический журнал. – 2008. – Т. 29, № 5. – С. 91-100.
6. Водопьянова Н.А., Старченкова Е.И. Синдром выгорания / Н.А. Водопьянова, Е.И. Старченкова // 2-е изд. – СПб., М.: 2008. – 327 с.
7. Алешина Т.Г. Проблема взаимосвязи индивидуально-личностных свойств и особенностей формирования «синдрома эмоционального выгорания» / Т.Г. Алешина // Психотерапия. – 2007. – № 7. – С. 35-38.

Карвацкая Н.С., Пашковский В.М., Обезюк В.С., Стасьшана О.В.
Буковинский государственный медицинский университет

УРОВЕНЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ ВРАЧЕЙ РАЗНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация

Исследованы проявления синдрома профессионального «выгорания» врачей разных специальностей – офтальмологов, фтизиатров, пульмонологов, отоларингологов, травматологов, нейрохирургов, анестезиологов, хирургов, стоматологов, урологов. Определяли преимущественные эмоциональные состояния врачей. Установлена мотивационная направленность личности, а также разработаны меры профилактики эмоционального выгорания врачей.

Ключевые слова: синдром профессионального «выгорания», эмоциональные состояния, психологическое и душевное переутомление, психологический тренинг.

Karvacka N.S., Pachkovski V.M., Obezyuk V.S., Stasyshena O.V.
Bukovinian State Medical University

THE LEVEL OF BURNOUT AMONG PHYSICIANS OF DIFFERENT SPECIALTIES

Summary

The article is devoted the study of manifestations of the syndrome professional burnout among physicians of different specialties such as ophthalmologists, TB specialists, pulmonologists, otolaryngologists, traumatologists, neurosurgeons, anesthesiologists, surgeons, dentists, urologists. Study found what are the prevailing emotional states in physician. Received data showed motivational orientation of the physician as well as the approaches to the prevention of burnout.

Keywords: professional «burnout» emotional state, psychological and emotional exhaustion, psychological training.

УДК 614.23

СЕМЕЙНАЯ ТРЕВОГА КАК ФАКТОР, СПОСОБСТВУЮЩИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ВЫГОРАНИЮ ВРАЧА

Карпова С.В., Марусенко И.М.

Петрозаводский государственный университет

Васьков А.А.

ОНМК ГБУЗ «Республиканская больница имени В.А. Баранова»

В статье анализируются факторы риска, сопутствующие синдрому профессионального выгорания врача. Отдельно рассматриваются личностные факторы эмоционального выгорания и возможность влияния на них феномена «семейной тревоги» пациентов. Дается характеристика семьи – носителя семейной тревоги, описываются проявления данного феномена во взаимодействии врача и родственников больного и возможности профилактики связанного с ним профессионального выгорания.

Ключевые слова: эмоциональное истощение, синдром профессионального выгорания, семейная тревога, взаимодействие врач-больной, инсульт, индивидуация, личное пространство.

Профессия врача входит в группу высокого риска в отношении возникновения синдрома выгорания (или, правильнее, синдрома профессионального выгорания). Работа врача по определению требует значительных эмоциональных вложений, так как связана с общением с людьми и со всеми трудностями, которые из этого проистекают (негативные эмоции, перенос, переживания, конфликты).

От работников помогающих профессий требуются такие качества как коммуникабельность, эмпатия (проникновение во внутренний мир другого человека за счет сопричастности его переживаниям), принятие индивидуальных особенностей пациентов, гуманизм и милосердие. Труд врача сопровождается достаточно интенсивным и длительным общением (коллеги, пациенты, их родственники). Все это требует больших психологических и физиологических затрат, а следовательно, рано или поздно врачи начинают испытывать большое напряжение, а в последствии из-за больших перегрузок эмоциональное, физическое и умственное истощение. Все это постепенно приводит к возникновению синдрома эмоционального выгорания.

Синдром эмоционального выгорания (синдром профессионального выгорания, синдром психического выгорания и т.д.) – термин, характеризующий состояние нарастающего эмоционального истощения, приводящее к нарушениям в сфере общения и способное повлечь за собой глубокие личностные изменения.

По мнению отечественных и зарубежных исследователей (В.В. Бойко, Н.Е. Водопьянова, К. Маслач, В.Е. Орел, Е.Л. Старченкова, Х.Дж. Фрейденбергер, Е. Хартман и др.), выгорание – динамический процесс. Возникновение профессионального выгорания происходит постепенно и имеет ряд этапов. Поэтапно

проявляются основные его составляющие: эмоциональная истощенность, деперсонализация (цинизм) и редукция профессиональных достижений. Под эмоциональным истощением понимается чувство эмоциональной опустошенности и усталости, вызванное собственной работой. Деперсонализация предполагает циничное отношение к труду и объектам своего труда. В частности, деперсонализация у врача предполагает бесчувственное, негуманное отношение к пациентам. Они воспринимаются не как живые люди, а все их проблемы и беды с которыми они приходят к профессионалу, с его точки зрения, есть благо для них. Редукция профессиональных достижений представляет собой возникновение у специалиста чувства некомпетентности в своей профессиональной сфере, осознание неуспеха в ней.

Факторы, предрасполагающие к синдрому выгорания условно можно разделить на две группы: социально-психологические и личностные.

К первой группе относятся следующие факторы: плотный рабочий график (более 45 часов в неделю); низкая поддержка среди коллег и начальства; зарплата, не соответствующая вложенным усилиям; высокая неопределенность в оценке работы (один и тот же результат может быть оценен по-разному в зависимости от ситуации); невозможность влиять на результат работы; двусмысленные и противоречивые требования на работе; работа под постоянной угрозой штрафов, санкций и пр.; однообразная монотонная, бесперспективная работа; необходимость внешнего проявления эмоций, которые не соответствуют внутреннему состоянию; недостаток личного времени и необходимость заниматься профессиональной деятельностью и интересами в свободное от работы время; постоянная негативная оценка труда; хаотическая организация рабочего времени;

существование нездоровой конкуренции на рабочем месте.

Личностные факторы включают в себя следующие особенности личности врача:

- высокая эмоциональность и отзывчивость;
- высокий самоконтроль;
- высокая личностная ответственность и высокие личностные стандарты;
- гуманистическая жизненная установка;
- подавление отрицательных эмоций и рационализация собственного поведения;
- склонность к тревожным реакциям, особенно если что-то идет не так, какие-то ситуации не соответствуют личностным стандартам и запросам окружающих;
- склонные отождествляться с другими.

Таким образом, личностные характеристики, провоцирующие выгорание, являются «катализаторами» процесса выгорания [9]. Наиболее ярко проявляется влияние этих факторов в тех видах профессиональной деятельности, где острота проблем клиентов сочетается с минимизацией успеха в эффективности их решения. Это работа с хронически больными людьми, людьми, страдающими неизлечимыми заболеваниями (СПИД, рак и некоторые др.), работа с умирающими людьми и т.д. Так, например, инсульт – жизнеугрожающее событие, искажающее жизнь не только пациента, но и его семьи и других заботящих о нем лиц. Перенесенный инсульт часто приводит к инвалидизации больных и в значительной степени ухудшает качество жизни: примерно у половины больных отмечается гемипарез, четверть не может нормально передвигаться, а у шестой части выявляется афазия. Это налагает серьезную нагрузку на семью заболевшего.

Принимая во внимание специфику заболевания и оценивая опыт общения с родственниками больных, хотелось бы обратить внимание на следующий феномен, который, на наш взгляд способен ускорять процесс профессионального выгорания врача с описанными выше личностными особенностями. Это феномен семейной тревоги.

Семейная тревога понимается как состояние тревоги у членов семьи, нередко плохо осознаваемые и трудно локализуемые. Характерным признаком семейной тревоги является наличие сомнений, страхов, опасений за членов семьи: их здоровье, безопасность, конфликтность.

Одним из первых серьезно обратил внимание на этот феномен создатель теории семейных систем М. Боуэн [13]. На современном этапе в психологической науке его представление о семье как живой системе стало общепризнанным. Каждый член семейной системы занимает в ней свое уникальное место. Кроме того, каждый имеет свою эмоциональную сферу. Эмоционально заряженное функционирование членов семьи создает специфическую для каждой семьи в каждый период ее существования эмоциональную атмосферу, или «поле», которое, в свою очередь, влияет на функционирование каждого из них. Соответственно этому, люди занимают разные функциональные позиции в семье. Функциональная позиция человека оказывает существенное влияние на его ценности, чувства, убеждения, отношения и поведение. Так возникает, например, различие между старшими и младшими детьми в семье с одним и тем же типом воспитания.

Другой важный аспект функциональных позиций – то, что они находятся в реципрокном взаимодействии. Например, старший ребенок в семье формирует поведение младшего, а тот, в свою очередь, формирует его поведение.

Таким образом, важнейшие аспекты, касающиеся эмоциональной системы таковы. Эмоциональная система «раздает» ее членам функциональные позиции, которые находятся во взаимовлияющих друг с другом. Сама же эмоциональная система управляется двумя противоположными тенденциями, или, как пишет М. Боуэн, «жизненными силами», тенденцией к индивидуации (отделению) и тенденцией к совместности (слиянию). Задача каждого члена системы найти свое уникальное, максимально комфортное место так, чтобы чувствовать тепло и любовь близких, свою общность с ними, с одной стороны, и быть отдельной, автономной личностью, с другой. Таким образом, одна из задач, решаемых личностью на пути созревания, – поиск баланса между отделением и слиянием.

К сожалению, немало семей существует исключительно на полюсе слияния. Члены такой семьи словно бы эмоционально «слипаются», не могут дифференцировать свое «Я». И чем выше уровень недифференцированности членов семьи, тем больше в ней хаотичности, неорганизованности и тем выше уровень ее тревоги. Такая семья более реактивна и непоследовательна. Она может резко поменять свои планы и даже свой жизненный курс. И происходить это может каждый раз, когда появляется тревога. Как правило, это не самые адаптивные способы изменения жизнедеятельности семьи, вплоть до физического отдаления от «нежелательных», вызывающих тревогу, объектов и приближения «желательных», пусть и не конструктивных, вредных, но снижающих тревогу. В качестве нежелательных объектов могут оказаться, например, врач (он строгий, он требовательный и пр.), тяжело больной родственник (ответственность, неприятное зрелище, усиление страха собственной смерти и пр.). А «желательными» могут стать врач, такой «знающий, веселый» и т.п., алкоголь (обладает выраженным эффектом снижения тревоги), успокаивающе-убаюкивающие «специалисты» – шарлатаны и пр.

Чаще всего «ядром» семейной тревоги является женщина, бабушка, мать, а то и обе, индуцирующие друг друга и всю семью. Плохо дифференцированная в своей родительской семье, женщина, имеющая слабое представление о своем «Я», сама создает семью. И теперь и собственная семья, и родительская, являются носителями ее «Я». Соответственно, чтобы не утратить себя, женщина должна контролировать всех членов семьи, знать о них все, внедряться по все сферы их существования. В такой семье отсутствуют границы. Понятия «личное пространство», «личное время», «личные интересы» и пр. для этой семьи чистая абстракция. Они не несут для них никакой конкретной смысловой нагрузки. Внешне – это некая спаянность, единство, внутри которого, тем не менее, можно увидеть немалую долю агрессии и, на этой основе, чувства вины. Общение семьи фиксировано на негативных аспектах жизни, обсуждаются темы несчастий, болезней и пр. Все суетливы, напряжены, у кого-либо, а то и у всех есть какие-либо психосоматические симптомы или заболевания. Если по каким-то причинам начнет отделяться хоть один член семьи, появляется угроза утраты «Я», растет тревога, захватывающая всю семью. Серьезное заболевание члена семьи, его длительная госпитализация, угроза его утраты – все это значительно повышает тревогу такой семьи. Семья становится особенно хаотичной, неуправляемой.

Когда в отделении появляется пациент с подобной семейной спецификой, его врача, обладающе-

го личностными чертами, предрасполагающими к профессиональному выгоранию, подстерегает ряд «ловушек».

1. Высокая эмоциональность и отзывчивость. Отличная человеческая черта, крайне необходимая в системе контактов «человек-человек». Чем больше отношения родственников больного опираются на высокую эмоциональность врача, его мессианские качества, обещания, успокаивающие беседы, тем более значительный и быстрый возникает эффект успокоения семьи и настройки ее на сотрудничество. Однако, он так же удивительно кратковременен. Через короткое время семейная тревога вновь растет, и родственники уже требуют от врача той же эмоциональности, той же насыщенности коммуникации, чем невероятно истощают специалиста. Семья чувствует себя обманутой, что рождает объективно не обоснованную агрессию против врача.

2. Как упоминалось выше, члены семьи с семейной тревогой не понимают и не чувствуют свои и чужие личностные границы. Такая семья вторгается в пространство врача в любое, удобное ей, время, и пытается занимать его столько, сколько нужно членам семьи. Они не соблюдают договоренностей, пытаются встречаться с врачом не в официально обозначенные часы, а когда придется и длительность беседы сложно определить. Беседа дает ощущение вязкости, выходит за рамки предмета обсуждения. При этом создается впечатление, что родственники словно бы оттягивают внимание от пациента на себя. Попытка врача структурировать общение вызывает у членов семьи взрыв раздражения, а у специалиста вызывает чувство вины.

3. Так как семья привыкла, что в ней всегда есть кто-то значимый, контролирующий и отвечающий за все, она бессознательно начинает искать такую фигуру в пространстве больницы. Врач, лечащий их родственника, подходит для этой роли. Если врач обладает склонностью отождествляться с другими, высокой собственной тревожностью, высокой степенью ответственности, он легко попадает в подобную семейную динамику. Семейный «эмоциональный клубок» втягивает врача. Он заражается теми же переживаниями, начинает ощущать особую ответственность именно за этого больного. Вместе с семьей он переживает, суетится, привлекает дополнительные средства поддержки. Родственни-

ки больного при этом вдруг отстраняются. Сами они оказываются не готовы к настоящей помощи и поддержке своего близкого. Бессознательно понимая свою недостаточность, они находят того, кто отзывается на их запрос, врача с перечисленными выше чертами, и снижают тем самым свое чувство вины. Получается, что они сделали все, на что способны, а все остальное – лечение, уход, эмоциональная поддержка – должен осуществлять лечащий врач. Врач, в свою очередь, чувствует себя обманутым, очень быстро истощается, становится агрессивным либо равнодушным.

Чтобы предупредить подобные ситуации, со стороны врача более верным был бы вариант спокойного, уравновешенного, средней эмоциональности общения. Врач должен сразу задать рамки взаимодействия. Необходимо транслировать родственникам пациента свою готовность общаться с ними, давать некоторую поддержку, но только в рамках обозначенного времени и только по сути проблемы. Общаться следует мягко, но твердо. Спокойная уверенность снижает семейную тревогу семьи пациента и дает почувствовать границы, которые переходить не следует. При особенно сложных случаях не нужно стесняться и можно попросить помощи у коллег. Еще более удачный вариант – если в учреждении есть специалисты – психологи.

В сущности, синдром профессионального выгорания скорее является результатом сложного взаимодействия личностных особенностей человека, ситуации его межличностных отношений с его профессиональной и рабочей ситуацией, в которой он находится. При этом учет феномена семейной тревоги поможет избежать чрезмерной эмоциональной перегрузки специалиста. Чертами же личности, сохраняющими психологическое здоровье специалиста, защищающими от профессионального выгорания являются: оптимизм, высокая самооценка, интернальный локус контроля, устойчивая Я-концепция, конфликтоустойчивость, увлеченность своим делом, проницательность, целеустремленность и чувство юмора.

Наблюдение за пациентами и членами семей проводилось в отделении острых нарушений мозгового кровообращения ГБУЗ «Республиканская больница им. В.А.Баранова».

Список литературы:

1. Бойко, В.В. Правила эмоционального поведения: Методическое пособие / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 1997. – 172 с.
2. Бойко, В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В.В. Бойко. – М.: Издательский дом «Филинъ», 1996. – 154 с.
3. Бусовикова О. П. Исследование формирования синдрома эмоционального выгорания в профессиональной деятельности социальных работников / О.П. Бусовикова, Т.Н. Мартынова // Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов». – Вып. 2. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2003 – 410 с.
4. Водопьянова, Н.Е. Синдром выгорания. Диагностика и профилактика / Н.Е. Водопьянова, Е.С. Старченкова. – СПб.: Питер: Питер-принт, 2005. – 336 с.
5. Гришина, Н.В. Помогаящие отношения: профессиональные и экзистенциальные проблемы // Психологические проблемы самореализации личности. СПб.: Изд-во Спб. ун-та, 1997 – С. 143-156.
6. Елдышова О.А. Профессиональное выгорание в помогающих профессиях. // Роль служб экстренной психологической помощи по телефону в решении проблемы сиротства в России: I Международная конференция детских телефонов доверия 17–18 ноября 2006 г.: Сборник статей выступлений. – Москва, 2006. – С. 38–41
7. Лэнгле, А. Эмоциональное выгорание с позиций экзистенциального анализа: теоретическое исследование / А. Лэнгле // Вопросы психологии. – 2008. – № 2. – С. 3-16.
8. Нартова-Бочавер С.К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии. – СПб.: Питер, 2008.
9. Орёл В.Е. Феномен «психического выгорания»: теория, проблемы диагностика // Орел, В. Е. Структурно-функциональная организация и генезис психического выгорания: Автореф. ...д-ра пс. н. / В. Е. Орел. – Ярославль, 2005. – 51 с.
10. Орел В. Е. Феномен «выгорания» в зарубежной психологии. Эмпирические исследования / В.Е. Орел // Психологический журнал. – 2001. – № 1. – С. 16-21.
11. Пашук, Н.С. Личностные черты как детерминанты возникновения и развития феномена «психического выгорания» у преподавателей вузов / Н.С. Пашук // Психологический журнал. – 2008. – № 1. – С. 19-24.

12. Райкова Е. Ю. Терапия и профилактика профессионального выгорания у представителей помогающих профессий / Е. Ю. Райкова // Молодой ученый. – 2011. – № 5. Т.2. – С. 92-97.
13. Ронгинская, Т. И. Синдром выгорания в социальных профессиях / Т. И. Ронгинская // Психологический журнал, 2002. – том 23. – № 3. – С. 19-24.
14. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика / Пер. с англ.- М.: Когнито-Центр, 2012. – 496 с.

Karpova S.V., Marusenko I.M.
Petrozavodsk State University

Vaskov A.A.

CVA GBUZ «Republican Hospital named after V.A. Baranova»

FAMILY ANXIETY AS FACTORS CONTRIBUTING TO PROFESSIONAL BURNOUT PHYSICIAN

Summary

In article the risk factors accompanying a syndrome of professional burning out of the doctor are analyzed. Personal factors of emotional burning out and possibility of influence on them of a phenomenon of «family alarm» patients are separately considered. The family characteristic – the carrier of family alarm is given, displays of the given phenomenon in interaction of the doctor and relatives of the patient and possibility of preventive maintenance of the professional burning out connected with it are described.

Keywords: an emotional exhaustion, a syndrome of professional burning out, family alarm, interaction the doctor-patient, a stroke, personal space.

УДК 616.314-084-053.2:612.392.69:546.15

АНАЛІЗ ЯКОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА ІНДИВІДУАЛЬНОЮ ГІГІЄНОЮ ПОРОЖНИНИ РОТА ШКОЛЯРІВ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ В УМОВАХ МІКРОЕЛЕМЕНТОЗІВ ФТОРУ ТА ЙОДУ

Клітинська О.В., Васько А.А.

Ужгородський національний університет

Досліджено якість гігієнічного догляду за порожниною рота серед школярів Ужгородської загальноосвітньої школи № 20, Закарпатської області. Представлений віковий та гендерний розподіл показників якості гігієнічного догляду за ротовою порожниною у обстежених. Встановлено участь батьків у гігієнічному догляді за порожниною рота власних дітей.
Ключові слова: профілактика стоматологічних захворювань, школярі, гігієна порожнини рота, участь батьків.

Актуальність теми. Дитяча стоматологія за останні кілька років отримала значний поштовх до позитивної динаміки та вийшла на новий виток еволюції надання високоякісної стоматологічної допомоги дітям. Зросла кількість заходів, що направлені на профілактику захворювань зубо-щелепового апарату у дітей та зниження захворюваності на карієс. Запроваджені програми з навчання гігієнічного догляду за порожниною рота. Впроваджені уроки гігієни у навчальних закладах міста та області [1, 5, 8].

Слід зауважити, що місто Ужгород та Закарпатська область розміщуються в ендемічній зоні з значним дефіцитом мікро- та макроелементів в питній воді, ґрунті, продуктах харчування [2, 4, 6, 10].

Численні дослідження свідчать, що ряд чинників (екологічні, геохімічні, кліматичні тощо) значною мірою впливають на загальний стан організму, в тому числі і на стан зубо-щелепової та кісткової систем, стан слизової оболонки порожнини рота. Як наслідок – мешканці ендемічних зон більш схильні до, карієсу, захворювань тканин пародонта та зубо-щелепових аномалій і деформацій. [3, 7, 9, 10]

Важливим залишається також систематичний контроль стану зубо-щелепового апарату дітей їх батьками, чи особами, що їх замінюють, адже най-

більш ефективним та економічно виправданим, з точки зору профілактики стоматологічних захворювань, є раціональна гігієна порожнини рота [2, 9, 10].

Мета дослідження: встановити участь батьків у гігієнічному догляді за порожниною рота власних дітей та визначити ефективність даної участі.

Методи і матеріали. Було проведено епідеміологічний стоматологічний огляд 430 учнів Ужгородської загальноосвітньої школи № 20, Закарпатської області, віком від 6 до 17 років. Серед них 223 (52%) дівчини і 209 (48%) хлопчиків. При опитуванні школярів з'ясували чи приймають участь у гігієнічному догляді за порожниною рота батьки та в якій мірі, чи контролюють стан порожнини рота.

Результати дослідження та їх обговорення. Усіх обстежених було розділено на вікові групи (див. рис. 1).

Школярів 5-6 років було 42 особи, серед яких 21 хлопчик і 21 дівчинка; віком 7-9 років було 54 дитини, а саме: 26 хлопчиків та 28 дівчат, у віці 10-12 років обстежено 102 осіб, зокрема, 49 хлопчиків та 52 дівчинки, 133 підлітка віком 13-15 років, серед яких 70 хлопчиків та 47 дівчаток, а у віці 16-17 років було обстежено 99 пацієнтів, зокрема, 50 хлопчиків та 49 дівчат.

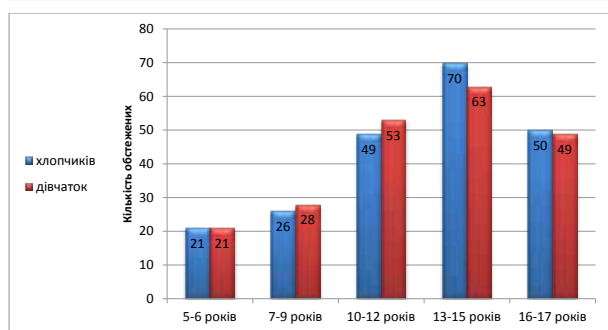


Рис. 1. Розподіл обстежених за віком та статтю

В залежності від відповідей обстежених було виділено 5 груп, щодо участі батьків у гігієнічному догляді за станом зубо-щелепового апарату дітей, а саме:

В першій групі батьки контролюють якість догляду за порожниною рота, періодично використовують стоматологічний зонд при огляді порожнини рота; в другій групі батьки контролюють якість чищення, інколи вносять корективи в процес догляду за порожниною рота; в третій групі батьки нагадують про необхідність чищення зубів, або ж цікавляться, чи дитина вже почистила; в четвертій групі батьки не контролюють процес чищення зубів, проте систематично відвідують стоматолога; у п'ятій групі батьки взагалі не беруть участі у процесі догляду за порожниною рота.

Для визначення якості гігієни порожнини рота проводили зафарбовування м'якого зубного нальоту рідиною Plaviso (VOCO, Німеччина). Результати наведені в таблиці 1.

Учась у гігієнічному догляді за порожниною рота та станом зубо-щелепового апарату дітей їх батьками чи особами, що їх замінюють виявилися наступним: з 430 обстежених тільки 2 обстежених

повідомили, що періодично батьки оглядають порожнину рота при цьому користуються стоматологічним зондом (група 5-6 років). 6 обстежених сказали, що батьки контролюють процес чищення зубів, та вносять корективи (група 7-9 років). 7 обстежених зауважили, що батьки нагадують їм почистити зуби, або ж цікавляться тим, чи вони вже почистили (група 10-12 років). Ще 7 обстежених зазначили, що батьки не контролюють процес, якість та періодичність чищення зубів, проте, що пів року відвідують стоматолога (група 13-15 років). 408 обстежених відмічають, що їхні батьки взагалі не беруть участі у процесі догляду за порожниною рота (група 16-17 років).

Слід відмітити, що серед досліджуваної групи школярів батьки здійснюють контроль гігієнічного догляду тільки у віковому діапазоні з 6 до 9 років. Жоден з опитаних з старше 10 років не відмічав, що батьки контролюють, чи раніше контролювали процес гігієнічного догляду за порожниною рота.

Також серед підлітків присутній гендерний розподіл якості гігієнічного стану порожнини рота. У дівчаток, 14 років і більше, показники виявились дещо вищими, ніж у хлопчиків.

Висновки. Проведені дослідження свідчать, що батьки, чи особи, що виховують дітей, дуже мало значення надають необхідності контролю за станом ротової порожнини у дітей. Враховуючи те, що діти самі не в змозі оцінити рівень небезпеки виникнення захворювань через недостатній гігієнічний догляд, зростає чинник ризику формування та прогресування основних стоматологічних захворювань у дітей. Беручи до уваги результати дослідження слід впроваджувати активні методи інформування батьків та осіб, що займаються вихованням дітей. Поширювати інформацію про необхідність догляду за порожниною рота, проводити інформативні бесіди при зверненні до лікаря стоматолога.

Таблиця 1

Гігієнічний стан порожнини рота у досліджуваних осіб

Гігієнічний індекс	Хлопчики (n=207)		Дівчата (n=223)		Всього (n=430)	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Хороший	32	15	50	22	81	19
Задовільний	30	14	57	26	86	20
Незадовільний	53	26	34	15	87	20
Поганий	48	24	30	15	80	19
Дуже поганий	44	21	52	22	96	22
Разом	207	48,2	223	51,8	430	100

Список літератури:

1. Бойко В.В. Психология и менеджмент в стоматологии / В.В.Бойко // «Клиника «под ключ» – Санкт-Петербург, 2009. – 997 с.
2. Клітинська О.В. Аналіз поширеності карієсу у дітей дошкільного віку міста Ужгорода./ О.В.Клітинська, Е.Й. Дячук // Матеріали науково-практичної конференції «Актуальні питання стоматології сьогодні». – Тернопіль. – 2010. – С. 24-25
3. Лемко І.С. К вопросу природных биогеохимических провинций в регионах с наличием минеральных вод/ И.С.Лемко, Л.П. Киртич, Л.В.Дичка // «Биометеорология человека»: Материалы конгресса. – Санкт-Петербург, 2010. – С. 128-129
4. Грохольський А.П. Назубные отложения: их влияние на зубы, околозубные ткани и организм./ Грохольський А.П., Колода Н.А., Центило Т.Д. // Киев: Здоров'я, 2000. – 160 с.
5. Персин Л.С. Совершенствование методов диагностики зубочелюстных аномалий / Л.С.Персин, Г.В. Кузнецова, И.В. Попова // Стоматология. – 2006. – № 1. – С. 50-53.
6. Персин Л.С. Стоматология детского возраста. / Персин Л.С., Елизарова В.М., Дьякова С.В. // М.: – Медицина, – 2003 г. – 345 с.
7. Scully C. Color atlas of oral diseases in children and adolescents / C. Scully // TMIPL – 2011. – 127 p.
8. Mitchel L. OXFORD Handbook of clinical Dentistry/ L.Mitchel, D. Mitchel // A with contributions from Lorna McCaul. – 2009. – 775 p.
9. Loe H. Oral hygiene in the prevention of caries and periodontal disease./ H. Loe.//Int. Dent. J. – 2000. – № 50(3). – P. 129-139.
10. Wu CD. Evaluation of the safety and efficacy of over-the-counter oral hygiene products for the reduction and control of plaque and gingivitis./ C.D.Wu, E.D.Savitt // Periodontol. – 2008. – P. 28-35

Клітинська О.В., Васюк А.А.

Ужгородський національний університет

АНАЛИЗ КАЧЕСТВА КОНТРОЛЯ НАД ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ГИГИЕНОЙ ПОЛОСТИ РТА ШКОЛЬНИКОВ, ПРОЖИВАЮЩИХ В УСЛОВИЯХ МИКРОЕЛЕМЕНТОЗОВ ФТОРА И ЙОДА

Аннотация

Исследовано качество гигиенического ухода за полостью рта школьников Ужгородской общеобразовательной школы № 20, Закарпатской области. Представлено распределение по возрасту и полу с определением показателей качества гигиенического ухода за полостью рта. Описано участие родителей в гигиеническом уходе за полостью рта своих детей.

Ключевые слова: профилактика стоматологических заболеваний, школьники, гигиена, участие родителей.

Klitynska O.V., Vasko A.A.

Uzhhorod National University

QUALITY CONTROL ANALYSIS OF THE STUDENTS INDIVIDUAL DENTAL HYGIENE, WHO LIVE IN THE CONDITIONS OF FLUORINE AND IODINE DEFICIENCY

Summary

Studies show that parents or persons raising children, very little importance to the need to control the state of the mouth in children. Given that most children are not able to assess the level of risk of disease due to lack of hygienic care, condition monitoring function of the mouth the entire responsibility of the parents. Taking into account the results of the study should be implemented active methods to inform parents and individuals involved in the education of children. Spread the word about the need for oral health care, conduct informative conversation when referring to the dentist.

Keywords: hygienic oral care, students, hygiene, quality of care, the degree of parental involvement.

УДК 616 [08-039.71+053.5].314-002:612.392.69

ВПЛИВ РЕМІНЕРАЛІЗУЮЧОЇ ТЕРАПІЇ ТВЕРДИХ ТКАНИН ЗУБІВ У ДІТЕЙ З ВАДАМИ СЛУХУ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ В УМОВАХ БІОГЕОХІМІЧНОГО ДЕФІЦИТУ ФТОРУ ТА ЙОДУ

Клітинська О.В., Корень І.М.

Ужгородський національний університет

Наведені дані епідеміологічного стоматологічного дослідження дітей з вадами слуху, які проживають в школі-інтернаті міста Ужгород. Представлені результати клінічного застосування препаратів для ремінералізуючої терапії твердих тканин зубів змінного та постійного прикусу у дітей з вадами слуху, які постійно проживають в умовах біогеохімічного дефіциту фтору та йоду. Встановлено, що у всіх 68 дітей при поширеності карієса 100% поширеність вогнещевої демінералізації емалі становить 48,5%.

Ключові слова: діти, порушеннями слуху, ураження твердих тканин зубів, профілактика стоматологічних захворювань, йод-фтор дефіцит.

Актуальність теми. Вади загальносоматичного здоров'я мають беззаперечний вплив на формування та прогресування стоматологічної захворюваності [5]. Впродовж останніх десятиліть частіше спостерігаються випадки вродженої глухоти у дітей та втрата слуху в ранньому дитинстві [1]. Особливо чітко такий зв'язок виявляється у дітей, при цьому стан зубів значною мірою віддзеркалює особливості розвитку дитини, рівень її загального здоров'я та стан внутрішніх органів. Згідно з даними ВООЗ, 278 мільйонів людей у світі страждає глухотою або має проблеми зі слухом [1].

Вади слуху спричиняють інвалідизацію, що вважає нормальній життєдіяльності та соціальної адаптації людини, особливо мовлення як однієї з важливих функцій людини, що реалізується із за-

лученням щелепно-лицевого апарату, яке значною мірою впливає на формування стоматологічного здоров'я дитини. Найбільш несприятливою є ситуація в регіонах біогеохімічного дефіциту таких мікроелементів як фтор, йод, кальцій, магній, зокрема в Закарпатській області, де поширеність карієсу складає 96-99% [5,6,9].

Мета дослідження – підвищення рівня стоматологічного здоров'я у дітей з захворюваннями органів слуху, шляхом проведення ремінералізуючої терапії твердих тканин зубів змінного та постійного прикусу різними препаратами зі встановленням їх ефективності.

Матеріали і методи дослідження. Відповідно до мети та завдань дослідження, було здійснено обстеження 68 дітей віком від 6 до 18 років з вадами слуху з них 26 дівчат (38,3%) та 42 хлопчики (61,8%).

Усі обстежені є учнями спеціалізованої школи-інтернату з вадами слуху м. Ужгород.

Обстеження та лікування проводилося в клініці дитячої дентальної гігієни на базі стоматологічного факультету Ужгородського національного університету.

З метою визначення факторів ризику стоматологічного здоров'я дітей з вадами слуху було вивчено поширеність та ступінь функціональних порушень жування, дихання, ковтання, зімкнутих губ, стан скронево-нижньощелепового суглоба та присінку порожнини рота. Ураженість твердих тканин зубів вивчали за показниками поширеності та інтенсивності карієсу (кп+КПВ; КПВ), активності каріозного процесу за Т.Ф.Виноградовою [2]. Стан гігієни порожнини рота оцінювали за показниками гігієнічних індексів Федорова-Володкіної, Грін-Вермільйона [7]. Оцінку стану тканин пародонта здійснювали за результатами огляду та показниками індекса ПМА (РМА) – папілярно-маргінально-альвеолярного індексу [7].

Проведено комплекс заходів екзогенної медикаментозної профілактики, що включає диференційоване застосування препарату «Remin-Pro» (VOCO, Німеччина) у дітей в період змінного прикусу, шляхом втирання зубною щіткою впродовж двох хвилин три рази на тиждень та аплікації лаку «Біфлюорид-12» (VOCO, Німеччина) в постійному прикусі, один раз на місяць, курсом три місяці [3, 4, 8]. Контроль огляд проводився через 6 місяців.

Результати. Отримані результати аналізу даних анамнезу дітей залежно від характеру порушень слуху показали, що у 55 дітей (80,9%) має місце туговухість; у 13 дітей (19,1%) – глухота.

При визначенні стану твердих тканин зубів у обстежених дітей з вадами слуху, встановлено, що поширеність карієсу становить 100% (68 дітей).

При оцінці інтенсивності карієсу у період змінного прикусу у дітей 6-7 років становить $8,3 \pm 0,1$, у дітей 8-9 років – $9,8 \pm 0,1$; а у дітей 10-11 років – $13,4 \pm 0,1$ (Див. таб.1).

Встановлено, що інтенсивність карієсу у період постійного прикусу в дітей 12-13 років становить $8,3 \pm 0,1$, у віці 14-15 років – $8,9 \pm 0,1$, найвищий показник інтенсивності карієсу $9,5 \pm 0,1$ у дітей 16-18 років (Див. таб.2)

Вогнещева демінералізація емалі спостерігається у 48,5% дітей з вадами слуху.

Стан гігієни порожнини рота за індексом Федорова-Володкіної у контрольній групі дітей був оцінений як задовільний у 16,2%, незадовільний – у 2,9%. При визначенні індексу РМА найбільший по-

казник запалення ясен становить 20,6 %, що відповідає легкому ступеню гінгівіту. При визначенні індексної оцінки гігієни порожнини рота за допомогою проби Шиллера-Писарева з'ясовано, що у 36,7 % обстежених гарний гігієнічний стан, а у 10% – погана гігієна порожнини рота.

У результаті порівняльного аналізу функцій порожнини рота у дітей з вадами слуху був виявлений комплекс дисфункцій стану зубо-щелепної системи. Обстеження присінку порожнини рота дозволили з'ясувати, що наявність мілкого присінку діагностовано у 25%, коротка вуздечка язика – у 16,2%, високе прикріплення вуздечки нижньої губи у 7,4%, а у 10,3% – низьке прикріплення вуздечки верхньої губи.

На підставі клінічного аналізу діагностовано, що глибокий, перехресний і дистальний прикус становлять по 8,8 %, найменший показник 1,5% становить відкритий прикус, відмічено наявність скупченості зубів у 70,6% більше в різцевих сегментах і наявність проміжків 72 %

За станом соматичного здоров'я, визначено, що окрім потреби в стоматологічному лікуванні, беззаперечною є потреба в консультації загальних спеціалістів насамперед ЛОР – лікаря – 94,1%, невропатолога – 27,9%, терапевта – 10,3%.

Отримані результати в кожній із досліджуваних груп оцінювали через 6 місяців після початку проведення лікувально-профілактичних заходів. Карієспрофілактична ефективність запроваджених лікувально-профілактичних методів підтверджується достовірно нижчими значеннями індексів КПВ+кп та КПВ та відсутністю появи нових каріозних порожнин, збереження герметика в місцях герметизації фісур, а також значне зменшення площі вогнещевої демінералізації емалі (у 31 %), навіть до повного її зникнення (у 17,5 %). Запровадження уроків гігієни із залученням медичного та педагогічного колективу школи-інтернату, контроль якості дотримання гігієни порожнини рота та застосування індивідуально призначених засобів гігієни у дітей сприяли зменшенню показників гігієнічних індексів Федорова -Володкіної ($p < 0,05$) (15,1%; 11,6%; 1,9%; 3,3%, 6,5%) та індексу РМА (3,1%, 17,3%, 11,5%, 3% $p < 0,05$). Отже, можна відзначити, що запропонована диференційована схема лікування та профілактики виникнення основних стоматологічних захворювань у дітей віком від 6 до 18 років, які мають вади слуху є ефективною і може бути запропонована в практику дитячої стоматології.

Висновки. Запровадження індивідуалізованої схеми профілактики та лікування стоматологічних

Таблиця 1

Інтенсивність карієсу у обстежених дітей з вадами слуху в період змінного прикусу

Вікові групи (роки)	Інтенсивність карієсу (КПВ+ кп)					
	к	п	К	П	В	КПВ+кп
6-7 (n=5)	$4,3 \pm 0,1$	$2,5 \pm 0,1$	$1,0 \pm 0,1$	0,5	-	$8,3 \pm 0,1$
8-9 (n=9)	$3,3 \pm 0,1$	$3,5 \pm 0,1$	$2,0 \pm 0,1$	$1,0 \pm 0,1$	-	$9,8 \pm 0,1$
10-11 (n=12)	$6,0 \pm 0,1$	$2,1 \pm 0,1$	$2,0 \pm 0,1$	$3,3 \pm 0,1$	-	$13,4 \pm 0,1$

Таблиця 2

Інтенсивність карієсу у обстежених дітей з вадами слуху в період постійного прикусу

Вікові групи (роки)	Інтенсивність карієсу			
	Структура КПВ			КПВ
	К	П	В	
12-13 (n=12)	$4,7 \pm 0,1$	$3,6 \pm 0,1$	-	$8,3 \pm 0,1$
14-15 (n=8)	$4,8 \pm 0,1$	$4,1 \pm 0,1$	-	$8,9 \pm 0,1$
16-18 (n=22)	$5,6 \pm 0,1$	$3,9 \pm 0,1$	-	$9,5 \pm 0,1$

захворювань у дітей з вадами слуху через 6 місяців показало високу клінічну ефективність: зменшення приросту інтенсивності карієсу зубів та значне зниження імовірності формування та прогресування карієсу і захворювань тканин пародонта, підвищення показників індексу рівня стоматологічної допомоги; покращення стану гігієни порожнини рота за показниками гігієнічних індексів та тканин пародонта за показниками індексу ПМА.

Диференційоване застосування препаратів «Remin-Pro» (VOCO, Німеччина) в змінному прикусі та лаку «Біфлюорид-12 в постійному прикусі з метою ремінералізації твердих тканин в дітей з вадами слуху довело високу клінічну ремінералізуючу ефективність протягом 6 місяців, яка характеризувалась відсутністю нових каріозних уражень, та значне зменшення площі вогнецевої демінералізації емалі (у 31 %), навіть до повного її зникнення (у 17,5 %).

Список літератури:

1. Бабиева Л. Г. Педагогические условия социальной адаптации неслышащих детей с задержкой психического развития /Л.Г.Бабиева : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.01 /. – Владикавказ, [2008. – 22 с].
2. Виноградова Т.Ф. Диспансеризация детей у стоматолога. М.: «Медицина», [1988. – 243 с].
3. Кіндрат Г. В. Особливості формування і перебігу карієсу зубів III ступеня активності у дітей різного віку та корекція лікування залежно від рівня соматичного здоров'я (клініко-експериментальне дослідження) : Дис... канд. наук: 14.01.22 – [2009. – 134 с.]
4. Кисельникова Л.П. Перспективы местного применения фторидов в клинической стоматологии. / Л.П.Кисельникова // Маэстро стоматолога . – 2007. – № 2 (26). – [С. 18-22].
5. Клітинська О.В. Соціально-екологічне обґрунтування розробки та впровадження профілактики карієсу та захворювань тканин пародонта у дітей Закарпаття /О.В. Клітинська // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції стоматологів „Застосування сучасних методів діагностики, лікування та профілактики в стоматології”. – Ужгород 2011. – [С. 89-90]
6. Клітинська О.В. Епідеміологічний аналіз визначення факторів ризику розвитку стоматологічних захворювань у дітей Закарпаття/ О.В.Клітинська // Вісник проблем біології та медицини – 2012 – № 4, том 1 (94) – [С. 194–198]
7. Леус П.А. Клиническая индексная оценка стоматологического статуса: учеб.-метод. пособие . – Минск: БГМУ, [2009. – 60 с.]
8. Леус П.А. Профилактическая коммунальная стоматология. – М.: «Мед книга», [2008. – 444 с.]
9. Миرونюк Н.І. Проблема йодного дефіциту та його подолання у населення Західного регіону України : автореф.дис. на здобуття наукового ступеня канд.мед.наук : спец.14.01.14 «Педіатрія» Київ, [2008 – 23 с.]

Клітинська О.В., Корень І.М.

Ужгородський національний університет

ВЛИЯНИЕ РЕМИНЕРАЛИЗИРУЮЩЕЙ ТЕРАПИИ ТВЕРДЫХ ТКАНЕЙ ЗУБОВ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА, КОТОРЫЕ ЖИВУТ НА ТЕРРИТОРИИ БИОГЕОХИМИЧЕСКОГО ДЕФИЦИТА ФТОРА И ЙОДА

Аннотация

Наведены данные эпидемиологического исследования детей с нарушением слуха, которые проживают в школе-интернате города Ужгорода. Представлены результаты клинического применения препаратов для реминерализующей терапии твердых тканей зубов сменного и постоянного прикуса у детей с нарушением слуха, которые постоянно проживают на территориях фтор-йодистого дефицита. Доведено, что при распространенности кариеса 100%, очаговая деминерализация составляет 48,5%.

Ключевые слова: дети, нарушение слуха, поражение твердых тканей зубов, профилактика стоматологических заболеваний, йод-фтор дефицит.

Klitynska O.V., Koren I.M.

Uzhhorod National University

EFFECT OF TREATMENT REMINERALIZUYUCHOYI HARD TISSUE OF TEETH IN CHILDREN WITH HEARING DISABILITIES, WHO LIVE UNDER CONDITIONS OF BIOGEOCHEMICAL DEFICIT FLUORINE AND IODINE

Summary

Imposed by the epidemiological studies of children with hearing impairments who live in a boarding school of the city of Uzhgorod. The results of the clinical use of drugs for the treatment of hard tissue remineralizing teeth replaceable and permanent dentition in children s hearing impaired who are permanent residents from territories fluoro- iodide deffitsita . Informed that when grafting caries 100%, alopecia demineralization is 48.5%.

Keywords: children, hearing loss, loss of solid Kanei teeth, prevention of dental diseases, iodine deficiency-fluoro.

СОЦІАЛЬНІ НАУКИ



ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОЛОДОЇ СІМ'Ї

Шаповал І.Г., Батрак А.О.

Національний авіаційний університет

Досліджуються проблеми становлення та розвитку молоді сім'я які пов'язані з різними аспектами суспільного та особистісного життя. Розглядаються деякі напрямки спеціальної підготовки молоді до шлюбу та сімейного життя.

Ключові слова: сім'я, шлюбно-сімейні відносини, сучасна сім'я, сімейні відносини.

Актуальність даної теми закладається в тому, що Україна опинилась один на один з демографічною кризою та соціально-економічними проблемами. Під загрозою перебуває інтелектуальний потенціал та моральність народу, причиною цього є різке зниженням життєвого рівня сімей в Україні. Прибутки населення зростають повільно, а ціни випереджають темпи їх зростання. За таких умов необхідним є дослідження сучасної сім'ї та пошук ресурсів, щоб подолати ці та інші негативні явища.

Аналіз основних публікацій. Саме над пошуком ресурсів для подолання всіх проблем в шлюбно-сімейних відносинах, зазначимо, що проблеми виникають не тільки на економічному підґрунті, а й в багатьох інших напрямках, займалися такі науковці, як: А.І. Антонов, С.В. Кратохвиль, Т.В. Буленко, Ю.Е. Альошина, Т.В. Буленко, С.М. Оксамитна, С.А. Лавріненко, Н.В. Туленков, М.О. Балакірева та інші

Метою даної статті є дослідження та визначення причин, які мають вплив на формування молоді сім'ї, причини які впливають на стабільність та сталість шлюбно-сімейних відносин.

Виклад головного матеріалу. Сім'я – головний осередок суспільства, вона є його активним елементом. Кожний член сім'ї входить в різні соціальні об'єднання, в різні соціальні групи. Суспільство за допомогою сім'ї виконує одну із своїх функцій – самовідтворення. Найбільше суспільне багатство, що створюється в сім'ї є людина, тут вона народжується і формується як особистість. Це та первинна клітинка, з котрої розпочинається будь-яке суспільство. Немає країни без сім'ї, сімейно-родинних відносин. Саме рівень розвитку сім'ї разом з характером праці зумовлюють суспільний порядок, за яким живуть люди в різних державах, за різних історичних умов.

Сім'я – це мала соціальна група, що має історично означену організацію, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення [4, с. 345]. Як соціальний феномен сім'я пройшла складний шлях історичного розвитку. Історично змінювались типи її форми сім'ї, ролі чоловіка та дружини, методи виховання дітей тощо. Навіть за часів Античності вчені-філософи намагались пояснити, що таке сім'я. За Аристотелем, сім'я – перша форма спілкування людей, вона є первинним осередком, з якого виникла держава. Об'єднання кількох сімей грецький мислитель називає «поселенням», вважаючи його перехідною формою від сім'ї до держави [1, с. 60-72].

Відповідно до суспільного розвитку, сім'я впливає на стосунки в суспільстві й на всі процеси соціального життя. Зміни, які відбувались та відбуваються в українському суспільстві зачепили й інститут сім'ї. Науковці котрі займаються проблемами шлюбно-сімейних стосунків визначають наступні тенденції розвитку сучасної сім'ї: збільшення кількості розлучень; збільшення кількості неповних сімей та дітей, народжених поза шлюбом; зниження рівня народжуваності; зменшення

середньої тривалості шлюбу; відкладання часу вступу до шлюбу; збільшення кількості самотніх людей, які не одружуються; зменшення кількості повторних шлюбів; проживання подружніх пар без оформлення шлюбу; зміна відносин між дітьми та батьками (вони стали більш гнучкими, рухливими та рівноправними).

За даними Всеукраїнського перепису 2001 р. в Україні все більше поширюється одинокі сім'я. Майже дві третини українських родин (62,4%) мають сьогодні лише одну дитину, у кожній третій родині – двоє дітей, а сімей з трьома і більше дітьми лише 6,3%. Кожна десята українська родина є неповною. Причому більше таких сімей проживає в місті (12%), в селі – відповідно, менше (6,9%). У більшості неповних родин (88,5%) дітей виховує мати. Збільшується кількість дітей народжених матерями без реєстрації шлюбу (16,7% від загальної кількості новонароджених) [6]. Ці явища значною мірою зумовлені погіршенням економічних умов існування. Моніторингове обстеження, проведене Інститутом соціології НАН України 2003 р., показало, що практично половина українських родин (46%) відносять себе до «злидених або бідних». Зубожіння населення унеможливило реалізацію господарсько-побутової функції сім'ї. Більшість сучасних сімей не можуть задовольнити свої побутові потреби, зокрема забезпечити дітям культурний розвиток, відпочинок, оздоровлення.

Нестабільна економічна ситуація в Україні та, відповідно, несвоєчасне становлення економічної самостійності, змушує молодь вступати в шлюб та народжувати дітей з настанням «кращих часів». Наприклад, 2/5 опитуваних вважають, що «заводити зараз дітей безвідповідально». У зв'язку з цим поширюються неупорядковані форми статевих стосунків, що в свою чергу негативно впливають на сімейно-шлюбну орієнтацію, порушують репродуктивне здоров'я жінок, призводять до «вимушених шлюбів», безшлюбного материнства.

Поряд з проблемами економічної нестабільності та соціальної мало захищеності, з'являється проблема психологічної вразливості. І це породжує дезорганізацію, конфлікти та внутрішні деструктивні процеси в сім'ї, та як наслідок розпад. Внаслідок цього – страждання всіх членів сім'ї, нервові захворювання (зменщується тривалість життя людей), асоціальна (девіантна) поведінка, безпритульність дітей, безвідповідальність, байдужість, жорстокість батьків та дітей.

На даний момент це являється важливою проблемою – сучасна сім'я намагається, не тільки зберегти, а й відновити своє головне завдання – виховання дитини: забезпечити її належними умовами для фізичного, морального й духовного розвитку. Молода сім'я потребує поряд з матеріальною, так і педагогічну та культурологічну допомогу. У зв'язку з цим стає зрозумілою необхідність підтримки при підготовці молоді до подружнього життя, яку слід розглядати як складову частину роботи щодо зміцнення сім'ї та піднесення її соціальної активності [10, с. 14-23].

Сучасний стан речей вимагає, щоб суспільнозначимою роботою було охоплено якомога більше молодих

людей, а також були чітко визначені її цілі, методи, форми і можливості, саме серед важливих проблем зміцнення стабільності Української держави, важливе місце займає формування відповідальності один за одного та стабільності молодих сімей.

Вчені-практики, що займаються проблемами розвитку шлюбно-сімейних стосунків, розробили декілька напрямків спеціальної підготовки молоді до шлюбу та сімейного життя, які в подальшому дадуть позитивні наслідки в готовності до подружнього життя, визначення в подальшому стабільність і тривалість існування сім'ї. Цими напрямками є:

- підвищення відповідальності молоді саме у шлюбно-сімейних стосунках, а також щодо батьківства;
- формування здорового способу життя;
- формування психологічної компетентності щодо особливостей взаємин у сім'ї;
- висвітлення питань раціонального ведення господарства, ефективного організації бюджету сім'ї [8].

Метою підготовки до вступу в шлюб є формування у людини потреби в сім'ї, що проявляється в бажанні мати повноцінну сім'ю, та нести за неї відповідальність. Адже потреба молоді мати власну сім'ю – це потреба яка відповідає соціальній сутності людини та її об'єктивному призначенню, у традиційній, суспільно значимій формі реалізації і організації особистого життя. Це перш за все, потреба поєднати своє життя з життям іншої людини (особи протилежної статі) з метою досягнення традиційних «вічних» цілей людського існування (це – кохати, мати дітей, у досягненні сімейного затишку і щастя, спільній праці, підтримка здоров'я, спілкування із близькими і рідними людьми). Справжній життєвий успіх полягає у поєднанні двох інтересів в один, особистого і суспільного, у життєдіяльності людини. Він приходить до тих, хто прагне проявити себе у праці, суспільній діяльності, у сім'ї, особистому житті в українському суспільстві – реалізувати якості хорошого сім'янина. Молода сім'я проходить процес соціалізації котра проявляється у формуванні внутрішньо-сімейних та позасімейних відносин, вироблення спільних ціннісних орієнтацій, звичок молодого подружжя, зближення їхніх точок зору, уявлень і т.п.

Молода сім'я повинне розуміти, що відмінності між чоловіком та жінкою – це по-суті те, що дозволяє нам розвиватись. Молоді люди повинні розуміти, що всі люди різні, що не існує у світі двох однакових людей, навіть не існує людей із двома однаковими відбитками пальців, отже, це вже вказує на те, що всі люди різні. Отже, завжди потрібно звертати увагу та враховувати риси характеру та типи темпераменту іншої людини в ході спілкування та в процесі взаємовідносин з нею.

Висновок. Членам новоствореної сім'ї частіше потрібно згадувати, що перемога одного у вирішенні суперечок – це поразка іншого, коханої людини і також слід пам'ятати, що сім'я – це відсутність проявів “Я”, сім'я формує – “Ми”. Завжди слід прислухатися та чути думку й позицію іншої людини і саме тоді пристосування один до одного виявиться успішним.

За висновками багатьох спостереження та дослідження, молода сім'я, на всіх етапах свого формування вирішує безліч важливих завдань. Молода сім'я, стикається з гострими проблемами соціально-економічного, житлового, побутового та інтимно характеру. Невизначене майбутнє, нестабільність заробітків, непідготовленість до сімейного життя – це все має вплив на внутрішньо сімейні процеси, та на характер взаємовідносин членів сім'ї та оточуючим середовищем і т.п. В Україні є доволі популярними дослідження молоді сім'ї [11, с. 80-84], сама сім'я є одним із вирішальних чинників у становленні та розвитку нашого Українського суспільства.

У нормальній, благополучній сім'ї всі ці завдання-перешкоди, як правило, мають раціональні способи розв'язання які не зачіпаючи інтересів один одного. Коли фізично та морально здорова сім'я, успішно проходить перший етап її розвитку та становлення, зростає без страхів та застережень та стає вільною в подальшому розвитку.

Отже, процеси становлення, формування і розвитку сучасної сім'ї проходять у досить складних та суперечливих умовах. Вони характеризуються зміною суспільних відносин, що передбачає необхідність подальшого з'ясування особливостей підготовки молоді до створення молоді сім'ї.

Список літератури:

1. Алешина Ю.Е. Цикл развития семьи: Исследования и проблемы / Вестник МГУ. Психология. Сер. 14.2004. – № 2. – С. 60-72
2. Алексеев Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах // Український соціум. К.: 2002. – 143 с.
3. Антонов А.И. Кризис семьи и пути его преодоления / Антонов А.И., Борисов А.Л. – М.: Прогресс, 2007. – С. 86
4. Антонов А.И., Борисов А.Л. Кризис семьи и пути его преодоления. – М., 2007. – 345 с.
5. Буленко Т.В. Соціально-психологічні основи функціонування сучасної сім'ї. - Київ, 2005. – С. 52-53
6. Дані всеукраїнського перепису, збірник «Склад населення України за шлюбним станом» наведені дані про склад постійного міського та сільського населення за шлюбним станом по Україні, Автономній Республіці Крим, областях, м. Києву, Севастопольській міськраді.»
7. Листопад О. А. Соц. аналіз проблем сучасної студентської сім'ї // Південноукр. днрж. пед. ін-т ім.
8. Пірен М.І. Конфліктологія : Підручник. – К.: МАУП, 2007. – 360 с.
9. Ушинського. Наук. вісник.:1999. Вип.8-9, с. 125-128
10. Українське суспільство: десять років незалежності (соціальний моніторинг та коментар науковців) За ред. В.М.Ворони, М.О.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2001. – 662 с
11. Яблонська Т.М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні // Український соціум. – 2004. – № 2(4).

Шаповал І.Г., Батрак А.А.

Национальный авиационный университет

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ МОЛОДОЙ СЕМЬИ

Аннотация

Исследуются проблемы становления и развития молодой семьи которые связаны с разными аспектами общественной и личностной жизни. Рассматриваются некоторые направления специальной подготовки молодежи к браку и семейной жизни.

Ключевые слова: семья, брачно-семейные отношения, современная семья, семейные отношения.

Shapoval I.G., Batrak A.A.
National Aviation University

PROBLEMS OF FORMATION OF A YOUNG FAMILY

Summary

The problems of formation and development of the young family are related to various aspects of social and personal life. We consider some special areas of preparing young people for marriage and family life.

Keywords: family, marriage and family relations, modern family, family relations.

УДК 316.485.26:32(045)

ПРОБЛЕМА ВІЙНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Грищенко Н.І., Мінчук Т.В.
Національний авіаційний університет

Стаття присвячена аналізу проблем визначення та пояснення війни як соціально-політичного явища. Проводиться аналіз та досліджуються особливості ведення інформаційних воєн для досягнення політичної переваги у XXI столітті. Визначені напрями для подальшого дослідження цієї проблеми.

Ключові слова: війна, інформаційна війна, протиріччя, анексія, міжнародних конфлікт, глобалізація.

Феномен війни як предмет наукового дослідження розглядається та вивчається з соціологічного, філософського та етичного погляду. Війна, її прояви та характеристики відносяться до найважливіших подій у житті як окремої людини, так і всього людства загалом. У соціологічному аспекті простежується багатоплановість визначення феномену війни. У сучасній соціокультурній парадигмі помітним є розходження між колишнім визначенням війни як «збройним насильством, яке супроводжується кровопролиттям» та її новим розумінням як «неозброєне насильство».

Актуальність даної проблеми визначається пересічним науково-теоретичним значенням саме у сучасний період розвитку. У XXI столітті війни перетворюються із засобу знищення військової могутності певної держави (чи групи держав) на знаряддя винищення насамперед мирного населення. Війни руйнують матеріальну і духовну культуру, створену не одним десятиліттям поколінь людей, виснажують економічні і фінансові ресурси суспільства та змінюють його структуру.

Питання інформаційного протистояння є дуже актуальним у сучасній соціологічній науці, воно потребує багатоаспектного вивчення проблеми воєно-політичного протистояння засобами інформаційної війни.

Мета дослідження: розкрити та охарактеризувати сутність поняття «війни» у глобалізованому суспільстві, визначити ступінь оперативності та ефективності його застосування, проаналізувати засоби та способи ведення інформаційних воєн у XXI столітті.

Проблематика, що пов'язана з розглядом небезпеки ведення війн як в XX, так і в XXI століттях, досліджувалась і продовжує досліджуватися багатьма вченими у різних галузях науки. Основна частина робіт присвячена розкриттю філософії та природи війни. Це перш за все роботи філософів французької школи філософії війни (Ж. де Шабре, Р. Анрі), німецької (К. фон Клаузевіц, С. Штейнметц) та російської школи (М. Бердяєв, С. Франк). Серед російських вчених можна виділити роботи А. Посадського, який розглядає феномен громадянської війни з погляду політичної конфліктології, роботи Г. Ємцова, який до-

сліджує трансформацію державних і правових інститутів під час громадянської війни. Серед українських досліджень феномена війни виділяються роботи А. Зарубіна, П. Артюха.

В ході тотальної інформатизації суспільства боротьба за владу із сфери збройного протистояння все більше переходить в інформаційну сферу. Не випадково значна кількість сучасних вчених досить широко застосовує у своїх працях термін інформаційна війна. Це перш за все роботи Криська В.Г. [6], Почепцова Г.Г. [10], Расторгуєва С.П. [11], Рося А.О., Толубка В.В. та ін.

Війна як засіб та спосіб вирішення протиріч на міжнародній арені, яка призводить не тільки до загибелі величезної кількості людей, а і породжує прагнення до насильства, засуджувалася мислителями-гуманістами абсолютно усіх історичних епох. Міжнародні конфлікти на сучасному етапі у XXI столітті приймають нову форму, несумісну з традиційним сприйняттям поняття війни. Потрібно звернути увагу перш за все на так звану проголошену «війну війні», коли під гаслом попередження військових конфліктів міжнародними організаціями (Рада безпеки ООН) та окремими країнами (США) проводяться «миротворчі операції», що за своїм характером не відрізняються від воєнних дій. Навіть для найбільш розвинутих держав конфлікти нового покоління становлять життєву загрозу.

Війна завжди займала ключове місце в історії усіх країн та народів. Існування людства неможливо уявити без воєн. Війни ведуться не просто з метою фізичного знищення. Кожна війна має перш за все політичну мету. Протягом всієї історії людства війна представляла собою центральну ланку, свого роду контрапункти міжнародних відносин. В ході воєн вирішувалися ті протиріччя, які накопилися між державами, встановлювалася нова структура міжнародних відносин, відповідно та, яка склалася у той чи інший момент співвідношення політичних, економічних і військових сил. Відповідно, військова сила розглядалася як найважливіший компонент і фактор могутності держави та збереження при владі правлячої еліти.

Отже, війна іманентна політиці, внутрішньо влас-

тива її. У той же час в рамках політичного процесу війна проявляється як самодостатнє явище, характерною особливістю якого є досягнення політичних цілей насильницьким шляхом. З початком війни і в ході її протистояння сторони нерідко бувають змушені переглянути свою політику, пристосувати її до нових умов і завданням, які виникають у ході протистояння, для того, щоб по іншому, іншими способами, в іншій послідовності, але боротися за свої політичні цілі. Війна, що генерується політикою, стає не тільки продовженням політики, але і її рушійною силою, фактором, що перетворює сам політичний процес, який пришвидшує динаміку його розвитку за допомогою інших засобів.

Проблема війни в умовах однополярного світу, як очікувалося, прийме форми тільки економічного протистояння. Але навпаки, проявилася тенденція до хаосу та непередбачуваності у розвитку міжнародної системи. Ще наприкінці ХХ століття більшість як європейських, так і американських вчених прийшли до висновку, що традиційні погляди на сутність війни, засновані на положеннях теорії К. Клаузевіца, є застарілими і не можуть розглядатися у сучасному суспільстві як єдино можливі. Класичні погляди на війну як на продовження політики, як на збройний конфлікт між державами-суперниками для досягнення перш за все політичних цілей та задоволення політичних амбіцій на міжнародній арені не відображали політичні реалії кінця ХХ сторіччя.

Також треба пам'ятати, що коли йдеться про пошук необхідних підвалин війни як соціально-політичного феномену, рідчє не у визначенні свого морального ставлення до війни як бруталного, жорстокого насильства, а у знаходженні витоків та чинників цього явища, виявленні об'єктивних та суб'єктивних закономірностей та причин виникнення війн, що кореняться у політиці держав, соціальних сил, у діяльності окремих політичних лідерів.

Військовий теоретик, професор Мартін ван Кревельд у своїй праці «Трансформація війни» доводив, що в історії сучасних воєн стався радикальний переворот, причиною якого було винайдення ядерної зброї. Ядерна зброя не дозволяє могутнім державам воювати одна з одною. Тому що ядерна зброя ліквідувала зв'язок між перемогою і виживанням. При наявності ядерної зброї можна як виграти війну, так і опинитися самому стертим з лиця землі. Це призвело до того, що у ХХ і ХХІ ст. війни вже не велися між державами, які мали таку зброю, а тільки по відношенню до слабших держав, які не володіли такою перевагою. Нова форма війни, за Кревельдом, чітко розставила акценти. Війна – це моральна та фізична боротьба, що ведеться за допомогою уроків. Головним об'єктом війни є свідомість супротивника. Тіло, умовно кажучи, – тільки засіб, а вбивство ворогів дає урок всім іншим. У 99% випадках вбивається стільки людей, скільки потрібно, щоб ті, котрі залишилися в живих засвоїли урок. Якщо ви не в змозі дати такий урок, ви програли. На відміну від традиційних воєн, суб'єктом нових будуть не тільки і не стільки «держави» (частково це є ще одним доказом ослаблення ролі держави у глобалізованому суспільстві), скільки різноманітні групи, об'єднані за релігійною, етнічною чи якоюсь «професійною» ознакою [5].

Зростання конфліктності у сучасному глобалізованому суспільстві та способи їх залагодження дають підстави для розуміння того, що на даний період формою вирішення територіальних, соціальних, економічних, національно-етнічних, ідеологічних, релігійних, культурних та інших протиріч є застосування як військової сили, так і інформаційної агресії. На думку З. Бжезінського, інформаційна політика, яку

повинна проводити кожна держава, є однією із трьох складових, котрі слугують запорукою могутності такої держави на міжнародній арені у сучасному глобалізованому суспільстві [2,12].

У сучасній науці існує декілька визначень інформаційних воєн. За визначенням Н.І. Панаріна, інформаційна війна – це «комплексне спільне використання сили та засобів інформаційної і збройної боротьби» [9,20]. Інше визначення дає Швець Д.А.: «інформаційна війна – це комунікативна технологія по впливу на інформацію та інформаційні системи супротивника з метою досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії, при одночасному захисті власної інформації і своїх інформаційних систем» [12]. Дане визначення більш точне і більш повно розкриває суть інформаційних воєн, спрямованих на встановлення контролю над інформаційним простором та механізмами прийняття державних рішень.

Інформаційна війна – це перш за все дії, які сприяють підриву могутності іншої держави при одночасному забезпеченні безпеки власної інформаційної системи. Інформаційна війна є найвищим ступенем інформаційного протистояння та спрямована на розв'язання суспільно-політичних, ідеологічних, а також національних, територіальних та інших конфліктів, у першу чергу між державами, шляхом широкомасштабної реалізації засобів та методів інформаційного насильства (інформаційної зброї). У порівнянні з війною у звичайному розумінні інформаційна війна має також і інші цілі. Якщо перша головною метою ставить перш за все фізичне винищення супротивника, то друга головною перевагу надає руйнуванню економічної інфраструктури та підкоренню населення країни, що зазнала інформаційної агресії, зміні світоглядних настанов, зародженню сумніву у необхідності та доцільності існування в межах самостійної, суверенної, незалежної держави. Однією з головних цілей інформаційної війни є пригнічення у людини морального творчого початку [7,270].

Найбільш вразливим місцем сучасних складних систем стають процеси прийняття рішень. Саме тому інформація як така поступово почала змінювати свій статус. Вона стала переходити від сили, яка допомагала в бою, в силу основну, яка і вирішує результат війни.

Інформаційне поле збройних конфліктів сьогодні опрацьовується не менш ретельно, ніж військові операції. В інформаційному суспільстві інформаційно-психологічна війна – частина поля політики та системи політичних відносин, оскільки за своєю природою це політичний конфлікт, що виникає в результаті зіткнення двох або більше різноспрямованих політичних сил з метою вирішення протиріч з приводу влади і здійснення політичного керівництва, а також з приводу перерозподілу їх ролі, місця і функцій в політичній системі інформаційного суспільства, в якому зіткнення конфліктуючих сторін відбувається у формі інформаційно-психологічних операцій із застосуванням інформаційної зброї. Будучи в інформаційному суспільстві найбільш високорозвиненою формою політичного конфлікту, інформаційно-психологічна війна включає до свого арсеналу всі існуючі форми політичної боротьби, тим самим, піднімаючись на новий рівень структурної організації політичних відносин, дослідження сутності та змісту яких необхідно для визначення курсу зовнішньої та внутрішньої політики. В інформаційно – психологічній війні соціально-політичні процеси та конфлікти – пріоритетний об'єкт управління, середовище, яке легко трансформується до потрібних напрямків в результаті застосування технологій таємного інформаційно-психологічного впливу.

У даному аспекті аналізуючи сучасне телебачення, можна відмітити головні проблеми ведення інформаційної політики:

- відсутність реальної інформації в сучасних ЗМІ (реальної інформації – 7-8 %, решта часу – 90 % – розваги і реклама);

- через сучасне телебачення йде масове обдурення людей (за останні 50-60 років переважна більшість людей була претворена з думаючих у «тупих» споживачів);

- відбувається грандіозна підміна реальних проблем вигаданими і нав'язування громадянам стереотипів та міфічних картинок сучасного життя (інформація займає крихітний відсоток. Людей привчають дивитися не на факт, а на думку про факт).

Одна з найважливіших проблем сучасної політики полягає у перспективах запобігання збройних конфліктів, а там, де вони спалахнули – в їх локалізації та якнайшвидшому врегулюванні.

Виходячи з вище перерахованого, необхідно звер-

нути увагу на складність, динамічність і непередбачуваність військово-політичних процесів, що відбуваються в світі і позначаються на безпеці та інтересах України. Зараз, на жаль, в більшості своїй всі ці процеси не сприяють поліпшенню обстановки навколо української держави, а навпаки – створюють нові виклики та загрози як світовій та регіональній стабільності, так і безпосередньо Україні, яка фактично знаходиться в центрі геополітичного протистояння між Заходом і Сходом з їх цивілізаційними цінностями, політико-економічними та військовими системами.

Як висновок можна зауважити, що однією з причин нинішньої ситуації у світі є те, що за останні 50 років система засобів масової інформації претерпіла фундаментальні зміни. Вона стала зовсім іншою, і тому зараз змінити інформаційну ситуацію в світі буде надзвичайно складно. Країни світу повинні прагнути до того, щоб побудувати зовсім нову інформаційну систему, маючи на увазі, що система засобів масової інформації відіграє у ній ключову роль.

Список літератури:

1. Белоус В.С. Оружие XXI века // Международная жизнь. – 2009. – № 1. – С. 104-129.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 1998. – 112 с.
3. Волковский Н.Л. История информационных войн. В 2 ч. – Ч. 2 / Н.Л. Волковский. – СПб.: ООО «Издательство «Полигон», 2003. – 729 с.
4. Історія війн і збройних конфліктів в Україні: Енциклопедичний довідник / Автори-упорядники: О. І. Гуржій та ін. – К.: Видавництво гуманітарної літератури, 2004. – 520 с.
5. Крефельд М. Расцвет и упадок государства / Пер. с англ.; Под ред. Ю. Кузнецова, А. Макеева. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 544 с.
6. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / В.Г. Крысько / Тараса. А.Е. [Под общ. ред.] – Минск: Харвест, 1999. – 448 с.
7. Ліпкан В.А., Максименко Ю.С., Желіховський В.М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції. – К.: КНТ, 2006. – 280 с.
8. Панарин И.Н. Информационная война, PR и мировая политика / И.Н. Панарин. – М.: Горячая линия – Телеком, 2006. – 352 с.
9. Панарин И. Н, Панарина Л. Г. Информационная война и мир. – М.: ОЛМА – ПРЕСС, 2003. – 384 с.
10. Почепцов Г.Г. Информационные войны – основы военно-коммуникативных исследований / Г.Г. Почепцов. – К., 1998. – 332 с.
11. Расторгуев С.П. Информационная война. – М.: Радио и связь, 1999. – 416 с.
12. Швец Д. А. Информационное управление как технология обеспечения информационной безопасности // Массовая коммуникация и массовое сознание. – М., 2003. – 34 с.

Грищенко Н.И., Минчук Т.В.

Национальный авиационный университет

ПРОБЛЕМА ВОЙНЫ КАК СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ЯВЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗОВАННОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

Статья посвящена анализу проблем определения и объяснения войны как социально-политического явления. Проводится анализ и исследуются особенности ведения информационных войн для достижения политического превосходства в XXI веке. Определены направления для дальнейшего исследования этой проблемы.

Ключевые слова: война, информационная война, противоречия, аннексия, международных конфликтов, глобализация.

Hryshchenko N.I., Minchuk T.V.

National Aviation University

THE PROBLEM OF WAR AS A SOCIAL AND POLITICAL PHENOMENON UNDER GLOBALIZED SOCIETY

Summary

Article is devoted to the analysis of problems of definition and a war explanation as socio-political phenomenon. The analysis is carried out and features of conducting information wars for achievement of a political superiority in the XXI century are investigated. The directions for further research of this problem are defined.

Keywords: war, information war, contradictions, annexation, international conflict, globalization.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ



УПРАВЛЕНИЕ ТНК В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Архипова Е.А., Астахова Ю.В.

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

В статье рассмотрены проблемы управления транснациональными корпорациями в условиях глобализации, охарактеризованы методы управления их деятельностью в зависимости от организационной формы материнской компании. Описаны основные изменения в структуре органов управления современных ТНК.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, глобализация, управление транснациональными корпорациями.

Постановка проблемы. Одним из признаков современного общества являются транснационализационные процессы, возникающие в таких сферах, как производство, торговля и банковская деятельность. Быстрое увеличение количества транснациональных корпораций (ТНК) объясняется рядом причин, наиболее весомой из которых является усиление конкуренции, что приводит к необходимости уменьшения издержек, поиска новых рынков сбыта, в том числе с более лояльным отношением к корпорациям законодательством, использования передовых технологий и т.д.

В то же время глобализация бизнеса приводит к возникновению ряда проблем управления, которые связывают с двумя основными факторами, а именно с отрицательными внешними эффектами неценового характера и удаленностью процесса производства и обслуживания от конечных собственников и органов управления. Отметим, что эти два фактора связаны между собой, поскольку механизм уменьшения отрицательных внешних эффектов трудно реализовывать в условиях удаленности управляющих органов и при отсутствии прямой ответственности.

Анализ последних наблюдений и публикаций. Существует ряд теорий, объясняющих происхождение и функционирование ТНК, среди которых можно отметить теорию Э. Хекшера и Б. Олина, раскрывающую механизм их образования и работы; Дж. Гэлберта, объясняющую происхождение ТНК технологическими причинами; теорию монополистических преимуществ С. Хаймера и Ч. Киндлебергер. Среди украинских ученых проблемы формирования и развития ТНК отображены в работах С.В. Богачева, И.П. Булеева, Ю.В. Макогона, Г.В. Назарова, В.Е. Новицкого, О.И. Рогача, Л.В. Руденко, И.Л. Сазонец, В.Ю. Шевченко, С.О. Якубовского, О.М. Ястремской и других.

Информационной базой данного исследования также являются труды украинских и зарубежных специалистов, в которых рассматриваются вопросы управления предприятием, глобализации, стратегического управления экономикой, материалы соответствующих научно-практических конференций.

Целью статьи является комплексное рассмотрение проблемы управления ТНК в условиях глобализации, а также выявление основных изменений в структуре органов управления современными ТНК.

Изложение основного материала. Сегодня все большее число субъектов хозяйственной и экономической деятельности понимают, что только введение эффективных в социальном, моральном и экономическом контекстах форм управления позволит сформировать устойчивое общество и обеспечить непрерывающуюся хозяйственную деятельность. Факторы экономической эффективности тесно связаны и дополняются факторами социального и

экологического характера, в совокупности составляющих модель устойчивого развития общества.

В научной литературе, посвященной проблемам управления, приводится множество красноречивых примеров, свидетельствующие о значительных изменениях в системе менеджмента (и, прежде всего, в управлении кадрами), которые происходят под влиянием глобализационных процессов.

Изменения, происходящие в глобальной экономике обусловили повышение значения корпоративного управления, осуществляемого в ТНК материнской компанией, которая является организационно-экономическим центром управления всей корпорации [2]. Управление ТНК осуществляется специальным аппаратом управления, функции которого определяются видом деятельности материнской компании, а также характером и особенностями ТНК. От политики, реализуемой корпоративным центром, зависят стратегические направления деятельности компании, он же контролирует финансовые потоки и результаты деятельности подразделений.

Использование современных технологий, внедрение многофункциональных корпоративных информационных систем позволяет материнской компании разрабатывать глобальные стратегические подходы, в которых она может учитывать и активно использовать преимущества современного глобального рынка. За счет грамотно построенной стратегии крупнейшие ТНК достигают устойчивых темпов роста, увеличивают свою долю рынка, достигают баланса между сферами своей деятельности. При этом одним из основных средств ведения конкурентной борьбы является способность быстро адаптироваться к изменениям глобального рынка, а также готовность внедрять инновационные методы управления и производстве.

В современном глобализированном мире важную роль в развитии ТНК играют инновационные стратегии, которые позволяют усилить конкурентные преимущества. Следует отметить, что глобализационные процессы требуют от ТНК постоянной трансформации функций, выполняемых корпоративным центром, который вынужден подбирать наиболее оптимальные на данный момент способы распределения полномочий, ответственности и задач между своими подразделениями, а также между подразделениями и корпоративным центром. Таким образом, при формировании инновационных стратегий, руководство ТНК должно позаботиться об обеспечении равновесия между корпоративным центром, осуществляющим общее руководство компанией, и подразделениями ТНК, которые должны обладать определенной самостоятельностью в процессе принятия решений.

Материнская компания, равно как и различные подразделения ТНК, постоянно развивается. Ее

роль, выполняемые функции, территориальное расположение, размеры зависят от многих факторов, в частности от выбранной стратегии, политики в области слияний и поглощений, сложившихся условий бизнеса и мировой конъюнктуры. Под воздействием различных факторов роль материнской компании может меняться в сторону большей или меньшей централизации или децентрализации. Необходимо отметить, что в современных условиях глобализации хозяйственной жизни, гармонизации стандартов, условий осуществления предпринимательской деятельности, развития научно-технического прогресса, схождения предпочтения потребителей в разных странах, значение корпоративного центра усиливается. Посредством руководства из единого центра ТНК получают возможность глобального подхода к освоению мирового рынка.

Методы управления деятельностью ТНК сильно зависят от того, какую организационную форму имеет материнская компания: холдинговую или оперативно-производственную. Коротко рассмотрим различия этих форм.

Материнская оперативно-производственная компания собственноручно управляет полным циклом производственного процесса, начиная от проектирования новой продукции и заканчивая ее реализацией. Объектом управления в этом случае является производство материальных ценностей и все, что с ним связано, а методы управления охватывают все стороны экономической деятельности входящих в ТНК дочерних компаний.

Материнская холдинговая компания, в отличие от оперативно-производственной, сама не занимается хозяйственной деятельностью, а лишь концентрирует у себя контрольные пакеты акций производственных компаний, которые обладают юридической и хозяйственной самостоятельностью, но подчиняются холдингу в финансовом отношении.

Холдинговая компания осуществляет управление преимущественно финансовыми методами, устанавливая основные финансовые показатели для каждого дочернего предприятия. Дополнительными инструментами централизованного управления могут выступать техническая политика, т.е. сосредоточение научных исследований и технических разработок в едином центре головной компании и целевое предоставление его результатов дочерним компаниям, распределение между ними рынков сбыта или номенклатуры выпускаемой продукции и т.д. [1, с. 94].

Большую востребованность холдинговых материнских компаний можно объяснить тем, что многие ТНК образовались путем слияния нескольких крупных фирм, а именно такая форма обеспечивает, с одной стороны, большую хозяйственную самостоятельность слившимся компаниям, а с другой – возможность осуществлять финансовый контроль за их деятельностью и управлять ими в соответствии с общей стратегией и целями.

На основании исследования основных аспектов деятельности материнских компаний крупнейших ТНК, российский экономист Дементьева А.Г. [3, с. 35] выделяет три основных типа руководства корпорацией: экономический, общегосударственный и глобальный.

Экономический тип руководства, для которого свойственна относительно высокая степень децентрализации, характерный для ТНК, корпоративным центром которых является холдинг, не осуществляющий оперативное управление деятельностью подразделений ТНК. Холдинг занимается централизованным распределением ресурсов, определяет

новые инвестиционные возможности, осуществляет общий финансовый и операционный контроль. Ответственность за стратегическое планирование на национальном (локальном) уровне при таком типе руководства несет дочерняя компания.

Общегосударственный тип руководства характерен для ТНК, корпоративный центр которых имеет форму холдинга или оперативно-производственной компании. В этом случае материнская компания берет на себя разработку руководящих принципов, планов и общекорпоративной стратегии, осуществляет координацию деятельности дочерних компаний на международном уровне, а также осуществляет информационное и консультационное обеспечение подразделений. При этом подразделения сохраняют финансовую и операционную самостоятельность, а также несут ответственность за планирование и реализацию стратегии.

Для наиболее централизованного – глобального типа руководства – характерна концентрация финансовых, технологических и кадровых ресурсов в едином центре, проведение стратегического планирования на национальном уровне в рамках глобальной корпоративной стратегии, интеграция производственных мощностей разных дочерних подразделений в единый производственный комплекс даже в том случае, если они дислоцируются в разных странах. Как и в ТНК с общегосударственным типом управления, корпоративным центром в ТНК с глобальным типом управления может быть как холдинг, так и оперативно-производственная компания.

На основе анализа опыта крупнейших ТНК можно отметить основные направления изменений в структуре и функциях основных органов руководства, которые имели место в конце XX – начале XXI вв.:

- формирование прозрачной системы корпоративного управления, обеспечивающей эффективность работы органов высшего уровня управления;
- разработка свода правил, четко определяющих взаимоотношения между акционерами, собственниками, советом директоров и высшим менеджментом;
- обеспечение прав акционеров по управлению компанией за счет принятия соответствующих внутренних документов;
- повышение роли и значимости совета директоров, введение в его состав независимых членов, соблюдение баланса между независимостью и профессионализмом членов совета директоров, сокращение количественного состава совета;
- интернационализация состава совета директоров;
- создание при совете директоров различных комитетов, повышающих эффективности его работы;
- расширение полномочий и конкретизация функций исполнительных органов, повышение роли и ответственности главного администратора [3; 4].

В современных условиях глобализации постоянно идет поиск новых, более эффективных форм организации крупного бизнеса, который опирается на передовые методы, нестандартную практику, сочетающую в себе преимущества различных моделей. От крупных корпораций этот процесс требует большей гибкости и готовности к использованию инноваций в сфере корпоративного управления.

Структура и механизмы руководства в максимальной степени должны учитывать сложившиеся международные стандарты и рекомендации, а также правила листинга крупнейших фондовых бирж мира в данной области, касающиеся диверсифици-

роvanной структуры собственности, участия акционеров в принятии общекорпоративных решений и оценке совета директоров, наличия в совете директоров и в комитетах независимых членов, эффективной системы вознаграждения и мотивации высшего уровня управления, обязательное наличие независимого аудитора и комитета по рискам, разграничение позиций главного управленца и председателя совета директоров [3, с. 38].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Современные тенденции корпоративного управления и организации деятельности топ-менеджмента ТНК позволяют учесть направления совершенствования корпоративного управления в условиях глобализации. Построение эффективной модели управления ТНК обеспечивается ликвидным фондовым рынком и благоприятной глобальной инвестиционной средой. Цели корпоративного управления ТНК состоят в повышении капитализации, оптимизации прибыли и завоевания доли глобального рынка. При этом основными приоритетами являются: равенство прав акционеров, учет

интересов стейкхолдеров, повышение социальной ответственности и информационной открытости бизнеса.

Вышеуказанные задачи делают особенно актуальными вопросы эффективного регулирования деятельности глобальных корпоративных структур. Дальнейшие исследования в этом направлении, по нашему мнению, можно осуществлять в направлении определения сущности «обратного регулирования»: государство, как правило, не имеет инструментов эффективного воздействия на деятельность крупных интегрированных структур, в то же время корпорации, лоббируя свои интересы, «регулируют» деятельность государства, создавая наиболее благоприятные условия для реализации корпоративных интересов. В силу того, что в рамках таких структур задействовано значительное количество трудовых ресурсов, государство вынуждено оказывать им поддержку, чтобы избежать социального взрыва, однако финансовые траты государства в большинстве случаев не приводят к экономическому росту.

Список литературы:

1. Герчикова И.Н. Менеджмент / И.Н. Герчикова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 512 с.
2. Дементьева А.Г. Изменение роли и функций корпоративного центра ТНК в условиях глобализации / А.Г. Дементьева // Вестник МГИМО-Университета. – 2010. – № 2 (11). – С.255-264.
3. Дементьева А.Г. Развитие корпоративного управления в условиях глобализации: автореферат дис. ... доктора экономических наук : 08.00.14, 08.00.05. – Москва, 2012. – 52 с.
4. Коклин Е.Е. Эффективная система корпоративного управления [Электронный ресурс] / Е.Е. Коклин // Сайт инвестиционного холдинга «Финам». – 01.09.2006. – Режим доступа: <http://www.finam.ru/analysis/newsitem1C6D0/>

Архипова Є.О., Астахова Ю.В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

УПРАВЛІННЯ ТНК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація

У статті розглянуті проблеми управління транснаціональними корпораціями в умовах глобалізації, охарактеризовано методи управління їх діяльністю залежно від організаційної форми материнської компанії. Описано основні зміни в структурі органів управління сучасних ТНК.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, глобалізація, управління транснаціональними корпораціями.

Arkhipova E.A., Astakhova Y.V.

National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"

MANAGEMENT OF MULTINATIONAL CORPORATIONS IN THE GLOBALIZATION OF ECONOMIC ACTIVITY

Summary

The article describes the problems of management of multinational corporations in terms of globalization. The methods of managing activities of multinational corporations depending on the organizational form of the parent company are characterized. The basic changes in the structure of governance of modern multinational corporations are described.

Keywords: multinational corporations, globalization, management of multinational corporations.

МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Матюрін І.В.

Управління Служби безпеки України в Донецькій області

Визначено напрями вдосконалення маркетингового забезпечення соціального захисту військовослужбовців в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, військовослужбовці, маркетингове забезпечення, маркетингові підходи, інструменти, принципи, методи.

Постановка проблеми. Більшість пропозицій щодо вдосконалення механізмів державного регулювання соціального захисту військовослужбовців не може бути реалізована з причини відсутності стабільного і достатнього економічного зростання української економіки в перехідний період. Економічні можливості держави є такими, що вона може забезпечити за рахунок власних ресурсів тільки тих громадян, що найбільше потребують створення мінімальних умов реалізації їх прав: на матеріальне забезпечення, соціальне обслуговування, охорону здоров'я, освіту, професійну підготовку та перепідготовку, зайнятість. Однак для вирішення мети запобігання соціальному утриманству державне регулювання повинне вдосконалюватися у напрямі стабілізації економіки, розподілу ресурсів і перерозподілу доходу. Все це обумовлює необхідність модернізації системи соціального захисту військовослужбовців в Україні на засадах адаптації до ринкових умов та з використанням маркетингового інструментарію та сучасних інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переосмислення питань масштабів, форм і меж державного втручання в економіку свідчить про необхідність удосконалення державного регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні на основі розробки сучасних соціально орієнтованих програм та формування механізмів їх реалізації в контексті забезпечення національної безпеки. У цих умовах одним з важливих питань залишається виявлення ресурсної складової сутнісного змісту системи соціального захисту військовослужбовців в Україні, що є основою даного явища та визначає закономірності її функціонування.

Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок, що зарубіжними та вітчизняними науковцями приділено значну увагу теоретичним та методологічним основам державного регулювання соціального захисту населення. Завдяки науковим розробкам учених можна стверджувати, що сьогодні наука державного управління має чимало досягнень, зокрема, щодо виявлення особливостей функціонування сфери послуг в умовах переходу до постіндустріального інформаційного суспільства, формування соціально орієнтованої ринкової економіки та розвитку соціальної держави та ефективної системи соціального захисту військовослужбовців як основи забезпечення національної безпеки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз сучасної літератури з обраної наукової проблеми свідчить, що вона потребує більш детального вивчення та подальших ретельних досліджень. В Україні існують наукові праці з даної проблематики, але тільки за окремими її напрямками. Поки що недостатньо праць, у яких би комплексно вивчалися проблеми соціального захисту військовослужбовців з використанням сучасного маркетингового інструментарію, економіко-математичних методів дослідження та інформаційно-комунікаційних техно-

логій.

Наукове осмислення досягнень світової та сучасної пострадянської державно-управлінської науки, аналіз сучасного стану і тенденцій розвитку механізмів державного регулювання соціального захисту військовослужбовців у контексті теорії та практики державного управління, особливостей трансформаційних процесів в українському суспільстві дають автору підстави розробити науково-методичні положення і практичні рекомендації щодо маркетингового забезпечення соціального захисту військовослужбовців.

Мета статті. Головною метою цієї статті є визначення напрямів удосконалення маркетингового забезпечення соціального захисту військово-службовців в Україні.

Виклад основного матеріалу. Патерналістські традиції централізованого планування з роллю держави як основного ініціатора відносин між державою та населенням відійшла у минуле. Конкуренція та особиста економічна зацікавленість вже стали основоположними чинниками зростання сучасної ринкової економіки. Все більшою мірою визнається, що громадяни повинні отримувати від зусиль особисту вигоду – тільки так можна спонукати їх вживати заходів для розширення виробництва і запобігання соціальному утриманству.

Добродійні програми часто ослаблюють ініціативу, заохочують утриманство, підсилюють роз'єднаність між тими, що працює й тими, хто одержує допомогу, що сприяє розвитку «культури бідності», яка передається з покоління в покоління [1]. У розвинутих країнах світу спостерігається перехід від надання допомоги до забезпечення трудової діяльності, стимулювання економічної активності та зайнятості населення [2]. Тому українські науковці схиляються до того, що необхідність включення маркетингової парадигми до теорії державного управління є обґрунтованою [3, с. 17]. На думку української вченої Н.Г. Діденко, маркетинг означає «управління ринком з метою здійснення обміну для задоволення нужд і запитів людини, і таким чином дозволяє державі здійснювати управління ринковими відносинами у напрямі їх подальшої соціоцентричної і гуманоцентричної трансформації [4].

Основні фактори розвитку сучасного суспільства, що перебуває в умовах модернізації соціально-економічного розвитку, – це ринкова інфраструктура, людський капітал, інформаційні та управлінські технології – у системному вигляді реалізуються лише в межах маркетингової парадигми [3, с. 49].

Роль держави в реформованій системі соціального захисту населення полягає в створенні економічних передумов реалізації конкурентних переваг зазначеної системи в межах нової ринкової моделі. Це ж стосується й державного регулювання соціального захисту військовослужбовців, яке набуває подальшого розвитку через удосконалення системи медичного, соціального та професійного забезпечення. Структура показників видів діяльності кожного об'єкту соціальної інфраструктури соціального захисту військовос-

лужбовців специфічна, вона не може бути надана у формі універсального набору. Загальними можуть бути такі принципи формування набору показників: самостійність управління, загальна доступність для військовослужбовців та членів їх сімей, цілеспрямованість та гласність діяльності, методична єдність і науковість їх створення та функціонування, тобто обґрунтованість з погляду достатності норми споживання і попиту тих або інших індивідуальних соціальних послуг. Показниками системи, що характеризують ефективне функціонування системи соціального захисту військовослужбовців є: соціальна норма (дохід), здоров'я, освіта, підвищення кваліфікації, умови служби, реабілітація і відтворення робочої сили тощо.

Система соціального захисту військовослужбовців має забезпечувати соціальні гарантії та певні блага різним категоріям військовослужбовців. Тому повинні йтися про комплексний розвиток зазначеної системи з використанням маркетингових підходів. Найважливішим елементом системного аналізу розвитку державного регулювання соціального захисту військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил та правоохоронних органів України є з'ясування структури елементів системи залежно від соціально-економічного розвитку суспільства і попиту на соціальні послуги. Погодимося з українською вченою К.М. Романенко, що створення в цьому контексті конкурентних переваг не може бути реалізовано автоматично. Держава «повинна виконати роль суб'єкта, який посилює ринкові механізми, доробляє те, що ринок не здатен зробити» [3, с. 90].

Виходимо з того, що державний маркетинг у системі державного управління проявляється через адміністративний маркетинг у виконанні органів державної влади, тобто являє собою таку управлінську діяльність, що дозволяє вивчати основні закономірності формування попиту та пропозиції на ринку управління з метою виявлення та придбання чи розробки та просування найбільш якісних та перспективних продуктів, які реалізуються на даному ринку [3, с. 107].

З іншого боку, в реалізації механізмів державного регулювання соціального захисту військовослужбовців значну роль відіграє застосування маркетингових підходів до створення інтегрованості всіх управлінських компонентів маркетингу, тобто управлінських механізмів мережного типу як найбільш оптимальний варіант маркетингової орієнтації на потреби споживачів. Застосування зазначених маркетингових підходів обумовлено необхідністю того, що жодна установа, яка забезпечує соціальний захист військовослужбовців не повинна діяти ізольовано. Всі види показників діяльності мають бути взаємозв'язані, взаємозалежні, а також взаємодіяти і не суперечити один одному.

Відповідно до процесів реформування необхідні структурні зрушення у мережі установ на таких принципах: оновлення мережі має відповідати запитам ринку послуг, як за асортиментом, так й їх обсягу; створення гнучкої мережі установ має включати як великі центри з надання послуг, так середні й малі за показником чисельності; розвиток мережі недержавних установ, заснованих на приватній і змішаній формах власності; формування різних комплексів асоціативного типу для відстоювання інтересів військовослужбовців з координації діяльності, з організації взаємної підтримки, здійснення впливу на органи державної влади в питаннях фінансування, ініціації дій громадських організацій на підтримку позитивного рішення проблем.

Складовими елементами діяльності установ соціального захисту військовослужбовців у ринкових умовах є: надання допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей, охорона здоров'я, професійна підго-

товка, сприяння зайнятості, охорона праці, регулювання оплати праці і доходів, забезпечення житлом, регулювання права власності тощо.

Вважається доцільним застосування маркетингової системи управління через маркетингових посередників, які здатні виконувати функції управління маркетинговими дослідженнями регіонального ринку соціальних послуг для військовослужбовців в умовах реформування, управління асортиментом і якістю соціальних послуг, управління процесом виробництва і споживання соціальних послуг, управління стратегією ціноутворення на соціальні послуги, управління рекламою і стимулювання збуту соціальних послуг, сегментування споживачів соціальних послуг та позиціонування соціальної послуги відповідно до обраного сегменту ринку.

Для успішного розвитку установ соціального захисту військовослужбовців роль держави полягає в підтримці конкурентного середовища, коли замість прямого фінансування зазначених установ держава надає кошти, необхідні для покриття їх витрат, конкретним споживачам соціальних послуг через спеціальні державні позики. При цьому споживачі соціальних послуг за рахунок цих позик фінансують ті установи соціального захисту, в яких їм надається найбільш якісне обслуговування, а установи з низьким рівнем обслуговування по законах конкуренції позбавляються послуг, а саме – коштів, достатніх для їх функціонування. Це змушує ці заклади закриватися або підвищувати якість соціальних послуг, що надаються.

Роль державного регулювання в умовах реформування полягає у визначенні ефективних пропорцій централізованого планування і ринку, державної й приватної власності. Зміна адміністративних основ на ринкову стихію неминуче призводить до руйнування принципів соціальної захищеності, порушення балансу між ринковою економікою і соціальними гарантіями. Даний висновок переконливо підтверджує існуюча світова практика. Зокрема, зарубіжний досвід свідчить про складну і неоднакову систему фінансово-економічної підтримки установам, аналогічним установ соціального захисту. Елементи державної участі і регулювання, з одного боку, і приватного підприємництва, з іншого боку, комбінуються в різноманітних варіантах. Спостерігається прагнення до досягнення поєднання економічної результативності і соціальних гарантій.

Поширений метод, при якому регламентуючий характер розподілу прибутку в сферу діяльності установ, аналогічних установ соціального захисту населення, дозволяє державі одночасно звільняти їх від сплати податку на прибуток та ряду місцевих податків, надавати інші пільги. Із збільшенням масштабів вказаних установ спектр джерел їх фінансування розширюється останніми роками особливо активно за рахунок добродійності і доходів від власної комерційної діяльності [5]. Необхідно відзначити, що, використовуючи зарубіжний досвід, і у зв'язку з соціально значущістю установ соціального захисту, доцільно дотримувати розумного балансу між ринковою економікою і соціальними гарантіями військовослужбовцям. Вирішення проблем фінансування установ соціального захисту військовослужбовців в перехідній українській економіці сучасні дослідники цієї проблеми бачать за рахунок максимально можливого залучення позабюджетних джерел – створення мережі у маркетинговому середовищі, що визначається як набори взаємопов'язаних взаємовідносин обміну між діючими особами, а оточення одного обміну є складовою інших взаємовідносин.

«В цьому відношенні вся система управлінських трансакцій маркетингового типу представляє собою

єдину мережу взаємопов'язаних взаємовідносин соціальних суб'єктів, незалежно від того, яке відношення вони мають до формальних структур соціального управління» [3, с. 114]. За цим принципом поповнення позабюджетних джерел може проводити за рахунок страхування населення, зайнятого в приватному секторі, а також через збільшення розміру обов'язкових страхових внесків із заробітної плати працівників тих галузей економіки, які займають монополічне положення на ринку соціальних послуг. Будь-які дії держави в ринковій економіці реалізуються через використання фінансових інструментів (податки і суспільні витрати). Державні установи соціального захисту військовослужбовців, що знаходяться у власності держави, економічно пов'язані з державою, перш за все, через бюджет. Тому в центрі уваги розвитку установ соціального захисту військовослужбовців знаходяться, в першу чергу, державні фінансові ресурси.

Ефективне управління комбінуванням чинників розвитку системи установ соціального захисту військовослужбовців є двигуном для подальшого їх розвитку з використанням маркетингових підходів. Крім того, їх розвитку сприяє залучення додаткових джерел фінансування. Необхідно розширити додаткові джерела їх фінансування шляхом розподілу додаткових коштів через створення корпорацій установ соціального захисту населення на регіональному рівні, тобто через використання найбільш перспективної форми мережного типу маркетингового управління – маркетингу відносин.

Маркетинг відносин щодо визначення основних джерел фінансування установ соціального захисту військовослужбовців забезпечить можливість утворення соціального фонду їх розвитку за рахунок визначення частки різних установ цього профілю діяльності в прибутковому податку. Соціальний фонд розвитку установ соціального захисту може представляти фіксоване джерело їх коштів, й може бути використаним для непрямого фінансування цих установ у вигляді надання пільги або виплати компенсації за нереалізовану пільгу, передбачену законодавством. Проте загальна сума прибуткового податку не покриває всіх фінансових потреб установ соціального захисту. Витрати державного бюджету на соціальний захист складають не більше третини коштів, що направляються на фінансування соціальної сфери. Тому разом з використанням прибуткового податку необхідне залучення і інших джерел – частини податку на подану вартість.

Маркетинг відносин щодо визначення додаткових джерел фінансування установ соціального захисту військовослужбовців забезпечить розширення фінансових можливостей щодо утримання установ соціального захисту може за рахунок використання частини тимчасово не задіяних коштів соціальних доходів в банках для отримання дивідендів, надання додаткових пільг юридичним і фізичним особам, які фінансують такі установи, стимулювання нового будівництва і реконструкції установ соціального захисту за допомогою включення частини прибутку, що направляються на такі цілі, в рахунок податку на прибуток. Водночас, доцільно підсилити непряму підтримку установ соціального захисту (надання приміщень, устаткування тощо).

Можливим напрямом є також звільнення від податку на прибуток коштів, що отримуються від підприємницької діяльності установ соціального захисту, якщо вони реінвестуються відповідно до профілю конкретної установи. Також додатковими джерелами фінансування установ соціального захисту військовослужбовців може стати зростання джерел розвитку установ за рахунок вкладень меценатів, яке має широкі розповсюдження за кордоном, й розширює фінансові

можливості установ цього профілю діяльності. Держава впливатиме на механізм розвитку вкладень меценатів шляхом зміни податкової, фіскальної політики, здійснюючи контроль діяльності меценатів на користь установ соціального захисту.

Форми державного стимулювання вкладень меценатів є також різноманітними, а саме: введення пільг до податку на прибуток, тоді як величина добродійних внесків віднімається з доходу оподаткування, тощо. Переважну роль у фінансуванні установ соціального захисту визначає бюджетна система, за рахунок якої все військовослужбовці повинні отримувати гарантований державний мінімум соціальних послуг. У грошовому виразі цей мінімум може бути встановлений на рівні мінімальних поточних витрат установ соціального захисту, тобто гарантованого обсягу фінансування [6].

Продуктом установ соціального захисту є позитивний результат реабілітації військовослужбовців, здобуття професії і кваліфікації. Ці послуги мають високу споживчу вартість, оскільки є інтелектуальними послугами, що нарощують потенціал особисто людини і суспільства в цілому. Дані послуги мають диференційований характер прояву в результаті їх надання. Наразі споживачем соціальних послуг є як окрема особа, так і суспільство в цілому. Тому оплата соціальних послуг має здійснюватися як з боку держави, так і персонально з боку споживача цих послуг. Цю обставину пояснює правомірність функціонування як державних, так і приватних установ соціального захисту військовослужбовців.

Усе вищезазначене потребує вдосконалення механізмів державного регулювання соціального захисту військовослужбовців у контексті адаптації суб'єктів державного управління соціальним захистом до ринкових відносин, реформування існуючих інститутів, покликаних забезпечити функціонування соціальної сфери в режимі ринкового механізму. Реформування системи установ соціального захисту військовослужбовців потребує виконання таких завдань: аналіз питомої ваги різноманітних структур установ соціального захисту, що функціонують у конкретній системі установ: від державних до приватних, виявлення співвідношення ролі органів влади різного рівня; виявлення особливостей попиту і пропозиції на стратегічні цільові програми для установ соціального захисту; розкриття ролі бюджетних коштів, призначених для фінансування стратегічних цільових програм різного рівня; визначення ефективного функціонування установ соціального захисту по кількісних параметрах збільшення показників соціальних індикаторів людського капіталу. Для ефективного використання фінансових ресурсів доцільним є розробка методики розподілу фінансових ресурсів між установами соціального захисту відповідно до структури попиту і пропозиції наданих соціальних послуг. Цей принцип, на відміну від виділених, забезпечує ефективне функціонування системи соціального захисту військовослужбовців через визначення ролі держави як головного гаранта, активного організатора та координатора економічних зусиль за рахунок встановлення оптимальних цілей, об'єктивних пропорцій централізованого планування і ринку, державної та приватної власності, створення умов та механізмів їх досягнення.

В умовах мінливого зовнішнього і внутрішнього середовища ринкової економіки саме маркетингове планування та мережевий маркетинг допомагають вирішувати загальні стратегічні завдання установ соціального захисту. Перерозподіл доходу, тобто розвиток законодавчих і нормативних актів, мотивація праці, соціальної допомоги, соціальних інститутів, які сприяють перерозподілу доходу на користь відповід-

них груп, що мають потребу в соціальній допомозі, а також дозволяють створювати рівні умови при отриманні соціальної, медичної та професійної реабілітації, що збільшує інтелектуальний і економічний потенціал суспільства.

Висновки. З метою реформування системи відомчої медицини та соціального страхування на основі маркетингової системи управління пропонується у рамках відомчої медицини у напрямі:

економічного регулювання: оснащення закладів охорони здоров'я різних ланок з урахуванням кращого світового досвіду в техніко-технологічному забезпеченні гарантованої медико-санітарної допомоги; реалізація програм впровадження новітніх медичних технологій та техніки, розробленої з використанням вітчизняних «ноу-хау», в практику роботи державних і комунальних лікувально-профілактичних закладів;

соціального регулювання: нарощування масштабів залучення молодих спеціалістів, підвищення професійного рівня зайнятих, у тому числі продовження підготовки і перепідготовки лікарів та медичних сестер; повноцінне забезпечення пільгових категорій населення медикаментами; розвиток системи медичного обслуговування для пенсіонерів-військовослужбовців, інвалідів Збройних Сил та правоохоронних органів України, членів родин; забезпечення повноцінної реалізації заходів, спрямованих на подолання епідемії туберкульозу, ВІЛ-інфекції /СНІДу, профілактику

та лікування хворих на цукровий діабет та онкологічні хвороби;

адміністративно-організаційного регулювання: використання результатів моніторингу стану й ефективності експлуатації матеріально-технічної бази державних і комунальних закладів охорони здоров'я в цільових розробках, спрямованих на модернізацію та підвищення доступності інфраструктури та послуг системи охорони здоров'я; посилення контролю за якістю надання медичної допомоги; удосконалення системи інформаційного забезпечення всіх ланок системи охорони здоров'я, комп'ютеризація лікувально-профілактичних закладів; підвищення якості прогнозування розвитку їх мережі з метою дотримання нормативного рівня забезпечення населення медико-санітарною допомогою;

у рамках системи соціального страхування військовослужбовців та членів їх родин у напрямі економічного регулювання (комбінування елементів державних соціальних гарантій, соціальної підтримки та орієнтації на закони ринку в механізмі державного регулювання соціального захисту військовослужбовців; виділення пріоритетного напрямку в здійсненні соціальних реформ, який полягає у перерозподілі доходів на користь основної маси активного населення, що дозволить розширити ресурсну базу політики соціального захисту військовослужбовців, удосконалити фінансові основи діяльності відповідних установ).

Список літератури:

1. Непомнящий А.М. Социальная защита населения в условиях рыночных преобразований экономики / А.М. Непомнящий // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Економічна серія. – Вип. № 575. – 2002. – С. 76–81.
2. Никитин С. Прибыль и зарплата в развитой рыночной экономике: динамическое взаимодействие / С. Никитин, А. Никитин // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 7. – С. 72–80.
3. Романенко К.М. Маркетинг у державному управлінні: монографія / К.М. Романенко. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2012. – 392 с.
4. Діденко Н.Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики: монографія / Н.Г. Діденко. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2007. – 404 с.
5. Халецька А.А. Соціальний захист населення в Україні: теорія та практика державного управління: монографія / А.А. Халецька. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 430 с.
6. Кірнос І.О. Реформування соціальної політики держави: виклики та напрями / І.О. Кірнос // Регіональний розвиток – основа розбудови української держави. – Секція 2. Ефективне державне управління: державотворення та регіональна влада: матеріали наук.-практ. конф., Донецьк, 4–5 квітня, 2012 р. – Донецьк: Донецький держ. ун-т управління, 2012. – С. 171–174.

Матюрин И.В.

Управление Службы безопасности Украины в Донецкой области

МАРКЕТИНГОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Аннотация

Определены направления совершенствования маркетингового обеспечения социальной защиты военнослужащих в Украине.

Ключевые слова: социальная защита, военнослужащие, маркетинговое обеспечение, маркетинговые подходы, инструменты, принципы, методы.

Matyurin I.V.

Management of Security Service of Ukraine in Donetsk region

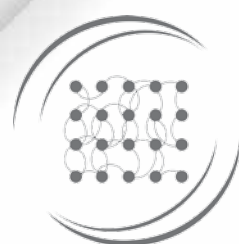
MARKETING SUPPORT SOCIAL PROTECTION OF SERVICEMEN

Summary

The paper works out the directions of improving the marketing of social protection of servicemen in Ukraine.

Keywords: social protection, military, marketing software, marketing approaches, tools, principles, methods.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ



PR НА РЕВОЛЮЦІЇ ТА РЕВОЛЮЦІЯ ЯК PR

Грисюк В.П.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті досліджено специфіку популяризації країни через революційні події, а також особливості популяризації конкретних публічних осіб на революційних подіях. Кожен з цих аспектів проаналізовано як окрему комунікаційну перформансу технологію, що застосовується для забезпечення промоції у засобах масової інформації.

Ключові слова: піар, революція, ЗМК, комунікація, технології.

Постановка проблеми. Революційні дієства в країні майже завжди мають загальносвітове значення, так чи інакше впливаючи на міжнародну систему відносин. Оскільки революційні події, а також масові заворушення/акції спротиву, займають чільне місце у системі інформаційного розповсюдження/показу, вивчення процесу популяризації держави та окремих представників суспільства є надзвичайно актуальним.

Аналіз досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у ґрунтовне висвітлення цього питання зробив професор Г. Почепцов, досліджуючи пропаганду, «паблік рілейшнз», міжнародні комунікації (імідж України в світовому інформаційному просторі) та інформаційні війни. Також важливими є праці О. Холода, Т. Примака, С. Квіта та Б. Потятиника.

Мета роботи – проаналізувати революцію в аспекті її популяризаційних можливостей. Відповідно завдання: за критерієм «масштабності» та частотності висвітлення визначити міжнародні ЗМК та опубліковані у них матеріали за час революційних подій в Україні; розглянути випадки «піару на революції» українських та іноземних «гастролерів».

Виклад основного матеріалу. Власне, так складалося, що в світі про Україну говорять гірше, ніж про покійника, – тобто не за принципом «добре або нічого», а навпаки «або погано, або нічого». І відповідна оптика: економічна криза, «політрепресії», а якщо бути точним – вибіркоче правосуддя (справа Ю. Тимошенко, Ю. Луценка і Ко), корумпованість на всі можливих та неможливих рівнях, життя за межею бідності. Окрім іншого, неймовірні історії успіху молодих «бізнесменів», що стають олігархами у неповних тридцять років та нечувані снігопади. Колекція, як можемо спостерегти, мало репрезентативна для країни, що розташовувалася у центрі Європи, та ще й із претензією на іноземного інвестора/туриста. Однак навіть це давало (врешті – досі дає) можливість іноземцям почути, що є така Україна і люди там звуться – українцями.

Ситуацію спробували спрямувати у дещо «поліпшене русло» під час підготовки до Євро-2012. Тоді запустили інформаційну кампанію з метою «просування іміджу країни та залучення туристів». За це, згідно з Державною цільовою програмою підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату, у період з 2010 року по січень 2012 року було витрачено близько 177,9 млн. гривень. Левова частка фінансування (68,09 млн.) – припала на розміщення рекламних роликів в ефірі провідних світових телеканалів: BBC, CNN, World News, Euronews, Eurosport, Eurosport2, Fox [4]. У цей же час Україну за 100 тис. дол. (Мирослава Гонгадзе стверджувала, що сума була набагато більшою – 140 тис. дол.) «прорекламували» у спеціальному додатку американського видання The Washington Post. Журналісти та громадськість відверто збиткувалися й дивувалися з таких «по-



Рис. 1. Реклама України в Washington Post

тут», оскільки відображена на шести (дуже дорогих для українського держбюджету) шпальтах інформація була, скажімо так, не зовсім правдивою та об'єктивною [12].

Звичайно, новини й аналітичні статті, що з'явилися в іноземних ЗМІ за період Євромайдану (а якщо брати традицію, то і за часів Помаранчевої революції), не можна порівнювати з проплаченою рекламою. Адже кореспонденти рейтингових медіакомпаній відшукують надзвичайно гострі знімки та знімають дуже емоційно напружені матеріали, щоб глядач/читач не міг відволіктися від продемонстрованого. Так, можна згадати тиражоване виданнями Європи та Америки фото інформаційного агентства France Press, на якому був зображений доктор технічних наук Микола Кузнецов та його син Ігор (кандидат технічних наук), обидва із зкравленими обличчями після кривавого побиття «Беркутом» [2]. Телевізійники ж фіксували вогонь та дим на барикадах, розібраний брук на Майдані Незалежності, згодом – бронетранспортери, водомети, палаючий будинок профспілок, звісно ж, і спецпризначенців з бойовою зброєю та активістів із коктейльями Молотова. Створювався міраж, наче весь Київ у розрусі, а локальні місця сутичок здавалися масштабною лінією фронту, де за стовпом диму важко було знайти «нейтральну територію». Хоч насправді такого хаосу, як показували «для картинки» через ЗМІ, не було. І коли до України з великим страхом все ж приїжджали іноземці, то дивувалися, що попри негласний «надзвичайний стан», місто не зруйноване.

Тільки треба усвідомлювати – не всі приїдуть в Україну, аби особисто пересвідчитися у «дещо» перебільшених сюжетах, тому в пам'яті світу Україна

асоціюватиметься саме з тими епізодами насильства/боротьби, а переkritи «чимось хорошим» цей стереотип буде надзвичайно складно і, зрозуміло, дорого (у прямому значенні слова).

Втім, «чорний піар» – теж піар. Тим більше, для країни, яку тільки кожен шостий американець може віднайти на мапі світу. Про це свідчать дані дослідження, головною метою якого було визначити, як зовнішньополітичні події впливають на знання людей про те, де саме знаходиться та чи інша країна. Це дослідження проведено у період з 28 до 31-го березня 2014 року серед 2066 американців. «Більшість вважала, що Україна знаходиться десь у Європі чи Азії. Середньостатистичний респондент промахнувся на 1800 миль (2 897 км). Інші «розташовували» Україну десь на території, яка межує на заході з Португалією, Суданом на півдні, Казахстаном на сході та Фінляндією на півночі», – йдеться у повідомленні науковців Кайла Дроппа з Дартмутського коледжу, Джозуа Д. Керцера з Гарвардського Університету і Томаса Цайтцффа з Принстонського Університету [9].

З іншого боку, цей показник, певна річ, міг бути меншим, оскільки революційні події в «якійсь там незнаній» Україні все таки спонукали іноземців пошукати в Google Maps, де вона розташовується. У соціальних мережах навіть з'явився жарт, наче на питання незнаючого зацікавленого, де розташовується Росія, подано несподівану відповідь, що це держава біля України. Втім, у кожному жарті є сегмент правди – вже у початковій фазі Євромайдану (побиття студентів 30.11.2013 р.) про нашу державу не згадував хіба лінивий або неписьменний.

Отже, «найчисленніший мітинг із часів Помаранчевої революції» став топ-темою у світових ЗМІ. Газета Financial Times присвятила першу шпальту українській темі («Заклики до революції в Києві»), а на сайті було виділено у головний блок всі статті про українські протести [8]. Видання Independent розмістило публікацію про живий ланцюг перед міліцією, який утворили противники насильницьких дій. Серед британських видань найбільш гострі оцінки діям української влади дало видання The Economist, звинувачуючи в усьому особисто Віктора Януковича. Журналісти згадують Помаранчеву революцію і зазначають, що тоді Віктор Янукович вимагав від Леоніда Кучми застосування сили проти мирних демонстрацій, однак кровопролиття вдалось уникнути. Washington Post також провело паралель із подіями 2004 року: «Жорстокі дії правоохоронців контрастують із Помаранчевою революцією, коли тисячі людей могли безперешкодно перебувати на Майдані, а міліція зайняла «стриману позицію» [13]. Відома американська газета New York Times основною причиною протестів назвала «перешкодження амбіціям мільйонів українців, які розглядають євроінтеграцію як крок до знищення корупції, зміни юридичної системи та загалом покращення рівня життя у країні» [7]. Подібний матеріал під заголовком «Україну сколихнув найбільший протест з часів Помаранчевої революції» було розміщено у британському виданні The Guardian [11].

У Der Spiegel з'явилась стаття «Вуличні бої: сотні тисяч українців протестують проти Януковича». Видання повідомило, що проєвропейська опозиція проігнорувала заборону на демонстрації, і столиця України протестує. Британське агентство новин Reuters проінформувало про початок опозиційного загальнонаціонального страйку. Інформаційне агентство Euronews оприлюднило статтю «Насильство у Києві затьмарило вікенд проєвропейських протестів», кореспондент агентства зазначила: «Те,

що сталося у Києві, дехто називає наступною революцією» [7]. Видання The Wall Street Journal у статті «Українські протестувальники добиваються відставки уряду» зазначає: «Здається, політиків як з Росії, так і з Заходу, заскочив зненацька масштаб протестів. Однак у них залишилося небагато важелів впливу на ситуацію в Україні, яка стала об'єктом геополітичної битви у стилі часів холодної війни» [7].

Окрім вже згаданих видань, матеріали про революційні події в Україні розміщували Gazeta Wyborcza (Польща), Rzeczpospolita (Польща), Die Welt (Німеччина), Die Tageszeitung (Німеччина), El Pais (Іспанія), Lidove Noviny (Чехія), Dnes (Чехія), Le Monde (Франція), Neue Zürcher Zeitung (Швейцарія), Die Presse та Der Standard (Австрія), Huffington Post (США). Загалом, перелічити всі ЗМІ не вдасться, адже про Україну від початку протестних акцій й аж до сепаратизького руху, бодай що-небудь, писали найвпливовіші ЗМК усіх країн світу.

Слід зазначити, що до уваги ми не можемо брати інфостір тоталітарних країн, у тому числі й Росії. Американський сайт новин Business Insider стверджує, що більшість російських ЗМІ залучені до пропаганди («кисилівщини» – ред. В.Г.). Однак ця пропаганда відрізняється від того, як її практикували у радянські часи, бо прагне підбурити та мобілізувати аудиторію, розпалити ненависть та страх. Видання наводить приклад Дмитра Кисельова, одіозного російського журналіста: «Одягнений у строгий костюм, Кисельов крокує назад та вперед, жестикулює та акцентує свої слова, і доносить їх слухачам зі садистською посмішкою», – пише автор статті. Business Insider також попереджає про загрозу того, що Путін сам почне вірити своїй пропаганді, а значить і діяти за цією ж логікою [10].

З переходом протистояння в Україну на новий геополітичний рівень (хоча, як виявилось, протистояння уже з самого початку мало геополітичне значення і геополітичні впливи), власне, – відверта агресія Росії і початок війни, – світові ЗМІ фактично щодень повідомляли про подробиці конфлікту та висвітлювали найсвіжіші події з місця, коментували заяви високопосадовців, брали інтерв'ю, спростовували/породжували чутки тощо.

Як можемо спостерегти, революційні події для непримітних на карті світу країни – це не тільки економічні втрати і політичні кризи, а й потужна популяризація. Навіть негативний контент в іноземних ЗМІ (політичні чвари, замовні вбивства, утиски свободи слова тощо), у першу чергу виділяє Україну з потоку маргінальних країн третього світу, дає можливість показати прагнення українського суспільства до демократичних зрушень, подолання корупції та бідності, шляхом знищення олігархії; попередження узурпації влади. Але це тільки нижня частина (фундамент) можливого іміджу нової країни. Над створенням усього іншого доведеться чимало попрацювати експертам, створюючи національні програми популяризації туризму, культури, освіти, технологій тощо. Цей процес займе набагато більше часу, аніж «рекламні» публікації за часів Євро-2012 чи отакий інформаційно-революційний бум.

Розглянемо й інший не менш важливий аспект нашого дослідження – PR на революції.

Отже, Майдан, як ми тільки що з'ясували, – це, насамперед, безкоштовна увага ЗМІ усіх рівнів: від місцевої газети до міжнародних інформаційних агентств. Тож не варто дивуватися, що у рядах перших протестувальників завжди помітні для громади обличчя: окрім всюдисущих політи-

ків, музиканти, актори, художники, письменники, загалом – мистецькі люди, чия діяльність безпосередньо пов'язана із публікою. Хоч не варто всіх мести до однієї купи (імовірно, у тому колі є й щирі романтики), однак саме творчі люди досить вміло відчують «напрямок вітру» і, що важливо, вміють цим скористатися. Для української постколоніальної культури це особливо прикметно.

От, власне, й на хвилі антиолігархічного повстання 2013-14 рр. достатньо передбачувано з'явилися Святослав Вакарчук (його пісні стали гімном Майдану), Олександр Положинський, Анастасія Приходько, Тарас Чубай, Сергій Жадан, Ірена Карпа, Антон Мухарський та багато інших. Однак, попри їх активну підтримку громадської боротьби, залишається відкритим питання, чи так само сміливо та гостро (чи просто) висловлювали б вони свої гасла, якби на Майдані було не кілька десятків тисяч протестувальників, а порожньо? Чи все ж – жили б, як жили? Але менше з тим, «плюс» до репутації та слави вони отримали. До речі, треба зацентувати, що більшість аудиторії, на яку орієнтуються згадані постаті, – україномовна (тобто переважно прозахідна). Чимало «зірок», спроектованих на російських шоу-бізнесовий ринок, із цілком зрозумілих причин, просто мовчали, або говорили ні про що.



Рис. 2. Руслана отримує нагороду за сміливість

Показовим результатом піару на революції стала церемонія вручення щорічних нагород Держдепартаменту США «Найвідважніші жінки світу» у Вашингтоні. Одна з десяти лауреатів – українська співачка, активістка Євромайдану (а також Помаранчевої революції 2004 року) Руслана Лижичко, котра отримала нагороду з рук дружини американського президента Мішель Обами [5]. Зауважимо, що з часу перемоги Руслани на «Євробаченні-2004»,

її популярність поступово пішла на спад, тож активна участь у народних повстаннях – дуже хороший спосіб привернути суспільну увагу до своєї перони, нагадати про свою творчість та безкоштовно «пройтися» провідними ЗМІ України й світу як зразок співачки із патріотичною свідомістю. Борис Потятиник, апелюючи до дешевих прийомів медіа консультантів та PR-менів, стверджує, що патріотизм (як прояв причетності) цілком може «забезпечуватися» зйомками на тлі державного прапора чи державних установ, які набули символічного значення (Капітолій в США, Кремль в Росії) [3]. У нашому випадку таким символом стає Майдан як нематеріальний репрезентант свідомої частини українського суспільства.

Такий самий піар-механізм, тільки уже іноземного розливу та відчутно вищого ґатунку, продемонстрував американський актор, фронтмен гурту «30 Seconds to Mars» Джаред Лето. Усіх вразили його слова підтримки демонстрантам в Україні та Венесуелі на церемонії вручення «Оскара» 3-го березня 2014 року (російський центральний канал показав вручення нагороди без цього моменту). За декілька днів «30 Seconds to Mars» відіграв у Києві концерт з революційним присмаком (тож сказані напередодні слова лягли в зрозумілу та логічну PR-лінію), а сам Дж. Лето з фотоапаратом у руках пройшовся Майданом Незалежності та місцями боротьби Небесної сотні, що стало сенсацією для провідних ЗМІ [1].

І навіть російська телеведуча Ксенія Собчак після інтерв'ю з Кличками у Києві вирушила на Євромайдан, щоб побачити на власні очі, що там відбувається. Відома опозиціонерка також з'явилася у Київській міській адміністрації, одягнута показово по-українськи: вишита сорочка і вінок на голові [6]. Знову ж таки – відповідна реакція мас-медіа і маса шуму навколо.

Можливо, це випадковість, і там, де ми шукаємо фальші, насправді відверта та незаплямована жага до змін. У будь-якому разі підтримка честі, гідності, свободи вибору – річ благородна і корисна для людини публічної, незважаючи на те, чи свідомо, чи не свідомо вона своїх слів та дій.

Висновок. Таким чином, ми з'ясували, що революційні події в країні – це, насамперед, всеосяжний комунікативний дискурс, і він містить у собі потенціал такої потужності, аби на макрорівні популяризувати будь-яку людину (у тому числі раніше зовсім не відому) чи навіть перейти на потужніший рівень «просування», тобто піар політичної організації (держави). Тож повсюдні «ігри» на такому ґрунті цілком закономірні, ефективні та «благородні», хоч і ніколи наперед не сплановані.

Список літератури:

1. Джаред Лето підняв український прапор і вийшов на Майдан // Українська правда. Життя [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://life.pravda.com.ua/person/2014/03/13/157233/>
2. Ми з сином навіть не відразу впізнали самих себе на фото, – побиті «беркутівцями» на Інститутській // Ipress.ua [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://ipress.ua/ljlive/na_foto_my_z_synom_navit_ne_vidrazu_vpiznali_samyh_sebe_pobyti_berkutivtsyamy_na_instytutskiy_51747.html
3. Потятиник Б. Медіа: ключі до розуміння. Серія: Медіакритика. – Львів: ПАІС, 2004. – 312 с. – С. 113
4. Реклама до Євро-2012 коштувала Україні 178 мільйонів // Українська правда. – 12 березня, – 2012. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://www.epravda.com.ua/news/2012/03/12/318254/>
5. Руслана стала лауреатом премії «Самые отважные женщины мира» // «Факты и комментарии», – 2014– № 41 (4019). – С. 16
6. Собчак в українському національному костюмі прийшла на Євромайдан // iLife-news [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://ilife-news.com/8583-sobchak-v-ukrayinskomu-naconalnomu-kostyum-priyshla-na-eyvromaydan-foto.html>
7. Україна у топ-темах свігових ЗМІ // MediaSapiens [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://osvita.mediasapiens.ua/material/25498>

8. Mass demonstrations shake Kiev as Ukrainians call for revolution // Financial Times [Электронный ресурс]: Режим доступа. – <http://www.ft.com/cms/s/0/7a0d09ba-5a84-11e3-942a-00144feabdc0.html>
9. Only 1 in 6 Americans Can Find Ukraine on a Map // Time [Электронный ресурс]: Режим доступа. – <http://time.com/52228/only-1-in-6-americans-can-find-ukraine-on-a-map/>
10. Russia's Propaganda About Crimea Is Right Out Of '1984' // Business Insider [Электронный ресурс]: Режим доступа. – <http://www.businessinsider.com/propaganda-war-underpins-kremlins-clash-with-the-west-2014-3>
11. Ukrainians call for Yanukovich to resign in protests sparked by EU u-turn // The Guardian [Электронный ресурс]: Режим доступа. – <http://www.theguardian.com/world/2013/dec/01/ukraine-largest-street-protests-orange-revolution>
12. Washington Post за \$100 тыс. пропиарила Украину // Комментарии. – 3 лютого, – 2012. – [Электронный ресурс]: Режим доступа. – <http://comments.ua/life/319677-washington-post-100-tis.html>
13. Why we should be sober about the long-term prospects of stable democracy in Ukraine // Washington Post [Электронный ресурс]: Режим доступа. – <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/03/11/why-we-should-be-sober-about-the-long-term-prospects-of-stable-democracy-in-ukraine/>

Грисюк В.П.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

PR НА РЕВОЛЮЦИИ И РЕВОЛЮЦИЯ КАК PR

Аннотация

В статье исследована специфика популяризации страны через революционные события, а также особенности популяризации конкретных публичных лиц на революционных событиях. Каждый из этих аспектов проанализирован как отдельная коммуникационная перформансная технология, что применяется для обеспечения продвижения в средствах массовой информации.

Ключевые слова: пиар, революция, СМК, коммуникация, технологии.

Hrysiuk V.P.

Eastern European National University named after Lesya Ukrainka

PR ON REVOLUTION AND REVOLUTION AS PR

Summary

This paper investigates the country popularization peculiarity through the revolutionary events and the features of the concrete public persons popularisation by the way of revolutionary events. Each of these aspects are analyzed as a separate communication technology used for progressing in the media.

Keywords: public relations (PR), revolution, mass media, communication, technology.

НАШІ АВТОРИ

1. **Азаркина Елена Владимировна** – старший преподаватель Одесского национального политехнического университета
2. **Александренко Олена Віталіївна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри досудового слідства Національної академії управління
3. **Архипова Евгения Александровна** – кандидат философских наук, доцент кафедры теории и практики управления Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт»
4. **Астахова Юлия Владимировна** – студентка Института прикладного системного анализа Национального технического университета «Киевский политехнический институт»
5. **Атрошенко Ганна Іванівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
6. **Атрошенко Тетяна Юріївна** – студентка Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
7. **Батрак Анастасія Олексіївна** – студентка Національного авіаційного університету
8. **Безкоровайна Ірина Миколаївна** – доктор медичних наук, професор, завідувача кафедрою офтальмології з дитячою хірургією Української медичної стоматологічної академії
9. **Бирка Маріан Філаретович** – кандидат педагогічних наук Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області
10. **Білевич Надія Вікторівна** – аспірант кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
11. **Васько Артур Артурович** – асистент кафедри стоматології дитячого віку Ужгородського національного університету
12. **Васьков Александр Александрович** – заведующий отделением ОНМК ГБУЗ "Республиканская больница имени В.А. Баранова"
13. **Веселова Олена Андріївна** – студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка
14. **Веселовська Наталія Олександрівна** – магістрант Національної академії управління
15. **Виноградов Андрей Кирилович** – кандидат юридических наук, доцент кафедри уголовного и административного права Одесского национального морского университета
16. **Виядач Наталія Олександрівна** – студент Луцького національного технічного університету
17. **Вітрищак Світлана Валентинівна** – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гігієни та екології Луганського державного медичного університету
18. **Грисюк Володимир Петрович** – студент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
19. **Грицевич Юрій Васильович** – студент Інституту філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
20. **Грищенко Неля Іванівна** – старший викладач кафедри соціології Національного авіаційного університету
21. **Журавівська Оксана Ярославівна** – доктор медичних наук, доцент кафедри анатомії людини, оперативної хірургії та топографічної анатомії Івано-Франківського національного медичного університету
22. **Карвацька Наталія Семенівна** – кандидат медичних наук, доцент Буковинського державного медичного університету
23. **Карпич Ірина Олександрівна** – аспірант кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
24. **Карпова Светлана Владимировна** – доцент кафедри психологии, доцент, кандидат психологических наук, клинический психолог Петрозаводского государственного университета
25. **Кириченко Александр Анатольевич** – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой гражданского и уголовного права и процесса Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
26. **Кириченко Александр Анатольевич** – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой гражданского и уголовного права и процесса Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
27. **Клітинська Оксана Василівна** – кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедрою стоматології дитячого віку Ужгородського національного університету
28. **Клітинська Оксана Василівна** – кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедрою стоматології дитячого віку Ужгородського національного університету
29. **Корень Інна Михайлівна** – студент Ужгородського національного університету
30. **Коросташова Татьяна Александровна** – соискатель кафедры гражданского и уголовного права и процесса Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
31. **Кривенко Інна Петрівна** – старший викладач кафедри медичної інформатики та комп'ютерних технологій навчання Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
32. **Лазуренко Олена Олексіївна** – старший викладач кафедри загальної і медичної психології та педагогіки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
33. **Ланцедова Юлия Александровна** – кандидат юридических наук доцент кафедры гражданского и уголовного права и процесса Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
34. **Ланцедова Юлия Александровна** – кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского и уголовного права и процесса Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
35. **Лопата Юлія Миколаївна** – студент Київського університету імені Бориса Грінченка
36. **Макаренко Володимир Васильович** – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри землезнавства та геоморфології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

37. **Максим Ольга Василівна** – науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України
38. **Марусенко Ирина Михайлівна** – доктор медичних наук, професор, професор кафедри госпітальної терапії Петрозаводського державного університету
39. **Матюрін Ігор Вікторович** – кандидат наук з державного управління, начальник підрозділу Управління Служби безпеки України в Донецькій області
40. **Мелько Марта Гнатівна** – студентка Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
41. **Мінчук Тетяна Володимирівна** – студентка Національного авіаційного університету
42. **Міськів Василь Андрійович** – кандидат медичних наук, в.о. доцента кафедри анатомії людини оперативної хірургії та топографічної анатомії Івано-Франківського національного медичного університету
43. **Мудрик Мар'яна Іванівна** – магістр Львівського національного університету імені Івана Франка
44. **Наконечний Денис Олександрович** – студент медичного факультету №1 Української медичної стоматологічної академії
45. **Негрій Ірина Іванівна** – студентка Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
46. **Обезюк Віталій Сергійович** – студент Буковинського державного медичного університету
47. **Пашковський Валерій Мелетійович** – доктор медичних наук, професор Буковинського державного медичного університету
48. **Педтієва Олена Федорівна** – кандидат філологічних наук Маріупольського державного університету
49. **Полева Дарія Олександрівна** – студент Маріупольського державного університету
50. **Разумний Роман Валерійович** – доктор медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини Луганського державного медичного університету
51. **Романюк Євгенія Олександрівна** – молодший науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України
52. **Савіна Олена Леонідівна** – кандидат медичних наук, доцент кафедри гігієни та екології Луганського державного медичного університету
53. **Светлична Ольга Сергіївна** – студентка Інституту філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
54. **Сердюк Наталія Іванівна** – асистент кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету
55. **Сеніна Анастасія Олександрівна** – аспірант кафедри оподаткування Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
56. **Скуріхін Дмитро Сергійович** – аспірант кафедри філософської антропології Інституту філософської освіти та науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
57. **Сташишена Оксана Василівна** – студентка Буковинського державного медичного університету
58. **Стрижеус Людмила Василівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Луцького національного технічного університету
59. **Струк Богдана Михайлівна** – асистент кафедри обліку, аудиту і економічного аналізу Буковинського державного фінансово-економічного університету
60. **Татаренко Дмитро Павлович** – лаборант кафедри гістології, цитології та ембріології Луганського державного медичного університету
61. **Тесля Софія Миколаївна** – доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка
62. **Тесля Софія Миколаївна** – доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка
63. **Тунтула Александра Сергеевна** – кандидат юридических наук доцент кафедри громадянського и уголовного права и процесса Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
64. **Тунтула Александра Сергеевна** – кандидат юридических наук, доцент кафедри громадянського и уголовного права и процесса Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
65. **Федорович Ірина Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри організації праці і виробництва Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
66. **Хацаюк Наталія Сергіївна** – асистент кафедри педагогіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
67. **Хімійчук Оксана Миколаївна** – студент Буковинського державного фінансово-економічного університету
68. **Ходань Оксана Миколаївна** – магістр Львівського національного університету імені Івана Франка
69. **Шаповал Ірина Григорівна** – старший викладач кафедри соціології Національного авіаційного університету
70. **Шаповалова Ольга Ивановна** – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедри громадянського и уголовного права и процесса Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
71. **Шведова Анна Леонидовна** – кандидат юридических наук, доцент кафедри громадянського и уголовного права и процесса Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
72. **Шило Лариса Валентинівна** – студент Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
73. **Яворський Андрій Юрійович** – аспірант кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 12.05.2014 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 22,09. Тираж 100 прим.
Зам. 0514-20.

Видавництво: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.